
3 1761 06354409 2

264
5 vols
£15

Historisk-statistisk

Skildring

af

Tilstanden

i

Danmark og Norge

i ældre og nyere Tider,

ved

Rasmus Nyerup,
Professor i Litterairhistorien og Bibliothekar
ved Kjøbenhavns Universitet.

Første Bind,

om

Culturens Fremskridt, samt Bondens
og Borgerens Forfatning.

Kjøbe[...] 1803.
Forlagt af [...] Soldin.
Trykt ho[...]rebow.

bmef
DU
0041574

Forerindring
og
Indledning.

At jeg lagde Haand paa det Verk, hvoraf første Bind herved træder for Lyset, dertil var Anledningen denne. Boghandlerne A. & S. Soldin anmodede mig om, at udarbejde et Skrift, der for vore Tider omtrent kunde være det hvad Holbergs Danmarks og Norges Stat var i sin. Jeg overvejede dette Forslag, og forbandt mig da til at sætte Forsøg derpaa; Læseren dømme nu, med hvilket Held. Som jeg i bemeldte Verk af Holberg havde et Slags Rettesnor for mit Arbejde, saa har den af Suhm i Udtoget af Danmarks og Norges Historie ved hver Periode tilføjede Skildring af de Fremskridt, Nationaluddannelsen imidlertid havde gjort, været min Ledetraad. Suhms

Ord i den Materie, jeg havde for at handle om, har været som Text, og mine Undersøgelser en Commentar.

Faaer jeg i de følgende Bind leveret lige saa udførlige og authentiske Bidrag til Fædernelandets Regjerings- Krigs- Kirke- og Litterairhistorie, som her haves om Bondens og Borgerens Skjebne, haaber jeg, at en tilkommende pragmatisk Bearbejder af vor Nationalhistorie skal vide mig Tak for, at jeg paa een Plet har sammensanket mange for ham tjenlige Data og Kjendsgjerninger. — Et ved Enden af sidste Tome tilføjet almindeligt Register over hele Verket skal tjene til at befordre dets Brugbarhed.

Jeg er med mine Efterretninger ikke gaaet længere tilbage i Tiden end til det 9de Aarhundrede. Før den Tid er vor Historie alt for vaklende og upaalidelig, alt for bebyrdet med Hypotheser og Gjetterier til, at man i

en

en Bog som er bestemt for menige Mand, kunde indlade sig deri. Saa uendeligen vigtige de Gamles Gravhøje og Offersteder end ere for Oldgrandskeren *), saa afgive de dog ikke Stof nok til en sammenhængende Historie; hverken vore Mynters eller Inscriptioners eller Bygningers eller andre Mindesmærkers Alder rækker højere op end til det 9de Aarhundrede; og før Skrivekonstens Indførelse lader sig heller ingen Historie tænke. Den Konst, tilligemed brugbare Skrivematerialier, bragde de christne Munke os i det 9de og 10de Aarhundrede, og fra den Tid af kan man først begynde at danne sig en Historie uden at bygge den paa usikkre Sagn og mythiske Traditioner. Men da de Skribentere, som i 9de Aarhundrede opstaae, og

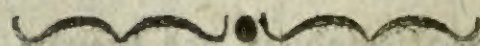
 med

*) Denne Vigtighed er ret bleven indlysende ved de saa saare mærkelige ny Resultater i Justitsraad Thorlacius's indholdsrige antiqvariske Afhandling om Thor, Torden, Tordenstene o. s. v., som er indført i Skandinavisk Museum for 1802, 4de og 5te Stykke.

med nogenlunde Paalidelighed skildre vore Forfædres daværende Kaar, enten ere Fremmede som Rimbertus, eller Digtere som Thiodolf hin Hvinverske, eller Rejsende som Other og Wulfstan, saa er vor historiske og statistiske Kundskab om den Tid endda hel tarvelig, og den vilde være det endnu i højere Grad, hvis der ikke omsider i det 12te Seculo havde fremstaaet Annalister hos os, der ikke allene kunde bære Vidne om deres egen Old, men ogsaa vidste nogen Besked med de næstforegaaende Aarhundreders mærkeligste Begivenheder.

Kjøbenhavn d. 1ste Dec. 1802.

R. Nyerup.

Ind-

Indhold.

Første Afdeling.

Udsigt over den danske Stats Ophav, Side 1—26

Hvilke Provindser i de ældste Tider udgjorte Danmark — — Side 5
Hele Danmark kommer under et Hoved — 6
Begyndelsen til Sønderjyllands Adskillelse fra Riget — — — — 7
Grunden til Danmarks og Norges Forening lægges — — — 10
Om Calmarunionen — — 11
Norges Forening under een Monark — 12
giver Anledning til Islands og Færøernes, Jemtelands og Herjedalens Bebyggelse — 13
Norge mister de kostke Øer — — 21
Danmark mister Skaane, Halland, Bleking, Gulland og Øsel — — 21
men faaer Erstatning i Hertugdømmene — 22

Anden Afdeling.

Udsigt over Folkeculturens Fremgang især med Hensyn til de nærende Stænders Sysler og Kaar — Side 27—516

Første Stykke.

Danmarks og Norges Culturtilstand i det 9de og 10de Aarhundrede, S. 29—65

Pytheas fra Marseille og hans Reise nord paa angaaende — — Side 30
Othens og Wulfstans Efterretninger om Skandinavien — — — 32
Extract af Guletingsloven — — 37
Oversættelse af det islandske Poem Rigs-thattr — 38
Trællenes Kaar her i Norden — — 49
Odelsbondens eller den fri Agerdyrkers hæderlige Stilling — — 52
Folkeantallet i Danmark angaaende — 53
Om Jarlers og Herser Opdragelse og Idrætter — 58
Den Tids Handel og Oeconomie — — 62—64
Folkeantallet i Norge — — 64—65

Andet Stykke.

Culturen i 11de Aarhundrede — S. 66—112

Knud den Stores Culturanlæg — Side 67
Udtog af hans Vitherlagsret — 68
Folkemængden i Danmark angaaende — 71
Adam fra Bremen beskriver Danmark — 73

Hans

Hans Beskrivelse over Norge — — 77
og over Island — — — 82
Om Grønland og Vinland — — 83
Handelstilstanden i Danmark dengang er uvis — 85
Agerdyrkningen tager til — — 87
Sildefangstens Ælde og Vigtighed — 88
Den Tids Landhusholdning — — 88
Fordelene og de skadelige Følger af den christne Religions Indførelse her i Norden vejede mod hinanden — — 89
Pragten ved de norske Kongers Hof i dette Aarhundrede — — — 91
Eftertiden i Norge, eller den norske Prophet i Gildehuset i Bergen — — 94

Tredie Stykke.

Det 12te Seculum eller Kjøbstedaarhundredet — — Side 113—169

Kjøbstedernes første Ophav — — Side 113
Den Skik at vi faae vore Haandverksfolk fra Tydskland er gammel — — 115
Slesvig er en af de ældste danske Kjøbsteder — 116
Ligeledes Visby paa Gulland — — 117
Norges ældste Kjøbsteder — — 118
Borgerstanden faaer Form og Vælde — 120
Extract af Slesvigs Byret — — 121
Extract af den gamle norske Bjarkøret — 126
Om Middelalderens Gilder og Broderskaber — 130
Gildeskraaen for St. Knuds Gilde i Odense — 133
Aristocratiet under Waldemar I. — — 137

Den Landeplage Hoverie nævnes første Gang — 138
Gesandtere fra Biskop Otto i Bamberg hos Erkebisp Adzer i Lund — 139
Tydske Skikke indføres ved Hoffet — 139
Sildefangstens Vigtighed — — 140
Nogle Danske reise til det hellige Land — 140
Tønsberg beskrives — — 145
Bergens blomstrende Handel skildres — 149
Et Bevis paa Kong Sverres Indsigter i Handelspolitik — — 149
Den Tids Nordmænds Hengivenhed til stærke Drikke — — 150
De danske Pilegrime lide Skibbrud — 155
Sammenligningen i Heimskringla imellem de to norske Konger Brødrene Eisten og Sigurd Jorsalafar — — 160
Den Tids gymnastiske Øvelser — — 161
Et Herbergerehus anlægges paa Dovrefield — 164
Abbed Wilhelm fra Frankerig forbedrer vort Havevæsen — — 166
De danske Heste roses — — 168

Fjerde Stykke.

Det 13de Seculum eller Lovgivningsaarhundredet — Side 170—224

Saxos Beskrivelse over Danmark — Side 171
og over Norge — — — 173
Det saakaldte Kongespeil viser den Tids Sæder Skikke og Levemaade — 175
Beskrivelse over Skieløben — — 177

Handelen paa Grønland angaaende — 178
De kongl. norske Hofcharger opregnes — 180
Bidrag til den Tids Hof-etiqvette — 182
Bevægelser oven paa Maaltidet — 185
Hirdskraaen viser os det norske Hof mere poleret 187
og opregner flere Hofsinder — — 188
Danske Hof-embeder i Kong Valdemar den 2dens Tid 192
Landhusholdn. Tilstand i Danmark ifølge Kong
Valdemars Jordebog — — 193
Biavlens fordums Vigtighed — 193 og 195
Kong Valdemars tredobbelte Lovgivning — 194
Herremænd (Hærmænd) nævnes førstegang — 197
Fæstebønder som yde Arbejde og Penge omtales — ibid
Bondens Jord laae i Fælledsskab — 198
Den Tids Havefrugter — — ibid
Torv og Lyng bruges til Ildebrændsel — ibid
Magnus Lagabæters Guletingslov angaaende — 199
Luxus ved de norske Brylluper og Arveøl forbydes 200
Vejvæsenet og Broernes Vedligeholdelse angaaende 201
Om Brug og Nytte af sin Ejendom — 202
Fattigvæsenspolitiet i de Dage — — 203
Den Tids Jagtlove og om Hvalfiskefangst — 204
Forbud mod Dobbel eller Terningspil — 205
Det norske Havevæsen — — 206
Den Tids Kjøbstedlovgivning angaaende — 207
Lovgivningen om Haandværker og borgerlig Næring er bragt i Udtog af Prof. Kjerulf — 208
Extract af Kjøbenhavns Byret af Aar 1254 — 209
—— af den roskildske Byret, som Erik Glipping 1268 stadfæstede — — 210
—— af Riber-Ret — — — 212
—— af Erik Glippings almindelige Kjøbstedret 213

Det

Det norske Municipalvæsen angaaende — 216
Noget af Bergens Bylov — — 217
Ildsvaadepolitiet i Bergen — — 218
Bergens Handel, med hvad Vare fortes — 219
Den Tids Skibsredskaber opregnes — 220
Trondhiems Bylov forbyder at forsomme Ager
og Eng for at gaae og prange — 221
Brugen af tydsk Øl bliver mere og mere almindelig 222
Hvori de Tiders Rigdomme bestod. — 223
En gammel Luxusforordning — — 223

Femte Stykke.

Danmarks Afmagt i det 14de og 15de Aarhundrede — Side 225—314

Denne Afmagts Aarsager — — 225
Skilderie af Danmarks usleste Forfatning, i
Aarene 1320—40 — — 227
Den sorte Død — — — 228
Udsigt over det tydske Hanseforbunds første Ophav 231
De vigtigste Hansestæder opregnes — 234
Skilderie af Hansestædernes Vælde — 236
Lybekkernes ældste Privilegium ved Fiskeriet i Skaane 238
De rostokske Borgere forhaane Erik Menved — 240
Hansestædernes drabelige Handelsprivilegier — 242
Erik Pommers Omhu for de danske Kiøbsteder — 244
Uddrag af Christopher Bayrers almindelige danske Kiøbstedret — — — 247
Landprang og Forprang forbydes — 249
Rangsartikler komme i de gamle Gildesskraaers
Sted — — — 252

Extract

Extract af nogle ukrykte Haandverksskraaer eller Laugsartikler for Haandverkslaug i Slagelse mod Slutningen af det 15de Aarhundrede — — 253
Byernes Tynge, hvori dengang bestod — 261
Landmanden paa Glid til Undertrykkelse — 263
Liveegenskabet en Følge af tydske Sæder — 267
Deraf fulgte siden igjen ubestemt Hoverie — 267
Exempler paa den Tids Bonders Hoverie og Landgildeudgifter — — 270
Bonderne gjøre af og til Oprør — — 276
Lide et stort Nederlag Aar 1441 — 278
Den laalandske Vedtægt af Aar 1446 — 279
— forbyder Bonderne at jage og skove — 280
— befaler dem at lægge sig efter Humleavl og Havefrugter — — — ibid
Bergen et af Hanseforbundets Oplagssteder — 281
Handelstractat imellem Norge og Engelland af Aar 1217 — — — 282
Det ældste Handelsforbund mellem Norge og Lybek af Aar 1250 — — 283
Kong Magnus Haagensons Handelsprivilegium for de tydske Kjobmænd af Aar 1278 — 284
Den saakaldte Calmarreces mellem Norge og Stæderne af Aar 1285 — — 286
Norske Handelsvare opregnes i en Forordning af Aar 1316 — — — 289
Hansestæderne fik Aar 1343 Handelsmonopol i Norge — — — — 291
De Tydskes berømte Contor i Bergen angaaende 295
Et Handelsforbund sluttes med Engelland Aar 1489 — — — — 299

An-

Anordning for den indenrigske Handel i Norge af Aar 1490 — — — 301
Brødrene Zeni's Opdagelsesreise nord paa i Aaret 1380 angaaende — — 303
Efterretning om Pietro Qvirino's Skibbrud ved Nordlandene og hans Ophold paa Øen Røst 1432 — — — 303
Røstboernes Mad og Drikke, Vaaning og Klædesmon — — — — 306
Barkebrød omtales — — — 312
Resultater af Qvirino's Reise-efterretninger — 314

Sjette Stykke.

Det 16de Aarhundrede — Side 315—406

Den norske Patriot klager over Overlast — 315
Den Artikel i Christian den 3dies Haandfæstning, som betog Norge sit Rigsraad og paa en Slags Maade gjorde dette Rige til en Provinds — — — 317
Norges Tilstand beskreven af Mester Absolon Pedersen — — — — 320
Norges Gravamina mod Danmark skildrede af en Svensk — — — 323
Extract af Skriftet den norske Son kaldet — 327
De forskjellige Classer af Mennesker i Norge og deres Kaar — — — 331
De Contorskes Handel — — — 337
De kongelige Befalingsmænd behandle den norske Almue ilde — — — 241
Ogsaa Geistligheden udsuer Almuen — 345

Chri-

Christian den 2dens Ombu for de norske Kiøbsteders Tarv — — — 349
Bergens Byes Privilegium af 1528 — 354
Uddrag af den saakaldte Odenseske Reces af Aar 1560 — — — 356
De Contorske i Bergen blive retskaffens avede af Christopher Walkendorf — 357
Udsigt til gode Tider for den danske Bonde under Kong Christian II — — 364
Et Par Data til Hoveriets Historie — 366
Den danske Bondes usle Tilstand under Frid. I. — 370
De jydske Bonders Opstand under Skipper Clemens's Anforsel — — 372
Bondeslaveriet naaer sin hoieste Spidse — 373
Nogle Kjendsgjerninger det ubestemte og vilkaarlige Hoverie angaaende — — 374
De som vare til Hove fik fordum et Maaltid Mad om Dagen — — — 377
Et Hoveriereglement af Aar 1578 — 379
Exempel paa den Tids barbariske Jagtlove — 382
Danmarks Underbalance i Handelen i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede — 385
Christian den 2dens Forordning om Vrag — 388
Den indenrigske Handels Forfatning, eller: om det indbyrdes Forhold mellem Landmanden og Kjøbstedmanden — — 390
Laugsindretningen i Kjøbstederne angaaende — 393
Politielove i Aalborg — — — 395
Ribe Kjøbmænds Forprang angaaende — 396
Corn. Hamsforts Karakteristik af Stænderne i Danmark deres Kaar og Levemaade — 402

Syvende Stykke.

Det 17de Aarhundrede, eller Christian den IVdes Seculum — Side 407—446

Hvorfor Danmark ikke tog mere til i Velstand under Christian IV — — 408
Christian den IVdes Indretninger til Handelens Fremme — — — 409
— — — til Haandværkernes Opkomst — 411
— — — til Bondens Bedste — 414
Den jydske Borgerstands Klager over Adelen af Aar 1629 — — — 417
Hvad Følgen af denne Klage blev — 421
Durel om Tilstanden i Danmark — 422
Arent Berntsen om den danske Bondes ringe Kaar og Aarsagen dertil — 422
De jydske Bønders Besværinger over Adelen 1660 — — — — 424
— hjalp til ingen Ting — — 427
Visen *Rusticus queribundus* — — 428
Bondens Kaar forbedres ikke under Christ. V — 432
Bevis for denne Paastand udaf Peder Dyrskjøts Breve til Bispen i Aalborg — 435
En Hoverieſcene taget udaf Ladefogedvisen — 437
Christian den Vte gjør Epoke i den danske Commerce — — — — 440
Det Paafund med Defensionsskibe angaaende — 441
Christian den Vtes Hovedforordning om Laugene af 1681 — — — 442

Otten=

Ottende Stykke.

Det 18de Aarhundrede eller Christian
den VIIdes Tidsalder — S. 447—516

Kong Friderik IV afskaffede Vornedrettigheden — — — Side 448
Vilhelm Helts Sang i den Anledning — 453
Men Landmilitieindretningen dræbte al Friheden — 457
Underretning om den Tids Forvalterkneb — 459
Hvad billigt og lovligt Hoverie var — 461
Videre om Bondens usle Kaar — 462
— som forværres under Christian den VI — 465
Bondens Trældom fuldstændiggiøres i Forbigaaende 468
Regjeringens Omhu for Fabrikernes Flor — 470
Deri fulgte Kong Friderik den Vte sin Formands Exempel — — — 472
Bondesagens Vigtighed — — — 473
Bondestandens Kaars Forbedring bliver forberedet under Friderik den Vte — 475
Nationen bliver spurgt tilraads — — 476
Mærkelige Yttringer i det Oeconom. Magazin Bondesagen vedkommende — 477
Lütken er i Oeconom. Tanker til højere Eftertanke ogsaa Bøndernes Talsmand — 481
Herregaardsmarkernes Udparcellerings Nytte — ibid
Trykkefrihedens Gavnlighed — — ibid
Stampe er Bondestandens Talsmand — 482
Bonderpigerne skulde have været stavnbundne ligesom Bondens Sønner — 483
En Landcommission nedsættes 1757 — 484
Vigtigheden af Fælledsskabets Ophævelse — 485
Den uforklarlige Forordning af 13 April 1764 — 485

Hoverifrihed imod Pengeafgift — — 487
Indretningerne paa Hirschholms Amt — 488
— — Godset Bernstorf — 489
— — Grevskabet Bregentved — 491
K. Christ. den 7des Tiltrædelse til Regjeringen — 494
Under ham har Bondesagen tre Perioder — 495
Reverdil en Ven af Bondefriheden — 497
Landcommissionen udnævnes — — 498
hvori Hans Majestæt selv indfinder sig — 499
Landcommissionen forvandles til et Landvæsens-collegium — — — 500
Oeders Bedenken ꝛc. — — 502
Lüttichau og Martini angaaende — 503
Landvæsenscollegiet bliver igjen Commission — 505
Herremændsperioden tager sin Begyndelse — 505
Ubestemt Hoverie indføres igjen ved Lov — 506
Ny Herregaarde skabes — — — 507
Suhm taler for Bondefriheden — — 508
Bondens Aag skal, efter Statssecretairens Mening, vare evigt — — — 508
Forordningen af 3 April 1781 angaaende — 508
Rothes Bog om Landvæsenssystemet — 510
taler stærk mod Hoverie og Tiende — 511
Landholdningsselskabets gode Gjerninger — 513
Landbocommissionen nedsættes — — 513
Dens Forhandlinger trykkes — — 514
Grev Reventlov og Conferentsr. Colbiørnsen, de to virksomste Mænd i Commissionen — 514
De dyrebare Forordninger Commissionen skaffede tilveje — — — — 514
Virkningerne af den ny Landvæsenslovgivning — 515
Bondefrihedsstotten ved Vesterport — 516
Slutnings-Chor — — — — 516

Første

Første Afdeling.

Udsigt

over

den danske Stats Ophav.

Det er i Indledningen bleven forklaret, hvorledes vor Kundskab om Fædrenelandet og dets Tilstand i alle de Tider, som gaae forud for det 9de Aarhundrede, er saare ringe, og saa ufuldstændig og usikker, at derpaa ingen Historie kan bygges. Først henimod Aar 800 efter Christi Fødsel begyndte Danmark at blive noget bekjendt hos Fremmede i Anledning af de Krige, som Keiser Carl den Store førte med den danske Konge Godfred. Siden, efter denne Keisers Død, lærte det sydlige Europa, under hans svage Eftermænd, sig til liden Baade, nøjere at kjende Norden, hvorfra da udstrømmede de frygtelige Sværme, der under Navn af Normanner tog saa grusomt afsted og opfyldte Landene saaledes med Mord og Brand, at Folkene vel havde Føje til at anraabe Himlen: "fra de grumme Normanners rasende Fremfærd fri os kjære Herre Gud!"

Endelig, da Christendommen begyndte lidt efter lidt at faae Fodefæste her i Skandinavien, opstod alt større og større gjensidig Forbindelse mellem vort Fædreneland og de mere kultiverte Stater, hvor man havde Skrivekonst, og hvor man skrev Bøger, som vel kun mesteparten ere tørre og mavre Aarbøger, men hvori vi dog forefinde nogle tilforladelige Efterretninger Os angaaende.

Disse normanniske Krigstogter saavelsom den kristne Religions Udbredelse i disse nordlige Lande gik for sig i 9de og 10de Aarhundrede, og fra den Tid er det følgelig at man først begynder at blive istand til at samle smaa Bidrag til Kundskab om vort Fædrenelands Hændelser.

Men før vi begynde at lade Oldtidens Mindesmærker og de fordums Jord- og Historie-Beskrivere skildre os Tilstanden i Danmark, maa vi først bestemme, hvilke Provintser og Lande derved forstaaes.

Naar man nu omstunder nævner den danske Konges Stater, saa høre dertil tvende Kongeriger, Danmark og Norge; tvende Hertugdømme, Slesvig og Holsten; og nogle smaa Ejendomme i Asia, Africa og America.

Disse

Disse Lande ere efterhaanden blevne samlede og forenede til at udgjøre eet politisk Legeme; hvorimod andre, som før hørte til Danmark, ere blevne skilte derfra og indlemmede i fremmede Stater. Ikke sigter jeg her til Tabet af Forfædrenes mangehaande Erobringer i Engelland og i Frankerige, i Tydskland og i Landene ved Østersøen, i Sverrig og i Rusland; men til de Provintser, der fra Arilds tid af laae til Danmark, og som uheldige Krige i de senere Aarhundreder har skilt os ved.

I de ældste Tider Navnet Danmark forekommer i Historien, bruges det om Lande, som nu ikke høre til Danmark, det bruges om Skaane og Halland. Kongerne af Danmark vare da blot Regentere over disse to Provintser og stundom over Bleking med. Det sydlige Skandinavien var da inddelt i 4 Riger: Skaane, Sjelland, Nørre-Jylland, Sønder-Jylland, hvis Konger kan kaldes Overkonger, og hvis Magt og Anseelse var ulige større end hine mange Næssekongers og bitte smaa Regenteres i Lolland og Fyen, paa Bornholm og paa Als, og andre Steder. Landet var, heder det om de ældre Tider i Suhms kritiske Historie 3die Del S. 11, delt iblant mange Konger, men undertiden have nogle, helst Lethra-Konger og de i Skaane, rejst Hovederne i Vejret fremfor de andre, og regjeret over det Hele eller det Meste deraf ved at undertvinge el-

ler fordrive de andre smaa Konger. — Gorm den Gamle, som blev Lejrekonge eller Konge i Sjelland 883, var det forbeholden at forene al Danmark under eet Hoved, og var der fra den Tid af kun een Overkonge. Underkonger vedbleve endnu nogentid hist og her, og Bornholm var endog ganske uafhængig af den danske Overkonge indtil ind i det 10de Aarhundrede.

En Krig, som Gorm i sin Alderdom (Aar 934) blev indviklet i med den mægtige saxiske Kong Henrik, løb saa uheldig af for ham, at han maatte bede om Fred og finde sig i, at Henrik udvidede sit Riges Grændser lige til Dannevirke, og anlagde en saxisk Kolonie under en Markgreve i Nærheden af Slesvig, saaledes at alt Landet imellem Ejderen og Levens Aue paa den ene Side, og imellem Fjorden Slie Floden Treen og Volden Dannevirke paa den anden, blev nu regnet til Tydskland og hørte til dette Markgrevskab. Dog varede det ikke længe, før Distriktet norden for Eideren igjen kom til Danmark, og Aar 1026, da Kejser Konrad gjorde Aftale med Kong Knud den Store om Ægteskabet imellem sin Søn Henrik og Knuds Datter Gunhild, frasagde han sig al Paastand paa hvad der laae norden for Eideren, og denne Flod blev igjen, ligesom Aar 811 under Kejser Karl den Store, bestemt at skulle gjøre Skilsmissen imellem Danmark og

Tydsk-

Tydskland, og siden den Tid har den stedse været Grændse, hvorfor det og heder paa en af Rendsborgs Porte: Eidora romani terminus imperii.

1036 begikkes, ved Knud den Helliges Tiltrædelse til Regjeringen i Danmark, den Statsfejl, at hans Broder Oluf, der siden som Konge fik Tilnavn af Hunger, blev forlehnet med Sønderjylland, og denne Skik at vise Godhed imod de yngere Prindser paa Rigets Bekostning har siden vedvaret næsten uafbrudt igjennem alle Aarhundreder. I de første Tider rettede Fejlen sig stundom selv derved, at de med Sønderjylland eller Hertugdømmet Slesvig forlehnede yngere Prindser, naar Kongerne døde uden Børn, bestege den danske Throne, og saaledes bragde Lehnet tilbage under Kronen igjen. Saaledes var Valdemar Sejer først Hertug i Slesvig, og blev siden efter sin Broders Kong Knuds Død, Aar 1202, Konge i Danmark.

Til de mange Provindser, som denne, i Begyndelsen af sin Regjering sejersalige Konge, lagde under Danmark, hører ogsaa Nordalbingien eller det nuværende Holsten. Han satte sin Søstersøn Grev Albret af Orlamünde til Statholder over disse nordalbingske Lande, hvorunder da indbefattedes Wagrien, Ditmarsken, og Lauenborg; og 1214 indgik han en Forening med Kejser Friderik II, hvorved

ved Kejseren med Rigsstændernes Bevilling aftraadte al Prætension paa de Lande, som Tydskland havde ejet paa hin Side Elben.

Men denne Herlighed varede kun saare kort. Aar 1223 blev Valdemar, den vældigste Konge Danmark i lange Tider havde havt, med List fanget af en af sine egne Vasaller, den høist ubetydelige Grev Henrik af Schwerin, saa man her maa sande det gamle Ordsprog: en liden Tue kan vælte et stort Læs. Dette Fangenskab og en derpaa følgende uheldig Krig, hvori Kongen tænkte at hævne sig og erobre Noget tilbage af det som i de to Aar, han sad fangen, var gaaet forloren, forandrede ganske de til Danmark grændsende Landes Beskaffenhed. Grev Adolph af Schauenburg fik Holsten Stormarn og Vagrien, og Stæderne Hamborg og Lübek erholdt saavel af denne Greve som af Kejser Friderik II saa store Benaadninger og Herligheder, at de derved efterhaanden gjorde sig til fri Rigsstæder, og opnaaede en Magt der i langsommelig Tid var til ikke lidet Besvær for Danmark.

Det var Begyndelsen af en Række Begivenheder, der tilsidst bragde den danske Stat til Randen af Afgrunden. Danmarks Grændser bleve nu fra Tid til Tid mere og mere indknebne. Aar 1232 lod Valdemar sin Søn Erik krone til Konge, gjorde

de sin Søn Abel til Hertug i Slesvig, en anden Søn navnlig Knud gav han Bleking i Forlehning, og den tredie Søn, Christopher, der siden blev Konge, sattes til Hertug over Lolland og Falster. Denne Deling, hvorved Valdemar havde troet at gjøre alting saa godt til fælleds Tilfredshed, gav netop efter Faderens Død Anledning til de langvarige borgerlige Krige, hvorved Landet sank saa overmaade dybt.

Vel bragde Abel, da han besteg den danske Trone efter sin Broder Erik, igjen Slesvig til Riget, men med hans Død 1252 hører Foreningen igjen op, og bragdes ikke tilveje igjen for et Par hundrede Aar derefter.

Endelig blev Danmark saa godt som aldeles tilintetgjort under den slette og uduelige Kong Christopher den Andens Regjering. Gebhardi siger derfor med Føie, i sin Danmarks Historie 2 D. S. 257, at ved hans Død 1334 blev ej Thronen men kun Kongetitelen ledig. Moxen alle Lande vare ham fratagne. Sønderjylland eller det Slesvigske besad Abels Sønnesøn Hertug Waldemar, Nørrejylland Fyen Ærroe og Taasing den holstenske Greve Geert den Store, Sjælland Langeland Falster Femern og Møen Grev Johan af Holsten. Skaane og Bleking havde givet sig under Sverrig. Halland og

Samsøe tilhørte Printsesse Ingeborg den norske Kong Haagen den Syvendes Datter. (Jævnf. Hvitfelt pag. 462). Kort sagt, Alt var forskjertset, saa at Christopher i sin sidste Levetid næsten intet havde at regjere over uden et Stykke af Lolland. Saa dybt var Store Knuds og Valdemarernes Rige falden.

Efter 6 Aars Mellemrige og kummerlige Forfatning fremstod omsider Valdemar med Tilnavn Atterdag, der, som en sand Skytsengel og Dannerrigets anden Stifter, efter mange Aars Møjsommeligheder med utrolig Snildhed fik de fleste af de Provindser, som hørte til det egentlige Danmark, igjen samlede. Og end ydermere erobrede han de svenske Øer Gottland og Øland, som siden efter ikke igjen kom under Sverrig før ved Brømsebrofreden 1645.

Af de mangfoldige Prøver paa denne Konges store Politik er ingen mærkeligere end de Underhandlinger, hvorved han fik udvirket, at hans Datter Margaretha 1363 blev gift med den norske Kong Haagen, ved hvilket Ægteskab lagdes Grund til den siden paafulgte og endnu vedvarende Forening imellem Danmark og Norge.

Vel

Vel gaves derved ogsaa Anledning til, at den calmarske Union kom istand, hvorved de samtlige 3 nordiske Riger 1397 smeltede sammen til et efter Anseende mægtigt Monarkie. Men her, hvor Talen ikke er om fortvarige Erobringer, men blot om Adkomsten til de Lande, som nu, ved dette Aarhundredes Begyndelse, ligge under den danske Krone, vedkommer det calmarske Fordrag os kun, for saavidt det Baand der blev knyttet stærkere, som allerede ved bemeldte Formæling var bleven befæstet imellem de tvende Riger. Det er vist af Adskillige, for Ex. af Suedorf i Scandinav. Museum 2det B. 1ste Hefte S. 122, af Hausen i Histor. Portefeuille for Dec. 1784, og af Hegewisch i hans Histor. Schrift. Hamb. 1793. S. 74, hvormange Fejl denne Forbindelse i Calmar i og for sig laborerte af, og det som var værre, hvor slet man fra dansk Side vidste at omgaaes Folk. Saare kort varede det derfor og inden Sverrig rev sig løs. Med Norge blev desuagtet Foreningen ved Magt, og da Norge fra gammel Tid af var et Arverige, har man endog det Særsyn i vor Historie, at vore Konger troede at sidde med større Sikkerhed paa Norges Trone, som var arvelig, end paa den danske, hvortil de først skulde vælges.

1376 var det Aar, da Haagens og Margrethes Søn Olav blev valgt til Konge i Danmark efter sin Morfader, og 1380 arvede han sit Fædrene-

Rige

Rige Norge. Begge Stederne stod han formedelst sin Ungdom under den statskloge og fornuftige Moders Formynderskab, der siden, efter Sønnens Død (1387), regjerede begge Rigerne under sit eget Navn.

Til Norge, som fra den Tid af, altsaa over i 400 Aar, har havt fælleds Konge med Danmark, hørte ikke allene Island, Grønland, og Færøerne, der ligeledes endnu staae under dansk Regjering, men ogsaa Orkenøerne, og tillige nogle Provindser som de svenske Konger have været heldige nok til at indlemme i det svenske Rige, nemlig Jemteland og Herjedalen, samt Vigen og Alfheim eller det som nu heder Bahuslehn.

Forandringerne i dette Riges Geographie bestod nemlig fra 9de Seculum og indtil Foreningen med Danmark kortelig i følgende Begivenheder.

I 9de Aarhundrede gik den samme Hovedforandring for sig med Nörges politiske Inddeling som i Danmark: alle de smaa Stater bleve forenede under eet Overhoved. Allerede Halfdan Svarte eller den Sorte havde ved sin Tapperhed og lykkelige Tilfælde saaledes udvidet sit Herredømme, at han ved sin Død, 863, besad de fleste og beste Dele af det Søndenfjeldske foruden nogle Distrikter nordenfjelds. Da han tillige ved vise Love og gode Foranstaltninger

ger havde vidst at give alle disse Besiddelser en god Forfatning, lagde han derved Grundvold til en Bygning som hans Eftermand siden desto lettere kunde opføre.

Denne Eftermand var hans Søn Harald Haarfager. Han bemægtigede sig først hele Vigen og Alfheim lige indtil Gothelven. Derpaa gik han over Dovrefjeld, og ryddede en af de der værende adskillige smaa Konger af Vejen efter den anden, saa han tilsidst ogsaa der fik sig alle Provintser underlagte. Derpaa kom Raden til Nord- og Søndmør, til Sogn, og saa fremdeles, indtil endelig hans Sejr i det berømte Hafurfjordske Søslag, 885, ryddede alle Hindringer af Vejen for hans Ønske at blive Enevoldskonge, og satte ham i fuldkommen Besiddelse af hele Norge.

Nu maatte Alle, som ej vilde erkjende ham for Overherre, romme Landet og see sig om et andet Opholdsted. De hyppige Udvandringer, som nu havde Sted, gave Anledning til, at mange Lande og Øer, især i Vesterhavet og Nordhavet, bleve besatte med norske Kolonier.

Det betydeligste af disse ny opdagede eller med ny Indbyggere fra Norge besatte Lande var Island, en af de største Øer i Europa. Dis-

se

se Colonister, uagtet de af Frihedskjærlighed og Afsky for Despotisme hellere havde valgt at emigrere end at underkaste sig en fremmed Magt, vare ikke længe istand til at forsvare deres Uafhængighed af Moderlandet. De modtog Love og Kristendom af de Norskes Hænder, og ved deres Handel stod de ogsaa i nøje Forbindelse med Norge. Omsider gav de ganske Slip paa deres Selvstændighed, og af de 4 Fjerdinger hvori Landet er inddelt, overgav de tre sig 1261 til Norge, og 1264 samtykte Østerfjerdingen med i Underkastelsen. Fra den Tid af var Landet at ansee som en norsk Provints og delte Hovedlandets Skjebne.

Blant de i Vesterhavet beliggende Øer, som ved Harald Haarfagers Tid bleve af de Norske fundne eller bebyggede, efterat de der tilforn har havt deres Sørøversæde, vare ogsaa de saa kaldte Færøer eller Faareøer. 1026 kom de under Norge.

Ogsaa paa Orkenøerne vare en Del Sørøverreder, dem Harald ligeledes forstyrrede. De norske Konger forlehnede Jarler eller Statholdere med disse Øer som arvelige Lehn. De fik siden Navn af Kongerige, som den norske Konge Sigurd Jorsalafar besad som Prinds fra Aar 1092 til 1103.

Et

Et hundred Aar og noget mere efterat Island var bleven opdaget af Normænd, blev Grønland opdaget af Islændere. Landets physiske Beskaffenhed skal dengang have været ulige mere tillokkende end nu, og en Skare af islandske og norske Nybyggere efter den anden begav sig dertil. 1023 blev Landet skatskyldigt til Norge, og 1264 tilligemed Island fuldkommen forenet med Norge.

Fra Harald Haarfagers Regjeringstid daterer sig ogsaa Norges Riges Udvidelse paa de svenske Grændser, da nogle af de vilde Ørkener og øde Skove, som laae paa den østre Side af Bjergstrækningen Kjølen, bleve besatte med Nybyggere. Saaledes optog de Norske Jamteland, som fik sit Navn af en vis Ketil Jamte, og dennes Søn Thore Helsing gav Helsingland Navn, det han optog og opryddede da han flygtede for Harald Haarfager. Paa samme Maade blev Herjedalen ogsaa bebygget af Herjulf som havde Tilnavn af Hornbriotr eller Hornbryder, fordi han ved Halfdan Svartes Bord slog med et sølvbeslagen Drikkehorn til en anden af Hofmændene saaledes at denne døde og Hornet gik istykker. (Schønings norske Historie 1 Del S. 435). Jessen har i sin Norges Tilstand S. 168 gjort den rigtige Bemærkning, at disse Steder ansaaes for at tilhøre Ingen; thi Misfornøjede og Flygtninge, hvad enten det var Svenske eller Norske, fandt her et sik-

kert

kert Tilflugtsted. Siden gjorde vel Naboregenterne Fordring paa dem, at de skulde tilhøre et af Rigerne; men de ansaae sig som et frit Folk, der kunde vælge sig til Skytsherre, hvem de lystede, hvorfor de og holdt sig undertiden til et og undertiden til et andet Rige, alt eftersom de vare best fornøjede med Regjeringen, dog heldte de især til Norge, hvorfra mesteparten af dem nedstammede. Paa norsk Side grundede Prætensionerne sig altsaa paa den Ret der følger med at optage og bebygge et øde Land som Ingen kjender og Ingen ejer, paa svensk Side derimod paa, at Landene efter de naturlige Grændser tilhørte dem.

Norden for Herjedalen møder Finmarken og det svenske Lapland. Man kan i de ældste Tider ansee det for eet Land, der indbefattede den nordligste Del af de nordiske Riger omkring den bothniske Bugt, strækkende sig vester indtil Vesterhavet i Nordlands Amt, i øster til den hvide Sø, i sønder henimod Ladoga-Søen. Alt dette var Lappernes eller Finnernes Land. Da disse Folk vare svage og adspredde, har Naboerne underlagt sig dem, saa at Finmarken er kommen under Norge, og de Svenske har bemægtiget sig Landet omkring den bothniske Sø. Grændserne imellem de Norskes og de Svenskes Ejendomme blev her, ligesom tildels sønden for, midtfjelds paa Bjergstrækningen Kjølen.

Vi

Vi vende omsider Øjnene fra disse nordlige og lidet beboede Egne, og begive os igjen til selve Danmarks Grændser ved Unionstiden.

Aar 1374 var den sidste Hertug i Sønderjylland af Kong Abels Linie død og Landet skulde derved have faldet igjen tilbage til Danmark. Men de holstenske Grever gjorde Kong Valdemar Besiddelsen deraf stridig, og Dronning Margrete, for at trække de holstenske Grever fra den meklenborgske Hertug Alberts Partie, forlehnede endelig 1386 Grev Gert, en Sønnesøn af Gert den Store, med dette Hertugdom, som fra 1395 af bestandig fik Navn af Slesvig.

Denne Forlehning gav siden Anledning til en 26aarig Krig, da Kong Erik Pommer ej vilde stadfæste den uden under byrdefulde Vilkaar, som Greverne ej vilde underkaste sig. Og Regenten i de tre forenede nordiske Riger var for svag til med Magt at tvinge sine Vasaller til Lydighed. Kong Christopher Bajrer, som blev Konge efter Erik, forlehnede endelig nysmeldte Gerts Søn Grev Adolph af Holsten med Hertugdommet Slesvig 1440, og bevilgede ham, som det heder hos Hvitfeldt, "Alt hvad Danmarks Krone havde udi dette Hertugdømme, som enten Dronning Margrete eller hans Forfædre derudi havt havde, indtil Koldingbro".

Det var denne Adolph, som Stænderne efter Kong Christophers Død 1448 tilbød Danmarks Krone, men han frabad sig den, og anbefalede derimod sin Søstersøn Grev Christian af Oldenborg og Delmenhorst, der ogsaa blev valgt til Konge. Grev Adolph døer 1459 og nu var Christian heldig nok til at faae Hertugdømmet Slesvig og Grevskabet Holsten forenede med Danmark: en kostelig Aqvisition, men som det, formedelst hine Tiders Mangel paa politisk Klogskab, næsten varede 400 Aar før tilgavns blev frugtbringende, efterat den imidlertid, som hin Pandoras Æske, havde været en Kilde til idelig Splid og Tvedragt.

Hvad Slesvig angik, erindrer Baden i det danske Riges Historie S. 193, da, som det var et dansk Lehn, ved en utilgivelig Fejl af de foregaaende Regjeringer skilt fra Danmark, saa syntes vel, at ingen Tvil kunde være, at det jo nu ved Adolphs, den sidste Hertugs, Død burde falde igien til Danmark. Holsten derimod, et tydsk, tilegnede Grev Otto af Schaumburg sig, som Agnat til den sidste Hertug, altsaa efter Reglerne for Lehnssuccessionen nærmere dertil end Christian. Med betydelige Pengesummer maatte Christian affinde sig saavel med Grev Otto som med sine egne Brødre, der og gjorde Fordring paa Adolphs Lande. For at stille disse

tilfreds

tilfreds maatte han endog afstaae dem Oldenborg og Delmenhorst.

1474 udvirkede Christian paa sin Romerreise, at Holsten Stormarn og Ditmarsken bleve af Keiser Frederik III ophøiede til et Hertugdom. Dette keiserlige Diplom (hos Hvitfeld i Folioudgaven S. 946) var den eneste Adkomst Kongen havde til de fri Dithmarskere, og det varede henimod et hundred Aar inden Danmark kom i Besiddelse af det Land, som Keiseren saaledes havde disponeret over uden at raade derfor. Det var først 1559, Ditmarskerne bleve af en dansk-holstensk Krigsmagt kuede til at give efter for den Stærkeres Ret, som det heder i Visen:

De Ditmersker-Herrer de have deres Liv forloret.

Saa anseelig den Høide af Magt og Anseelse var som Danmark under denne Stifter af den oldenborgske Kongelinie opsvingede sig til, saa meget des mere falder det i Øinene, at den offentlige Oeconomie var saa slet og Pengemangelen i Statscassen saa stor, at de Norge da underliggende og af Nordmænd for det meste bebyggede skotske Øer, gik forloren. 1468 sluttede Kongen den Formælingspagt med den skotske Kong Jacob III, at Afgiften, som Skotland skyldte Norge for Sydersøerne, blev skjænket, og til Medgift med sin Datter Margaretha forbandt Kongen sig til at give 60,000 rinske

Guld-Gylden. Da Formælingen skulde gaae for sig, var Skatkammeret bleven ved den svenske Krig saa udtømmet, at Kongen maatte sætte Orkenøerne i Pant for 50,000 Gylden, og siden, da man ikke engang kunde bringe de øvrige 10,000 Gylden tilveje, Hetland for 8000 Gylden. Disse Panter henstaae endnu uindløste.

Det var en Begyndelse til det Tab af de Staten fra Arildstid tilhørende Lande, som i de tvende derpaa følgende Aarhundreder bestandig alt mere og mere indkneb Danmarks Grændser, indtil Tingene lidt efter lidt fra 1660 af fik en anden Vending, og endelig med det 18de Aarhundredes Slutning igjen kom i den passende heldige Stilling, hvori Staten nu befinder sig.

Det første Skridt til Rigets Formindskelse (Calmarunionens Ophævelse i Henseende til Sverrig tales her, som ovenfor er erindret, ikke om) skeete strax efter Christian den 1stes Død, da hans Søn Kong Hans maatte dele Hertugdømmene med sin Broder Hertug Friderik. Da Kong Christian II var bleven forjaget af sine Undersaatter, og hans Farbroder Hertug Frederik blev valgt til Konge i hans Sted, forenedes vel de adskilte Lande igjen med Kongeriget; men den Forening var kun af kort Varighed. 1533 døer Friderik I, og nu deles Landene

for

for det første imellem Kong Christian III og hans tvende Brødre Johan og Adolph. Christian III døer 1559, og nu maatte Friderik II atter skifte den kongelige Andeel af Hertugdømmene imellem sig og sin Broder Hertug Hans. Saaledes gik det frem med Division og Subdivision hele det 16de Aarhundrede igjennem. Fra det 17de Aarhundredes Begyndelse af betænkte man først, hvor nødvendigt det vilde være at forebygge flere Sønderlemmelser og at indføre Førstefødselsretten.

Til det Forlis af Lande, som Danmark paa denne Maade led ved vrang Politik, kom det høist betydelige og aldrig oprettede Tab af Provintser, som Danmark mistede ved de tvende ulykkelige Krige med Sverrig, der endtes den første ved Freden til Brômsebro 1645, og den anden ved den roeskilde-kjøbenhavnske Fred 1658 og 1660.

I Følge Brômsebrofredens 25de Artikel afstod Danmark til Sverrig Jemteland Herjedalen Gulland og Øsel for evig, og Halland paa tredive Aar. Og efter den 5te Artikel i den 1658 i Roeskilde sluttede Fred, en Artikel, som i den to Aar efter paafulgte Fredsslutning i Kjøbenhavn blev kiendt at skulde blive staaende ved Magt, maatte Danmark overlade Sverrig Skaane og Bleking tilligemed Halland.

Afsavnet af saa betydelige Lande var vel ikke let at forvinde, men kort efter begyndte dog Staten paa en anden Kant at faae nogen Godtgjørelse for hvad der var tabt paa hin Side Sundet.

For det første bragde Friderich Nordborg Sønderborg og en Del af Ærøe til sig ved Kjøb, i Anledning af at deres Ejere, Hertugerne, vare blevne forgjeldede. Dernæst arvede han, tilligemed Hertugen af Holsten-Gottorp Christian Albert, Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst, efter den 1667 afdøde Grev Anthon Günther. Vel opkom der under Christian V Stridigheder med bemeldte Hertug angaaende denne Arv, men under Krigen, som Kong Christian 1675-79 førte mod Hertugen og Sverrig, tilkjendte Kejseren Hertugen af Holsten-Pløen den Del i Oldenborg og Delmenhorst, som Holsten-Gottorp gjorde Prætension paa, og derpaa tilforhandlede Kongen sig den hos den pløenske Hertug.

Vi naae endelig det 18de Seculum og endnu vedvarer Spliden og Tvedragten mellem Konge og Hertug, hvilken sidste i de med Sverrig opkomne Krige altid tog svensk Partie. Endelig bemægtigede Kong Friderik IV sig 1713 den hertuglige Del saavel af Slesvig som af Holsten, paa Grund af, at Hertugen, tvertimod en med Danmark sluttet Traktat, hemmelig havde staaet de Svenske bi, og

aabnet

aabnet Tønningens Porte for Stenbuk. I Freden til Fredensborg 1720 beholdt Danmark den gottorpske Del af Slesvig med Sverrigs Samtykke og under Frankrigs og Storbrittanniens Garantie, men de holstenske Lande gaves Hertugen tilbage. Hertugen, Carl Friderich, som derpaa tog sin Residents i Kiel, hvoraf den Linie nu kaldtes den holsten-kielske, vedblev dog at protestere mod Tabet af det Slesvigske, og da han giftede sig med Czar Peters Datter Anna, blev han en saa meget mere farlig Nabo for Danmark end nogen af de andre Hertuger nogensinde havde været. Hans Søn Carl Peter Ulrich bestiger 1761 den russiske Throne og han brænder af Begjærlighed efter at hævne Danmarks mod hans Forfædre formeentligen udøvede Fornærmelser: Men just som Krigshærene i Meklenburg rykkede mod hinanden bliver han afsat, og hans Gemalinde Catharina II kom til Regjeringen. Kejserindens venskabelige Sindelav imod Danmark gjorde, at man strax kunde udkaste en Plan til dog engang at faae Ende paa disse evige Stridigheder. 1767 sluttedes en provisionel Tractat imellem begge Magter, hvorved man blev enig om, at Kejserinden skulde søge at formaae sin Søn, Storfyrsten Paul Petrowitz, saasnart han blev myndig, til at frasige sig sine Prætensioner paa Slesvig, og tillige at modtage Oldenborg og Delmenhorst i Mageskifte for sin Andel i Holsten. Denne Forening blev stadfæstet ved en de-

 finitiv

finitiv Tractat 1773, da Storfyrsten var kommen til sine myndige Aar. De ved dette Mageskifte erhvervede Grevskaber afstod Storfyrsten til Biskoppen af Lübek Friderik August, af den yngere gottorpske Linie, og de bleve derpaa af Kejser Joseph II ophøjede til et Hertugdom under Navn af Oldenborg med samme Sæde og Stemme paa Rigsdagen, som Holsten-Gottorp havde havt. Uagtet — erindrer Schlegel, hvis concentrerede Udsigt i hans Statistik S. 158 jeg her har fulgt — Mageskiftetractaten (der er at læse saavel i Urkunden und Materialien zur Nordischen Geschichte Pag. 244 som i Martens's Recueil des principaux Traités Tom. 1 pag. 315) indeholder adskillige byrdefulde Vilkaar for Danmark, bør den dog ansees for meget fordelagtig, da den har forskaffet Kongen en rolig og udelt Besiddelse af Holsten, og sat ham istand til, uhindret at gjøre alle de Foranstaltninger, som han finder gavnlige for Landet, og da endelig den gamle Anledning til Tvistighed og Forevending til alle svenske Krige lige fra Carl Gustavs Indfald af derved er ophævet. De Lande i Hertugdommene, som de yngere Linier af det kongelige Hus ifølge de gamle upolitiske Delinger, i lang Tid vare i Besiddelse af, faldt ligeledes ved lykkelige Omstændigheder til Danmark. 1761 tog Kong Friderik, ifølge en med den sidst afdøde pløenske Hertug indgaaet og af Kejseren bekræftet Arveforening, Pløen

i Be-

i Besiddelse, imod at betale Hertugens Gjeld og at underholde Erkehertuginden og de pløenske Printsesser. Paa Grund af ligesaadan en Forening tilfaldt de Glüksborgske Lande 1778 vor nærværende Konge; og er Hans Durchlauchtighed Hertugen af Holsten-Sonderborg af den Augustenborgske Linie nu den eneste Descendent af den yngere kongelige Linie der besidder noget Land i Hertugdommene. Hans Land bestaaer i nogle Godser paa Øen Als og i Sundevit, som Kongen har Landshøjhed over.

Endnu er blot at tilføje et Par Ord om Rigsgrevskabet Pinneberg. Fra Slutningen af det 13de Aarhundrede havde det tilhøret en apanageret grevelig Linie af det Schauenborgske Hus, og var forbleven ved samme da Kong Christian I kom i Besiddelse af Hertugdommene. 1640 uddøer denne Linie. Kong Christian IV og Hertug Friderik III dele nu dette Land saaledes imellem sig, at den første bekom Marskkysterne, og den sidste den nordlige Del. Kort derefter solgte Hertugen sin Andel til den danske Statholder i Holsten Christian Ranzov. Ved Kongen af Danmarks Bistand og Hertugens Samtykke fik Ranzov maget det saa hos Kejseren, at alt det Gods han saaledes havde tilkjøbt sig, blev under Navn af Ranzov ophøjet til et Rigsgrevskab med Sæde og Stemme paa den tydske Rigsdag. Den ranzovske Stamme uddøde paa Sværdsiden

 1734

1734, og 1726 havde Konge Friderik IV allerede ifølge en indgaaet Forening taget Grevskabet i Besiddelse.

Og nu er Resultatet af alt det Anførte: Det hele Hertugdom Holsten, paa det Eutinske eller Høistiftet Lübek saavelsom Rigsstæderne Lübek og Hamborg nær, staaer nu under det danske Scepter som et tydsk Rigslehn.

De Factorier og Etablissementer, som Kongen af Danmark ejer udenfor Europa, og som blot ere erhvervede i merkantilsk Hensigt, have fornemmelig deres Værd og Interesse af den større eller mindre udbredt Handel som derhen kan føres, følgelig udgjør Efterretninger om deres Adqvisition et Capitel i den danske Handelshistorie.

Og altsaa ere vi færdige med et skizzeret Contur af de successive til eet Statslegeme sammensmeltede Landes historiske Geographie, og vi have saaledes et Omrids af den Skueplads, som vi nøjere skal lære at kjende, og hvorpaa de allehaande Scener nu skal afvexle for vore Øjne.

Anden

Anden Afdeling.

Udsigt
over
Folkeculturens Fremgang
især med Hensyn til
de nærende Stænders Sysler og Kaar.

Første Stykke.

Danmarks og Norges Cultur-Tilstand i det 9de og 10de Aarhundrede.

Da de Efterretninger, vi fra disse Aarhundreder have om vort Fædernelands Tilstand og Vilkaar, endnu ere højst sparsomme, og da endnu Ingen har opdaget indenlandske rene Kildevæld til at øse Kundskab af om hine fjerne Tider; maa vi hjelpe os som vi kan. Vi forsmaae derfor ikke Fremmedes Reise-Jagttagelser, vare de endog saare tarvelige; kun at de have Præg af Troværdighed.

Vel give de nyere Tiders Rejsebeskriveres Jagttagelser ikke stor Anledning til at fæste megen Tillid til den Underretning om vort Fædernelånd som hentes fra saadan Kilde. Ubekjendte med Sprog og Sæder, kommende hertil med Fordomme og forudfattede Meninger, og begivende sig bort igjen vel tildels efter neppe at være kommen herover Grændsen, kan

kan fremmede Rejsende vel umulig være fri for jo at gjøre sig skyldige i vrange og urigtige Domme og utilforladelige Efterretninger om hvad de her have seet og hørt. I nyere Tider hvor man har saa mange andre sikkre Hjelpemidler til at forskaffe sig Kundskab om Landenes Tilstand, vilde det ogsaa upaatvilelig som oftest være lidet passende at paaberaabe sig Fremmedes Rejseiagttagelser. Men i Mellemalderen og naar man sætter sig saa langt tilbage i Tiden, at indenlandske Kilder enten aldeles ikke haves eller give kun sparsom Udbytte, maa man tye til Udlændingen og glæde sig ved naar han stundom vejleder der hvor Bistand her hjemme fra glipper.

Den meest usikkre og meest omtvistede Rejse herind i Norden falder, til stor Lettelse for vore nærværende Undersøgelser, paa hin Side af den Tidspunkt, hvorfra vi begynde at betragte vort Fædreneland. Det er nemlig Marseillianeren Pytheas's, som skal have levet i Alexander den Stores Tid, og af hvis Rejseefterretninger de gamle græske og romerske Skribentere har opbevaret nogle Fragmenter, hvis rette Forstand det næsten er ligesaa vanskeligt at dechiffrere som de helsingske Runer eller en persepolitansk Indskrift.

Paa de Rejser hvor vi vil lade os vise om af Fremmede og hvor Alt sees i et meget klarere Lys, kan man

man umulig snuble saa ofte, som hos hin der er en tusind Aar ældre, og hvor vi bestandig gaae og famle i et ægyptisk Mørke.

Paa vor første Vandring har vi den berømte angelsaxiske Konge Alfred til Vejleder. Denne store Konge som regjerede i Engelland fra 887 til Aar 900, var en stor Ynder og Befordrer af Videnskaberne, og lagde sig blant andet især efter Geographie. Han oversatte Orosius paa Angelsaxisk, og i Fortalen dertil anbragde han en Jordbeskrivelse over de 3 dengang bekjendte Verdensdele. I denne Fortale indvævede han nogle Rejseefterretninger, som angaae vort Norden, og ere et af Middelalderens vigtigste geographiske Mindesmærker. Det bestaaer i 3 Rejser, den ene af en Wulfstan, hvis Fædernesland gjættes at være Slesvig, og de to af en Other, som man veed var fra Halogaland eller det som nu heder Nordlandene.

Disse to Rejsende opholdt sig begge ved Alfreds Hof, enten saa de ere komne der paa Handelens Vegne, eller tillokkede af det Udraab som Alfred var i for sine Bedrifter og sin Gavmildhed. Usandsynligt kunde det heller ikke være, at Other, som saa mange andre Nordmænd, er flygtet fra sit Hjem for Harald Haarfagers Overmod.

Other

Other berettede Kong Alfred følgende:

At han af alle Nordmænd boede yderst mod Norden i det Land som grændser til Vesterhavet, og Landet strækkede sig vel længere nord paa, men var Alt øde paa faa Steder nær, hvor der opholdt sig nogle Finner, der om Sommeren levede af Fiskerie og om Vinteren af Jagt. Engang vilde han forfare, hvor højt imod Nord der endnu var Land, og om der endnu boede Folk hin Side Ørkenerne. Til den Ende sejlede han lige i Nord, havende bestandig Udørkenerne paa sin højre Haand og Oceanet paa den venstre. Da han havde sejlet i 3 Dage, var han kommen til det yderste Sted hvor Hvalfiskefangerne pleje at indfinde sig. — (Tilsidst ved at segle først længere i Nord og derpaa tage Coursen østlig, var han efter i 15 Dage at have seglet 180 norske Mil kommen til en stor Flod, formodentlig Dwina, som falder ud i det hvide Hav). Længere torde han ikke segle af Frygt for Indbyggerne paa den anden Side af Floden; thi det var Landet stærk beboet. Lige fra sit Hjem af og dertil havde han ikke før truffen paa befolket Land, men paa hele Vejen havde han paa Styrbord et øde Land, hvor ingen opholdt sig uden Fiskere Fuglefængere og Jægere, som alle vare Finner, og bagbords den aabne Sø.

Bjar-

Bjarmerne derimod (i det nu værende archangelske Gouvernement) havde bebygget deres Land godt, hvorfor han heller ikke torde vove sig længere. Han giorde især Rejsen til disse Lande for Horshvalfangsten Skyld, hvis Tænder afgive et kosteligt Slags Ben. — Nogle af disse Tænder forærte han Kongen. — Skindet af dem bruges til Skibstoug. Disse Hvaler vare forresten langt mindre end andre, og ikke over 7 Alen lange. I hans eget Land faldt de beste Hvalfisk, undertiden af 48 til 50 Alens Længde, og han fortalte, at han engang havde været selvsjette med at dræbe 60 Stykker i et Par Dage. — Han var meget rig paa saadanne Ting, som der ere i Agtelse, nemlig Vildt, og han sagde Kongen, at han hjemme ejede 600 tamme Rensdyr af eget Tillæg. Af disse vare 6, som vare saaledes afrettede at de fangede vilde Rener, hvorfor de hos Finnerne ere i høj Pris. Han var en af de fornemste Mænd i Landet. Dog havde han kun 20 Øxne, 20 Faar, og 20 Svin. Det lidet Jordsmon han dyrkede, pløjede han med Heste. Deres fornemste Rigdom var den Skat, de fik af Finnerne. Den Afgift bestod i Dyreskind, Fuglefjedre, Hvalfiskeben, og i Skibstoug gjorte af Hval- og Sælhunde-Skind. Enhver giver i Forhold til sin Formue; den Rigeste betaler sædvanlig 15 Maardskind, 5 Rensdyrs- og 1 Bjørnehud, 5 Kurvefulde Fjær, 1 Kittel af Bjørne- eller Odderskind, 2 Skibstoug, hver paa 60 Alen,

Alen, det ene af Horshval- og det andet Sælhunde-Skind.

Other berettede fremdeles, at Norge var meget lang og meget smal. Alt det deraf, som enten duer til Græsgang eller til Pløjland, ligger ved Havet; og er dog sommesteder meget stenet. Mod Østen er langs med det beboede Land øde Fjelde hvor Finner opholde sig. Landet er bredest mod Sønden, og jo mere nordlig des smallere bliver det.

Paa den anden Side af Fjeldene (sønder for Halgoland) er Sverrig, og det har lige over for sig mere nordlig Qvenland (ɔ: Finland eller Østerbothnien). Qvenerne plyndre undertiden Nordmændene paa denne Side Fjeldene, og undertiden røve og plyndre Nordmændene hos dem. Imellem Fjeldene er store ferske Søer. Qvenerne bære deres smaa og meget slette Baade over Land til disse Søer, og paa den Maade komme de ikast med Nordmændene.

Other sagde, at det Landskab, hvor han havde sit Hjem, hedte Halgoland; og at Ingen boede højere nord paa end han. Der er i det sønder paa beliggende Land en Havn, kaldet Sciringeas heal (formodentlig Kengshal i Bahuslehn). Dertil behøves ikke ringere end en Maaneds Seilads ogsaa med den beste Vind, naar man nemlig ligger stille om Nat-

ten

ten og blot segler om Dagen. Naar man da segler langs med Landet, har man paa sin højre Haand Skotland og de Øer imellem Skotland og Norge, og paa venstre Haand Norge. Sønden for Sciringesheal falder en stor Sø ud i Havet. Paa den anden Side deraf er Gothernes Land (Jylland) og siden den sellandske Sø (Østersøen) mange hundrede Mile op i Landet.

Fra Sciringsheal af var han i 5 Dage rejst til Hæthum (formodentlig Hedebye, nu Slesvig), som ligger omringet af Vender, Saxer, og Angler, og tilhører Danmark.

Da han seglede tilbage imellem den Havn og Sciringesheal, havde han paa venstre Haand Danmark, og paa højre Haand var den aabne Sø i tre Dage, og et Par Dage før han naaede Hæthum, havde han paa venstre Haand Gothernes Land, Sielland, og mange Øer. Her boede Anglerne før de kom over til Britannien.

Wulfstan udsagde, at han var rejst fra Hæthum til Truso (i Preussen) i 7 Nætter og Dage. Vendernes Land havde han paa højre Haand, og Langeland, Laaland, Falster, og Skaane paa den venstre, og alt det hører til Danmark. Naar man segler videre, er paa den venstre Side først Bornholm,

som har sin egen Konge, og dernæst Bleking, Møre (i Smaaland), Øland, og Gothland; som tilhøre Sverrig. Bestandig havde de Vendernes Land paa deres højre Haand lige til Veichselens Munding. *)

Disse her anførte Rejseanmærkninger ere sandt nok ikke meget betydelige, og desuden heller ikke komne til os uden at være blevne temmelig forqvaklede ved Copiist- Oversætter- og Trykvildelser. Men saa højt oppe i Tiden glæder man sig ved endog det allermindste Glimt af Lys, og man seer dog, at vore Fædre, selv højt oppe i Nord, sysselsatte sig med Agerbrug, Fædrift, og Fiskerie, og ikke blot flakkede om paa Havet som Sørøvere.

Hvad forresten Indbyggernes Kaar og Sysler, Haandteringer og Næringsveje angaaer, da har i disse ældste Tider Levemaade og Sæder været raa

og

*) Det er alt det i Others og Wulfstans Rejser, der angaaer vort Fædereland, og har jeg i denne Extract deraf fulgt de langebek-suhmske Hypotheser om Beliggenheden af Hæthum og Seiringesheal (i *Scriptor. Rer. Dan* Tom. II, og Suhms Danmarks Historie 2den Tome Pag. 458); da Forsters, hvorefter Hæthum skulde sættes ved Aarhus og Seiringesheal ved Stokholm (i Geschichte der Entdeckungen im Norden S. 72), uagtet alle hans Udsmykkelser, dog synes at have alt for meget imod sig. Sammenl. Porthans Afhandling i Kongl. Vitterhets Academiens Handlingar VI Delen. Stockholm 1800. S. 37-106.

og simple, Culturen ringe, og Antallet af forskjellige Idrætter og adskilte Borgerklasser ikke meget stort. Imidlertid kan det dog være vanskeligt nok at opregne dem, da Grændserne imellem hver især ikke ere saaledes udmærkede og afpælede, som de siden bleve det ved tiltagende Culturudvikling og Bestemthed i Statsindretningernes Fordelelse.

Man kunde vel mene, at da vi have Hagen Adelstens Gulethingslov, maatte den kunne give god Vejledning til at faae sikre Begreb om Menneskenes Sæder og Vilkaar i Norge i det 10de Aarhundrede, og vist nok er det, at det i mange Henseender er et højst vigtigt og belærende Monument. Men Brugen, vi kunde gjøre deraf, formindskes ikke lidet derved, at vi ikke har Loven saa ren og simpel som den kom fra Adelstens Haand, at meget er tilsat af de senere Konger især af Oluf den Hellige, og at vi ikke har bedre Udgaver deraf end Paus's (Kjøbenhavn 1751. 4to.)

Rothe har i Bogen om **Nordens Statsforfatning** 1 Del S. 88 anført et Par af de Steder i denne Gulethingslov, der røbe en meget høj Ælde og sikkert kan antages at være lige gamle med Loven. I det ene Sted tales om at betale Odelsjord med Trælle som ere fangede i Krig, og i det andet om at stadfæste Noget med **Vaabengny**, som begge De-

le ere Mærke paa den rette graa Oldtid. Et Par mærkelige herhid henhørende Steder ere ogsaa de i 35te og 50de Capitel i den Løvens Afdeling som kaldes Manhelgebalken (hos Pans S. 161 og 170), hvor alle Statens Mennesker classificeres. De opregnes nedenfra opad saaledes: Frigivne, Bønder, Odelsmænd, Lehnsmænd, Stallere, Jarl, Konge.

Et vigtigt og høist interessant Bidrag til Bekjendtskab med Fortidens Mennesker har vi unægtelig i det meget gamle islandske Digt Rigs-Þattr eller Rigsmál kaldet, der giver Udsigt over Nordens Indbyggeres Inddeling i 3 Hoved-Classer og Stænder, og deres deraf flydende forskjellige Kaar og Sysler.

Vel veed man ikke, hverken i hvilket Aarhundrede ej heller paa hvilket Sted her i Norden dette Poem er forfattet. Men saa meget er vist, at dets Alder rækker saa høit tilbage i Tiden, at man deraf kan hente et temmelig sikkert Vidnesbyrd om det 9de og 10de Aarhundredes Sæder — og historisk-visse Begivenheder spørges her ikke om; — og Forfatteren maa have levet i hvilketsomhelst Skandinaviens Land, saa lignede de hinanden saa meget i de almindelige Træk af et Culturmalerie, at Afsavn af nøje Kundskab om Digterens Locale ikke just gjør Interessen meget Afbræk.

Dette

Dette saa mærkelige Digt har Capitain Abrahamson saaledes oversat paa dansk til Brug for disse Blade:

I den fjerne Oldtid, saa fortælles os, Rig gik,
han den kraftfulde herlige kundskabbegavede Aser,
stærk og rask, ad de grønne Veje vandrende fremad.
Alt gik han frem og kom til et Hus, hvor Døren
paa klem stod.
Ind gik han. Ilden brændte paa Gulvet og Gryden af Jern var.
Der sad Parret Ai og Edda *), gammeldags klædte.

Rig dem kunde gavnlige Raad meddele, og satte
paa den usselt bedækkede Bænk sig mellem Manden
og Konen.

Edda en askebagt Leve **) tyk, tung, blandet med
Saaer
lagde paa Bordet, og satte derhos en Bolle med
Suppe;
men en soden Kalv dog her den lækkreste Ret var.

Rig fra Bordet sig rejser for derpaa med Søvn sig
at qvæge.
Han dem kunde gavnlige Raad meddele, og lagde
sig

*) Disse Navne betyde Oldefader og Oldemoder.
**) Saaledes kaldes endnu i Norge et Stykke Fladbrød.

sig i Midten af Sengen mellem Manden og Konen.
Her han blev tre Nætter; og da ad Midtvejen frem-
gik.

Maaneder ni derefter Edda en sorthudet Dreng fik,
som de kaldte Træl, da Vandet de stænkede paa
ham.
Træl voxte op og fik Kræfter, Huden blev grov paa
hans Hænder,
Knoerne tykke, og Fingrene plumpe, og gustent hans
Ansigt,
kroget han blev i Ryggen, og lange bleve hans Hæle.
Kræfterne lærte han at bruge, Bastreb at flætte,
Byrder at binde; hver Dag slæbte han Dragter af
Qvas hjem.

Gaaende, haard under Fodderne, og med solbrænd-
te Arme
kom en krumnæset Qvinde der til, som Thy *) lod
sig kalde.
Midt paa fletdækket Bænk hun sig satte med Søn-
nen af Huset,
og de talte og hviskede, Træl og Thy, med hinanden
Dagen igjennem, og redte sig Seng. De avlede
Afkom,
byggede nu og boede, vel fornøjede, sammen.

Deres

*) Thy ɔ: Slavinde.

Deres Sønner hedte: Haardfør, Røgter, og Kludrer,
Bunke, Skjænder, Styggert, Plump, og Drager, og Dovning,
Nøler, Krogryg, og Slæber. Deres Dont var, at hegne,
gjøde, røgte Svin og Geder, og Tørven at skjære.
Døttrene vare: Sorte og Klunte, Krognæse, Saarlæg,
Snubling, Terne, Raad, og Lase, og Krumryg, og Langben.
Af disse er oprunden Trællenes Slægter.

Videre Rig gik ad Midtvejen, kom til et Hus, hvor paa klem stod
Døren; ind gik han; Ilden var paa Gulvet. En Mand med sin Kone
sad der og syslede hver med sit Arbejde. Manden
snittede Træ til en Væv. Velredet hans Skjæg var, og Haaret
klippet i Panden, og Skjorten trang og aaben i Brystet.
Konen sad og snoede Tenen, med udstrakte Arme
redende til hvad væves skulde. Paa Hovedet havde
hun en snoet Top, for Brystet Trøjen stod aaben,
Krave hun havde om Halsen, og Knapper sadde paa Axlen.
Afi og Amma *) saa hedte det Par der ejede Huset.

*) ɔ: Farfader og Farmoder.

Snart man til Hvile sig lavede. Rig dem Raad
kunde give.
Han fra Bordet sig rejste, og Søvn attraaende lagde
sig i Midten af Sengen mellem Manden og Konen.
Her han blev tre Nætter. Men ni Maaneder efter
Amma en Søn fik, som kaldtes Karl *), da med
Vand de ham stænkte.
Lærred svøbte en Kone ham i. Af Haar og af Kin-
der
Drengen var rød, og havde i Hovedet levende Øjne.
Karl voxte op og fik Kræfter, Øxen han lærte at
tæmme,
Plove og Tømmer til Huse at hugge, Lader at byg-
ge,
Vogne at sammensætte, og Ploven i Marken at kjøre.

Hjem de agede nu en Pige med Nøgler ved Siden
og i Gedeskinds Kjortel; hun med Karl blev trolo-
vet.
Flink var hendes Navn. Hun sattes under et Klæde,
giftedes med ham; de verlede Ringe, og Lagener
spredte,
satte Bo, og avlede Børn, og fornøjede vare.

Sønner-

*) Navnet Karl, det angelsaxiske Ceorl, var i de ældste Tider saa hæderligt, at den Ypperste kunde bære samme. Det svarede til Ordet Bonde. See Rothe om Nordens Statsforfatning 1 Del S. 172.

Sønnernes Navne vare Mand. Svend, Selvejer,
Bravmand,
Værkmand, Bonde, Hosbond, Peenskjæg, Bryde, og Huusmand,
Langskjæg, og Holdenmand. Døttrenes Navne
derimod vare:
Ordsnild, Brud, Svanhvide, Kjephøj, Højtoppe, Stadskjær,
Sparpaa, Qvinde, Bluende, Myndig. Af
disse kom Folket.

Videre Rig gik frem ad banet Vej, kom til en Bygning,
der var Døren med Sønden, og lukket, men Ring
var i Døren.
Ind gik han. Halm var paa Gulver. Ejerne Fadir og Modir
sadde og saae paa hinanden og med Fingrene legte.
Manden i Huset snoede Strenge, og bøjede Almen
til en Bue, og skjæftede Pile. Konen i Huset
saae paa Armene, glattede Lærred, stivede Ermer,
og udsøgde sig Pynt til sit Hoved. Brystet beprydet
var med Ringe, Kjolen var sid, og blaa hendes
Særk var.
Klarere var hendes Pande, og lysere var hun paa
Barmen,
hvidere var hendes Hals end den rene nyfaldne Frostsne.

Rig

Rig dem kunde gavnlige Raad meddele, og satte
sig paa Bænken til Hvile midt mellem Manden og
Konen.
Da tog Modir en udsyet Borddug hvid og af Hør-
garn,
lagde den paa Bordet, og tyndt hvidt Hvedebrød
derpaa;
satte Fade med Sølvrand paa Bordet; i dem var
oplagt Melk og Flesk og stegte Fugle. Af Kanden
skjænktes Vin i randede Bægre. Man drak og for-
talte.
Dagen endtes. Rig dem gavnlige Raad kunde give.
Han sig rejste, og Seng de redte. Tre Nætter blev
han
der i alt, og da fremdeles ad Midtvejen fremgik.

Maaneder ni derefter et Drengebarn fødtes af Mo-
dir.
Han blev svøbt i Silke, og vandstænkt, og Jarl de
ham kaldte.
Lyse vare hans Haar, og skjære vare hans Kinder,
og som den unge Slanges tindrede vevert hans Øje.
Hjemme opvoxte Jarl, og Buestreng lærte at ryste,
lægge Pii paa Streng, bøje Almen, og sætte
Skaft paa Pile, kaste Spyd, og svinge sin Landse,
Hesteridt, Jagthundes Brug, og Sværd at drage,
og svømme.

Da

Da kom til Gaarden Rig den Vandrer, lærte ham Runer,
gav ham sit Løfte for Søn at erkjende ham; eje han skulde
Odelslande og de alt længe beboede Egne.
Derfra red han den mørke Vej over rimklædte Fjelde,
indtil han kom til Hallen. Han svingede Spydet, og Strengen
rystede han, gav Hesten af Sporerne, Sværdet han uddrog,
Manddrab han lærte at volde, Jorden med Blod at bestænke,
lærte at fælde Mennesker. Lande tilkjempede han sig.
Atten Bosteder han allene under sig havde.
Rigdom han lærte at bruge, at give Foræring til Alle,
Prydelser, kostbare Ting, og vakre Heste, og Ringe.
Guldringe huggede han istykker, naar han vilde kjøbslaae.

Ædle Mænd kjørte ad fugtige Veje og kom til en Halle,
hvor en Herse boede. Der en Jomfru de funde,
smal i Livet og hvid og stolt, og Erne hun hedte.
Hende begjærte og førte de hjem, og der blev hun Jarls Brud.

Under

Under det fine Lærred hun sattes og giftedes med
ham.
Velfornøjede nøde de Livet og avlede Affkom.
Affødning kaldtes den ældste blandt Sønnerne,
Barn hed' den anden,
Foster og Ægtefød og Arving, Beslægtet og
Afkom,
Efterkommer, og Søn, og Dreng. De lærte
at lege,
lærte at svømme og Skakspil. En Paarørende
hedte,
En havde Navnet Slægting, han var den yngste
af alle.

Disse Sønner af Jarl voxte op hos Faderen hjem-
me,
tæmmede Heste, dannede Brynier, snittede Pile,
rystede Buen af Ask. Men Slægting den unge for-
stod sig
vel paa Runer, paa Fortids Runer, paa Samtids
ej mindre.
Mennesker kunde han redde i Nøden, og Sværdeg-
gen døve,
og den fortærende Ild forstod han at standse og dæm-
pe.
Fuglenes Maal forstod han; som Ilden, saa Havet
og Vreden

kunde

kunde han tæmme, og lindre de hjertenagende Sorger.
Dertil var han begavet med otte Mands Styrke og Kræfter.
Med sin Fader Jarl Rig han sig i Veddestrid indlod,
hvo af dem kunde bedst med Runer og Konster, men han vandt.
Derved fik og beholdt han den runekyndige Rigs Navn.
Slægting den unge han red sig gjennem Moser og Skove;
skjød med Pile og fangede Fugle. Red fra en Qvist da
sang en Krage: Slægting unge! hvi fanger Du Fugle?
Stridshest at ride, Hære at fælde, anstod dig bedre.
Dan og Danp de eje prægtige Haller, og have
større Arv end Du og Dine. Paa Kiølen at glide
kan de saa godt, og Sværdeg at prøve, og Vunder at aabne.

I denne simple Mythe *), som ikke synes hel og holden at have naaet til vore Dage, skuer man som

*) Denne Fabel Rigsmal staaer paa islandsk i den Pergamentcodex af Edda, der under Navn af Codex Wormianus gjemmes paa Universitets-biblio-

som i et Speil Hovedtrækkene af et Malerie over vore Forfædres Tilstand i 9de og 10de Seculum eller omtrent ved den Tidspunkt, hvorfra vi begynde med vore Efterretninger. Den temmelige Grad af Pragt, som her tillægges vore Fædre, viser, at man ikke dermed kan gaae meget længere tilbage i Fortiden, og Spor til en meget yngere Alder opdager man heller ikke deri. Den her omtalte Overøselse med Vand er paa ingen Maade Beviis for at de Christnes Daab da var indført; thi at bestænke nyfødte Børn med Vand og give dem Navn var ogsaa Skik under Hedendommet *).

Hveden,

bibliotheket blant de magnæanske Manuscripter No. 242 i Folio, og som synes at være fra Forskningen af det XV Aarhundrede.

Trykt haves Rigsmal paa islandsk og dansk i Sandvigs Oversættelse af Sæmunds Edda, 2det Hæfte, Kiøbh. 1785; paa islandsk og latin i en af Prof. N. H. Sjoborg 1801 i Lund udgivet Disputats; og paa tydsk i Gräters Braga und Hermode, 4 Band 1stes Stück. En Commentair med vidtløftig Ordforklaring derover haves i Haandskrift i Johannis Olavii Grunnevicensis, Corpus eddicum, blant Universitetsbibliothekets Manuscripter.

*) S. Suhms Danmarks Historie 1 Del S. 243, 279. Lagerbring Swea Rikes Historia 1 Delen

Hveden, som nævnes, var vel dengang ligesaa-lidet indenlandsk Frembringelse, som den Viin, Rig hos det fornemme Ægtepar blev beværtet med. Begge Dele vare fremmede Overdaadsvare, indførte enten ved Sørøveri eller ved Handel, to Næringsveje, som dengang begge vare i fuld Brug.

Poemet karakteriserer ikke ilde de 3 Hovedklasser af Landets Beboere: **Trælle, Fri, Jarler** og **Herser**.

Trællenes Kaar beskrives som tunge og ublide, og Historien og Lovene borge for Beskrivelsens Rigtighed. Deres Tilstand var kun maadelig, endskjønt ej fuld saa slem som hos Romere og Grækere. Nordens Trælle regnedes ikke blant Statens Mennesker; de tilhørte deres Herrer som Dyr eller Redskab, som Ting, Herren kunde skalte og valte med efter Behag. Han havde aldeles Hals og Haand over dem, og kunde upaatalt dræbe dem efter Lune og Indfald. At slig Umenneskelighed vel ikke skete hyppig, og at Trællene hel ofte kan have levet i Velstand og nydt god Behandling af deres Herrer, er vel upaatvivleligt; men slig prekær Naade er dog kun en maadelig Stilling i Livet. Trællen kunde ikke gifte sig uden

Delen S. 446. Sperling de baptismo Ethnicorum. Hafniæ 1700. 8vo.

uden med Herrens Villie, Trællens Børn hørte Herren til, og saaledes bleve Mennesker allerede ved Fødselen Slaver og Slavinder.

Forresten var den Tids Nordboeres Krigerfærd og Sørøvertog en rig Kilde for dem til at forskaffe sig Overflødighed af Trælle, da Trældommen blev alle de Fienders Lod, der ej i Stridens Hede bleve myrdede paa Stedet. Og hvad skulde skeet, spørger Rothe i denne Anledning (i Christendommens Virkning 5te Del, eller Europas Lehnsvæsen 1ste Bind S. 250) naar den Sejrende ej havde havt Gavn af at skaane Fangens Liv? Enhver veed, hvor vild og grum Krigsmaaden var. Hvor ringe Menneskets og Medborgeres Liv agtedes, det vise Lovene mod Mord og anden Voldsomhed. Hvo kan da ej tænke, med hvor koldt Blod man myrdede i hine Dage? Det blev altsaa efter Tidernes Beskaffenhed en rimelig Skik, og det blev et mindre Onde blant da værende andre Onder, at den Fangne gjordes til Træl, og hørte den til hvilken fik ham i Vold.

Det kunde og have Sted i hine Tider, at de som ellers vare fri Mænd i Staten, selv godvillig overgav sig til Trældom, saaledes som Tacitus beretter om Germanernes Hengivenhed til Spil, at den gik saa vidt, at de satte sig selv og deres Frihed paa et Par Terningesøjne. Ogsaa heder det om

fredløse Mænd, at de kunde tage deres Tilflugt til en anden Provinds, en anden Stamme, og der give sig i Trældom, heller end at leve i Skov og vilde Udørkener. Desuden straffedes Forbrydelse hel ofte hos vore Fædre ligefrem med Frihedš Forlis. Adam fra Bremen siger endog, at der i Danmark kun gaves to Arter af Straffe, Halshuggelse og Trældom; og, lægger han til, — hvilket tilfulde viser os Folkekarakteren i hine Tider — "det ge"raadede den Dømte til Ære, naar han ej viste Sorg "over sin Skjebne. Graad og Beklagelser afskye de "selv ved deres kjæreste Slægtningers Grave, og de "miste heller Livet end de lade sig slaae". *)

Man kan dele Trællene her i Norden i to Slags: Hustrællene, og de Trælle som sattes hen paa et Stykke Jordsmon for at dyrke det for Herrens Regning. At Sidstnævntes Stilling gjerne medførte noget blidere Kaar, kan man slutte deraf, at man blant saadanne til Jordejeren afgiftydende Landboeres Tal ofte finder Frigivne.

Frigivne vare, efter Rothes Beskrivelse i nysanførte Verk S. 304, ej Odelsmænd, ej skattefri, ej deltagende i Landsstyrelsen, men dog vare de no-

D 2 get

*) *Adam Bremens de situ Daniæ* i *Lindenbrogii Scriptor. rer. German.* editio *Fabricii*, pag. 57.

get mere end Trælle. Den Frigivne havde Ret til at kjøbe og sælge og kunde indgaae ordentligt Ægteskab; men dog stod han under sin forrige Herre. Han maatte ej uden sin Herres Minde forlade Fylket (ↄ: Distriktet); ikke anlægge Søgsmaal mod Nogen uden Herrens Samtykke; de totredie Dele af hans Børn vare Herrens Ejendom; geraadede han i Armod, var Herren forbunden til at underholde ham. Man kan paa en Slags Maade sammenligne de Frigivnes Lod i den ældre Tid med de Livegnes og Vornedes i de senere Tider. (conf. Paus's Udgave af Hagen Adelstens Gulethingslov Frigivelsesbalken S. 78 o. følg.)

Vi vende Øjnene fra disse Oldtidens de trællende forslidte ringeagtede Mennesker, for, med Rigsmål i Haand, at lystes ved et Syn, der igjen ganske forsoner os med vore Fædre, og viser os dem fra en mere glimrende Side. Det er de Fries, eller Odelsmændenes, Bøndernes, Kaar og Færd vi vil betragte. De forstod at snitte, hugge, høvle, tømre, smede; vare følgelig bekjendte med Sysler og Færdigheder, hvorved de kunde skaffe sig saavel Livets Nødtørft som dets Beqvemmelighed. Med Konstvindskibelighed forbandtes Agerdyrkningen, som en Hovedsag, med hvad der hører til at gjøde pløje og saae. Magaziner til at gjemme det i gode Aaringer

ringer indkjøbte Korn, for at have Forraad deraf mod Misvext eller dyre Tider, finder man bleve indrettede paa den snilde Thyre Dannebods Raad, og vore Fædre viste deri en Eftertænksomhed, hvis Værd vi først i vore Tider igjen begynde ret at indsee.

Hvad Agerdyrkningens Ælde her i Norden angaaer, da stiger den høit tilbage i Tiden. Dette er klart af mange Omstændigheder, uagtet Rothe i Nordens Statsforfatning 1 D. S. 10-11 har anført en Del Data, som vise, at Kornets Brug i de ældste Tider ej fornemmelig udgjorde Føden, men at Kjød og Fisk var det hvormed man især nærede sig. Forresten kan man vel tilstaae, at det, som Rothe ogsaa vil, var omtrent fra 9de Aarhundrede af at Jordbruget udbredte sig, da Menneskene bleve mange og forenede ved Love og andre Selskabeligheds-baand. Spørger man da, hvorledes vore Fædre fik deres Marker dyrkede, naar det formerede Jord-brug, de øde Landstrækningers Opbrydning, krævede det strenge Arbejde, og man veed, at Jordejerne meget elskede Krigsfærd og Søtog, og flittig indfandt sig paa Tingene og ved Folkestevne, saa seer man af det Foregaaende at de dertil havde de mange Trælle.

Over Agerdyrkernes Antal saavelsom over den hele Folkemængde i det 10de Aarhundrede har Suhm

 gjort

gjort et rimeligt Overslag *), der grunder sig paa den Efterretning hos Snorro i Oluf Trygvesøns Saga det 15de Capitel, at Kong Harald Blaatand gjorde et Tog til Norge med 600 Skibe. Lad hvert Skib, siger han, kun have havt 50 Mænd, hvilket er snarere for lidet end for meget, saa komme dog 30,000 Mænd ud. Naar nu betragtes, at kun Bønderne vare de, som maatte rede Mandskab ud, og hver Bonde tre Mand, saa følger heraf, at der da vare 10,000 Bønder, nemlig allene ved Søkanten, thi de, der laae langt oppe i Landet, vare frie for Leding og Rustning til Søes. Følgelig vare der da i det mindste 15,000 Bønder, det er Selvejere, som i Henseende til Friheder og Herligheder kunde lignes med vore nu værende Herremænd, og i denne Regning antager jeg, at der vare kun halv saa mange Bønder inde i Landet, som ved Søkanten, fordi vort Land er saa meget omgivet med Hav, følgelig vare der da mange flere Selvejere, end nu omstunder, men dog ej nær saa mange, som visse Folk tænke. Naar nu betragtes, at hver Bonde, som ejede mindre end to Mark Sølvs Jord, var frie for Sørustning, hvis Antal jeg og vil anslaae til 15,000, fordi Gaardene vare da gemenligen meget smaa, ligeledes

*) Denne Beregning staaer i hans 1771 udkomne Samlinger 1 Bind S. 123, i hans samlede Skrifter 9de Del S. 148, og i hans Danmarks Historie 3die Del S. 131.

geledes alle Inde- eller Hoverie-Bønder, som jeg og i Mangel af andet vil regne til 15,000, Landboe- eller Fæstebønder, ligeledes beregnede til 15,000, Inderstemænd eller Husmænd, ogsaa 15,000, Brydie eller Lottebønder, som de kaldes i Norge, og Oreget Mænd eller ganske Fattige, hvilke begge Slags tilsammen jeg og vil beregne til 15,000, dernæst Tjenere og Drenge, hvilke i det mindste bør regnes til 45,000, naar man antager, at hver af de tre første Slags Bønder havde sin; saa udkommer af alt dette 135,000. Nu maa man i det mindste regne 60,000 Trælle, een for hver Bonde af de fire Slags, altsaa tilsammen 195,000 Personer, og deres Koner ligesaa mange, og deres Børn i det mindste ligesaa, følgeligen tilsammen 585,000. Vil man nu hertil lægge gamle Mænd og Qvinder, Haandværksfolk, hvorvel de endda kun have været faa, fornemme Folk og flere, tilligemed det, at Børnenes Antal er bleven anslaaet for ringe, saa faaer man vel rumt 700,000 ud; dog maa herved agtes, at paa den Tid hørte Skaane, Halland og Blegind til Danmark. Men endda har man maaskee ej nær det rette Antal, thi vi skulle siden faae at see, at Knud den Store gik i Søen med en Flode af 1200 Skibe, hvorefter at regne Danmark maa have havt 1,400,000 Indvaanere. Da nu Landet var den Tid paa flere Steder skovbevoxet og øde, end nu, saa kan dette sidste store Antal, efter saa mange Krige og Udvandrin-

gér til England, ej have reist sig af andet, end at den Jord, som dyrkedes, blev bedre drevet, end nu, og dertil kan, hvor man end vender sig, ej findes andre Aarsager, end disse tvende, at Selvejernes Antal var større, og deres Gaarder mindre; thi ellers maatte Landet have havt færre Folk, end nu omstunder, og ej ligesaa mange, ja maaskee flere, dersom sidst anførte store Tal er rigtigt; nu da Konster, Haandværker, Handel ere i større Drift, og Kjøbenhavn allene har saa mange Folk, da derimod ingen ret store Stæder fandtes paa de Tider her i Landet. At her ellers ej haver da været stort flere Folk, end nu, kan sluttes deraf, at naar de forlorne Provindser og det Slesvigske drages fra, ere her endda 785,590, saa og deraf, at Skaane haver fra meget gamle Tider været eet af vore best dyrkede Lande, og udgjør i Størrelsen i det mindste en tredie Deel af det hele Rige. En Hovedgrund kunde man ellers vel endda lægge til, nemlig at Folk giftede sig da tidligere end nu, saasom Overdaad var mindre, og Levnetsmidler altsaa lettere Kjøb, allerhelst man lod sig nøje med sit Lands eget Avl, og førte ogsaa kun lidet ud.

Af det store Malerie i Rothes Nordens Statsforfatning over den danske og norske Odelsbondes hæderlige Stilling og det Brud som Lehnstidens Aristokratie og Hierarkie gjorde derpaa, vil jeg blot her

hidsætte

hidsætte de faa Hovedtræk, som staae i 1ste Del S. 130-32. Paa Tingene, hvor de store Folkehøjtider holdtes, der søgte hver Husfader hen; der skete Offeret; der var almindelig Marked; man glædede sig tilhobe, men man afgjorde og Statens vigtige Ting. Odelsmanden havde sin liden Jordejendom, og hans Indretning var saadan, at han selv kunde være borte. Dette var fornødent i en Tid da han skulde kunne gaae i Leding naar Bavnsilden brændte eller Budstikken gik om. De kraftfulde Mødre tilligemed Sønnerne og Hussvendene kunde vel besørge Odelsjorden dyrket. Skattene vare ringe, eller rettere, der var ingen Skatter at udrede. Hvilken Tilfredshed med sin Stilling maatte Odelsmanden føle. — Det begribes, at Husfædrene blandt Almuen, disse Odelsmænd og jordegne Bønder, med Lyst og med Værdighed kunde indfinde sig ved Tingene eller Folkemøderne. Der var Ingen, hvilken ved sin personlige Ypperlighed kunde ydmyge dem, da arvelig eller personlig Adel kun sjelden fandt Sted. Men hvor det blev anderledes i de følgende Tider! Pragt indførtes ved Kongernes Hoffer, og deres Betjente fik megen Anseelse; ved den kirkelige Indretning opkom de stolte Prælater, som, foruden den Agtelse, Religionsvæsenet skaffede dem, fik megen Gyldighed ved deres Rigdom og end mere derved, at de bleve Kongernes ypperste Raadgivere. Nu var Ligheden blandt Statens Mænd forsvunden, og den

tarvelige Odelsmand kunde ikke figurere med de rige stolte og prægtige saavel Prælater som Hird- eller Hofmænd. Fremdeles paalagdes Skatter til Regjeringen, og disse saavelsom Tienden og anden Afgift til Gejstligheden tog meget paa Odelsmandens Formue. Deraf fulgte, at han følte ej allene Ydmygelse men og Byrde ved at komme til Folkemodet, hvor han nu efter Tidernes forandrede Beskaffenhed spillede den lidet hæderlige Rolle. Saavidt Rothe.

Den sidste Æt i Rigsmal var Jarlernes og Hersernes, der i Konstfærdighed og Legemsøvelser saavelsom i Pragt og Overdaad havde saa meget forud for Trælle- og Bondestanden. Disse den Tids Ypperlige forekomme ikke ofte i den danske Historie, hvilket vel er en Følge af, at Saxo skrev paa Latin og derved gjorde os mange nationale Benævnelser og Indretninger ukjendelige. I den norske og den svenske Historie ere de derimod, især Jarlerne, desto oftere paa Skuepladsen. Lagerbring antager i sin Swea Rikes Historia 1 Del S. 373, at de sædvanligst enten vare af kongeligt Blod eller nær beslægtede med Kongehuset. Man kan ligne dem ved vor Tids høje Adel, med den Forskjel, at Jarl- og Herseværdigheden sædvanligviis ikke var arvelig. En Jarls eller en Herses Søn blev ej andet end Bonde, og kaldtes ogsaa Bonde, saa længe han boede paa Landet, og ej stod i Hoffets eller Kongens Tjeneste,

eller

eller ved Tapperhed og udviste Heltebedrifter havde erhvervet sig disse Ærestitler. Men af jo højere Byrd man var og jo nærmere Regenten paarørende, desto vissere Adkomst troede man at have til disse Værdigheder. Man har, som Rothe (l. cit. S. 109) erindrer, tillagt Ordene Jarl og jarlbaaren den Bemærkelse, at de skulde vise hen paa arvelig eller Fødselsypperlighed. Men lad end være, at Nedstammelsen fra en Jarl medførte Agtelse og Ypperlighed, som rimeligt var, saa har man dog derved allene ingenlunde Ideen om arvelig Adel, som den i senere Tid var. For det første vare Jarlerne saa faa, at deres Afkom ej kunde udgjøre en Stand i Staten; dernæst findes Intet i Lovene, der forkynder, at deres Afkom havde Fortrin ved Lovgivning eller ved andet deslige Statsanliggende; og endelig kan der ingen Beviser føres for, at Jarlbaarnes Værdighed gik paa Jarls Sønnesøn.

Det mest classiske Sted i denne Materie er ellers Snorro Sturlesens Udsagn i Heimskringla, hvor det heder om Harald Haarfager: "Han satte en Jarl over hvert Fylke (ↄ: Provinds eller District), deels for at dømme Folket efter Landets Lov, deels for at oppebære og indsamle de Kongen tilhørende Bøder og Landskylder. Disse Jarler tillagde han den tredie Del af de kongelige Indkomster i Skatter og Landskyld til deres Underholdning og an-

dre

dre Udgifter, hvorimod hver af dem skulde være forbunden til at holde 60 bevæbnede Mænd til Kongens Tjeneste og gjøre ham samt hans Hofstat aarlig et Gjæstebud. Han fastsatte desuden, at hver Jarl skulde have under sig 4 Herser eller flere, men hver Herse Forleninger af 20 Marks Indkomster, for hvilke han til Kongens Tjeneste skulde paa egen Bekostning holde 20 Mand". Dette Begreb, at Jarler vare som Overstatholdere og Herser Understatholdere, faaer man ogsaa ved at læse i Resenii Edda (pag. Gg 4) "Kongerne som have mange og langt henliggende Lande, sætte Jarler og Herser til Statholdere, som da i deres Sted forsvare Landene imod Fienderne, holde Ret, straffe de Skyldige, og besørge andre Kongens Forretninger. Herser kan lignes ved de sachsiske Grever og engelske Baroner". *)

Den Efterretning som Rigsmal giver om de Legemsøvelser og, som det hed i det gamle Sprog, Idrætter, som Jarl fra Ungdommen af blev opdraget til at være en Mester i, saasom at spille Skak, ride, svømme, jage, skyde med Pil, svinge Landse, e. s. v. stemmer fuldelig overeens med det man hos hver

*) Aar 1801 var det en af de for Kjøbenhavns Universitets Studerende fremsatte Prisopgaver, at oplyse Jarlværdighedens Beskaffenhed. Prisen blev tilkjendt en endnu utrykt Afhandling af Joach. Evans Suhr fra Odense.

hver Oldtidens Skribent i hver en Saga finder om vore Forfædres Opdragelse, Skikke og Tidsfordriv. At anføre Exempel paa hvorledes efter ældgammel Brug her i Norden enhver af de her nævnte gymnastiske eller krigerske Øvelser hørte med til et ungt Menneskes liberale Dannelse vilde altsaa være overflødigt. Hvo der attraaer en fuldstændig og nøjagtig Underretning derom, læse Hr. **Engelstofts** smukke Afhandling **om den Pris, Oldtidens Skandinavier satte paa Legemsøvelser**, i Skandinavisk **Museum** for 1802 første Hæfte S. 39-89.

Den Tryllen og de Hexekonster at dølge Ild, døve Eg, stille Storm o. s. v., som Jarlens yngste Søn Konr lærte at udøve ved Hjelp af sin Runeviisdom, der var Odins som her Rigs eller den formummede Heimdals beste Gave, svarer, ligesom den anførte Gymnastik, fuldkommen til hin graa Oldtids Begreber og Aand. Det er den selvsamme Magie, som besynges i den bekjendte eddiske Sang Runekapitlet.

Man kunde maaske fristes til at spørge, om det vel er troligt, at Overdaad og Vellevnet, selv hos en Jarl, kunde være stegen til den Højde, som den beskrives i Rigsmal, i saa fjerne Tider, som det 9de og 10de Aarhundrede, da Norden endnu

ansees for at have været aldeles raa og ucultiveret. Men i den Post er intet modstridende imod andre sikkre Efterretninger. Da man veed, hvor nøje Forbindelse der fordum var imellem de skandinaviske Riger og Engelland, og hvormeget disse Staters Mennesker havde at skaffe med hinanden baade i Fejde og Fred, kan man med stor Grad af Rimelighed slutte sig fra det ene Lands Tilstand til det andets. Og hvilke Fremskridt man i Engelland i 10de Aarhundrede havde gjort i Cultur og Pragt, skjønnes af de af Wotton 1730 udgivne Leges Walicæ, der er en af Middelalderens betydeligste Mindesmærker. Mangehaande er desuden de Spor man finder til tidlig Pragt her i Norden. Saaledes fortæller Wilhelm fra Malmsbury, at Harald Haarfager sendte den engelske Kong Adelsten et Skib til Foræring, hvis Snabler vare forgyldte og som rundt omkring indeni var besat med forgyldte Skjolde. Handel og Vandel var saavel i Danmark som i Norge i stærk Drift; Kiøbsteder vare anlagte, og hvad Søroverie ikke kunde strække til at bringe tilveje, det skaffede Kjøbmanden. Om nysnævnte Harald Haarfager læser man i Torfæi norske Historie 1 Del pag. 68, at han sendte Folk til Rusland og Bjarmeland. Paa sidste Sted kjøbte han Skindvare, og i Rusland blandt andet en kostelig guldbelagt Trøje, som man aldrig i Norge havde seet Lige til. Om Bjørn, en af Haralds Sønner, heder det i Heimskringla 1 Del

S. 115

S. 115 af Schønings Udgave, at han boede i Tønsberg, hvorhen søgde mange fremmede Skibe, saavel fra Norge selv som fra Danmark og Sachsen, og at han selv ogsaa havde Skibe i Søen, som seglede til andre Lande og erhvervede ham baade nødvendige og kostelige Ting.

I Hagen Adelstens Guletingslöv ere adskillige Artikler der oplyse den Tids Handelsmaade og Oeconomie; for Ex.: Der forbydes at sælge Fæ, som har nogen hemmelig Lyde, at sælge Sand eller Skarn for Smør eller Meel; der foreskrives Regler ved at leje Køer ud, og ved at sætte Køer ud paa Foder hos Andre. Sælgeren skal staae til Ansvar for det som en anden kjøber ubeseet. I Landslejebalken (o: i en Lovens Bog som handler om Jordernes Forpagtning) tales i 4de Capitel om Angelicahauger, Vinterrug, Høge eller Falke til Jagt, at virke sort Salt og at brænde Tjære. Det 13de Capitel formelder, at Sætermærker tilfjelds skal blive saaledes som de have været fra gammel Tid af, og at Ingen maa forbydes der at holde sit Qvæg, hvilket, efter Suhms Bemærkning (i samlede Skrifter VIII Del S. 95) synes at vise, at Bøjgderne og Dalene maa have været næsten ligesaa bebyggede da som nu, siden at Folk, for at faae Føde til deres Kreature, søgde saa besværlige og langt fraliggende Steder som Sætere ere. I det 14de Capitel handles

les om Laxefiskerie. Det 19de Capitel, at alfare Veje skal være saa brede som et Spyd er langt. Det 20de om Sælhundefangst. I det 73de Capitel tales om Vadmel, Lærred og Klæde, som enten viser Fabrikernes eller vel snarere Handelens Fremskridt. I Landeværns eller Ledingsbalkens 3die Capitel paabydes, at enhver Familie skal ved fuld Leding svare 1 Mand af hver 7de Person; og i det 21de anordnes, hvor mange Skibe hvert Fylke skulde udrede. Vigværingerne skulde udrede 60 Skibe hvert paa 20 Sæder, Agdesiden 16 Skibe hvert paa 25 Sæder, Rogaland 24 paa 25 Sæder, Hordaland ligesaa, Sogn 16 Skibe paa 25 Sæder, Nordfjord og Sundfjord 20 paa 25 Sæder, Romsdalen 10 paa 20, Nordmør 20 paa 20, Trønderne 80 paa 20, Numedalen 9 paa 20, Halogaland 12 paa 20 Sæder og 1 paa 30. Det udgjør tilsammen 292 Skibe og 6350 Sæder, og, regner man to til hvert Sæde, 12,700 Mand. Vil man, siger Suhm (i de samlede Skrifter 8de Del S. 100) antage, at denne Beregning og Udskrivning er gjort efter foranførte Anordning i det 3die Capitel, at ikkun hver 7de Person udtoges til Floden, saa folger heraf, at ved at multiplicere ovenmeldte Tal 12,700 med 7 udkommer 88,9000, som da kan anslaaes for Tallet af Søkysternes Beboere i Kong Hagen Adelsteens Tid, hvortil endda maa lægges Nogle, saasom Træle, Sengeliggende, Børn o. s. v., som efter fjerde

Capitel

Capitel i samme Balk vare fri for at svare Leding, saa at man mageiig kan regne Indvaanernes Antal ved Søsiden at have været 100,000. Naar nu betænkes, at de mange Oplande, Valdres, Thelemarken, Hedemarken, Østerdalen, Gudbrandsdalen, og flere, ej nævnes at have givet Folk hertil, og man derhos betragter deres Størrelse og Frugtbarhed, kan man med Billighed holde for, at der have boet ligesaa mange, og at følgelig alle Norges Indvaaneres Tal, Finnerne fraregnede, da haver beløbet sig til 200,000. Ved denne ringe Folkemængde maa betragtes, at Norge den Tid var udtømmet for Folk saavel ved idelige Krige som ved jevnlige Udflytninger; hvorfor man og finder, at da Udflytningen standsede, tog Folkemængden til. Thi der berettes, at Oluf den Hellige havde en Flode paa 350 Skibe, følgelig en femte Del flere end her i Guletingsloven, og i samme Proportion 15,140 Mand istedenfor 12,700. Multipliceret med 7 giver det 105,980, hvortil da maa regnes saavel de som vare fri for Krigstjeneste som de der beboede Oplandet.

Andet Stykke.

Culturen i 11de Aarhundrede.

Man kunde have Føje til her at kalde dette Aarhundrede Hofaarhundredet, da Underretning om Kongehofferne, saavel det danske som det norske, blive her at omtale med nogen Udførlighed, og det saa meget des heller, da de i forrige Stykke af Mangel paa sikkre Data ikke bleve nævnte. Hvo der veed, hvilken Indflydelse Hofsmagen har paa de ringere Stænders Cultur og Levemaade, vil ikke undres over, at man, uagtet man ellers forresten holder sig til de lavere Regioner, her ligesom begiver sig op i en højere Sphære. I Begyndelsen af dette Aarhundrede sad Knud den Store paa den danske Trone, og imod Slutningen Oluf Kyrre paa den norske; begge To Konger som i Henseende til Forandring i Nationalkulturen gjøre Epoke, hver i sit Rige. Vi betragte først de Forandringer i Sæder Handel og Vandel, hvorved Knud udmærkede sin vel korte men kraftige og daadfulde Regjering.

Knud var for sit Rige, det som Carl den Store i det 9de Aarhundrede havde været for Frankerige og Tydskland. Knud kom til at sidde rolig paa Tronen i Engelland, hvor der længe havde været Rigdom Oplysning og Anlæg til mildere Sæder. Han skaffede sig et prægtigt Hof, og en Trop staaende Krigere som vare ham hengivne, og ved hvilke han kunde være tryg i sine Anlægs Iverksættelse. Ved at æske skjøn og kostbar Rustning af dem der vilde antages i denne Hær, magede han det saa, at kun lutter Formuende kunde gaae ind i den. Vi har altsaa her den Indretning for Øjne, at alle Krigerne ej havde lige Rang, men at de Formuende udgjorde en Classe for sig selv. Det er klart, at Adelskabet hos os tildels derfra har sin Oprindelse, og at Knud herved lagde Grunden til den siden saa vældige aristokratiske Magt i Staten. Knud hentede Engellændere til Danmark og gav dem der Bispedomme. Han lod hente Bly og andre Byggematerialier fra Engelland tilligemed Bygmestere, og nu opførtes en Mængde Kirker af Sten som hidtil havde været opførte af Træ. Kort sagt, Alt bebuder en stærkt fremgaaende Kulturrevolution. De utvetydigste Bevis for, hvor mægtig en Regent Knud var og at han havde saavel Mod som Evne til at sætte Statsmaskinens Hjul i stærk Gang, det have vi i tvende fra hine Dage overblevne Mindesmærker. Det ene er det Brev, eller, som Rothe i Nordens

Statsforfatning 1 D. S. 200 kalder det, det Edict, Knud paa sin Romerreise skrev hjem til sine Undersaatter, og der er at læse paa dansk hos Hvitfeldt i hans Krønike i Folioudgaven 1ste Del S. 72—73. og i Suhms Danmarks Historie 3die Del S. 611. Det andet er den mærkelige Vitherlagsret, som, uagtet den kan være noget interpoleret i Waldemarernes Tid, dog fortjener nøje Opmærksomhed.

Man kan kalde denne Lov vor ældste Rangforordning, den første Gaardsret eller Hofordonnants, og ligeledes den første Krigslov, og Criminalret. Prof. Schlegel har mundtlig yttret den Idee for mig, at det vel lod sig vise, at den i visse Ting ogsaa har tjent til Mynster for de senere Tiders Gildesskraaer. *)

Lovens 1ste Artikel lyder saaledes: Kongen og andre hæderlige Mænd der holde Hof, skulde være hulde

*) Denne Lov haves paa gammel dansk Maal udgivet af Resen bag ved hans Udgave af Dolmers Hirdskraa. Havniæ 1673. 4to. og af Langebek i Scriptor. Rer. Dan. III. 159; paa Latin ved Svend Aagesen, udgivet blant hans *Opuscula* af Stephanus Joh. Stephanius. Soræ 1642. 8vo. og hos Langebek l. cit. Pag. 139—59. endelig haves en udførlig Efterretning om denne Lovgivning hos Saxo Grammaticus.

hulde og blide imod deres Mænd, og dømme dem rettelig imellem. Disse skulde paa den anden Side troligen tjene dem, og i alle Ting følge deres Bud.

4den Artikel. Sviger Nogen den Tro han var sin Herre skyldig, og forraader ham, da haver han forbrudt sit Liv og alt hvad han ejer.

5te Artikel. Overtræder Nogen Loven ved at slaae eller saare en Anden, da drives han af Kongens Gaard som en Nidding, og rømme alle de Lande, Kong Knud regierer over. Hvilken Vitherlagsmand der siden møder ham, da skal han angribe ham, blot han har et Skjold (eller et Spyd) mere end hin; gjør han det ikke, bliver han selv Nidding uden at have slaaet eller saaret Nogen.

6te Artikel. Førte Nogen Klagemaal over at en Vitherlagsmand havde forurettet ham, maatte Sagen bringes for Huuskarlestevne. Kunde han bevise sit Paasagn med tvende Vitherlagsmænds Vidnesbyrd og med Ed paa Helligdommen, skulde den Beskylde sidde en Mand længere ned end tilforn.

Svend Aagesen beretter, at den ene Vitherlagsmand hjalp den anden med Opvartning og Tjenstbevisninger, da den senere Tids Væbnere og Knapper endnu ikke vare til. Derfor vedtoges, at om En

tog sin Staldbroders Hest med naar han red hen at vande, skulde han ride paa den ene Hest til og paa den anden fra Vandstedet. Red han tre Gange efter hinanden paa sin Staldbroders Hest for at spare paa sin egen, og det overbevistes ham ved tvende Staldbrødres Vidnesbyrd, maatte han sidde et Sæde længere ned ved Bordet, hvor enhver havde Sæde enten efter sin Tapperhed eller efter Anciennete eller efter sin ædle Byrd. Saaledes at blive flyttet ned ansaaes for en meget stor Skam. Samme Degradationsstraf paalagdes ogsaa den, der ved Foringen kunde overbevises om at have givet sin egen Hest Vipperne og sin Staldbroders kun Straaet. Ligeledes den som tre Gange red saaledes i Vandet at det blev plumret for de Andres Heste. Hvis Nogen, efterat have saaledes forseet sig og være bleven straffet tre Gange, vedblev sin Halsstarrighed, skulde han sidde allernederst, og Enhver havde Lov at kaste Ben paa ham *). Ingen skulde søge Fad med saadan En, men han skulde have sin Potte og sit Beger for sig selv. Vilde Kongen antage sig saadan en Person, og give ham det øverste Sæde ved sin Side,

*) At denne slemme uhøviske Skik er ægte gammel nordisk, er bekjendt af Stærkodders Adfærd ved Ingels Bord, som Digteren har besjunget:
Hofspillemanden tog Harpen i Hænder,
haabende dermed at stille hans Harm,
men ham Stærkodder et Stegeben sender
midt i hans Pande med drabelig Arm.

de, maatte det vel taales for Kongens Skyld, men det blev vedtaget, at han ej fik mindste Hjelp af nogen Staldbroder, og ej stod under Vitherlagsretten.

Før vi forlade Store Knuds Regjeringstid, vil vi endnu, ligesom vi ovenfor S. 64 anførte en Beregning over Folkemængden i Norge under Kong Hagen Adelsten, ogsaa her hensætte det Overslag over Folketallet i Danmark ved denne Tidspunkt, som Suhm har i sin **Danmarks Historie** III Del S. 650.

Da Knud Aar 1028 samlede sin Flode ved Limfjorden for at drage til Norge, bestod hans Magt, ifølge Heimskringla Schønings Udgave II Tome pag. 293, af 1200 Skibe. Paa dette Datum grunder sig den suhmske Hypothes, at de Bønders Antal der redede Mandskabet ud til disse Skibe, har været 19166. Da nu de som laae langt inde i Landet, vare fri for Sørustning, saa kan Bøndernes Antal antages for 25,000, hvilke alle vare Selvejere, og som smaa Herremænd. End videre var hver Bonde, som ejede mindre end to Mark Solvs Jord, fri for Sørustning, og da der paa de Tider vare mange smaa Gaarder, kan de ansættes for 10,000; Inde- og Hoveriebønder 10,000; Landbo- og Fæstebønder 10,000; Inderster eller Husmænd 10,000; Brydie- eller Lottebønder som de kaldes i Norge,

 Karle,

Karle, og ganske Fattige 20,000; Drenge og Tjenere 50,000; Trælle 100,000, fire paa hver Bonde. Af alt det udkommer det Tal 235,000. Nu maa regnes paa hver af dem en Kone og et Barn, og saa tillægges gamle Mænd og Qvinder, Kjøbstædfolk, Gejstlige, Hoffolk; saa Danmark maa i det mindste have havt 800,000 Indbyggere, hvorved maa agtes, at Skaane Halland og Blegind regnedes da med til Danmark, ligesom paa den anden Side maa tages i Betragtning, at Landet ved Krige og Udvandringer havde mistet mange Indbyggere. Da vor Folkemængde, saaledes ender Suhm sin Overregning, nu omstunder angives for 1,000,000, det Slesvigske iberegnet, som ogsaa i Knuds Tid hørte til Danmark, saa sees heraf, at vi have efter saa mange hundrede Aars Forløb ej stort tiltaget i indvortes Styrke, uagtet den lange Fred, den mere udbredte Handel, de mange Haandværker, de mangfoldige Kjøbsteder; og synes heraf med Føje at kunne sluttes, at Bondernes og Landalmuens Antal haver aftaget.

Nedstige vi i Tiden til Knud den Stores Søstersøns Svend Estrithsøns Regjering i Aarene 1047-74, møde vi en ulige vigtigere og fuldstændigere Vejledning til Kundskab om Landsforfatningen og Culturen end Knuds ommeldte Skrivelse og Gaardsret. Denne Vejledning har vi en Udlænding

ding at takke for, der virkelig giver os et beskuende Begreb om saare mange Ting. At han stundom har seet fejl, hørt urigtigt, dømt vrangt, og langt fra ikke er i alt at forlade sig paa uden nærmere Undersøgelse, det er en Lyde som han har tilfælles med alle dem der beskrive Lande, hvori de selv ere Fremmede; og for en Skribent fra Middelalderen er der desuden mange Omstændigheder, som, naar han tager fejl, tale til hans Undskyldning.

Den Forfatter her sigtes til, heder **Mester Adam fra Bremen.** Han formodes at være født i Oversachsen. Han var Kannik og Skoleholder i Bremen imod Slutningen af det 11te Aarhundrede, gjorde en Rejse herind i Norden, og blev paa det hofligste modtaget af den ikke ulærde og Videnskaberne meget yndende Svend Estrithson. Denne Rejse, Kongens mundtlige Beretninger, det Hamborger Bispe-Archiv, og nogle faa ældre Skribentere, satte ham istand til at skrive en Bog om den christelige Religions Udbredelse i det nordre Tydskland og i Norden. Ved Slutningen af sit Verk, der er forfattet paa Latin, har han tilføjet en Beskrivelse over Danmarks og de længere bortliggende Landes Beskaffenhed. Deraf er Følgende et Udtog.

Danmark bestaaer næsten i lutter Øer, og skilles Danmark fra vort Nordalbingien ved Eider-

Strømmen, der har sit Udspring i den tykke Skov Isarnho, og strækker sig langs det barbariske Hav (ↄ: Østersøen) indtil Søen Slie. Eider=Strømmen løber ud i det frisiske Hav, som Romerne kalde det britanniske.

Den første Del af Danmark, som kaldes Jutland, strækker sig i Længden nord paa fra Ejderen. — Jyllands Brede er større ved Ejderen, men derefter trækkes den sammen lidt efter lidt i Form af en Tunge indtil den Krog som kaldes Wendila (Wendsyssel) hvor Jylland endes.

Fyn er en ikke lille Ø, som ligger i Mundingen af den barbariske Bugt næst efter Wendila. Overfarten dertil fra Jylland er paa alle Sider meget kort. Der er den store By Odense. Alle de omliggende smaa Øer ere alle meget frugtbare. Der er tvende Overfarter til Sjelland, en fra Fyen og en fra Aarhus, og begge lige lange. Havet er af Naturen uroligt, og man er udsat for dobbelt Fare; har man end Medbør, undgaaer man neppe Sørøverne.

Sjelland er en Øe, som ligger i den inderste Vig af det baltiske Hav, og er meget stor. Den er i Udraab saavel for sine tappre Mænd som for sin Frugtbarhed, og er to Dages Rejse lang, og næsten ligesaa

ligesaa bred. Den største By der er Roeskilde, hvor den danske Konge residerer. Den grændser mod Vesten til Jylland, Aarhus, Aalborg og Wendila; mod Norden, hvor den er øde, til det nordmanniske Sund; mod Sønden har den Fyen og den slaviske Bugt, og mod Østen den skaanske Kyst, hvor Byen Lund er beliggende. Der er meget Guld, som samles ved Sørøverie. Thi selv de Sørøvere, som de kalde Vikinger og vi Askomanner, betale en Afgift til Kongen af Danmark, for at have Lov til at plyndre Barbarerne, som der boe saa mange af om dette Hav.

Fra Sjelland til Skaane er mange Overfarter; den korteste er ved Helsingborg, hvor man endog kan see over. Skaane er en af Danmarks smukkeste Provintser. Der er stridbart Mandskab, overflødig Afgrøde, stort Forraad af Handelsvare, og nu ogsaa mange Kirker. Skaane har nu 300 Kirker, i Sjelland skal der efter Sigende kun være halv saa mange, og i Fyen en tredie Part. Skaane, den yderste Del af Danmark, er næsten allevegne omringet af Havet, undtagen den Nakke, som øster paa skiller Sverrig fra Danmark, hvor de tykke Skove ere, samt haarde Fjelde, som man nødvendig maa over, naar man vil fra Skaane til Gothland.

Omkring

Omkring den baltiske Havbugt boe mange adskillige Folkeslag; the Danske og Sveoner, som vi kalde Nordmanner, beboe den nørre Strandkyst og alle der beliggende Øer. Den søndre Strand derimod beboes af Slaver, Esther, og andre Nationer. Men Danske og Svenske, og de Folk, som boe hin Side Danmark, dem kalde de frankiske Historieskrivere med et Navn Normanner, da de romerske Skribentere dog give dem Navn af Hyperboreer. — — — — — Der ligge mange Øer i denne Havbugt, og alle tilhøre de enten de Danske eller de Svenske eller Slaverne. Den første af dem ved Indgangen af Sundet er Wendila, den anden Mors, den tredie Thye; og ligge de hinanden temmelig nær. Den fjerde er Samsøe, lige over for Aarhus By; den femte Fyen; 6te Sjelland; 7de den som grændser til Sjelland, (Skaane?) den vi ovenfor har talt om, den 8de er den, Skaane og Gothland nærmest tilgrændsende, Holm (ↄ: Bornholm), den berømteste Havn i Danmark, og en ypperlig Rede, for de Skibe som Barbarerne sende til Grækenland (undenrvil Rusland). Østen for Fyen ligge andre mindre Øer som ere frugtbare paa Korn, nemlig Møen, Femern, Falster, Laaland, og de andre som ligge hinanden nær (Langeland, Als, Ærrøe), da Laaland er den som strækker sig nærmest ud mod Slavernes Land. Disse 15 Øer høre til de Danskes

Rige,

Rige, og alle ere de nu prydede med Christendommens Titel.

Naar man forlader de Danskes Øer aabner sig en ganske ny Verden, nemlig Sverrig og Norge, som ere tvende vidt udstrakte Riger i Norden, og hidtil saa godt som ubekjendte for os. De Danskes Konge sagde mig om dem, at man til at rejse Norge igjennem behøvede en Maaned, og to til at gjennemreise Sverrig. Hvilket, lagde han til, jeg veed af egen Erfaring, da jeg i tolv Aar under Kong Jacob har stridet i disse Lande, der begge omgives af høje Bjerge, allerhelst Norge, som med sine Alper omringer Sverrig.

Norge, som det er det yderste Land i Verden, saaledes er det passende her at handle sidst derom. I Længden strækker det sig til Nordens yderste Kant, hvoraf det ogsaa har sit Navn. Det begynder fra de fremstaaende Klipper i det Sund, som kaldes det baltiske, dernæst vender det sig nord paa, følger det brusende Oceans Strandbred, og standser tilsidst ved de riphæiske Bjerge, hvor Verdens Ende er.

Formedelst de skarpe Fjelde og umaadelige Kulde, er Norge det ufrugtbareste af alle Lande, og blot tjenligt til Græsgang for Qvæg. Derfor frembringes der de tappreste Soldater, som, usvækkede

af

af Vellevnet, oftere anfalde Andre end blive anfaldne. De leve uden Avind med de tilgrændsende Svenske; de Danske, som ere dem ligesaa nær, angribe dem vel stundom men sig til liden Baade. Af Mangel nødes de til at flakke hele Verden om, og erhvervende sig allevegne ved Sørøverie stor Formue, bøde de saaledes paa deres Lands Fattigdom. Men efterat de have antaget Christendom og ere blevne bedre underviste, have de nu lært at elske Fred og Sandhed, og at være tilfreds med deres ringe Kaar; ja de uddele nu snarere hvad de arve samlet, end at de skulde samle det Adspredte. Imod at de tilforn lagde sig efter Troldoms skammelige Konster, bekjende de nu, ligesom Apostelen, blot Christum og ham korsfæstet. Af alle Mennesker holde de meest Maade saavel i Mad som i Sæder, og elske Sparsommelighed og Beskedenhed i høj Grad. De have desuden saa stor Ærbødighed for Præster og Kirker, at den neppe bliver anseet for en sand Christen, der ikke daglig ofrer, naar han hører Messe. Daab, Confirmation, Alteres Indvielse, og Indsættelse i de gejstlige Ordener koste dem og de Danske overmaade meget. Hvilket man mener, kommer af Præsternes Gjerrighed; thi da Barbarer endnu ej vil beqvemme sig til at give Tiende, tvinges de i det som burde ydes frit. Det gaaer endog saa vidt, at Sygebesøg og Jordpaakastelse maa betales. Deres saa herlige Sæder blive altsaa, efter

hvad

hvad jeg har hørt, fordærvede ene og allene ved Præsternes Gjerrighed.

Mange Steder i Norge og Sverrig ere Fæhyrderne de fornemste Folk, som fordum Patriarkerne, og de ernære sig med deres Hænders Arbejde. — De som boe i Norge ere særdeles christelige, undtagen de som boe højt nord paa ved Havet, hvilke man fortæller om, at de ere saa stærke i Hexekonster og Besværelser, at de paastaae at vide hvad der skeer paa ethvert Sted i hele Verden, at de kan mumle saa kraftig, at store Hvalfiske derved trækkes op paa Strandbredden, og at de af den bare Øvelse veed at gjøre meget Sligt som man i Bøger læser om Troldmænd. Jeg har ogsaa hørt, at der paa de haardeste Fjelde findes vilde Qvinder, og Mænd som boe i Skovene, sjelden komme tilsyne, klæde sig i vilde Dyrs Skind, og talende indbyrdes siges de snarere at mumle (frendere) end fremføre rigtige Ord, saa at Nabofolkene har Møje med at forstaae dem. Paa samme Fjelde er saadan en Overflødighed af vilde Dyr, at den største Del af Landet lever allene af disse Skovenes Indvaanere. Der fanges Bjørne, Bøfler og Elsdyr, ligesom i Sverrig. I Norge allene har man sorte Ræve og Harer, hvide Maarer, og hvide Bjørne, der leve under Vandet. Og som der sees mange Ting som ere anderledes end det vi

ere

ere vante til, overlader jeg den udførlige Beretning om dette og andet til Landets egne Beboere.

Nordmannernes Hovedstad er Trondhjem, som nu er prydet med Kirker, og har stort Tilløb af mange Folk. Der ligger den hellige Konge og Martyr Oluf begraven. Ved hans Grav virker Gud endnu den Dag i Dag mange Mirakelcurer, saa at fra de længst bortliggende Lande strømme de derhen, som haabe at blive hjulpne for denne hellige Martyrs Værdskyld. Rejsen didhen er saaledes: at naar man gaaer til Skibs fra Aalborg eller Vendila af, har man een Dags Rejse til Vigen i Norge, derpaa sejler man paa venstre Haand og følger Norges Strandbred, saa kommer man den femte Dag til Byen Trondhjem. Der er ellers ogsaa en anden Rejseroute, nemlig fra Skaane i Danmark over Land til Trondhjem; men det gaaer langsomt i de bjergfulde Egne, og da Vejen tillige er meget farlig betjene kun faa Rejsende sig deraf.

Efter Norge, som er det yderste Landskab i Norden, finder man ingen menneskelig Bopæl, men kun det forfærdelige og umaalelige Ocean, som omgiver hele Verden. Deri ligge ligeoverfor Norge adskillige ikke ubekjendte Øer, som nu moxen alle staae under de Norskes Herredom, og altsaa heller ikke af os bør gaaes forbi med Taushed, da de ogsaa

saa høre til det hamborgske Stift. De første er Orkenøerne, der ligge adspredte i Havet ligesom Cycladerne, om hvilke man seer, at de romerske Skribentere Martianus og Solinus have skrevet saaledes: Bag ved Britannien, hvor et uendeligt Hav aabner sig, ligge de orcadiske Øer, hvoraf 20 ere øde og 16 beboede. Nær ved dem ere de electriske Øer, hvor Electrum (eller Rav) frembringes.

Orkenøerne ligge saaledes imellem Norge Britannien og Hibernia, og synes kun at lee ad det brusende Havs truende Bølger. Fra Trondhjem kan man rejse derhen paa en Dag; og lige saa langt skal det være, om man fra Orkenøerne vil begive sig enten til England eller Skotland. Disse Øer stode tilforn under de engelske og skotske Bisper, men nu har vor Biskop (Adalbert) efter Pavens Befaling ordineret Thorulf til at være deres Biskop og drage Omsorg for dem alle.

Øen Thule, som er uendelig langt fra de andre, ligger for sig selv i Oceanet, og er det knap at den er bekjendt. Om den fortælle saavel de romerske Skribentere som Barbarerne mange Ting som ere hel mærkelige. De sige, at Thule er den yderste af alle Øer, hvor der ved Sommer-Solhvervstid, naar Solen er i Krebsens Tegn, er ingen Nat, og ved Vinter-Solhverv ingen Dag. — Dette Thyle kal-

des nu Island af den Is som sammenbinder Havet. Denne Ø er meget stor, saa at den indeholder mange Mennesker, der allene leve af Fædrift, og bedække sig med deres Husdyrs Skind. Der findes intet Korn, kun saare lidet Træ; derfor boe de i Huler i Jorden, og have Tag Føde og Leje tilfælles med deres Qvæg. Deres Levemaade er følgelig meget simpel, og da de intet andet eftertragte, end hvad Naturen giver dem, kan de sige med Apostelen: have vi Føde og Klæde, lade vi os dermed nøje. Bjergene ere dem istedet for Bye, og Kildevandet er dem en Lædskedrik. Et lykkeligt Folk! hvis Fattigdom Ingen misunder, og som nu især maa prises lykkeligt, da Christendommen der er almindelig antagen. Ved deres Sæder er der meget priseligt, især deres Menneskekjærlighed, som gjør at Alt er der tilfælles og det baade for Indfødte og Fremmede. Deres Biskop er som en Konge, hvis Vink Alle lyde, og hvad han paabyder enten efter Skriften eller andre Folks Skikke, det er som en Lov for dem. Vor Erkebisp har højligen takket Gud for dem, at de i hans Tid bleve omvendte, endskjønt de, før de toge ved Troen, vare ved den naturlige Lov ikke saa meget forskjellige fra vor Lov. Efter deres Begjering beskikkede han dem den meget hellige Mand Isleif, som, udsendt fra dette Land til Erkebispen, opholdt sig nogentid hos ham i megen Ære, og lærte imidlertid hvorledes han best skulde undervise disse nylig til Christus omvendte

vendte Folk. Med ham sendte Erkebispen Islænderne og Grønlænderne sin Skrivelse med Hilsen til deres Kirker, og lovede ogsaa med Tiden at ville komme og besøge dem.

Der ligge endnu i det Hav flere Øer, af hvilke Grønland ikke er den mindste, hvilken ligger dybere inde i Oceanet henimod de svenske Bjerge og den riphæiske Bjergstrækning. Derhen heder det man kan seile fra Norge i 5 a 7 Dage, ligesom til Island. Menneskene ere der blaagrønne af Havet, hvoraf ogsaa Landet har faaet Navn, og Levemaaden er som paa Island, undtagen at de ere grummere, og paa Sørøvervis plyndre de Søfarende. Der berettes, at Christendommen ogsaa nylig er bleven bekjendt for dem.

Endvidere fortalte de Danskes Konge, at Adskillige i det Ocean endnu havde fundet en Ø kaldet Vinland fordi der af sig selv voxe Vinranker, hvoraf faaes meget god Vin; og at Korn haves der i Overflødighed uden at saaes, er intet Eventyr, men jeg har det af troværdige Danskes Beretning.

Paa hin Side den Ø gives intet beboeligt Land, men alt hvad der er længere borte er belagt med en utaalelig Is og umaadelig mørk Taage, som Marcianus siger: hvo der sejler een Dag længere bort

 end

end Thyle finder Havet tilfrosset. Det forsøgte den erfarne norske Kong Harald nylig. Han vilde nemlig udforske det nordlige Oceans Brede, men det blev ved Verdens Ende mørkt for hans Øjne, og han kom, ved at vende om, med Nød og neppe i Behold fra Afgrundens græsselige Svælg.

Det er hvad jeg har faaet at vide om de nordiske Landes naturlige Beskaffenhed, og som her er fremsat til den hamborgske Kirkes Ære.

See saaledes veed de grumme Danske Norske og Svenske, der tilforn efter den hellige Gregorii Udtryk gnidslede Tænder som Barbarer, at istemme Halleluja Gud til Ære. See dette Sørøverfolk, som vi har læst om har udplyndret hele Landskaber i Gallien og Germanien, det er nu tilfreds med sine Grændser og siger med Apostelen: vi have her intet blivende Sted, men tragte efter det tilkommende, og see Herrens Gode imøde i de Levendes Land. See dette forfærdelige Land, som altid var utilgjængeligt formedelst sin Afgudsdyrkelse, og i Grumhed kan lignes med den scythiske Dianas Alter, det har nu aflagt sit sædvanlige Raserie, modtager allevegne Sandheds Prædikantere, nedbryder Afgudsalterne, opbygger Kirker trindt omkring, og Christi Navn ophøjes nu med almindelig Berømmelse af Alle.

Saa vidt af den gode Adam fra Bremen, som med alle sine Fejl og Urigtigheder, alle sine Fabler og Skipperrelationer, dog har skjænket os saa herlige Bidrag til Kundskab om hine gamle Tiders Tilstand her i Norden. *)

Danmarks Handel maa i disse Tider have været meget betydelig, eftersom man af Adams nysanførte Beretning kan slutte, at de har faret paa Vinland i Nordamerika. Den af Suhm i hans samlede Skrifter 8de Del S. 153 anførte Efterretning om Handel paa Grønland, da Islænderen Kroka Ref skal have bragt Kong Svend 50 Falke, hvoraf de 15 vare hvide, 5 hvide grønlandske Bjørne, Skindvare, Hvalben, og Huden af Rosmer, hvoraf da gjordes Ankertoug, o. s. v., grunder sig derimod, efter Torfæi egen Dom i hans *Grönlandia antiqva*

 pag.

*) Jeg har ved det her leverede Udtog af Adam fra Bremen havt liggende for mig: Originalen i *Stephanii tractatus varii de regno Daniæ*, Oversættelsen af Suhm i hans Danmarks Historie IV Del, Commentairen af Murray i *Novi Commentarii Götting.* Vol. I, og endelig den Pergamentscodex deraf, som er i det kongelige Bibliothek. Naar det om bemeldte Codex siges hos Suhm loc cit. S. 490 at deri fattes det vigtige Skrift *de situ Daniæ*, er det urigtigt. Det fattes ikke ganske, men vel Sutningen deraf.

pag. 208, blot paa et af de Eventyrer, som de islandske Ammestuer har opklækket saa mange af. Af samme Mistro til Paalideligheden af Auduns Saga og Pattur af Hakon Hareksſyni afholder jeg mig fra at anføre de forskjellige Bidrag til Kundskab om Handelens og Haandverkernes Tilstand i Danmark under Svend Estrithsøn, som ere at læse hos Suhm i hans Danmarks Historie IV Del S. 477-482.

Mere Lid kan man unægtelig fæste til de Efterretninger hos Snorro, som grunde sig paa jevnaldrende Digteres Qvad. Saaledes for Ex. naar Thjodolf fra Hvine i Schønings Udgave af Heimskringla III D. S. 43 synger om Fyens Ødelæggelse af de Norske under Kong Magnus den Gode Aar 1043:

I Luften Vinden driver
Gløder, paa det rygende Land.
Ild af Egevægge flyver.
Fyens Gaarde højt i Lue staae,
Tag og Næver lide stor Nød.
Nordmænd Salene brænde.

saa kan deraf sluttes, at man i Danmark da havde Træhuse, ligesom andre Steder i Norden; en Skik der vedvarede længe, saasom der var Skov nok at tage af, Husene vare smaa og lave, og man ikke vidste af Palladser at sige. Disse Træbygninger

passede ogsaa godt i et koldt Clima. Næver, som Tagene vare beklædte med, betyder Bark, som ventelig var af Birk, Bøg, eller Eg.

Under Svends Søn Knud den Hellige, der blev dræbt i Odense 1086, finder man hos Saxo, Ælnothus, og i Knytlinga Saga følgende Data til Kundskab om Culturens Fremgang.

Agerdyrkningen kunde ikke andet end tiltage, da alle Folk nu sad hjemme istedenfor at de tilforn sværmede om paa Søen for at røve, hvilken Næringsvej efterhaanden mere og mere tog af. Kongen kjøbte Trælle for at skjænke dem deres Frihed, hvilket vel mere maa tilskrives hans Religiøsitet end som hans Overbevisning om denne Stands Skadelighed i en Stat. — Da han engang var i Halland, forlangde han fri Skyts af Bønderne. De afslog ham det. Han truede dem da med, at han ej vilde lade dem græsse deres Creature eller sætte Oldensvin i den ham tilhørende eller Kongens Alminding, som gik igjennem hele Halland, og i hvilken Ege- og Bøgeskov Hallandsfarerne havde en stor Mængde Svin gaaende. Derved tvang han dem til at falde tilføje. Skaaningernes Gjenstridighed, da de ogsaa vægrede sig ved at give ham mere Skat og Skyld end Loven tilholdt, fik han Bugt med ved en lignende Argumentationsmaade; han forbød dem Silde-

fiskeriet i Øresund, da de først tilstod ham at Søen hørte Kongen til, ligesom Hallandsfarerne ikke havde modsagt hans Paastand at alle øde og ubebyggede Egne vare Kongens (conf. Kofod Ankers Lovhistorie 1 D. S. 38-39). Af Begivenheden med Skaaningerne seer man saavel Ælden som Vigtigheden af Sildefangsten, en Næringsvej som i senere Tider blev tilstoppet.

Landet var dentid inddelt i Sysler og Herreder; Landsbyerne faae Navn af Thorper; Kongerne havde en Armadur — det samme som en Forvalter — over hver Kongsgaard; paa Bornholm vare 12 Kongsgaarder eller Buer, som paa Kongens Vegne bleve bestyrede af en Høvding, som altsaa nok var en Mand af stor Æt. Smør blev gjemt hen i Æsker; Kornet blev tærsket; Bønderne havde Køer Oxer og Heste, og man gav Hestene Korn at æde. Landet prydedes efterhaanden med anselige Bygninger, mest bestemte til aandeligt Brug. Mange Klostere bleve Enkesæder for fornemme Fruentimre, og i disse raa og urolige Tider kunde Jomfruer af Stand her faae en taalelig god Opdragelse, og undervises i Religion gode Sæder og Haandarbejde. Almindinger og øde Steder, som hørte Staten til, bortgaves til Klosterne. Derved bleve øde Egne opryddede, Kornavlen tog til, Haver bleve anlagte,

og

og mange Folk nedsatte sig under Klosternes Beskyttelse.

Jeg slutter Udsigten over Danmarks i dette Aarhundrede saa kjendelige Fremskriden fra Raahed Vildskab og Barbarie til Cultur og Humanitet med nogle af Suhms Yttringer over denne Tidspunkts Fortrin og Mangler i hans samlede Skrifters VIII Del. Den christne Troes fuldkomne Indførsel (heder det der S. 115) dæmpede meget af det forrige vilde Væsen, og afskaffede tilsidst alt Fribytterie, hvilket foraarsagede, at baade Fremmede kunde da med mere Tryghed besøge disse Riger end tilforn, saa og, at Indvaanerne selv maatte lægge sig efter fredelige Kønster og Haandverker for at erhverve sig Ejendele, siden den gamle Kilde til at erlange Rigdom ved Røven og Plyndren var nu tilstoppet. Jorden dyrkedes nu altsaa mere. — Derimod begyndte Venderne i dette Seculum at blive farlige Naboer for Danmark, og at plage det med Sørøverie, ligesom det i forrige Tider paa samme Maade havde plaget andre Lande. — Med alt det Gode, som Christendommen i det Verdslige tilføjede vort Norden, saa foranledigede den dog ogsaa noget Ondt især i følgende to Poster: først ved at opfylde Landene med den Mængde Klostere, hvorved baade Menneskenes Formerelse blev standset, og Landene bebyrdede med mange orkesløse Folk, som de øvrige flittige Borgere

maatte føde. — Dette var et væsentligt og virkeligt Onde, som siden hvert Seculum igjennem tog alt mere og mere til. Dernæst indførtes mangfoldige overflødige Hellige- og Festdage, paa hvilke ikke maatte arbejdes. Dette var vel i sig selv et Onde, men man maa paa den anden Side tilstaae, at det ej synderlig forværrede Landets Tilstand, saasom Indvaanerne tilforn, medens de vare Hedninger, overalt havde ikkun arbejdet lidet, og gemenligen foretaget sig skadelige Ting. — Tilligemed Handel, Politesse, Konster og Videnskaber blev og indført en beqvemmeligere artigere og tillige kostbarere Levemaade. Jeg tviler ej paa, at Mange paa de Tider, der vare vante til den gamle grove og barbariske Levemaade, have skreget sig hæse imod disse ny Forandringer, og kaldet dem overdaadige. — Dersom de der sad ved Roret i det ellevte Seculum, havde havt saa farlige Tanker om Overdaad, da havde vi endnu været ligesaa vilde og barbariske som i Odins Tid. Sandt nok, vi havde ej gaaet med Silke og Fløjel, vi havde ej drukket udenlandske Vine, og vi havde maaske derfor og været befriede fra visse Sygdomme; men mon noget fornuftigt Menneske vilde heller udvælge sig, at have levet i den Tilstand som da var, end at leve i disse Tider? o. s. v.

Forlade vi Danmark og kaste Øjet paa Norge, for at see hvorledes her stod til paa samme Tid, da møde

møde vi her allevegne stor Handel og Velstand, samt et saare brillant Hof især under Oluf Kyrre, der regjerede fra 1067 til 1093. Vi vil lade Snorro *) berette os hvorledes det gik til saavel ved Oluf den Delliges Hof i Førstningen af dette Aarhundrede som ved Oluf Kyrres imod Slutningen. "Paa Kongsgaarden i Trondhjem lod Oluf den Hellige bygge en stor Hovstue med Dør paa begge Ender. Kongens Højsæde var midt i Stuen og der indenfor sad Grimkel hans Hofbiskop og andre hans Lærere, men paa den venstre Haand hans Raadgivere. I det andet Højsæde ligeoverfor Kongens sad hans Staller (o: Marskalk) Bjørn og hos hannem Gjæsterne **). Naar fornemme Mænd besøgde ham bleve de og satte paa et hæderligt Sted. Øl skulde man da drikke ved Ilden. Han beskikkede visse Folk til visse Bestillinger, som da var Skik hos Kongerne. Han havde 60 Hofsinder og 30 Gjæster, for hvilke han satte en vis Besoldning og visse Love. Han havde og 30 Gaardskarle, som skulde arbejde paa Gaarden og forskaffe hves der behøvedes. Han havde

*) Heimskringla 2den Tome S. 60 og 3die Tome S. 180, Schønings Udgave.

**) Ved Gjæsterne forstaaes et vis Slags Hoffolk eller Drabantere. See Anchersens Disputats De Hospitibus Norvegiæ veteris. Hafniæ 1762. 4to. conf. Suhms Smaaskrifter VIII D. S. 201.

havde og mange Trælle. Paa Gaarden var et stort Soveherberge hvori Hoffinderne sov; der var og en stor Stue hvor Kongen holdt sine Hofstevner.

Det var, heder det derimod om den senere Kong Oluf, en gammel Skik i Norge, at Kongens Højsæde var midt paa den lange Bænk, og Øllet blev rakt derhen over Ilden. Men Kong Oluf var den første, som lod sætte sit Sæde paa den høje Bænk, som gik tverts over Stuen. Han lod og først gjøre Ovne i Stuerne, og strøe Halm paa Gulvet baade Vinter og Sommer. Udi Kong Olufs Tid voxte Kjøbstædernes Handel og Anseelse meget, og nogle bleve bygde af ny. Han anlagde Bergen, hvor mange rige Mænd satte sig ned, og Staden blev besejlet af fremmede Kjøbmænd. Han lod der opføre Christkirken fra Grunden af. Kong Oluf lod indrette det store Gildehus i Nidaros (ↄ: Trondhjem), og mange flere i de andre Kjøbsteder. Tilforn brugde man Omgangslav, eller skiftedes til at holde Gjæstebud, men fra den Tid af maatte Ingen drikke uden i de af Kongen privilegerede Huse. Da brugdes den store Omgangsklokke i Nidaros, By-Prydelsen kaldet, til at ringe med, naar Gilde skulde holdes. I Kong Olufs Tid begyndtes, som sagt, med Vertshuse og Drikkelav i Kjøbstæderne, hvorhen Folk fulgtes Haand i Haand. Samme Tid optog de Norske adskillig Slags Pragt med fremmede Sæder og Moder. De

begyndte

begyndte da at bruge prægtige Strømper snørede om Benene; Nogle spændte Guldringe om deres Lægge; Kjortelerne vare sammendragne i Siderne; Ærmerne fem Alen lange, og saa snævre, at man maatte trække dem paa med et Baand, og de rynkedes sammen i Folder lige op til Axelen. Deres Sko vare høje, silkesyede, og undertiden belagde med Guld. — Kong Oluf var ikke snaksom og veltalende paa Tinge, men lystig i Gjæstebud og naar han drak; han drak meget og var da skjemtefuld, dog i al Stilhed. Han var blidtalende venlig og fredsommelig. — Han brugde saadan Hofskik, efter udlændiske Kongers Vis, at han lod sine Skjænkere staae for ved Bordet og skjænke i Skaaler for sig og alle de andre Mænd af høj Værdighed der sad ved hans Bord. Han havde og Kertissvenne (ↄ: Opvartere) som stode med saa mange Lys i Hænderne som der var Personer ved Bordet. Ved den anden Side af Kredentsen eller Skjænkebordet var Stallerens eller Marskalkens Bænke, hvorpaa sad Stalleren og andre Hofsinder med Ansigterne vendte indad imod Højsædet. Kong Harald og de andre fremfarne Konger plejede at drikke af Dyrehorn, og at række Øllet fra Højsædet over Ilden til den anden Side, og drikke Mindeskaal til hvem ham syntes. — Kong Oluf havde 120 Hofsinder eller Hofmænd, 60 Gjæster, og ligesaa mange Huskarle, som skulde føre til Kongens Gaard hvad der behøvedes og forrette hvad

Kongen

Kongen befalede. — Han var den vennesaligste Konge i sin Tid, og Norrig forbedrede sig meget med Rigdom og Bygning under hans Regjering.

Saavidt Snorro's Portrait af denne gode Konge, hvori tillige afbildes den ved ham iverksatte Hovedforandring i Sæder og Levemaade i Norge. Man har af den med Middelalderens Karakter saa nøje bekjendte Historiker Professor Hegewisch en til da værende Tiders Aand saare passende Fiction der her fortjener at anføres. Den er indrykket i Eggers's Deutsches Magazin 1sten Jahrg. 2tes Vierteljahr S. 50, og har til Overskrift: Die Zeit wird kommen, oder Der nordische Prophet im Gildehause zu Bergen 1082.

Under Kong Oluf Kyrre, — heder det her efter en Indledning hvori man læser det her ovenanførte om de af ham indrettede Gildestuer, — begyndte Handelen at blomstre i Norge, og Følgen deraf var Overflodighed af Livets Beqvemmeligheder og Behageligheder. Overdaadigheden tager stedse mere og mere til, sagde de Gamle. Og hvori bestod vel det, som de Gamle kaldte Overdaad? Man begyndte at afskaffe Røgstuer, det er at sige isteden for den Ild man plejede at have midt paa Gulvet baade til at varme sig ved og til Lysning i Værelset, indførte man Kakkelovne med Skorstene, og havde Lys at

see

see ved. Gulvet i Værelserne havde hidtil været den bare Jord, hvorpaa man, naar den var kold eller fugtig, strøede Halm eller Hø. Nu begyndte man at belægge det med Fliser. Nogle Velhavende skaffede sig endog Vinduer an. Isteden for Hornene, som det gjerne kunde smage godt at drikke godt Øl af, men som dog ikke klædte godt til Drikkekar, kom Begere mere og mere i Brug, og formuende Folk havde dem af Sølv.

Under Oluf fik Norge en Borgerstand. Kongen vidste at sætte Pris paa denne nyttige Klasse af Mennesker, som Staten skylder sine Haandværker og Konster Handel og Videnskaber; Kongen drog Omsorg for, at Antallet paa Borgerne i Kjøbstederne tiltog, dog uden at berøve Landbruget de Arme, som det behøver.

Sine fornøjeligste Aftener tilbragte Kongen i Gildehuset i Bergen. Her traf man altid berejste Sømænd, erfarne Kiøbmænd, sindrige Konstnere, og overhovedet Folk med Hoved, som havde seet endeel, og som indsaae Nytten af at Mennesker meddele hinanden deres Erfaringer og Kundskaber, og ligesom bytte Ideer med hinanden. Derved, sagde en gammel Nordmand, komme vi videre end ved blot at gaae og gruble.

Engang

Engang kom ogsaa en gammel Kjøbmand derhen, der i sin Tid havde rejst meget og drevet en vidtløftig Handel men nu havde slaaet sig til Rolighed. Hans næsten graa Haar, hans aabne Aasyn, skarpe Blik, og venlige Mine indgjød Enhver Ærbødighed og Tillid. Naar han talte, var hos Enhver den største Agtpaagivenhed. Han talte med Fornøjelse om de gode Tider man havde havt under Olufs vise og milde Regjering. En herlig Morgen, sagde han, gryer frem for mit kjære Norge, og Dagen, som bebudes af saadan en Morgen, vil endnu blive herligere.

Ved disse hans Udladelser var der to fornemme Mænd, som paa eengang henvendte sig til ham med deres Spørgsmaal. Den ene var en godlidende Mand. Glæden tindrede ud af hans Øjne. Man savnede ham sjelden nogen Aften; Øllet smagte ham altid, og jo muntrere Selskabet var, desto gladere blev hans Mine. Den anden havde en vranten gammel Mands sure Mine. Han kom sjelden til Gildes og fortærede ikke stort.

"Det skulde endnu blive bedre," gode Ven! spurgte den Fornøjede, "hvorledes kunde det være muligt?"

Blive

Blive bedre endnu? sagde den Fortrædelige. "I dine unge Dage, tænker jeg dog, Du Gamle havde det bedst. Den der roser vore nærværende Tider, taler enten som en Hykler, for at tækkes Ungdommen, eller som en Daare. Tiderne skulde vorde bedre? Aldrig. De blive slettere og slettere, siger jeg Dig."

"Kjære Mand," sagde han som altid var saa glad, "vær dog af den Godhed og forklar mig, hvorledes og hvori vel Tiderne kunde vorde bedre? Kan man vel tænke sig noget bedre Øl end det vi her har for os? Og dyrt er det heller ikke. Hvad mangler der vel i denne Sal? Glindse Tinbegerne ikke som det rene Sølv? Er Stole og Bænker ikke høvlede saa glat, som man kan ønske det? Kongerne selv havde det fordum ikke saa godt. Og nu dette Selskab, er det ikke en af de herligste Indretninger i Verden? I forrige Tider naar man engang vilde fornøje sig, maatte man først bede Bekjendtere til sig, saa kom man ind i en mørk og bedrøvelig Stue fuld af Røg, sad der ved Ilden, og sang en af Skaldenes gamle Sange eller fortalte om Fortidens Krige. Det var det Hele. Godt og vel, om man ikke klamredes og slog hinanden Brandene i Hovedet."

"Her derimod, for det første seer man her saa mange og saa forskjellige Mennesker. For det andet

er alle saa fornøjede. Man fortæller, skjemter og leer. Nej, Du gode Gamle! jeg kan ikke forestille mig det nogensteds bedre end her i Bergen. Bliver kun dette Gilde ved Magt, kan Efterkommerne nok være tilfreds. Dog, Du har reist meget, fortæl mig dog, hvor Du har fundet det bedre end vi har det her."

Han sagde alt dette med en saa venlig Mine, at den gamle Kjøbmand fik Lyst til at indlade sig i en ordentlig Samtale med ham. Men den Fortrædelige antastede ham saa hæftig fra den anden Side, at han først maatte forsvare sig mod ham. "Hør Gamle!" sagde den Brantne i en bitter og stødende Tone, det sømmer sig, i mine Tanker, ikke for dine Aar, saaledes at føre Ordet for den unge vanartede Slægt. Er det det gamle Norge? Kan vi paastaae, at vi er Normænd? Vore unge Sønner reise, men i hvad Øiemed? Er det Orlogsfærd? Angribe de tappre Folkeslag? Vende de tilbage med Bytte som de har tilkjæmpet sig med Blod og Livsfare? Nej, de komme som Venner, tilføre dem Vare, og hente fra dem igjen! Hvad bliver Enden derpaa? Tilsidst blive vi alle til Kjøbmænd! Og nu dette Liv her! Kan Nogen rose det? Jeg siger det, jeg vil vedstaae, dette Gildehuus bliver Nationens Ulykke. Blev her ikke saa meget snakket om andre Lande og deres Herligheder, saa vilde Enhver blive ved at boe og at

klæde

klæde sig saaledes som vore Forfædre boede og klædte sig. Detteherſens Gilde er Skyld i Alt. Saasnart et ungt Menneske, der ejer en Smule, har blot været her eengang, saa staae de smukke Bægere ham for Hovedet; han maa ogsaa have sig nogle ligesaadan. Ogsaa Skorsteen og Vindver og Fliser staaer hans Hu til. Jeg paastaaer, denne Yppighed vil ruinere os. Og nu Klæderne! Nu har næsten hver Mand blaa og røde Uldstrømmer, som Kongerne fordum. Jeg spørger endnu engang, hvad vil der tilsidst blive af det?"

Imedens Kjøbmanden med en rolig mild Mine betænkte sig paa hvad han vilde svare paa dette, traadte Kongen ganske stille ind. De som først blev ham vaer, gav han et Tegn, at de skulde ikke bryde sig om ham, og satte sig hen i en Krog hvor han kunde høre hvad der blev talt uden at blive bemærket af Andre end dem som var nærved ham. Det var saa hans Skik. Denne gang var Ingen hos ham uden den ny Biskop i Bergen, en Mand paa et halv hundred Aar. Uagtet han var temmelig vel ved Magt, og saae lidt enfoldig ud, var han dog en Mand som ret greb sig an for efter Evne at opfylde sine Embedspligter.

De som ordvexledes med hinanden bleve, som sagt, ikke Kongen vaer, og Kjøbmanden gav først

 sin

sin fortrædelige Modstander dette Svar: "Kiære Ven! Mennesket er ikke skabt til at være Rovdyr. Ellers havde Gud nok givet det Kløer. Gud har givet det Fingre paa Hænderne til at forfærdige alt Slags konstigt Arbejde med. Og veed Du, om Rovdyrene ere lykkeligere end de fredelige? Mod er en skjøn Dyd, men Rovdyrenes Mod er ikke det sande; de ere kun modige, naar Hungeren driver dem til Rasenhed. Du tager mærkelig fejl, om Du troer, at Tapperhed ikke kan bestaae med Overflod og Rigdom. Men de Rige anfalde Ingen hen i Vejret, og begynde ikke gjerne nogen Krig, fordi de har meget de kan tabe. Hvo som derimod intet har at tabe, antaster Andre i Haab om at gjøre Bytte. Den der ejer Noget, efterlader vist ikke at forsvare det. Herpaa har vi et tydeligt Exempel i den Tapperhed hvormed de rige Kjøbmænd i Tyrus forsvarede sig imod den store Røver Alexander. Dertil udfordredes visselig Mod. Rigtig nok stod Lykken Røveren bi, og de brave Kjøbmænd maatte bukke under; men det var ikke deres Mangel paa Bravoure skyld i. De kunde vist ogsaa havt Mod til at streife omkring allevegne at myrde og plyndre, men det vilde de ikke. Istedenderfor forfærdigede de allehaande skjønne Sager, som hele Verden beundrede og som de fik godt betalt".

Her

Her faldt den venlige Modstander ham ind i Talen: "Gode Gamle! om Forladelse. Hvor ligger den Bye hvor de brave Kjøbmænd vare?"

"Ikke langt fra Jerusalem" svarede Kjøbmanden.

"Er den Begivenhed skeet nylig?" spurgde den Venlige.

"Nej, allerede for tolvhundrede Aar siden," gjenmælede Kjøbmanden.

"Hvoraf veed Du det da?" spurgde den Anden.

"Den lærde Hr. Adam i Bremen *) har fortalt mig den", gav Kjøbmanden til Svar, "han veed den af gamle Bøger".

"Du seer altsaa", blev Kjøbmanden ved i det han vendte sig til Surseeren, "at Kjøbmænd nok forstaae at forsvare deres Ejendomme, og derpaa kunde jeg anføre flere Bevis. Du behøver altsaa

 ikke

*) Af det Foregaaende har vi seet, at Bremeren Adam levede paa den Tid denne Samtale sættes at være holdt, og altsaa kan den gamle bereiste Kjobmand gjerne antages at have talt med ham.

ikke at være bange for, at vore gode Landsmænd, fordi de lægge sig efter Handelen, derfor skal glemme at være tappre. Kun at de ikke drage ud for at gjøre Bytte, saasom de ikke mere har det nødig. Ej heller skal Du befrygte, at vi ved den forandrede Levemaade skal gjøre os fattigere. Det er sandt nok, at vi tage mange Vare hos Udlændingen, men saa tager han og Meget hos os. Det er og bliver altsaa en bestandig Ombytning hvorved Ingen bliver rig og Ingen fattig, men Enhvers Tarv afhjelpes."

Nu vender Kjøbmanden sig til den med det gode Lune, og taler til ham saaledes:

"Gode Mand! naar jeg paastaaer, at de kommende Tider vil endnu blive bedre end de nærværende, saa mener jeg ikke just, at Folk vil komme til at klæde sig bedre, nære sig bedre, og boe bedre. Ihvorvel det ogsaa vil finde Sted. Ja jeg tør sige, den Dag skal komme, at Silke-Klæder blive ligesaa almindelige i Bergen som nu de uldne, og at her i denne Gildestue bliver skjænket Viin ligesom nu Øl".

Ved denne hans Paastand glædte Kongen sig inderlig, tog Biskoppen, som sad ved Siden af ham, i Haanden, trykkede den, og nikkede venlig ad ham. Biskoppen saae betænksom ud og svarede i en sukkende Tone: For Gud er ingen Ting umulig.

Men

Men den gamle Kjøbmands venlige Modstander slog ved hine Forsikkringer alvorlig sine Øjne til Jorden. Han var i Grunden bedrøvet over, at være kommen saa tidlig ind i Verden; Efterslægten vil da endnu komme til at have det bedre end vi.

"Det var forunderligt!" raabte han, "gode Olding! Men sig os dog, hvorledes kan det gaae til?"

"Ved Handelen", tog Kjøbmanden til Orde, "eller, at jeg skal udtrykke mig mere bestemt, ved Menneskenes Flid og Selskabelighed. Ingen vil gaae og dovne, Alle vil arbejde, eller have Noget at sælge, Alle vil tilforhandle sig et eller andet. Dog, som sagt, deri sætter jeg ikke Eftertidens Fortrin, men deri, at Menneskene blive klogere, dueligere, selskabeligere, høfligere, skikkeligere end som de nu ere. Jeg vil f. Ex. forsikkre Dig, at den Tid skal komme, da hver Mand i Norge skal kunne læse og skrive ligesaa godt som Bisoppen".

Her sprang Kongen op fuld af Forundring og Glæde. Men Biskoppen, der med megen Møje og Besværlighed havde bragt det saavidt, at han kunde læse Evangelierne og Epistlerne, og som altid havde ondt ved at skrive sit Navn under, trak Kongen i

Kjolen og hvidskede til ham: Hr. Konge! det gaaer for vidt; det er en Vindmager.

Og det lød fra Alles Munde i hele Forsamlingen: Hver Mand læse og skrive! Det skulde han nødig have sagt. Hvad han ellers sagde, klang dog saa temmelig fornuftig, men dette er for galt; han maa jo ansee os for lutter Børn.

Paa Kongens Forlangende rejste nu Bispen sig, for at komme frem med sine Indvendinger. Han rømmede sig nogle Gange, og tog derpaa hel gravitetisk til Orde:

"Om Forladelse, min gode Kjøbmand, hvorledes var det? Hver Mand skulde læse og skrive, som en Biskop? De skal dog vel ikke alle være Biskopper, eller overhovedet Gejstlige?"

"Ingenlunde, ærværdige Fader", svarede Kjøbmanden, som nu først blev Kongen og Biskoppen vaer, og med Ærbødighed vendte sig imod dem.

Biskoppen: Nu da, hvad skal de da med Læsning og Skrivning?

Kjøbmanden: De skal læse alleslags Bøger, hvoraf de kan lære, hvilke Lande der er paa Jorden,

den, og hvad for gode eller slette Indretninger der andensteds ere. Derved vorde de klogere. De skal skrive hjem, naar de ere paa Rejser; de skal paa deres Udenlandsrejser optegne hvad Godt og Efterlignelsesværdigt de faae at see. Hele Natten vilde gaae med, ærværdige Fader! om jeg skulde opregne Alt hvortil det kan nytte, at læse og skrive.

Biskoppen: Saa maatte da alle Mennesker lære Latin?

Kjøbmanden: Aldeles ikke, ærværdige Fader! De kan jo skrive hver i sit Modersmaal.

Biskoppen: Nej, seer Han, min Ven! deri tager Han fejl. Man kan kun skrive i eet Sprog, nemlig i det latinske.

Kjøbmanden: Det skulde jeg ikke haabe, ærværdige Fader! Hvorfor skulde vi ikke ligesaa godt kunne skrive Norsk, som man skriver Latin?

Biskoppen: Jeg siger Ham, det er umuligt. Derfor har Gud ladet Bibelen skrive i det latinske Tungemaal, fordi man ikke kan skrive i noget andet. Og desuden — skulde hver

Mand lære at læse og skrive, saa maatte og-
saa Alle gaae i Skole?

Kjøbmanden: Ganske rigtig.

Biskoppen leende: Ha! Ha! Der maatte mange
Skoler til! Saa maatte der jo være en Sko-
le i hver Landsby?

Kjøbmanden: Ja, hvorfor ikke, ærværdige Fader?

Biskoppen: Gode Ven, her røber Han, enten at
Han er en Fantast, eller at Han anseer os
for at være Børn. I hver Landsby en
Skole? I Tydskland, hvor jeg har freqven-
teret Skoler, i Tydskland der er — lad os
engang see — i Bremen en — i Pader-
born en — er to, — i Cøln en, tre — i
Corvej en, er fire — i Maynts, i Fulda,
er fem, er sex, og fremdeles — ja, i alt
er det otte à ti. Flere er der positiv ikke i
Tydskland. Og her skulde være en i hver
Landsby?

Man kunde see paa Bispen, at han, i det
han saa greb sig an, ærgrede sig ikke lidet. Han
rystede stærk med Hovedet. Det gjorde Kongen
ondt. Men Tahken om saa mange Skoler syntes
han

han godt om, og han fattede det Forsæt, selv at gjøre en Begyndelse dermed, og i det mindste at oprette nogle i de fornemste Kjøbsteder. Ogsaa fandt Kjøbmandens Tale forresten hans Bifald, og han vilde kun nødig, at Samtalen skulde ophøre, som det lod til, da Bisskoppen var stødt. Kongen tog derfor selv Ordet og sagde: Kjøbmand! Gaaer det saaledes videre og videre? Blive Menneskene bestandig bedre og bedre, og deres Forfatning lykkeligere?

Kjøbmanden: Det veed jeg ikke, Konge! Maaske kan det endog engang igjen vorde slettere. Alt paa Kloden er omskifteligt. Efter Vinter kommer Sommer, og efter Sommeren igjen Vinter. Gode og slette Tider vexle stedse af med hinanden.

Kongen: Men skulde det igjen blive slettere, saa maatte det jo ogsaa have sine Aarsager. Og hvad for Aarsager kunde det vel være? Naar Menneskene først engang kjende det Bedre, hvorledes kan de da ombytte det med noget Slettere?

Kjøbmanden: Dertil kan være særdeles Aarsager, Konge! Jeg har engang havt en meget mærkelig Drøm; deri bares det mig tydelig for,

at

at Menneskene endnu opfandt meget, hvorved deres Forfatning blev bedre. Men der vil ogsaa møde dem Vanskeligheder, som lægge Hindringer ivejen for denne bedre Tilstand. Og der kommer det da an paa, om de gjøre sig Umage nok for at rydde disse Hindringer afvejen, og om deres Bestræbelser faae et heldigt Udfald.

Kongen: Kjøbmand! Du maa fortælle mig den Drøm.

Kjøbmanden: Noget af Drømmen vil jeg fortælle i Aften, og en anden Gang mere, om Deres Majestæt befaler.

Kongen: Lad os da høre!

Kjøbmanden: Jeg saae i Drømme mange Ting, som i Fremtiden skal skee. Jeg saae f. Ex. en stor Hoben Mennesker, Unge og Gamle, Mænd og Qvinder, Rige og Fattige, sidde og læse, hver i sin Bog. Jeg forundrede mig over, at Bøgerne vare saa almindelige, da de nu omstunder ere saa sjeldne, at det kun er Konger Bisper og saadanne fornemme Herrer, der kan have Raad til at anskaffe sig nogle. Jeg spurgde derfor, hvor de

de fik alle de Bøger fra, og da vilde man gjøre mig det begribeligt. De sagde at det gik omtrent til som med Dit Signet, Konge! I Signetet staaer Dit Navn, det Signet kan Du aftrykke hundrede eller tusende Gange i en Dag, og saa staaer Dit Navn saa mange hundrede eller tusinde Gange i det Vox, Du aftrykker det i. Paa samme Maade, sagde man, var der store Tavler, hvorpaa der stod hele Bøger, ligervis som Navnet i Dit Signet. Og disse Tavler trykde de af, ligesom Du Dit Signet, og derved fik de paa en Dag nogle hundrede ja tusinde Bøger, af hvilke hver enkelt vilde medtage hele Uger eller Maaneder at skrive af.

Kongen kunde ikke gjøre sig noget Begreb herom, men han vilde ikke lade sig mærke dermed.

Kjøbmanden blev ved: Paa engang forsvandt alle disse læsende Mennesker, og jeg saae to store Hobe, som stillede sig ligeoverfor hinanden, sigtede, som det forekom mig, med et Slags Stokke paa hinanden, og paa engang gav disse Stokke Torden og Lynild fra sig. Den ene Hob flyede, og blev forfulgt af den anden, og om paa Marken laae Mange som

enten

enten vare blevne dræbte eller saarede af Tordenen og Lynilden.

Kongen: Det maa vel være en ny Krigsopfindelse. En ganske forunderlig Opfindelse, den gad jeg oplevet!

Biskoppen: Gud bevare os, Konge! Det er vist Antichristen. At tordne og lyne! Det kan jo egentlig kun Vor-Herre; Fanden, og med hans Hjelp Antichristen, efterabe da Gud.

Kjøbmanden: O! Mennesket gjør mange Opdagelser. Valpladsen forsvandt, og jeg kom i en Hast til at staae paa et højt Taarn. Der gav en Mand mig en lang tyk hul Stok, med Glas i begge Ender. Han lod mig kige derigjennem efter Stjernerne, og de saae større ud end Maanen. Han lod mig betragte Maanen, og den forekom mig saa nær, at jeg kunde gjøre Forskjel paa Bjerge og Dale.

Biskoppen: Bjerge og Dale i Maanen! — Aa ja, det var jo kun en Drøm. — Han veed vel dog, Kjøbmand! at Maanen er et Lys. Gud skabte to Lys.

Kjøb-

Kjøbmanden brød ham af med lidt Hæftighed: Jeg veed det, ærværdige Fader! Men Hr. Konge! den sidste Part af Drømmen var meget forunderlig, og, hvis jeg ikke tager fejl, meget betydningsfuld.

Kongen: Nu hvad drømte Du da?

Kjøbmanden: Jeg saae igjen to Flokke Mennesker. De paa den ene Side vare i Pjalter, og saae usselt og forhungrede ud. Nogle knælede, Andre rakte Armene i Vejret, Alle bad de. Der var mange Sorte deriblant. Bag ved dem stod en Mand med en lang Pidsk, hvormed han som en Rasende hug ind paa dem og anviste dem en Mark, hvor de maatte gaae og trælle. Nogle gik ogsaa sørgende derhen. Men de havde hverken Mod eller Kraft til Arbejde. Paa den anden Side var der et Partie Mennesker, der alle vare godt og tildels prægtig klædte. Man kunde see paa dem Alle, at deres Forfatning var meget god. Imellem denne Hob og den forrige var en stor Slagbom. Nogle af de Velklædte vilde lukke Bommen op, at Stakkerne kunde komme over til dem, ventelig, for at blive hjulpne ud af deres Elendighed. Men det vilde de andre Velklædte ikke lide;

de larmede og skreg, at det skulde med deres Villie i al Evighed aldrig skee. Hine, som vare saa medlidende, tog sig de Usle an af alle Kræfter og med mange Grunde, og jeg hørte dem ofte sige: de ere jo dog ogsaa Mennesker ligesom vi; men de Andre vilde aldeles ikke give efter. Midt under denne Dispyte vaagnede jeg af min Drøm, og kan ikke beskrive hvor bedrøvet jeg var over ikke at have faaet Udfaldet at vide. Hr. Konge! jeg troer, det vil i sin Tid komme meget an paa den Sag. I Forhold til, enten det Partie som vil have Bommen op eller det der vil have den lukt, sejrer; og enten Bommen bliver ved at være i Vejen eller den tages bort; saaledes vil Menneskene enten vorde meget lykkeligere og bedre, eller det Modsatte.

Kongen og alle Tilstedeværende vidste ikke hvad de skulde sige til denne Del af Kjøbmandens Drøm. Men da det var bleven sildig, bad Kongen Kjøbmanden besøge sig næste Morgen og sige hans Tanker om det sidste Optrin i Drømmen. Kjøbmanden lovede det, og Selskabet skiltes ad.

Tredie

Tredie Stykke.

Det 12te Seculum, eller Kjøbsted-aarhundredet.

Vi har i det Foregaaende allerede nævnt Kjøbstederne, det er Tid at vi noget nøjere lære at kjende disse Indretninger der havde saa stor Indflydelse paa Culturens Gang og Staternes Skjebne. Saa ringe og ubetydelige Kjøbstederne fra Begyndelse af maa have været, saa vigtige vare de nu. De havde fra Tid til Tid tiltaget i Magt og Anseelse, vare blevne begavede med adskillige Friheder og Privilegier, og i Midten af dette Aarhundrede møde vi en egen Kjøbstedlovgivning, saa det ikke længere kan udsættes at handle noget udførligere om deres Opkomst og Forfatning.

Kjøbstedernes første Ophav var sædvanligen høist uanseeligt og bestod tildels deri, at de visse Tider om Aaret vare Samlingspladser eller Markeder for de Handlende. Fra Tid til Tid byggedes Hus ved Hus. Havet, hvorved saadanne Forsamlingspladse gjerne laae, berigede ved Fiskerie, og formerede Vareafsætningen.

I hine gamle Tider, da Næveretten endnu gjaldt, og Vold og Overfald saavel af Naboer som af udenlandske Fiender var noget hverdags, skete det ogsaa, at man, for at skaffe sig større Sikkerhed og Beskjermelse, anlagte stærke Bygninger, og befæstede dem med Grave og Volde. En saadan Vaaning, som kun de Rige og Fornemme formaaede at anskaffe sig, kaldtes en Borg. I paakommende Krige og Ufredstider tyede disse Mægtigeres omkringspredte Underhavende tæt til Borgene, opbygde sig der deres Boliger, og Mange, samlede paa en liden Plet, vare nu mere sikkrede for Overfald.

Endnu en Anledning til Kjøbsteders Anlæg var Christendommen. Gejstligheden, som ved Gaver og Donationer var bleven rig og formuende, opførte prægtige Kirker, fik Almuen til at gjøre Andagtsrejser til Helgenreliqvierne, og Munkene samlede en Deel til deres Jorders Dyrkelse nødvendige Mennesker i Nærheden af deres Klostere. *)

Hvor

*) Conf. Mandix danske Landvæsensret 1ste Deel S. 9 — 10. Om Kjøbstædernes første Oprindelse skriver ellers Langebek: Naar et Slot eller Kloster fordum er bleven bygt, har først Haandværksfolk og Andre som handlede med Føde- og Drikkevare, sat sig ned derhos. Siden naar Slottet har faaet beboende Herskab eller Fæstningen

Hvor gammel den Skik er, at Danmarks Kjøbsteder fra Tydskland af forsynes med Haandværksfolk, sees deraf, at den berømte Hertug Knud, Erik Ejegods Søn, trak dem herind og anviste dem Plads i Roeskilde. Ved disse Fremmede saavelsom ved Handel paa udenlandske Stæder kom unægtelig megen nyttig Kundskab i Omløb, ligesom og de Sammenboendes indbyrdes Omgang bidrog til at forandre formilde og forfine Sæderne. Folkemængden gjorde det nødvendigt, at her vare Mange som forstod at forarbejde hvad der behøvedes til Livets Nødtørft og Beqvemmelighed; forresten vare nogle af de første Haandværksfolk i Kjøbstederne Bagere, Bryggere, Slagtere, og Skomagere, eller, som de i Middelalderen kaldtes, Sudere.

At Folkeantallet i Kjøbstederne i temmelig Hast utrolig formeredes, kom tildeels af den gode Lejlighed her gaves ved Flid og Vindskibelighed at opnaae

 Vel-

ningen har taget til, eller Klosteret er kommet i Flor, har Flere, og Saadanne som handlede med alle Slags Vare, sat sig der ned, hvoraf endelig en Deel Kjøbsteder ere opkomne; og de som sig saaledes har sat ned hos noget Slot eller befæstet Borg, ere blevne kaldte Borgere, hvilket Navn siden har strakt sig til alle Kjøbstedbeboere. See de Suhmske Ny Samlinger til den danske Historie. IV. Deel S. 192.

Velstand og Formue. Kongerne som i Kjøbstedbeboerne fik en Magt til deres Tjeneste, som de kunde sætte imod en oprørsk Bondealmue eller mod den i Vælde tiltagende Adel og Gejstlighed, meddelte Kjøbstederne adskillige Friheder og Immuniteter, og disse Privilegier lokkede naturligvis Mange fra Landsbyerne, hvor de vare udsatte for Herremændenes Forvalteres og Fogeders stedse tiltagende Udsuelser og Forurettelser.

En af de alleræld ste Kjøbsteder i Danmark er upaatvivlelig Slesvig eller som den og kaldes Hethebÿ, da man har sikker Efterretning om, at den i 9de Aarhundrede var en bekjendt blomstrende Handelstad. Og da, som det gamle Mundheld lyder, Rom blev ikke bygt paa een Dag, maa den have havt en rum Tid til at tiltage i, og følgelig være sluk ældre. Det geraadede ikke lidet til Stadens større Flor, at Kong Godfred i Begyndelsen af det 9de Aarhundrede flyttede Kjøbmændene fra den ødelagde Wendiske Handelstad Reric til Slesvig. I det ellevte Aarhundrede blev Byen først udplyndret af den norske Kong Harald Haardraade og siden i Bund og Grund forstyrret af Venderne. Den kom igjen til sin forrige Velmagt, som dog ikke varede længere end til Midten af det tolvte Aarhundrede. Da maatte Byen udstaae en haard Belejring af Svend Grathe og betale en stor Brandskat.

Kon=

Kongen plyndrede Skibene som laae i Havnen, og tog de russiske Kjøbmandsvare bort for at dele dem ud til Soldaterne isteden for Sold. Herved joges alle fremmede Handlende bort fra Stedet, og nu naaede Slesvig aldrig siden sin fordums Flor.

En af Fortidens berømte Handelsstæder var den paa Øen Usedom anlagde og af sin krigerske Forfatning saa navnkundige danske Colonie Jomsborg. Den blev imod Midten af det ellevte Aarhundrede ødelagt af Magnus den Gode og i det tolvte af Waldemar 1ste, og den anseelige Handel, som Byen havde dreven, trak sig efterhaanden til Staden Wisby paa Gulland.

Om Wisbys Opkomst giver Hvitfeldt i sin Krønike (1ste D. S. 524. Folio-Udgaven) følgende Underretning: "Den Stad Wisby er bygt for sin Belejlighed skyld, at den ligger saa godt som midt udi Østersøen, til en Stabel- eller Handelstad for adskillige Slags Nationer, strax efter at Kong Waldemar 1ste havde ødelagt og forstyrret Vineta (ↄ: Jomsborg), og Kjøbmænd, som tilforn havde boet i Vineta, Vender, Esther, Samlender, Litthauer, Prydser, Ryzer, Poler og Andre som med dem havde handlet, søgte om Frihed at boe der."

Til Wisbys Opkomst har det ogsaa udentvivl meget bidraget, at den svenske Hovedstad Sigtun Aar 1188 blev ødelagt af Careler Esther og Russer.

De ældste Kjøbsteder i Danmark ere forresten Ribe og Aarhuus i Jylland, Odense i Fyen, Roeskilde i Sjelland, og Lund i Skaane.

Norges Kjøbsteder have vel fra første Færd af og især i den hedenske Tid kun været Fiskelejer og Ladepladse, men i det 12te Seculo, hvori vi nu ere, havde alt adskillige opnaaet en stor Anseelse. Tønsberg nævnes som en af Landets ældste Kjøbsteder søndenfields og Trondhjem nordenfields. Oluf Trygvesøn anlagde i 10de Aarhundrede sidstnævnte By ved Udløbet af den Elv Nid, hvoraf den fik Navnet **Nidaros**, da **Os** betyder Udløb. Dette Kjøbstedanlæg fuldførte Oluf den hellige i det ellevte. Han lod der, fortæller Snorro (Heimskringla, Schønings Udg. II. S. 57) bygge Kongens Gaard og opføre St. Clemens Kirke. "Han skiftede der Tofterne (Tomterne eller Grundene) til de Gaarde, som bygges skulde, og gav dem til Bønder, Kjøbmænd eller Andre som der bygge vilde." Sammeledes læser man sammesteds S. 69. om Sarpsborgs Anlæg ved samme Konge. Kong Harald Haardraade oprettede Opslo, og Aar 1070 anlagde Oluf Kyrre, som ovenfor S. 92 er fortalt, Staden Ber=

Bergen. Stiftelsen af Hammers Bispestol i Midten af det 12te Seculum gav Anledning til, at Hammer efterhaanden blev til en anseelig Kiøbsted, som ved sin Beliggenhed inde i Landet bidrog ikke lidet til den indenlandske Handels Fremme.

Naar man til disse her nævnte norske Kjøbsteder lægger Konghelle, hvis første Oprindelse, ifølge Suhms Smaaskrifter VIII. S. 203, er gammel men uvis *), saa har vi netop dem, som det 12te Seculi Skribent Ordericus Vitalis opregner naar han i *Duchesne Scriptores rerum Normannicarum* pag. 767. giver den prægtige Beskrivelse over Norge at der "midt i Landet ere store fiskerige ferske Søer med Gaarder omgivne. Indvaanerne have Overflødighed af Fisk, Fugle, og alt Slags Vildt. Orkenøerne, Hitland, Island og Grønland samt flere

H 4 Der

*) Konghelles beste Tid var under Sigurd Jorsalafar. Han valgte den til sin Residents, forbedrede den, og prydede den med skjønne Bygninger. Han lod der bygge en Kongsgaard i Form af et Castel og en Kirke nær derved, hvori han satte en skjøn Tavle paa Alteret, gjort af Sølv og Kobber, samt forgyldet og besat med Ædelstene. Men Konghelles Herlighed varede ikke længe; thi nogle faa Aar efter Sigurds Død, som indtraf 1130, blev den indtagen af Venderne, og saaledes ødelagt, at den aldrig igjen naaede sin forrige Velstand.

Hær staae under dem, og ved Skibsfart bringes did Rigdom fra den ganske Verden."

Af de i Kjøbstæderne sig indfindende udenlandske Søfarere, af de sig der nedsættende Haandværksfolk og Kjøbmænd, dannedes Borgerstanden, som blev rig, mægtig, og bevæbnede sig. I Roeskilde havde Borgerne i 12te Aarhundrede saa meget grovt Skyts, Blider og andre Krigsredskaber, at Kong Erik Emun laante det af dem til Haraldsborgs Belejring, og i Trondhjem var Borgernes Anseelse 1087 allerede saa stor, at Kong Magnus II af Frygt for Borgerne ikke torde udføre sine Anslag imod sin Broder. I Arvefølgekrigen i Norge i 12te Aarhundrede kom Kongernes Skjebne tidt an paa Borgernes Forgodtbefindende i en eneste By, og i samme Seculo dræbte Slesvigerne Kong Niels. Det var nu da ikke at undre over, at Borgerstanden i Norge ved Haagen den Fjerdes Valg 1217 udgjorde den tredie Stand i Riget, og at Deputerede fra de danske Kjøbstæder Aar 1250 vare med at vælge Kong Abel.

Kjøbstæderne bleve, en efter anden, unddragne fra den almindelige Landslov, og fik særskilte, til enhvers Tarv afpassede, Kjøbstædretter.

Af disse kjender man, enkelte Privilegier fraregnede, ingen ældre i Danmark end den som Svend Grathe gav Byen Slesvig.

Svend havde opholdt sig længe i Tydskland, og var indtaget af de Tydskes Sæder og Skikke; det er altsaa at formode, at han, i at give saadan en Lov, har efterlignet Indretninger, der allerede fra ellevte Seculo af havde havt Sted i Tydskland. Forresten beretter man ogsaa, at Svend herved vilde gjøre det godt, at han, som nylig blev anført, havde plyndret Havnen og Byen, og derved gjort Borgernes Velstand og Handel stor Afbræk og Skade.

Denne Lov, der er givet omtrent 1150, var udentvil affattet i det danske Sprog, som dentid var det eneste gjeldende i Sønderjylland; men vi har den nu kun paa Plattydsk, trykt første Gang 1534, og paa Latin indført bag i 2den Tome af Kofod Ankers Lovhistorie. Jeg vil her hidsætte Noget af dens Indhold for at man deraf kan lære at kjende Tidens Aand og da værende Kjøbstedforfatning; men da den er belemret med senere Lovgiveres Tillæg, vil jeg, for ikke at beraabe mig paa Artikler der ere yngere end det tolvte Aarhundrede, følge Suhms Ledetraad i hans Danmarks Historie VI Tome S. 61.

Her fastsættes da, blandt andet: Hverken Konge Hertug eller nogen anden Høvding maatte tilføje nogen Slesvigs Borger nogen Vold, uden at unde ham Tid og Sted til at forsvare sig, ej heller tvinge ham til at møde andensteds end indenfor Byens Mure, om det saa end var en Forbrydelse imod selve Kongen.

"En Kone arver efter sin Mand det Halve af hele Boen, og desuden 3 Mark i Morgengave, og en hel Seng. Har hun Børn, da kunne de fordre deres Fædrenearv naar de ville. Men lever Manden Konen over, da kunne Børnene aldeles ikke fordre deres Mødrenearv, med mindre Faderen tager en anden Hustru. Dog er Faderen pligtig at give hver Søn 3 Mark, en Skjold, et Glavind, og en Landse".

"Stadens fire Oldermænd skulde have to Mark i Penge af den Byen forundte ny Mynt. Skomagerne skulde aarlig give Kongen 3 Mark i Penge. Feltberederne 1 Mark i Penge, eller, naar Kongen holder Herredag i Byen, 1000 Skind".

"Ingen Bager maa drive Bagerhaandtering uden at give en halv Mark Sølv til Fogden eller Staden. Alle Bagere tilsammen skal ved St. Hans Dag give 3 Pund Mel, og 3 Gange om Aaret 6

Øre

Øre i Penge hvergang. — En Bager, som bager slet Brød, bøde 9 Skilling til Staden. Forsømmer Oldermanden at rette Fejlen, bøde han til Kongen 3 Mark".

"Ingen Slagter maa gaae i sin Bod uden at erlægge 2 Øre. For Frihed at kjøbe Lam maa han til Pintsedag betale 1 Skilling Sølv og til Mortensdag 2 Skilling".

"Dersom en Kroerske eller en Vintapper har falskt Maal, da skal det itusslaaes, og til Kongen betales 9 Skilling og til Staden ligesaa meget".

"Da det er vedtaget paa Tinget, at der skal holdes Nattevagt i Byen, saa skal den bøde 9 Skilling, som det paaligger at holde Vagt og ikke indfinder sig".

"Hvo der ej sætter sin Bro istand inden den 5te Dag efterat det til Tinge er vedtaget, bøde 9 Skilling".

"Hvo som indtager Kongens eller Stadens Gade med Husbygning eller Gjærde, den bryde det ned, og give 3 Mark".

"Bringe

"Bringe Kjøbmænd Vare fra andre Lande, da see Kjøberen af Klædet nøje til, hvad han kjøber; thi efterat det er maalet med Reb, maa han ej forkaste det, med mindre det er raadent eller mølædt. Har Kjøberen givet Sælgeren noget paa Haanden, og vil siden ikke have det Betingede, da maa Sælgeren beholde hvad han fik paa Haanden, og skal desuden have sex Skilling til. Drikke de (Litkjøb) sammen, uden at give Noget paa Haanden, da betale den Drikken, som bryder Kjøbet".

"Hvo som indenfor Slien lider Skibbrud, han beholde frit alt det Gods han kan redde".

"Forsømmer Skipperen enten formedelst Drik eller anden Efterladenhed at komme til sit Skib der ligger i Havnen, da skal Skibsfolkene oppebie ham en Døgn; kommer han da ikke, og de faae god Vind, maa de segle bort".

"Hvo som begaaer Tyverie paa Skibet, han skal sættes paa en ubeboet Ø med Mad for 3 Dage samt Tønder og et Ildjern (Fyrstaal?)"

"Fiskerne have Lov til at fiske overalt i Slien, og at trække deres Vaad op paa Marken ved Rebene for at tørre dem, saa langt man kan kaste en Aare op paa Land".

"Dersom

"Dersom nogen Ridder eller Baron vil boe indenfor Byens Mure, da bør han underkaste sig Stadens Ret og al dens Byrde og Tynge".

"Hvo som rider ud af Danmark give 6 Penge i Told, og for hver Hest som han aparte fører med sig ogsaa 6 Penge. Men en Gejstlig og en Pilegrim ere fri for at betale Told af den Hest de sidde paa".

"Dersom Nogen vil tæmme et vildt Dyr, saasom en Løve Bjørn Abe eller deslige, og Dyret dræber et Menneske, da skal Ejermanden betale fuld Mandsbod".

"Dersom Nogens Orne Tyr Hest Hund eller noget saadant Dyr saarer et Menneske (og Mennesket ikke doer), da skal Ejeren ikke overgive det til den Saarede, men kun den halve Del af Badskerlønnen og 2 Øre i Bod; men døer den Saarede, da skal han give Dyret, og bøde 9 Mark".

"Hvo som drister sig til af Stadens Befæstning at udtage Planker Pæle eller Stene, bøde 3 Mark".

Ved dette Udtog har jeg ikke meget vedrørt det Criminelle, hvorom her er en Mængde Artikler,

saasom

saasom om Drab, Hor, Voldtægt, Ran, Tyverie o. s. v., da, som Kofod Anker i Lovhistorien 2den D. S. 330 har bemærket, Misgjerninger i alle vore Kjøbstedretter er en Hovedmaterie, udentvil, mener han, fordi Straffene i Landsloven vare alt for milde til Varetægt for den almindelige Sikkerhed i Byerne.

Den slesvigske Kjøbstedret har, efter Ankers Bemærkning l. cit., længe været i særdeles stor Anseelse, ikke allene i det Slesvigske, hvor den er bleven enten ligefrem antaget til Lov, som i Eckernførd, Sønderborg, Flensborg, eller og lagt til Grund for andre Kjøbstedretter, men ogsaa i andre danske Lande. Man veed, at den er bleven brugt i Horsens og i Ebeltoft, og det samme er formodentlig ogsaa skeet andre Steder.

Omtrent af samme Alder, som den ældste her omtalte danske Kjøbstedret, er ogsaa, efter alle critiske, af Erichsen i Holbergs Danmarks og Norges Stat 3die Oplag S. 489 og af Ewensen i hans Samlingers 2det B. 4de Hefte anførte, Grunde, den gamle norske Bjarkøret, som staaer i Paus's Samling af gamle norske Love 2den Part.

Bemeldte

Bemeldte Bjarkøret gieldte, som det heder i dens 34te Kapitel, "paa hvert Fiskenæs, og i Sildevær, og i Kjøbfærder", og var følgelig en almindelig Kjøbstedret for alle Kjøbstedfolk og Handlende over det hele Rige.

Indholdet gaaer, som i den slesvigske, især ud paa Criminalia. Noget deraf til Prøve.

"Det er Niddingsverk, om Nogen forraader Land eller Folk fra Kongen. Det er andet Niddingsverk, om Nogen løber ud i Ufred, fejder paa Landet, og haver ikke opsagt Freden. Det er tredie Niddingsverk, om Nogen lægger Ild i anden Mands Hus eller Gaard i Kjøbsteden og brænder det op. Nu ere de Nidingsverk opregnede, hvorved man forgjør (forbryder) sin Jord i Herredet eller Huse og Tomter i Kjøbsteden, om man bliver kjendt skyldig".

"Hugger Nogen Næsen af anden Mand, da bøde hannem 12 Øre, men 3 Mark om den øverste Læbe følger med. Hugger Nogen Øret af anden Mand, da bøde 6 Øre, men 12 Øre, om Kinden følger med. En halv Mark for hver af de 4 Tænder, som ere for i Munden, og 2 Øre for hver af de andre. En Øre for hver Kindtand. 12 Øre for Tommelfinger. En halv Mark for den som er dernæst, og en Øre for den mindste Finger. Tærne

ne ere kun halv saa dyre, og skal iligemaade regnes fra den store Taa".

"Bebrejder Nogen anden Mand, at han haver stjaalet, og nævner baade Tingen og Manden som ejede Tingen, og siger: Du stjal den Ting fra den Mand, da er han fredløs, med mindre et Hjemsagn følger med. Men det kaldes Hjemsagn, naar 10 Mænd følge til Møde, og 2 Mænd sværge paa Bog (paa Bibelen eller Messebogen), men 8 sande det, at de tilforn have hørt den Hjemsagn (ɔ: Bøjgderygte)".

"Bebrejder Nogen anden Mands Kone, at en anden Mand end hendes Bonde haver ligget hos hende, og kalder hende Hore, da er han fredløs og hver Penning af hans Gods, med mindre Hjemsagn følger; men hun, som Ordene bleve sagde til, tage sin fulde Ret, uden saa er, at det bliver hende overbevist".

"Om Hund bider nogen Mands Bofæ, da bøde Hundens Ejermand Værdien for det, eller tage Hunden og lægge Baand paa den, og levere den i dens Haand som ejede Fæet, om han begjerer Hunden. End om Nød stanger det andet ihjel, da eje Begge det Nöd som lever, om begge vare lige gode, men om det ene af dem var bedre, da skal den bøde

hvis

hvis det ringeste er, saa begges Skade kan blive lige stor".

"Vaabenting skal holdes den Mandag, naar 3 Uger ere til Paaske. Byfogden skal nævne Tingstevne Fredagen forud. Da skulle alle freise og fuldvoxne Mænd søge did. Tre Vaaben skal enhver Mand have: Skjold, Spyd og Bredøxe. For ethvert af disse Vaaben som mangler bødes 9 Ørtug."

"Om Hest slaaer nogen Mand, eller Hund bider, eller Nød stanger, eller Svin hugger, da skal Ejermanden skille sig ved det Creatur; gjør han det ikke, da er det, som fodte han Mands Bane."

"Om Nogen stjæler i Kjøbfærd, da gjør han sig til Gadetyv. Man skal tage Skallen paa ham, og tjære hans Skal, og tage Dun og Dyne. Da skulle alle Skibsfolket gjøre ham en Gade og staae paa begge Sider; og maa han løbe til Skovs, om han kan, men enhver af de Mænd, som ere der, skulle kaste Steen og Stok efter ham. End hvilken Mand som ikke kaster har forbrudt 9 Ørtug. Men dette bør være i bebygt og christen Land, og da haver den Tyv faaet sin rette Revselse; han maa beholde Livet om han kan. Men han skal ikke have stjaalet mindre end af en Ørtugs eller 3 Alen Vadmels Værdie."

Der var saa meget mere Føje til, under dette Aarhundrede at omtale det noget tidligere fremspirede Kjøbstedvæsen, baade fordi det nu fik en mere lovbestemt Form, saa ogsaa fordi man tillige her i Norden just skylder dette Seculum Love og Vedtægter for en Indretning, der saare meget bidrog til Kjøbstedernes Opkomst, og som hele Middelalderen igjennem var et af de vigtigste Hjul i saa interessant en Maskine som Municipalforfatningen er.

Dette Primum Mobile, den Fjeder i Uhrværket, var Gilderne eller Broderskaberne, en Indretning hvori man finder Træk, der ligne baade Nordens Fortids Offergilder og Fostbrødrelaug og Grækernes Symposier, og hvoraf vore Haandværkslaug, Skydeselskaber, Klubber og Ligsocieteter, endnu ere svage Levninger eller Efterligninger.

Disse Gilder, hvoraf der gjerne i enhver noget betydelig Kjøbsted var mere end eet (i Ribe f. Ex. var en halv Snees Stykker, i Malmø 4, i Lund 2, i Visby over 11) havde deres visse Love og Statuter, som i det gamle Sprog hede Skraaer. I deres Indhold ligne de næsten altid hinanden som to Draaber Vand, og Forskjellen bestaaer fornemmelig i, at det ene Broderskab har givet sig under en Helgens Beskyttelse og det andet under en andens. Altid

tid gaae de ud paa, til visse bestemte Tider at samles i det fælleds Gildeshuus for at æde og drikke og raadslaae om fælleds Bedste i Handel og Vandel, at staae hinanden bi i al Slags Nød og Fare, at hævne hvad Vold og Forurettelse, der maatte vederfares en Gildes- eller Laugsbroder, at besøge de Syge af Lauget, vaage hos dem, og i Dødstilfælde sørge for deres Ligbegjængelse.

Til at blive Medlem af disse Selskaber udfordredes at være uberygtet, og at give Noget til Indgang. Hvo der forsaae sig mod Lovene, maatte bøde enten Penge eller Øl eller Mjød, eller ogsaa Vox, af hvilken Artikel man behøvede en hel Del til Vokslys, til at brænde saavel i Gildeshuset som ved Sjælemesserne i Kirker og Kapeller.

At alting kunde gaae ordentlig til, havde ethvert Gilde sine Embedsmænd, som hver vidste sine Pligter, saasom: Oldermand, Stolebrødre eller Bisiddere, Skrivere og Skaffere.

De havde, som alt er erindret, deres egen Gildestue, og ligeledes deres eget Segl og deres egen Kasse. De kom ved Testamenter og Donationer i Besiddelse af betydelige baade Huus- og Jord-Ejendomme.

Hensigten med disse sluttede Selskaber var unægtelig god, og de gjorde ogsaa i hine Tider ved den da herskende raa og haarde Tænkemaade megen Nytte. I Tidens Længde derimod gave de ligefrem Anledning til Fraadserie og Drukkenskab, afstedkom Tvedragt og Oprør, og fik endelig deres Banesaar ved Reformationen. Den tilintetgjorde deres Skytshelgener med samt alle deres Vigilier og Sjælemesser, og henlagde deres Ejendomme til Skolers og Fattiges Underholdning.

Som Norge i Middelalderen havde i sine Indretninger en Deel forud for Danmark, saa synes ogsaa Gilde-Indretningen at være ældre deroppe, end her. Thi derhen maa regnes det Ovenanførte om Oluf Kyrre, at han indrettede Gildestuer for derved at befordre Samqvem og gjøre det selskabelige Liv behageligt. Derved befordredes den indvortes Sikkerhed; thi da her mødte Mænd af alle Stænder, og selv Geistlige, neddæmpedes megen Kiv og Strid, som tilforn i private Drikkelav ofte endtes med Mord eller Lemlæstelse. De ældste norske Gilder udvalgte den hellige Olaf til Skytshelgen, og Olavsgilder bleve siden ogsaa indførte i de to andre nordiske Stater.

Ligesom St. Olavsgilderne forplantede sig fra Norge af til andre udenrigs Steder, saaledes blev

det

det ogsaa Mode ikke allene i Danmark men ogsaa i alle tilgrændsende Lande, at nævne Gilderne op efter den i St. Albani Kirke i Odense dræbte Kong Knud.

I Gildeskraaen for St. Knuds Gilde i Odense, der vel unægtelig var det ældste af det Slags Instituter i Danmark, heder det i 1ste Art. Om Gildebroder ihjelslaaer Gildebroder, da skal han bøde 40 Mark til den Dødes Arvinger og 3 Mark til Gildesbrødrene, og derhos meldes ud af Gildet med Niddings Navn. Om Gildesbroder slaaer Nogen ihjel, som ikke er Gildesbroder, og der er Brødre nærværende, da skal de hjelpe ham af Livs Vaade. Er han nærved Havet, da skulle de skaffe ham en Baad med Aarer og Øsekar, Fyrtøj og en Øxe, og siden hjelpe han sig selv som han kan. Men behøver han Hest, da skulle de følge ham til Skoven og skaffe ham fri Hest een Dag og Nat. End behøver han den længere da skal han give Leje deraf efter Brødrenes Tykke.

Art. 5. Er Gildesbroder nær, naar hans Gildesbroder dræbes, og han ej hjelper ham, og det bliver ham overbeviist med lovligt Vidne, da udjages han af Broderskabet med Nidings Navn.

Art. 10. Hvo som i Selskab med Sø- eller Skovrøvere plyndrer sin Gildesbroder, og det bliver ham overbeviist, han skal altid være Niding, og hans Penge tildømmes Brødrene.

Art. 11. Hvo som trættes med sin Broder i Gildet og saaledes fortørner ham, at han ikke kan have Fred i Huset, men gaaer bort; bliver han fældet derfor, da skal han bøde derfor 6 Mark til den Fornærmede, 1 Mark til Gildesbrødrene, og en halv Mark til Oldermanden. Hvo som skjelder en Gildesbroder for Tyv, Troløs, Horeson, eller drager ham i Haaret, bøde ligesaa meget.

Art. 20. Naar Gilde skal være, da skulde de Brødre, som dertil af Oldermanden udnævnes, overantvorde til dem, som Stolebrødre ere, Honnig eller Malt. Forsømme de det, da skal de bøde til Lauget 2 Øre; med mindre de har lovligt Forfald. Den som er nævnt til at gjøre Gilde og forsømmer det, er lovlig undskyldt, hvis han er syg, hvis han er fattig og har mistet sit Gods, eller hvis han er paa Rejser.

23. Hvo som bryder Lyset i Gildet han skal bøde en halv Øre Penge. Hvo som bryder Stol, skal kjøbe en anden, og give 6 Penge til Lauget. Om Nogen lader et Driktekar falde med Drik i, bøde 1 Øre.

Øre. Hvo som opkaster eller gjør noget andet urent, bøde 3 Mark. Hvo som gjør Ulyd, naar Oldermand taler, bøde 6 Penge.

24. Om Drik fattes i Gildet, da skal Gerdemænd (ɔ: de som forestod Gjæstebudet) bøde 9 Skilling. — — — Om Nogen vil sidde efterat alle Andre ere gangne bort, da skal Gerdemænd sætte en Spand for ham med Øl og et lidet Lys, og saa gaae tilsengs. Gaae de bort uden at gjøre det, da skal de bøde 9 Skilling.

28. Hvo som falder i Søvn i Gildeshuset og glemmer at gaae hjem, bøde en halv Øre Sølv.

29. Brænder nogen Broders Hus af, eller hans Skib forliser, eller han rejser i Pilegrimsfærd, da skal ham antvordes 3 Penge af hver Broder, om han det behøver.

39. Hvo som gjør sin Gildesbroder Forkjøb paa Kjøb eller Salg, han skal først oprette ham sin Skade, og dernæst bøde en halv Mark til Gildesbrødrene.

25. Om nogen Broder vorder syg, saa at man ikke venter han lever, og han behover Brødres

 Hjelp,

Hjelp, da skulle de vaage over ham, to og to, saa længe indtil det bliver bedre med ham.

41. Naar nogen Gildesbroder døer, da skal hver bære sin Penge, som kaldes Ligskud, til det Hus hvor Liget ligger; hvo det ikke gjør, skal bøde 1 Øre Penge, uden han har lovligt Forfald. Hvo som ikke kommer naar Liget bæres til Kirken, før de ere komne tre Gaarde forbi med Liget, skal bøde 1 Øre.

Det Anførte kan være tilstrækkeligt nok som en Vejledning til at faae nogenlunde Begreb om Politiet og Skikkene ved disse Gilder. Hvo der attraaer udførligere Underretning derom, kan læse det mere i Kofod Anker Om gamle danske Gilder. Kjøbenhavn 1780. 8vo. conf. Suhms Danmarks Historie V Del S. 76—89. (Sandvigs) Samlinger til den danske Historie 1ste Binds 1ste Hæfte. Kjøbh. 1779. Terpagers *Ripæ Cimbricæ* pag. 418—58. Westphalens *Monumenta Cimbrica* Tom. III. Præfat. pag. 111—115.

Spørges der, hvorledes det under disse Kjøbstedforfatninger i 12te Aarhundrede stod til med Landmandens Kaar, da lærer Historien os følgende.

Ligesom

Ligesom Sæden til Adelsvælde og Hierarkie-Indflydelse blev udsaaet under Store Knud i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede, saaledes spirede Frugterne nu frodig frem under Valdemar den Store mod Slutningen af det 12te. Man kan med god Grund ansee det for Tidernes Tegn, at Esbern Snare anlagde Kallundborg Slot, og altsaa havde den høje Rettighed at bygge fast Borg, ligesom og Hertug Knud, Kongens Søstersøn, anlagde Nyborg Slot, Erkebisp Absalon Kjøbenhavns, og de andre Bisper andre Slotte. Vel skete det, som Suhm erindrer i sin **Danmarks Hist.** VII. 703, i et godt Forsæt og under et godt Skin, nemlig for at beskytte Riget mod Sørøvere, men Kongen og Folket burde dog ej have tilladt enkelte Personer at tilvende sig denne Rettighed. Virkningen var, at efterhaanden blev enhver Herregaard en Fæstning, tjenlig for hvo der enten vilde sætte sig imod Kongen eller kue Almuen og Bønderne.

Man kan ogsaa fra dette Aarhundrede af regne Afskaffelsen af den tilforn almindelige Almue-Skik at gaae med Gevær. Denne daglige Bevæbnings Afskaffelse bidrog, efter Suhms Formening Danm. Hist. VI. S. 138, meget til Bondealmuens Forringelse i Magt og Anseelse; thi Riddere og Adel og deres Svende kunde altid være bevæbnede, og vare det ogsaa tidt fra Top til Taa.

I Svend Grathes Gavebrev til Ringsted Kloster, udstædet i Midten af nærværende Aarhundrede, (Suhm l. cit. S. 643) finder man Spor til Hoveriets Opkomst, en Indretning som man kan ligne ved en Plante, der dengang endnu vel kun var som i sin første Kim, men siden saaledes udviklede sig og opnaaede saa uhyre en Vært og saa stort et Omfang, at den trak al Saft og Kraft og alle Vædsker fra Statens øvrige Planter. Kongen under nemlig i dette Diplom Klosteret blant andet "visse Arbejdsdage til at meje om Høsten som kaldes Dagverk, og det efter den gamle Taxt", saa at visse Agerbrugere have fra umindelige Tider af maattet gjøre et Slags Hoverie, i det mindste til Klosterne, hvilket vel efterhaanden har frembragt Adelens Ugedagstjenere.

Vi har beseet Kjøbsteder og Landsbøjgden, og maa nu ogsaa tage Landenes Culturtilstand Sæder og Levemaade i Almindelighed i Betragtning, saavidt de forhaandenværende Data kan tjene til Vejledning.

Af didhenhørende Rejsebeskrivelser har vi fra dette Aarhundrede tvende, men i den ene kaster den Rejsende kun som et Blik ind i Landet, og den anden er en Bortrejse fra Landet. Begge ere de, i Mangel af bedre Kilder til Kundskab om Fædrenes Sæder og Tænkemaade, temmelig vigtige, dog mindst den første, som blot bestaaer i Efterretning om et

Besøg,

Besøg, som Udsendinger fra den pommerske Apostel Bisp Otto af Bamberg, aflagde hos Erkebiskop Adzer i Lund 1128. I dette Gesandtskabs Rapport heder det: Erkebispen var en god og jævn Mand, begjerlig efter at høre nyttige Ting, af ikke ringe Lærdom og Religiositet, men i det Udvortes usleben som Slaverne. Og saaledes ere alle Folkene der i Landet, saa at de midt i den største Overflodighed og Rigdom dog ved en Slags almindelig Haardhed har Anseende af at være uncultiverte og bondeagtige. Stæder og Slotte ere uden Mur og Taarne, og allene befæstede med Planker og Grave. Kirkerne og Adelens Huse ere lave og slet bygde. Indbyggernes Syssel gaaer ud paa Jagt, Fiskerie, og Qvægavl, da deres fornemste Rigdom bestaaer deri, saasom Agerdyrkningen ikke synderlig drives. Deres Dragt var ikke smuk *) og deres Bord ikke overflodig besat. (S. *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. IV. Pag. 216, og Suhms Danm. Hist. V. 342.)

Hin

*) At vore Forfædre dog allerede i det 12te Aarhundrede ved deres Naboer Tydskerne ere blevne bekjendte med en større Grad af Luxus og Vellevnet og med andre Moder i Klædedragt end for havde været Brug her i Norden, det seer man deels af Saxos Efterretning om Svend Grathe, at han indførte fra Tydskland Overdaadighed ved sit Hof, og deels af det mærkværdige Sted hos Arnold fra Lübek, hvor han i sin

i Be-

Hin ulige vigtigere Rejsebeskrivelse, som gaaer ud af Landet, er den som under Titel af *Profectio Danorum in terram sanctam* (ɔ: Rejse til det hellige Land) er udgivet af Kirchman i Amsterdam 1684, siden optrykt paa ny i *Scriptor. rer. Danicar.* Tom. V. Pag. 341 — 362, og efter den Kirchmanske Udgave paa dansk oversat af Doc. Wolf i Journal for Politik. Januar-Hæfte 1802.

Den unævnte Forfatter synes at have været samtidig med den Begivenhed han fortæller, og hans Efterretninger mangle ikke Paalideligheds Præg. Anledningen til denne Udenlandsreise var en Skrivelse fra Pave Gregorius VIII af Aar 1187 til de christne Fyrster og Potentater, hvori han melder den

i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede forfattede Kronikes III Bog 5 Cap. skriver, at de Danske fulgte Tydskernes Skik og rettede sig i Klædedragt og Rustning efter andre Folkeslag; istedenfor at de hidtil, som de der meget færdedes paa Havet, altid gik i Matrosdragt, saa klæde de sig nu i Skarlagen Silke og Purpur foret med Pelsverk. Thi de have Overflodighed af al Rigdom for den aarlige Fiskefangst, som drives ved Skaane, hvorhen alle omliggende Folks Kjobmænd ile og give dem Guld Sølv og andre Kostbarheder for deres Sild. Deres Land er ogsaa opfyldt med ypperlige Heste for de skjønne Græsganges Skyld.

den store Ulykke, som var vederfarets Christenheden at Saladin havde indtaget den hellige Stad Jerusalem, og opmuntrer dem til at erobre den tilbage igjen.

Bemeldte Skrivelse kom de pavelige Udsendinge just til Danmark med ved Juletid, da Kongen Knud Valdemarsen holdt Dannehof i Odense. Kongen saavelsom alle Tilstedeværende bleve ved dette Budskab saa hæftig bedrøvede, at de gave dem til at græde og kunde for Sorg neppe fremsige et Ord. Tilsidst fattede de dem noget, og fremstod da Erkebiskop Absalons Broder, Esbern Snare, en klog og formuende og af Kongen saavelsom andre Høfdinge meget yndet Mand, og holdt en Tale, hvori han opmuntrede sine Landsmænd, enten personlig eller ved anden Understøttelse at tage Deel i det Korstog, som de pavelige Gesandter havde prædiket. I denne Tale beraaber Esbern sig paa Fædrenes skinnende Exempel. "Hvilket Land eller Rige bærer ikke Spor af de gamle Danskes sejerrige Vaaben? Gaaer Du til Grækenland, vil den ikke nægte at den beskyttes af vore brave Landsmænd *). Gaae til Lombardiet, Navnet siger Dig strax, at det har været betvunget af os. Thi de kaldes, som bekjendt, Longobarder (eller

*) Væringerne nemlig, eller de Skandinavier som udgjorde en stor Del af den kejserlige Livvagt i Constantinopel.

(eller Langskjæggede) fordi det i fordum Tid, da vi krigede i de Lande, var Skik hos os at lade Skjæggen voxe. Denne Mode har de optaget efter vore Fædre, og hede altsaa saa med Rette. De tappre Romere veed man ogsaa ere blevne satte i Angst af vore tappre Landsmænd. Lad os gaae fra Normandiet, som de har ødelagt, til Engelland og Norge, derfra østenpaa til Finland, Samland, hele Slavien, ligefra Hel (i Vestpreussen) indtil den store Udørken (i Wagrien) hvor Slavien Holsten og Danmark grændse til hinanden, allevegne, næsten hele Jordens Kreds har de dristigen gjennemstrejfet og underkastet sig".

Efterat denne Tale var holdt og Forsamlingen var ophævet, var der 15 Mænd, som vedtog at give sig paa Rejsen sammen til Palæstina, og at søge at faae Flere overtalte at drage med. De besluttede til dette Tog at udruste nogle Sørøverskibe som kaldtes Snækker, der formedelst deres Størrelse kunde rumme meget Proviant, og tillige vare saa konstig bygte og sammentømrede, at de kunde staae sig i Storm og stærk Søgang. Men af de 15 Forenede, faldt de 10 fra under Tilberedelserne, saa der ikke var flere end 5 der virkelig tiltraadte Rejsen. Disse 5 som bleve varagtige i det gode Forsæt, vare Age, Stig Hvids Søn, som var ældst og tillige syntes at være ypperst i Raad og Anseelse. Den an-

den

den var Alexander, en Søstersøn af Erkebisp Absalon *). Disse To indgik i Samfund med hinanden og stod begge for et Skibs Udrustning. Den tredie hed Ako, ligeledes en mandhaftig og velbyrdig Mand, og en Brodersøn af Bisskop Tyge i Byrglum, der fremfor nogen Anden antog sig denne Sag med Iver, og ikke lod af at anspore Alle og Enhver til Deltagelse deri. Denne Ako tog en ferm Mand, navnlig Skori, til sin Staldbroder, og lod ham have Part med i sit Skib. En anden Adelsmand navnlig Peder, en Søn af Hvid Palnesøn, var meget rig, og bygde selv sit Skib. Endelig var den femte Svend Thorkilsen, som valgte Matthæus, en Mand af Familie, der var lærd og tillige Krigsmand, til sin Staldbroder og Medfølger.

Disse, efterat have taget en rørende og veemodig Afsked med Kone og Børn, Slægt og Venner, begave sig paa Rejsen, og ved Medbør og hurtig Sejlads naaede de Havbugten Hals (ved Limfjorden) og kastede der for første Gang deres Anker. Der raadslog de om Rejsens videre Fortsættelse, lettede Anker, og gik under Segl med en sagte Søndenvind, der førte dem til Læssøe. Der blev de Natten over, men udstod meget af Storm. Havet oprørte sig fra Bunden af, og Skibene drev ud i det vilde Hav; Kjølen pløjede de høje skummende Bølger,

*) Sammenl. *Scriptor. rer. Dan.* Tome V. pag. 439.

Bølger, nogle af Fartøjerne fik Læk, og Livet stod i Fare. Omsider naaede de den norske Kyst, kom forbi Klipper og Skjær ind i en tryg Havn, kaldet Ekerø, paa et Sted hvor Rigerne grændse til hinanden.

Stedets Beliggenhed er saaledes, at naar man kommer fra Havet, møder en stor Flod (Goth-) Elf kaldet. Denne Flod, hvor den løber ud i Havet, danner Øen Hissingen, ved hvis højre Side boe Gother og Danske, og paa den venstre Nordmænd *). Denne Flod, som skiller Rigerne fra hinanden, har et herligt Vand, og en stor Mængde gode Fisk. Tre Mil derfra hvor Skibene laae, oppe ved Mundingen af Floden, laae en lille By ved Navn Konunghel, hvor de Danske oppebiede henimod 200 Nordmænd, der vilde gjøre Rejsen med i samme Øjemed, og som havde en berømt og prægtig Mand Ulf af Loufnes til Anfører, der var tapper og krigsvant, kjendte Havnene, og var meget øvet i Seglads. Da Gjennemfarten i disse Egne er snever og Sejladsen formedelst en hel Del blinde Skjær farlig, behøves en klog og forsigtig Vejviser til at man kan slippe

fra

*) Ekerø var nemlig en lille Ø ved den større Ø Hissingen, der grændsede til Westergothland, som var en Del af Sverrig, til Bahuslehn som var en Del af Norge, og til Nørre-Halland, der var en Del af Danmark.

fra at lide Skibbrud. — Denne Mand tog venskabeligen mod de Danske, og tilbød sig at ledsage dem og vise Vejen foran. Af sit Følge udvalgte han nogle af dem som ansaaes for best at kjende Skjærene, og satte en paa hvert af Skibene, ved hvilken Forsynlighed man da troede at kunne segle des tryggere. De fik strar god Vind, og det begyndte tillige at kule temmelig stærk. Peders Skib stødte af Uforsigtighed paa et Skjær, og var nær forlist, men blev reddet ved de Medfølgendes Bistand og Snildhed. Ulf Loufnæs blev over denne Begivenhed saa forbittret paa den, som han havde sat til Lots paa Skibet, at han enten vilde have ham hængt eller straffet med Lemlæstelse, hvis de Danske ikke havde lagt sig derimellem og bedet for ham. Da denne Standsning var forbi seglede de i Magsvejr lige til Tonsberg, hvor de lod Seglene falde. Nogle af dem lagde sig tæt ved Bryggen, Andre kastede Anker et lille Stykke fra Byen, da de ikke gad trænges og trykkes af den Mængde her tilstimlende Skibe.

Dette Steds Beliggenhed, siger Autor, at han er i Stand til at skildre des tydeligere, da han har opholdt sig der længe nok til at kunne lære at kjende Indvaanernes Sæder og Egnens Beskaffenhed. Havet danner en stor bred Bugt, hvori ligge en Deel Øer, hvoraf en heder Nøkkerøe, som ligger udstrakt lige for Byen og ved sin Beliggenhed dan-

ner

ner dens Havn. Staden er anlagt paa Strandbredden og hænger ved Bryggen sammen med Havet. Saltvandsfisk er her Overflødighed af, men paa fersk Vand (eller fersk Vands?) er her Mangel. Ved Sommerens Tid er her Folk nok formedelst de mange Skibe som strømme til allevegne fra. Indvaanerne af begge Kjøn ere skikkelige Folk, og har især et godt Lov for deres Savmildhed og Godhædighed. Men den slemme Drikken og den jævnlige Fuldskab forstyrrer al Selskabelighed ja afstedkommer endog Blodsudgydelse. Ved Byen rejser sig et stejlt Fjeld som et stærkt Kastel; det har blot en eneste af Menneskehænder anlagt Fodstie til Opgang; og naar den er sperret er det let at hindre en Fiende fra at komme derop. Paa Spidsen af dette Fjeld er bygt en smuk Kirke, som er indviet til St. Michael, og med sine Ejendomme ernærer nogle Canniker af Præmonstratenserordenen, der boe i Byen. Ved Foden af Fjeldet er en udstrakt Slette, beklædt med vellugtende Urter, der giver en beqvem Plads til at udruste eller kalfatre Skibe. I denne Stad var det at man opholdt sig noget for at sætte Skibene istand paa ny og fra Grunden af udruste dem, da der endnu forestod en lang og saare farlig Rejse.

Imidlertid dette stod paa, skyndte Nogle af Togets Anførere, i Selskab med endeel af Ulfs Folge, sig til Norges Konge Sverre (thi han opholdt [illegible] sig

sig i Opsloe, der er meget formuende og folkerig, og i Rangen den tredie af Rigets Byer) *) for at gjøre ham deres Opvartning, og lade ham Aarsagen vide til deres Ankomst, at de ikke skulde ansees for at have noget ondt i sinde. De modtoges med Glæde af ham, og de kom strax tilbage til deres Kamerader med Formeldelse af Kongens Yndest og Lykønskning til deres Rejse. Derpaa lavede de sig til at tage bort, kjøbte ind det Nødvendige til Rejsen, og gik under Ulfs Anførsel under Sejl med en god Vind. Man saae da en stor Mængde af Stadens Indvaanere stimle sammen ligesom for at see et aldeles nyt Syn, og med Bønner til Gud om en lykkelig Sejlads og Englenes Varetægt bleve de Rejsende ledsagede. Tilsidst tabtes de ganske af Syne, og pløjede nu det vildene Hav; Vinden tog paa at blæse, Bølgerne voxte, Havet skummede, og Skibene skjød en stærk Fart. Omsider naaede de nogle Øer, som hede Seloer **, hvor de lagde til Land med Skibene. Næste Dag blev der af alle Samtlige raadslaaet om det fælleds Anliggende, om man her skulde opbie føjelig Bør og derpaa give sig ud i rum Søe,

K 2 eller

*) De to ypperste vare nemlig Trondhjem og Bergen.

**) Beliggende i Listerlehn, og forskjellig fra Seloe i Bergens Stift. vid. *Scriptor. rer. Dan.* Tom. IV. pag. 2.

eller og styre Kursen til Bergen. Da Meningerne vare delte, raadte Ulf, det var best at oppebie Kongens Ankomst i Bergen, thi Kong Sverre var en klog Mand der havde læst meget i Erfaringens Bog. Denne veltalende Mand forsikkrede ogsaa, at han der vilde faae flere Kamerader, hvortil kom, at han ikke vilde drage fra sin Herres Aasyn som en Rømningsmand og uden Forlov. — Dette Raad fik Overhaand, og Turen gik da til Bergen. Da de her naaede Havnen, var der strax hurtige Mænd ved Haanden, som, efter Landets Skik, med Tog halede Fartøjene hen til beqvemme Liggesteder.

Her er Landets mægtigste og anseeligste Stad; den brammer med et kongeligt Slot, og er prydet med Reliqvier af Helgeninder. Her hviler den hellige Sunnivs Ben i Cathedralkirken *). Byen er stærk befolket, og har baade Munke- og Nonneklostere; her er Overflod paa alting, men tør Fisk, som kaldes Skrej, i saadan Mængde, at det er uden Maal og Grændser. Her strømme Skibe og Mennesker til fra alle Verdsens Kanter. Man finder her Isländere, Grønlændere, Engellændere, Tydskere, Danske, Svenske, Gothlændere, og andre Nationer, som det vilde blive for langt at opregne. Her er Overflødig-

*) Om hende læses udforlig paa det nysciterte Sted i *Scriptores*, Pag. 1—22.

flødighed af Vin *), Honning, Hvede, gode Klæder, Sølv, og Sligt, som er tilfals **). — I alle

*) Unægtelig skal der i Texten læses *vini* istedenfor det aldeles upassende *vim*. En Emendation, som jeg undrer mig hverken er faldet Suhm eller Doct. Wolf ind.

**) Et andet mærkeligt Vidnesbyrd om den meget udbredte Handel som da dreves paa Bergen, og et Pendant til det som vor Rejsebeskriver her fortæller, har man i følgende Beretning i Kong Sverres Saga (conf. Torfæi *Histor. Norveg.* Tom. IV. Pag. 5 & 6): Et Par Aar efter Kong Magnus Erlingsons Død kom Sverrer til Bergen, hvor der var en stor Mængde fremmede Skibe allevegne fra. Saadan en Mængde Vin var tilført af Tydskerne, at den var ligesaa let Kjøb som Øl. I Anledning af en Kande Vin, som de Norske engang fordrede (ventelig som en Tribut og Afgift) og som de Tydske vægrede sig ved at give, yppedes et stort Klammerie og det kom til Blods Udgydelse. Som der overhovedet den Sommer skete mange Ulykker af Fuldskab. Kongen holdt da engang saadan Tale paa Torvet til Folket: Engellænderne, som tilbringe os Hamp Hør Vor Kjædler, ere vi Tak skyldige, saavelsom og dem fra Orkenoerne de hetlandske Øer Færoerne og Island, da de forsyne os med nodvendige Ting som vi ikke kunne undvære. Men hvad de Tyd-

Stæder i Landet er det en almindelig styg Vane, altid at drikke sig fuld. Denne Drukkenskab sætter Splid imellem Folk, og ophidser stundom selv gode Mennesker til fæl Grusomhed. Og slige Forbrydelser ansees for Bagateller. Det er ogsaa en Følge af den umaadelige Drikken, at Indvaanere og Fremmede, naar Vinen stiger dem til Hovedet, gribe til Vaaben og begaae nedrige Handlinger, ja tage ikke i Betænkning at udgyde uskyldigt Blod, og man vil desaarsag finde, at her tillands begaaes flere slette Streger end noget andensteds ikke engang blandt Hedningene. Denne Sus og Dus forledte ogsaa nogle af de Danske, saa de, forstyrrede i Hovedet af Nattesvir, yppede Klammerie med de Norske, hvorover næsten hele Staden greb til Vaaben. Og havde

ske angaaer, som ere komne hid med store Ladninger Vin, og tage derfor vort Smor og vor Fisk, da er det os til stor Skade og Ødelæggelse. Vinen soges saavel af mine Mænd, af Byens Borgere, og af Kjobmændene, af hvilken Handel meget Ondt haver rejst sig og intet Godt Thi Mange have i den Anledning mistet Livet Somme deres Lemmer, Nogle have faaet andre Slags Skrammer og Lyder, som de maa gaae med deres Livstid. Alt dette kommer Drukkenskab afsted. Jeg siger derfor Sondenmændene megen Utak for deres Komme, og vil de beholde Livet, maa de pakke dem bort med det allerførste.

de ikke sindige og anseelige Mænd fra begge Parterne styret tilfreds og skilt Trætten ad, var der af disse fulde og forbittrede Mennesker bleven anrettet et Blodbad. Morgenen derpaa holdtes der et Møde af beskedentlige Mænd, som skulde gjøre Ende paa det imellem Indvaanerne og de Fremmede opkomne Klammerie. Disse, efter nøje at have overvejet alle Omstændigheder, fandt, at de Danske i dette Opløb havde forseet sig mest, da de bleve overbeviste om, at de alt for uanstændigt havde befamlet en meget fornem Dame. Enden blev da at de bleve dømte i en Pengemulkt. Herover bleve de Danske kjæde af dette Opholdsted, og, da de havde faaet deres Skibe satte istand, belavede de sig paa Afrejsen, af Frygt for at der igjen kunde opkomme Splid, og noget Værre vederfares dem.

Efter de Danskes Bortgang blev Ulf tilbage i Staden, højst fortrædelig over, at det gik saaledes i Langdrag med Kongens Ankomst; thi den gode Aarstid gik forbi, og en lang farlig Vej forestod. Men nu varede det ikke længe, før hans Ønske blev opfyldt, Kong Sverre kom, og, som sædvanlig, da man mindst ventede ham. De Danske, som endnu bestandig havde ventet ham, laae ikke langt fra Staden i en Havn kaldet Florevaag. Nær ved dem, men dog i en anden Havn slog Kongen sine Telte op. Natten derpaa tog han to Mand med sig, steg, som

en nysgjerrig Spejder, i en Baad, og roede saa sagte hen til dem, for desbedre at kunne betragte hvert Skibs Tilrustning. De, der holdt Nattevagt, (som Skik er hos Søfarende, dels for Tyves og Røveres Skyld dels for at agte paa Vejr og Vind) bleve nogle Mennesker vaer, som ved Hjelp af Nattens Mørke kom listende som Tyve, og, da det mindst kunde falde dem ind at det var Kongen, gave de sig til at haane og skjelde dem, og kaldte dem Tyve. Han hørte det an med Taalmodighed, og gav dem gode Ord, for at formilde deres hæftige Udladelser der ikke rørte ham. Omsider vaagnede nogle andre af Skibsfolkene, som, da de erkyndigede sig om Aarsagen til den megen Mundbrugen, kjendte Kongen, og bød ham velkommen. Hine som før havde brugt saadan vis Kjæft med Skjelden og Smelden, skammede sig, og taug stille. Da Kongen mærkede, at han var bleven kjendt, trak han sig i en Hast tilbage, og skyndte sig Dagen derpaa til Byen.

Da Rejsen nu skulde gaae videre for sig, sammenkaldte Ulf de Fornemste, for at aftale med dem, om den beste Maade at rejse paa, og hvor de best kunde oppebie hans Komme. Thi han beklagede, han kunde ikke selv følge med strax, dels fordi han havde Forretninger for Kongen og dels for andre Ting der vare ivejen. Imidlertid besluttede man at

segle;

segle, og naaede en Ø kaldet Stolen *), hvor man vilde oppebie det øvrige Rejseselskab, som ved gammel Øvelse og idelig Fart vare bekjendte med Sejladsen i disse Farvande. Her biede de en hel Uge, men endnu kom der ingen.

Omsider da der blæste en Nordenvind, saa, eftersom det var Medbør, uagtet det stormede noget, var Mængden ubesindig nok til at skynde paa Afrejsen. Svend søgde vel at raade derfra, men udrettede intet. Han paastod, at han edelig havde forbundet sig til at holde sig til hele Selskabet, og at han ansaae det for sin Pligt ligesaavel at holde Ulf og hans Nordmænd Tro og Love som sine Landsmænd. Altsaa burde man oppebie deres Komme, og det gjorde han for sin Person. De Andre derimod seglede afsted.

Omsider kom Ulf og hans Ledsagere; Svend blev da usigelig glad, og lagde fra Land i en Hast, da Ulf endnu kun vilde tøve en Smule. Det var en Onsdag Svend med sit Skib allene forlod Havnen og styrede ud i det vilde Hav. Snart tabte han dem af Sigte, som bleve tilbage, men kunde ikke komme paa Spor efter dem som vare foran, og som han saa inderlig længtes efter. Omendskjønt Ulf gav sig gode Stunder, kunde han dog som en

K 5 befaren

*) Stolen er en Ø i Sundhorland i Bergens Stift.

befaren Mand gjerne have naaet dem, hvis han ikke havde skudt Gjenvej, og, uden at komme til dem, var sluppen ind i den Havn han ønskede sig *).

Svend, forladt af de Danske, og berøvet de Norskes Følgeskab, seglede nu, mere forvoven end forsigtig, ganske allene paa det umaalelige Hav. Med ham fulgte, som ovenfor blev fortalt, en adelig Krigsmand, navnlig Matthæus, som var en lærd og veltalende Mand og meget yndet i Omgang. Han træder frem, for med Skriften at styrke Skibsfolkenes Mod, og anfører de hellige Mænds Exempel, som for Christi Navns Skyld havde udstaaet mange Pinsler.

Da han saaledes aandeligen havde opmuntret sine Tilhørere til Taalmodighed og til Standhaftighed i det gode Forsæt, tilføjede han Paamindelser om, hvad der kunde synes nødvendigt at tage vare for at afværge den overhængende Dødsfare; at de nemlig

*) De Tvil, som Hr. Doctor Wolf i sine Anmærkninger yttrer om Ulfs Redelighed og Velvillie imod de Danske, have aldeles Suhms Medhold. See *Scriptor.* l. cit pag. 353 Nota a). Suhm mener, at Alt hvad Ulf gjorde var qvantsvis, og at det skete efter Kong Sverres Foranstaltning, der ingen Grund havde til at have et godt Øie til de Danske.

nemlig skulde være aarvaagne, raske, og uforfærdet tage imod hvad der fulgte paa. Thi Stormen var saa stærk, at der gik Bølger saa høje, at de fordunkslede Solens Skin og reiste sig som Bjergtoppe der naaede op til Himmelen. Da Dagen var forbi, frembrød Natten mere sæl og mørk end sædvanlig. Dens Syn truede med Dødsens Rædsel under Stormens Tuden. O hvor sikker og behagelig er ikke Landjorden! Fast er a Foldo Fot (ɔ: Foden staaer fast paa Landjorden) men paa Havet vaklende og usikker. Skibet blev læk, Plankerne løsnedes med Knagen og Bragen, og Natten gik hen uden al Søvn dels formedelst den overhængende store Fare og dels formedelst det besværlige Arbejde; thi de maatte for ikke at synke hele Natten skiftes til at øse. Inderlig længtes man efter Dagens Komme, da det Bælmørke trak den fortrædelige Nat saa langt ud. Nu skred omsider den klare Morgenrøde frem paa Himlen, og dens Skin frydede ikke allene deres Øjne men opmuntrede ogsaa deres Sind. Nysgjerrige efter at vide, hvor Nattens Mørke havde drevet dem hen, og om de ikke havde naaet deres Staldbrødre, der vare seglede afsted før de, lode de En klyve øverst op i Masten, og det befandtes da, at de vare de forreste paa Havet, som sidst forlode Havnen. Stormen sagtnedes noget, og istedetfor de nylig havde mistvilet om at kunne redde Livet, fattede de nu nyt Haab.

Den saa foronskede Torsdag brød da frem; endskjønt Solen skjulte sig bag Skyerne, oplyste og opvarmede den dog deres glade Gemytter, og udslettede for en stor Del Frygten for en nærforestaaende Død. Dem, som de havde troet være omkomne, fandt de nogenledes uskadte, og det trøstede dem nu, at de indbyrdes kunde see hinanden. Men da det lakkede ad Aften, rejste sig igjen en usædvanlig stærk rasende Storm, som rørte Havet op fra Bunden, og betog alt Haab om at berge Livet. De kastede alt overborde hvad de ejede, og søgde kun, om muligt, at redde Livet. Endelig var alt Haab ude, og under Skriget: Hjelp Gud! vi forgaae! splittedes Skibet ad. I Dødsens Øjeblik, da der intet Haab var om Redning, blev de bestandig ved at opmuntre hinanden, forestillende, at da de havde paataget dem denne Rejse efter Guds Indskydelse, maatte de ikke grue over derved at sætte Livet til for Christi Skyld.

Natten tilbragde de saaledes halv under Vandet kjæmpende med Døden, og udsonede da, som man kan haabe, med en rædsom Døds Offer hvad de i dette skrøbelige Liv kan have forseet sig imod Guds Bud. Hvo kan nogensinde værdigen lovprise disse Mænds, ja man maa billig sige, disse Martyrers Død, deres langvarige og gyselige Lidelser, da de ikke blot eengang men hundrede Gange vare i Dødens

dens Strube, og smagde dens Bitterhed hvergang de i Bølgerne trak deres Vejr? Nogle af dem bleve knuste mellem Vragstumperne; Andre fik Baaden fat, men kom for mange deri, saa den sank, og de omkom.

Nu bør jeg heller ikke tie om dem, som hørte med til samme Selskab, og som Guds Forsyns Almagt naadelig beskjermede. De vare stedte i samme Fare som de Andre, men erholdt Livets Forlængelse efter utrolige Lidelser. De svømmede imellem Bølgerne som Fisk, og efterat have faaet nogle Bredder samlede, binde de dem sammen med Tov og gjøre som en Slags Flaade deraf, hvorpaa de ynkeligen stræbe at beskytte sig imod indstyrtende Bølger. Det var omtrent 30 Mand, som sprang herpaa, og søgde paa den Maade at friste Livet.

Forunderligt og næsten utroligt er det som jeg sandfærdigen kan fortælle om disse, som, det var et Guds Mirakel, ikke bleve opslugte af Bølgerne. Thi fra Fredag til Tirsdag drev de der og pintes af Hunger, Tørst, Kulde og Søvnløshed. Doden henrev Nogle. Nogle tabte Sands og Samling, og maatte, for at de ikke skulde styrte ud, surres fast til det Sted de laae. Omsider hjalp Gud dem, at de drev til Strandbredden, og halvdøde bleve optagne af Landets Indbyggere, af hvilke Nogle udviste sand

Menne-

Menneskekjærlighed imod de Nødlidende, men Andre vare grusomme nok til at udslette den Livs Gnist, som Christus havde reddet fra tusindfold Død.

Vi vende os igjen til de Ovenomtalte, som vare bestedte i samme Vaande men paa en anden Maade. De forbleve vel paa Skibene, men Nogle af dem maatte kaste Alt overborde, og være glade ved med det Tab at kunne frelse Livet. Andre derimod havde en lykkeligere Sejlads, mistede Intet af deres Gods, og beholdt deres Fartøjer uskadte. Disse stode deres Kammerader troligen bi, og undlod ikke at søge efter de endnu overblevne Skibbrudne saalænge indtil de fandt dem, og modtog dem da med megen Godhed. Man kan sige, at hin Indretning i den første christne Kirke, at Alting var tilfælles for Alle, her blev fornyet. Denne Menneskekjærlighed udøvedes især af de ædle og af særdeles Gavmildhed udmærkede Mænd, Aage Stigsøn, og Bispens Brodersøn Ako. Alexander uddelte ogsaa, men dog ikke med saa rund en Haand, som han gjerne havde kundet, thi han var meget rig. De Øvrige hjalp deres Staldbrødre hver efter sin Evne, thi der vare Mange som i denne Havsnød havde mist Alting.

De Skibe, som vare blevne tilovers, vare forslagne ind under Frisland; her bragtes de ind i Havn ved en By, Stavern kaldet. Man holdt her en almindelig

mindelig Raadslagning angaaende om man skulde betroe sig mere til Søen eller rejse overland. Den sidste Mening havde de fleste Stemmer for sig, og blev da fulgt. Man solgte altsaa Skibene med Tilbehør og Alt hvad ikke godt kunde føres, og seglede op ad Rhinen indtil Cølln. Derfra skyndte de sig ad den alfare Vej fra By til By indtil de kom til Venedig.

Fra Venedig gik Rejsen da videre til Palæstina, hvor de kom an paa en Tid da der var sluttet Fred mellem Saracenerne og de Christne. Paa Tilbagerejsen fra den hellige Grav besluttede Nogle at drage igjennem Apulien og derfra til Rom. De Andre rejste til Constantinopel, og bleve vel modtagne af den græske Kejser, som søgde ved Foræringer og Gaver at formaae dem til at blive der; men af Kjærlighed til Hustru, Børn, og Frender vilde de ikke indvilge deri.

Da vore Pilegrimme havde seet hvad Mærkværdigt her var at tage i Øjesyn, begav de sig paa Afrejsen forsynede med et kejserligt Pas, som de havde Kejserens Livgarde, Wæringerne, at takke for. Thi uden Pas kan Ingen komme ud af Landet, da Vejen gaaer igjennem stærk befæstede Byer. Fra Grækenland, kom de til Ungarn, hvor Kongen og Høvdingerne ikke tog mindre vel imod dem. Herfra fik

de

de Lejde til det sydlige Sachsen, og naaede nu Hjemmet uden noget videre Anstød.

Som denne her dels ordret og dels extractvis oversatte Rejsebeskrivelse i adskillige Poster giver os et tro Skilderie af Forfædrenes Sæder, helst i Norge, saa har man ligeledes et andet karakteristisk Stykke fra Oldtiden, som ogsaa paa en særdeles interessant Maade lærer os at kjende Norges Culturtilstand i det 12te Aarhundrede hvorved vi nu dvæle.

Det er den berømte Sammenligning imellem Brødrene Kong Ejsten og Sigurd Jorsalafar, som staaer i Snorros Heimskringla. Tom. III S. 263 —67. i Schønings Udgave.

Eistein. Jeg vil sammenligne os to med hinanden. At vi ere Ligemænd, beviser jeg dermed, at vi have begge lige stort Navn og Herredømme, vi ere og lige i Byrd, og jeg seer heller ingen Forskjel imellem vor Opdragelse.

Sigurd. Kommer Du ikke ihu, at jeg kunde kaste Dig overende, naar jeg vilde, uagtet Du var et Aar ældre end jeg?

Eist. Jeg husker ogsaa, at Du ikke godt kunde komme afsted med de Lege, hvortil der udfordredes nogen Behendighed.

Sig. Mindes Du da, at naar vi svømmede sammen, kunde jeg holde Dig under Vandet, om jeg havde villdet?

Ejst. Jeg kunde dog svømme ligesaa langt som Du, og ogsaa dukke under ligesaa godt. Jeg kunde og løbe saaledes paa Skøjter, at Ingen deri var min Ligemand. Det forstod Du Dig ikke mere paa end en Ko.

Sig. For en Høfding holder jeg det for en anstændigere og gavnligere Idræt at kunne skyde godt med Bue. Men jeg troer ikke, at Du med al Din Magt var istand til at spende min Bue.

Ejst. Ikke er jeg saa stærk Buemand som Du; men spørges der om, hvo af os der rammer best, er Forskjellen ikke stor. Med Skier kan jeg derimod bedre end Du, og det er en Færdighed, som tilforn har været agtet højt.

Sig. Det synes mig at være høfdingsmæssigt, at den som skal byde over Andre, er høj af

Vært, stærkere og vaabendygtigere end Andre, og at han i Folkeforsamlinger kan sees og kjendes.

Eyst. Det gjør ogsaa en Mand kjendelig, at han har et godt Udseende, det er og høfdingsmæssigt; thi Dejlighed sømmer en zirlig Dragt. Jeg er og meget bedre forfaren i Loven end Du, og jeg kan med mere Snildhed føje mine Ord.

Sig. Det kan nok være, at Du har lært flere Lovtrækker end jeg, thi jeg har havt andet at tage vare. Der nægter heller Ingen Din Veltalenhed; men det sige Mange, at Du ikke er synderlig ordholden, og at man ikke kan bygge paa Dine Løfter, saasom Du snakker de Tilstedeværende efter Munden, hvilken Adfærd ikke sømmer sig en Konge.

Eyst. Det kommer sig deraf, at naar Folk anbringe deres Klagemaal for mig, tænker jeg først paa det hvorved jeg kan hjelpe den Klagende saaledes tilrette, at han kan være veltilfreds. Naar siden hans Vederpart kommer, maa jeg undertiden slaae Noget af, og mægle Sagen saaledes at Ingen skeer for nær. Det hender og ofte, at jeg lover En hvadsomhelst

han

han beder om, thi jeg seer gjerne, at Alle gaae fornøjede fra mig. Jeg kunde rigtig nok have det anderledes, naar jeg vilde bære mig ad som Du, og love Alle Ondt; jeg har endnu Ingen hørt klage over, at Du ikke holdt Ord.

Sig. Det har været i Folkemunde, at den Rejse, jeg gjorde udenlands, ret var en Fyrste værdig; og imidlertid sad Du hjemme som Faders Datter.

Ejst. Nu rørte Du ved det Ømme! Ikke skulde jeg have gjort Begyndelsen paa denne vor Samtale, hvis jeg her maatte blive Dig Svar skyldig. Mig tykkes, man snarere maa sige, at jeg udstyrede Dig hjemme fra som min Søster før Du tiltraadte den Rejse.

Sig. Du har dog vel hørt, at jeg holdt adskillige Feltslag i Afrika, og fik altid Sejer, og bekom til Bytte mange kostelige Ting, hvis Lige aldrig før har været seete i disse Lande. — Jeg ansaae det for enÆre, jo ypperligere de Herrer vare, som jeg antraf; og endnu troer jeg ikke Du har faaet Navnet af Hjemfødning udslettet. — Jeg drog til Jerusalem og kom undervejs til Apulien;

ikke saae jeg Dig der, Broder! Jeg gav den mægtige Rodgejr Jarl Kongenavn, og vandt 8 Batailler, af hvilke Du ikke bivaanede en. Siden foer jeg til den hellige Grav, og saae Dig ej heller der, Broder. Derpaa kom jeg til Jordans Flod, hvor vor Herre blev døbt, og svømmede jeg over Floden, men blev Dig ej heller der vaer. Paa den anden Side af Jordan voxte der paa Aabredden nogle Vidieris, af dem bandt jeg en Knude, som venter efter Dig; thi paalægger jeg Dig at løse den, eller finde Dig i hvad medfølger.

Ejst. Noget Lidet har jeg herpaa til Gjensvar. Vel haver jeg spurgt, at Du udenlands har holdt nogle Feltslag, men det jeg tog mig for imidlertid, var dog nok nyttigere for Land og Rige. Jeg satte Fiskelejer norden i Vaage (i Nordlandene), hvor fattige Folk kan have Livets Ophold; jeg lod der tillige en Præstegaard bygge, og lagde noget Gods dertil, istedetfor der tilforn boede Hedninger. Disse Folk vil længe komme ihu, at der har været en Kong Eistejn i Norge. Paa den alfare Vej fra Trondhjem over Dovrefjeld blev Folk ofte borte i haardt Vejr, eller led meget ondt; jeg lod der bygge et

Herber=

Herbergerhus for Rejsende og lagde Rente dertil. Det skal nok vedligeholde i Folks Erindring, at der har været en Kong Ejstejn i Norge. Ved Agdanæs var Strandsiden øde, og ingen Havn, hvorfor en Mængde Skibe der forliste; nu er der en Havn og beqvem Skibsred, ogsaa en Kirke hos. End videre lod jeg sætte Baun paa de højeste Fjelde, som jeg haaber er til Gavn for Lander. Jeg lod i Bergen opføre Kongssalen og Apostlernes Kirke, med en (Communications-) Trappe imellem, saa de fremtids Konger nok vil mindes mit Navn. Jeg lod ogsaa bygge St. Mikkelskirke og et Munkekloster. Lovene har jeg forbedret saa at hver Mand kan nyde Ret og Skjel, og blive de efterlevede, vil det staae vel til i Landet. — Jeg lod sætte den Støtte i Sinholmssund med Jernringe udi. — Vi har og faaet Jamterne til at give sig under dette Rige, mere ved blide Ord og Klogskab end med Krig og Overfald. — Er nu alt dette end af liden Vigtighed, saa veed jeg dog ikke, om Landet ikke er bedre tjent dermed, end med at Du i Afrika slagtede Blaamænd til Fanden og befordrede dem saaledes hastigere til Helvede. Hvad de religieuse Gjerninger angaaer, som Du roser Dig

 af,

af, da tænker jeg, at de Stiftelser jeg har gjort for Klosterfolk, vil hjelpe ligesaa meget til min Sjels Frelse. Knuden som Du knyttede for mig, agter jeg ikke at løse; men om jeg havde vildet, kunde jeg have knyttet saadan Knude for Dig, at Du aldrig skulde være bleven Konge i Norge, den Tid Du kom tilbage fra Din Udenlandsrejse og lagde til min Flode med et eneste Skib. Nu dømme forstandige Mænd, hvad Du har forud for mig! —

Dermed endtes Dialogen, og lægger Krøniken til, at Begge bleve vrede.

Fra 12te Aarhundrede har man et Par oeconomiske Kjendsgjerninger, der saa meget mindre med Taushed bør forbigaaes, da slige Efterretninger smaaligen maa søges, og da i saadant et Mørke, som vi i Henseende til Kundskab om Forfædrenes Huus- og Landvæsens Forfatning maa trave i, smaa Gnister endog kan siges at give nogen Lysning.

Vore Urtegaardshavers Cultur her i Danmark fik et nyt Sving ved den bekjendte Franskmand Wilhelm, Munk i Genovefæ Kloster i Paris, som af Biskop Absolon Aar 1165 blev kaldt herind til Danmark, blev Abbed i Eskildsøe, og døde i Ebelholt i

Sjel-

Sjelland 1202. Dette skjønnes tildeels af de eskildsøiske Munkes Klage i Aaret 1166, da Misvært indfaldt, saa næsten alle Faar og Køer omkom af Fodertrang, og Klosteret leed Mangel paa Smør og Oste. De opsætsige og halstyrige Munke sagde da om ham: "hvorfor er denne Stodder og dette slette Menneske kommen hid! Han hverken æder eller drikker, men anvender alle Klosterets Indkomster til Sølv og Guld, som han lægger hen i sit Skrin, og sulter os derimod, givende os allene Blade af Træer og Urter af Marken til Føde." — Og i en Skrivelse til en vis Munk navnlig Stephanus beder Wilhelm om at sende sig Planter, Rødder og Ymper af Træer. *) Suhm, naar han i sin Danmarks Historie 7de Deel S. 450. beretter dette, lægger til: "Det er et fast og urykkelig Bevis for den Mening, at Danmark haver Munkene meget at takke i Henseende til Træer, Frugter og Kjøkkenurter, helst de fremmede, saadanne som Wilhelm, der var kommen fra Frankerige, og derfor vant til de Næringsmidler."

I samme Abbed Wilhelms Brevverling forekommer ogsaa blandt andet en Skrivelse til Stephanus

*) Cæterum olerum semina & herbarum diversarum atqve radicum & arborum surculos tuæ nobis prudentiæ providere relinqvimus. *Scriptor. rer. Dan.* Tom. VI. pag 75.

nus Abbed af St. Genovefa, hvori han undskylder at han ej før har tilsendt ham den længe belovede Hest, hvortil Aarsagerne havde været, deels Sygdom imellem Hestene, deels Vanskeligheden at faae den ud formedelst Krigene, deels Fodertrang, og deels Mangel paa en sikker Ledsager. Nu, da alt det var blevet anderledes, sendte han ham den bedste han kunde skaffe. Man har ogsaa Stephani Svar herpaa hvori han meget takker for Hesten og siger at den fortjente at bære en stor Bisp eller anden fornem Herre, og at saadan en ej lettelig kunde faaes hos dem. (*Script. Rer. Dan. VI. p. 65—66. Stephani Tornacensis Epist. p. 587. 625.*)

Blandt andre Velgjerninger som Absolon viste Sorø Kloster findes i *Rer. Dan Scriptor.* Tom. IV. pag. 471, at han 1197 skjænkede det en By i Halland som heed Toager, hvor de kunde faae Bygningstømmer samt koge Salt og virke Jern. *)

Man kunde endnu hertil føje, det Suhm i sine Samlede Skrifter IX. 187 siger, at det ældste Spor han finder til Vejrmøller i Danmark, er det Sted hos Saxo i Kong Niels's Historie, hvor en af de Sten, som Erik Emun ved Blider lod kaste

ind

*) Sammenl. Langebek om de norske Bjergverker. S. 169.

ind paa Haraldsborg ved Roeskilde, faldt paa et Hus, der stod paa en Fod og kunde letteligt omdrages imod Fienderne til alle Sider, men det synes dog alt for utydeligt et Sted til derpaa at kunne bygge med nogen Grad af Vished.

Fierde Stykke.

13de Seculum eller Lovgivnings-aarhundredet.

Jeg mener, at Benævnelsen af **Lovgivningsaarhundredet** med Grund kan tillægges dette Seculum som noget karakteristisk, da vi herfra have de prægtige Lovbøger, der give os de fordelagtige Begreb om Forfædrenes Statsklogskab, Retfærdighed og Billighed. Og det er begge Rigerne der i dette Seculum omtrent med lige Grund kan bramme med Reformation i Landsloven. Har Danmark sin Waldemar Lovfører, saa har Norge sin Magnus Lagabæter. Begges Navne have lige Adkomst til Udødelighed.

Der er foruden Lovgivningen ogsaa andre vigtige Værker og Documenter, som herlig skaffe Kjendskab til Tidsbeskaffenheden, Landets Cultur, Menneskenes Sæder og Levemaade, og forrige Forfatning.

Vi bør først og fremmerst holde os til den nemme Udsigt over Fædernelandets "Lejlighed", den korte Beskrivelse over Danmark og Norge, som Saxo Gram-

Grammaticus, der døde 1204 og var sin Tids ypperste Skribent i Norden, har sat i Spidsen af sin Historie.

Danmarks Rigets yderste Grændser, beretter han, ere dels landfaste og dels omgivne af Havet. Men indvortes er Landet adskilt i adskillige Øer, der dannes af Oceanet, som har sit Løb der igjennem med baade vide og trange Strømme. Da Danmark ligger saaledes næsten paa alle Kanter omringet af Havet, er det kun landfast paa faare faa Steder. Jylland er den ypperste Del af Riget i Henseende til Størrelse, maa ogsaa nævnes først og fremmerst for sin Beliggenhed, da det er Rigets Begyndelse, og strækker sig til Tydsklands Grændser. Der gjør Ejderen Skilsmisse, men nord paa bliver Landet smallere og strækker sig langs ud med Vesterhavet. Her er det Sund, som kaldes Limfiord, der er saa fiskerig, at Indbyggerne næsten have ligesaa meget deres Næring og Bjering deraf, som af deres Avl og Høst.

Næst sønden op til Jylland ligger det lille Frisland (ɔ: de sønderjydske Marsklande), et lavt og sidt Land, som vel har megen Frugtbarhed af Havets Overskyllelse, men man maa dog være uvis, om man skal ansee Oversvømmelsen for en Lykke eller for en Ulykke, aldenstund det ikke sielden skeer at Vandet i Stormvejr bryder over alle Diger og Demninger, og ikke

allene

allene fordærver Jordens Grøde, men ogsaa bortskyller Folk og Huse med sig.

Østen for Jylland ligger Øen Fyn, der ved et smalt Sund skilles fra Fastlandet.

Som Fyn har Jylland vesten for sig, saa har den i øster Sjelland, hvor der er Overflødighed af alle Livets Nødvendigheder. I Yndighed overgaaer denne Øe alle øvrige Provindser, og ligger saaledes midt i Riget, at derfra er lige langt til alle Grændser.

Østen for Sjelland ligger Skaane, og adskilles derfra ved Sundet, hvor aarlig drives det store (Silde-) Fiskerie. Her pleje gjerne Fiskene at gaae til i saadan Overflødighed, at man neppe for Stimmelen skyld kan ro med Baadene, og ikke har nødig at bruge Garn til at fange dem i, men kan tage dem med Hænderne.

Fra Skaane skyder Halland og Bleking sig ud som tvende Grene af eet Træ, og grændse videligen og i adskillige Strækninger deels til Sverrig og deels til Norge.

Eftersom disse to Riger baade i Henseende til Sprog og Beliggenhed ere som beslægtede med Danmark,

mark, vil ieg ogsaa her omtale deres Inddelinger.

Hvad deres Clima angaaer, da strække de sig hen under Norderleding saavidt som det er muligt Folk for Frost og Kulde kan bygge og bo.

Norges nøgne Fjelde, klippefulde Strand, og lange ufrugtbare Bjergstrækninger giør et ubehageligt Indtryk paa Øjet, og paa Grund af Jordbundens Beskaffenhed er Landet sommesteds øde. I de yderste Egne gaaer Solen (om Sommeren) aldrig ned men lyser ligesaa godt om Natten som om Dagen.

Vesten for Norge ligger Island, en af Havet ganske omfludt Ø. Her have fra Arilds Tid boet Folk, og her er mange selsomme Ting og næsten utrolige Jertegn at tale om. Her er en Kilde, ved hvis fremrygende Dunster Alt hvad der kommer nær bliver saa haardt som Sten. "Der findes ogsaa — at jeg Ord for Ord skal følge Anders Sørensen Vedels Oversættelse — mange flere Brønde og Bække, som undertiden voxe overflødeligen med Vand, og skyde det udi taaretal højt op i Vejret, og bestænke med hvid Skum hvad nær omkring er. Undertiden sættes de saa, at Vandet tager sin Løb under Jorden, at man neppeligen kan kjende, at der er eller

haver

haver været Vand udi dennem. Paa den samme Ø er det Bjerg Heckenfjeld, som stedse og altid staaer i en brændende Gløed og Lue. Det som underligt er, at Bjerget, som er paa alle Sider med Is og Sne betakt, kan alligevel have noksom Føde til denne sin idelige og ulædskelige Ild. Nordenfjelds driver ind paa visse Aarets Tider en usigelig stor Hob Is, og som det førstegang støder mod Klipperne, giver det en forskrækkelig Lyd og usædvanlig Bulder fra sig. — — — Norge som vi igjen vil drage til, og tale noget mere om, grændser mod Østen til Sverrig og Gothland, og forresten til Havet. — — Ligervis som det store Hav løber igjennem Danmark og strækker sig vidt hen ud paa den ene Side mod Sønder-Gylland i Sverrig, saa gaaer det paa den anden Side norden omkring Norge, et ganske vidt Strøg imod Østen indtil en Fjord kaldes Grandvig af de Gamle. Imellem denne Fjord og det søndre Hav er en ringe landfast Plads, ellers skulde de vel løbe i hinanden, og gjøre en omfludt Ø af Sverrig og Norge. Udi denne østre Egn bo Skritfinner og vilde Lapper, et besynderligt Folk, som bruge seldsyne (selsomme) Slæder, paa hvilke de med stor Livsfare drage i Jagt paa hine høje Klipper. Disse Folk bruge Handel og Vandel med omliggende Landskab allene med Skind og allehaande Vildverk".

Sverrig

Sverrig haver vesten for sig Danmark og Norge men sønder og tildels ogsaa øster er den omgivet af Havet. Paa dens østlige Kant boe ellers ogsaa adskillige barbariske Folkeslag.

Saavidt Saxo den Grammatikers chorographiske Beskrivelse over Norden, der, som jeg troer, ikke vil blive anseet for at staae orkesløs her i Spidsen af det som samtidige Mindesmærker lære os om Fædernelandets Forfatning i det 13de Aarhundrede.

En Unævnt, som ongefær har været samtidig med Saxo, og udentvil var en Normand under Kong Sverres Regjering, har vi at takke for et af sin Ælde og sit Indhold højst mærkeligt Arbejde, det saakaldte Kongespejl (*Speculum regale*), der kan tjene til en paalidelig Ledetraad, naar Spørgsmaalet er om den Tids Menneskers ikke blot videnskabelige Cultur men ogsaa deres Sædelighed og Politesse, Levemaade og Skikke. Det er ikke nogen overdreven Tale, naar dette Verks Udgiver, Halfdan Ejnersen, i Dedicationen foran siger derom, at det hjelper os at oversee som i et samlet Begreb en stor Del af Forfædrenes Tænkemaade i deres daglige og borgerlige Forretninger, i deres Næringsveje, Handel og Søfart, i deres Huse og ved Hoffet, i Lov og Dom, i Fred og Krig.

Skrif-

Skriftets Form er en Dialog imellem en Fader og Søn. Det gaaer fornemmelig ud paa Handel og Hofvæsen, er forresten meget udførlig i Moralen, med Iblanding af noget Geographie og Naturhistorie. Nogle Steder deraf synes det ikke upassende til vort Ojemed her at anføre. For Ex. Faderen belærer sin Søn saaledes:

S. 19. Om Du er i Kjøbstæder, da viis Dig sædelig og blid, det gjør En vel lidt af alle Gode. Væn Dig til at være morgenduelig, og gak da strax først i Kirke, hvor Dig synes beqvemmest at høre Tider og Messe, bliv der til Ottesang er ude, og bed imidlertid for Dig med de Psalmer og Bønner som Du kan. Naar Bedetimerne er ude, gak da ud om Kjøbmandskab. Er Handelen i Byen Dig ubekjendt, da giv Agt paa, hvorledes de føre deres Handel som have Navn for at være de største Kjøbmænd. Deri skal Du og see Dig for med alle de Varer som Du kjøber, at de alle ere ubedærvede, uforfalskede, og besigtede forud, førend Du tilfulde slutter Dit Kjøb. Men ved alle Dine Kjøb, som Du gjør, da hav altid nogle Dannemænd hos, som kunne være Vidner til den sluttede Handel. Saaledes skal Du gaae om Kjøbmandskab indtil Davretid, eller,

ler, om behøves, indtil Middag, og gaa da til Din Mad. Dit Bord skal Du berede vel, med hvide Duge, ren Føde, og god Drik. — — — — — — Om Du ved Handelen haver erhvervet Dig meget store Midler, da sæt to Tredicdele deraf i godt Jordegods; thi det Slags Ejendom agtes sædvanligt at være den sikkerste, hvad enten En kommer til at nyde den selv eller hans Slægtninger. Med den tredie Del maa Du gjøre hvilket Du vil, enten beholde den fremdeles i Handelen, eller, om Du heller vil, sætte Alt i Jordegods.

S. 80. Det vilde synes for Alle, som ikke ere vante dertil, et stort Under, om det blev berettet, saaledes som det er, angaaende de Folk, som forstaae at indrette Fjele paa saadan Maade, at en Mand som ikke er raskere tilfods end andre Mennesker naar han ej haver andet end sine Sko allene paa Fødderne, at han, saasnart han binder 8 à 9 Alen lange Fjele under sine Fødder, overgaaer Fuglen i Flugten, de raskeste Jagthunde, og Rensdyrene. Thi en stor Mængde Mennesker ere saa færdige i at løbe paa Skier, at de i Løbet med et Spyd kan ramme Rensdyret.

Grønland angaaende erkyndiger Sønnen sig

S. 181: Mig synes underligt, hvorfor Folk hige saa meget efter at rejse til Grønland, hvor saa stor Livsfare hænger ved, eller hvad Folk hente i det Land til Nytte eller Fornøjelse. Ligesaa vil jeg med Tilladelse spørge om, hvorved det Folk lever som beboer det Land? samt hvorledes Landet er beskaffen; om det er ligesaa vel bedækket med Is som Havet der omkring? om der er nogen Kornsæd i Landet? Jeg er og nysgjerrig efter at vide, om det er et fast Land eller en Ø?

Herpaa svarer Faderen saaledes

S. 182: Angaaende det Du attraaer at vide, hvad Folk hente i det Land, eller hvi Folk fare did med saa stor en Livsfare, da er det Menneskets tredobbelte Egenskab, som fører dertil. En Ting er Kappen efter Berømmelse, thi ved at drage didhen hvor megen Fare er, gjør man sig navnkundig. En anden Beväggrund er Lyst til at efterforske og see de Ting som der tales om, og vide, om det virkelig forholder sig saa. Endelig for det tredie Fordel; thi efter Rigdom søge Menneskene allevegne hvor de kunne høre og spørge

ge at Fordel kan naaes, skjønt dermed paa den anden Side kan være stor Fare forbunden. Men det er saaledes i Grønland, som Du let kan forestille Dig, at alt Det, som føres did fra andre Lande, er i høj Pris, thi det Land ligger saa langt af Led, at Folk kun sjelden fare did. Dertil kommer og, at alle de Slags Ting, hvormed Indbyggerne skulle ophjelpe Landet, dem maa de allesammen kjøbe fra andre Lande, baade Jern og Tjære, og det Tømmer de bruge til at bygge deres Huse af. Men de Vare som tilføres de omtuskes imod Bukkeskind, Oxehuder, Sælskind, og de Reb, som man udskjærer af de Fiske som kaldes Rosmer, samt disse Fiskes Tænder. Angaaende det Du spurgde om der var Kornsæd eller ikke, da veed den største Mængde i det Land ikke hvad Brød er, og saae aldrig Korn. Hvad det Spørgsmaal angaaer, om dets Størrelse, og om det er et Øland eller et Fastland, da tænker jeg, at kun Faa vide dets Størrelse, men Alle formode, at det maa være fast Land og stode til andre Lande, thi der er Mængde af Dyr, som man veed lever paa det faste Land, men kun sjelden paa Øer, uden man fører dem derhen, hvilket her neppe er Tilfældet. Saaledes er i det Land mange Harer og Ul-

ve og Rensdyr. Forresten er der og i det Land en Mængde hvide Bjørne, som man mener avles der, da den haver en ganske anden Natur end sorte Bjørne som gaae i Skovene. — — — — I Grønland er gode Græsgange, saa at der kan være godt Gaardsbrug. Folk der have Mængde af Hornqvæg og Faar, saa der laves meget Smør og Ost. Deraf lever Folk meest, saa og af al Slags Kjød saasom af Rensdyr- Hvale- Sælhunde- og Hvidbjørne-Kjød.

Fra Side 249 til 280 gjøres Forklaring om de da brugelige adskillige Hofembeder; ethvert især beskrives hvori det bestod, hvad Pligter der paalaae det, og hvilket Forhold det stod i til Kongen. Alle de Mænd, heder det S. 249, som ere gangne Kongen til Haande, blive hans **Huskarle** eller Hoffinder, men deres Magt og Værdighed er forskjellig alt ligesom de fortjene eller som Kongen vil. Nogle ere altid ved Hoffet hos Kongen uden dog at staae i Sold, ej heller æde og drikke de med Drabanterne. De skulle forrette i Kongens Gaard alt hvad Gaardsfogden forlanger. — Nogle Huskarle faae foruden Huskarlenavnet Tilnavn af Gjæster, og det fordi de gjæste mange Mænds Bolger og det ikke altid for det beste. De ere pligtige at være Kongens Spejdere over det hele Rige, og tage vare paa, om han

haver

haver nogle Fiender. Opdage de slige, skal de see til at omkomme dem, og for deres Umage har de Lov at tage af den Dræbtes Gods med sig saa meget de paa eengang kan føre, undtagen Guld, det ejer Kongen altsammen. Men saa ofte de ere tilstede ved Hoffet hos Kongen, da holde de alle Vagter undtagen Hovedvagten, ej heller gaae de tilbords i det Værelse, hvor Kongen selv sidder og hans Drabantere, uden om Jul og Paaske. Disse Mænd staae i Sold og tage halv Sold imod Drabanterne. — Nogle kongelige Huskarle have Gods i Tæring af Kongen, Nogle 12 Øre Nogle 2 Mark Nogle mere. Disse Mænd ere ikke Kostgjængere ved Hoffet, men de ere ude i Landet, som et Slags Befalingsmænd. Somme af dem blive satte til at fare i Søtog med Kongen, Andre affærdiges i Gesandtskaber til fremmede Lande, atter Andre sendes til Søes paa Kjøbmandskab med Kongens Gods. Endelig er der de Hofmænd, som foruden Huskarlenavnet have det Tilnavn at de kaldes Hirdmænd eller Drabantere. Hirdmænd betyder omtrent det samme som Bevogtere, Gjemmere; de Mænd, som ville med Rette blive Ejere af dette Navn, skulle ogsaa være rette Gjemmere og Bevogtere af Kongen selv og af al kongelig Værdighed. De skulle bevogte Billigheds Grændser imellem alle Folk i Riget, hvor de ere nærværende ved disses Sager. De skulle og bevare Artighed og gode Sæder. De bevogte Kongens Liv og Legeme

Nat og Dag. De ere og altid hos Kongen til Spisning og Drikke".

Paa det Spørgsmaal, hvorledes han skulde tee sig naar han fik Audients hos Kongen, faaer Sønnen af sin Fader følgende Underviisning:

S. 286. Din Klædedragt skal Du iforvejen have saaledes indrettet, at Du er klædt med gode Gangklæder, og det de vildeste som Du har, med smukke Benklæder og Sko; ej heller skal Du være uden Underkjortel, og tag ogsaa den Kappe paa som er smukkest. Udsøg Dig Klæde til Benklæder som er af brun Lyd; forresten seer det heller ikke ilde ud at have sort Skind til Benklæder og de øvrige Klædesmon af Skarlagen. Kjortelen kan vel ogsaa være brun, grøn, eller rød. Dine Linklæder skal Du lade gjøre af godt Lærred, lad Din Skjorte være kort, og alle Dine Linklæder lette. Dit Skjæg og Haar skal Du før Du gaaer til Kongen lade anstændig sætte i Lave, efter de Moder som da ere ved Hoffet naar Du søger til samme. — — — Læg Din Kappe af udenfor Indgangen til Kongen, og hav tilforn kjæmmet Dit Haar glat, og strøget Dit Skjæg vel. Du skal hverken have Kabus eller Hue eller noget

get Slags Skjul paa Hovedet, men Du skal med blot Haar og bare Hænder gaae for store Herrer. Væn Dig til at bære Dit Hoved lige og Dit hele Legeme rank; væn Dig og til at være net i Din Gang og dog ej alt for langsom. Men naar Du kommer for Kongen, skal Du bøje Dig ydmygeligen for ham, og hilse ham med de Ord: "Gud gefi Ydur godan Dag, Herra Kongur!" (Gud give Eder en god Dag, Herre Konge!) Og om Kongen sidder tilbords, naar Du kommer for ham, da lad det ikke hændes Dig, som hændes mangen Ufornuftig, at Du hælder Dig til Kongens Bord, endnu mindre at Du lægger Dig frem paa det, som usædelige Tølpere gjøre, men bliv staaende saa langt fra Bordet, at al den Opvartning som hører til Kongens Bord, magelig kan gaae for sig imellem Bordet og Dig.

S. 321. Det kan vel hænde, at den Bonde, der er vant til godt Brød og ren Føde, sommetid behøver at blande Saader blant hans og hans Tyendes Brød, for at det kan blive desto drøjere. Sligt kan voldes af trængende Nødvendigheder saasom Uaar. Men Dyrtid kan blive paa mange Maader. Undertiden bliver der Misvært paa Korn, og Jor-

den giver dog Græs og Halm, undertiden giver den ingen af Delene. Undertiden giver Jorden tilstrækkelig og god Frugt, men misligt og utimeligt Vejrlig forderver Afgrøden naar den skal indhøstes. Undertiden er Ukrudet til Hinder, endskjønt Frugten er overflødig og Vejrliget godt. Det kan og skee, at alle Jordens Frugter staae i den beste Flor, uden nogen Slags Misvæxt, og at der dog kan være et stort Uaar i en Mands Husholdning, enten ved hans Kreature, eller ved Fiskeriet i Hav og ferske Søer. — Alle disse Slags Uaar, som nu ere opregnede, maa agtes som en stor Trængsel for ethvert Land, som de falde paa, og dog er der endnu et Slags Uaar, som er tungere end alle de andre. Det er, om der kommer Uaar paa det Folk selv der beboer et Land, eller endnu mere om der kommer Uaar i deres Sæder og Indsigt, der skulde passe paa Landets Bestyrelse; thi der kan være Adskilligt forhaanden til Hjelp for det Land som Misvæxt er i, om der er god Tid i de nærbeliggende Lande; men bliver der Uaar paa Folket eller paa Landets Sæder, da flyde deraf langt større Ulykker, thi fra andre Lande kan man hverken kjøbe Sæder eller Indsigt.

S. 366. Naar Kongen gaaer tilbords med sine Drabantere, da bør de følge ham sædeligen og i en smuk Orden, at den Ene ej løber frem foran den Anden, som ubehøvlede Mennesker; men hver bør vide sin rette Gang og Sidemand, og holde den samme Orden i sin Gang, som de siden bør have i deres Sæde. To og To gaae sammen, tage Haandtvæt sammen, og følges siden ad til Taffels hver i sin beskikkede Orden. Overborde bør Drabanterne være sagtmælede, at de der sidde paa begge Sider af dem der tale sammen, ej kan høre et eneste Ord, da er baade god Stilhed og gode Sæder i en Konges Sal.

S. 371. Hænder det sig saa, at Dine Kamerater ville gaae til nogen Forlystelse eller Gilde fra Kongens Værelse, og Du ogsaa tager Forlov af Kongen til saadant et Lystpartie, elsk da især den Forlystelse som jeg nu vil gjøre Dig bekjendt med. Befinder Du Dig der, hvor man kan ride, og Du selv ejer Hest, da stig paa Din Hest med tung Rustning, og væn Dig til at sidde saaledes til Hest, at Du baade sidder fast og at det tillige seer godt ud. Væn Din Fod at trykke fast i Stigbøjlerne med stive Ben, og lad Din Hæl synke noget lavere end Tæerne,

uden allene, om Du behøver at vogte Dig for Stød foran fra, og væn Dig at sidde fast med sluttede Laar. Skjul Dit Bryst og Dine Lemmer med et lukket Skjold. Væn Din venstre Haand til at passe godt paa Bidselet og Haandfanget paa Skjoldet, men den højre Haand skal øves i at treffe vel med et Kastespyd med eftertrykkelig Bryststyrke. Øv Din Hest til at være let at kaste om, endog i fuldt Løb; hold den ved godt Huld, ren og striglet, beslaa den og vel og trofast, og forsyn Dig med smukt og stærkt Hestetøj. Befinder Du Dig i en Kjøbsted eller paa noget saadant Sted, hvor man ej kan ride, da tag et Skjold, stort eller lidet, og en tung Rustning enten med Harnisk eller et tungt Pantser, og hav i Din Haand et tungt Sværd. Søg nu i den Leg at lære belejlige Hug samt beqvemme og fordelagtige Modslag eller Parader. Der er ogsaa adskillige andre Lege, saasom at skyde tilmaals efter en Skive — at vænne sig til at kaste med en Slynge, og det helst med begge Hænder, o. s. v.

S. 602. Kongen skal i sine Bønner bekjende ydmygeligen for Gud, at han ej agter sig anderledes fremkomme for Guds Ansigt end

som

som en Træl eller Tjener, skjønt Gud haver beskikket ham mægtig og ypperlig blant Menneskene. Han skal og i sine Bønner ikke mindre ihukomme andre Mennesker end sig selv, nemlig: hans Dronning, hans Biskopper, og alle andre lærde Mænd, som skulle med ham holde over Christendommen; ligeledes skal han i sine Bønner erindre andre Landsherrer eller Riddere eller andre hans Krigsøverster, som giøre ham Bistand i Regjeringen. Paa samme Maade bør han og erindre Bønder og Bokarle, og al den anden Almue, som underholder Riget med nyttigt Arbejde og Forretning.

At det ikke varede længe, før de her foran som saa jævne og enfoldige beskrevne norske Hofsæder bleve mere polerede og det hele Hofliv fik et mere compliceret System, skjønnes ved at sammenligne dette Kongespejl med Hirdskraaen, eller den berømte Grundlov samt Hof- eller Gaards- og Lehnsret, som blev givet af Magnus Lagabæter omtrent 1273, og i Tryk udkom paa det gamle norske Tungemaal med dansk Oversættelse og Anmærkninger af Dolmer 1666. 4to.

Det

Det almindelige Navn paa Hofsinder, som i Speculum regale var Huskarle, det er her Hirdmænd og Følgemænd. I Spidsen af dem staae:

Hertuger, som skulde være af Kongeætten, fik Forleninger i Landet, og maatte i Ufredstid med et vist Antal Mænd følge Kongens Fane. Næst efter Hertuger nævnes

Jarler, som tildels enten vare Kongens Sønner eller Brødre eller Svogre, der bleve forlenede med nogen Part i Landet, hvoraf de da oppebar Kongens Sagefald, Landgilde, og andre Indkomster, og delte med Kongen. Eller og Jarler vare Statholdere over de Riget underlagde Skattelande, saasom paa Orkenøerne, Suderøerne, Øen Man.

Lænsmænd vare, næst Hertuger og Jarler, Kongens højeste Raadgivere, og havde en Kongsgaard eller et kongeligt Slot med underliggende Bønder, enten paa Regnskab eller paa Afgift.

Cancelleren. Han skulde gjemme Kongens Indsegl, og gjøre det Brev som Kongen siger ham for. Han skal og skrive alle de Ejendomme,

domme, som falde eller kjøbt vorde under Kongedommet.

Hirdpræster skulde være tvende — velforstandige som vide at holde Messe og skrifte Hirdmændene.

Stallaren skal følge med Kongen og tale i Säger paa hans vegne, høre og forlige hvad der trættes om. Fremdeles skal han skaffe Befordring naar Kongen rejser.

Mærkesmanden har næste Værdighed efter Stallaren. Hans Bestilling er at bære Kongens Mærke eller Fane i Fred og Ufred, at være tilstede med Stalleren paa alle Stævner, at sove i den samme Gaard hvor Kongen selv sover, og at være paa Kongens Skib, naar Kongen segler.

Skutilsvenne havde næst efter Mærkesmændene højeste Ærestitel og Ret ved Hoffet. Skutil i det gamle Sprog betyder Fad, og disse Skutilsvenne bare Mad frem for Kongen, tjente for Borde, og skiftedes ved at opvarte og holde Vagt ved Kongen Nat og Dag. Af Skutilsvennene valgdes to dertil beqvemme Personer, en til at være Oberskjænk

skjænk og en til Drotsæt, hvilket sidste Ord ikke maa sammenblandes med de senere Tiders høje Værdighed Rigets Drost. Drotsætten var som en Kjøgemester, der havde Indseende med at Maden blev vel lavet, Taffelet zirlig dækket o. s. v.

Huskarle — synes nu at have været de mindst betydelige Tilsyns- eller Bestillingsmænd ved Hoffet, eller en underordnet Classe Hoftjenere; thi om de ovennævnte Lænsmænd hedder det, at de skulde holde 40 Mænd, med Huskarle-Navn, Kongen til Bestyrkelse. Det vil sige, som de i Ufredstid skulde komme Kongen til Hjelp med.

Følgemænd (som man kan oversætte ved Drabantere) De skulde være forsynede med gode Skjolde, favre Staalhuer og Sværd, gode og store Øxer, og al god Staffering. De holdtes ej, siger Hirdskraaen, til Bram og Gammen, men til Kongens Værn og Varetægt.

Gestir eller Gjæster. De hede saa, fordi de have paa mange Steder Gjæstning, hvor de fortjene

tjene ingen Tak. *) De ere som alle andre Kongens haandgangne Mænd skyldige at fare al den Færd, som Kongen byder dem. Forresten skulde de holde Vagt om Kongen, især, som det synes, naar Fejde stod paa.

Kjærtesvenne. Deres Pligt var det at holde Kjerte eller Lys for Kongen eller andre Høfdinger om Julen. — De skulde, siger Dolmer i Anmærkningerne, tilligemed Drotsætten og de andre Skutilsvenne opvarte Kongen over Borde, dække Taffelet, tage af Bordet, give Vand efter Maaltidet, og forvare Sølvet, som Sølvpoppe nu gjøre.

Saadan en Mængde Opvartere og saa megen Pragt er unægtelig et Særsyn. Imidlertid lader det sig forklare af almindelig Velstand i Landet og af Lyst til at efterligne det saa brillante engelske Hof.

Saa detailleret Efterretning have vi ikke fra hine Tider om den danske Hofetat, som den Speculum regale og Hirdskraaen give om den norske. Ej heller synes Sædernes Slebenhed overhovedet, eller Cultur, med samt Ceremoniel og Etiqvette, paa den Tid at være kommen saavidt ved det danske Hof, som

*) Stemmer overens med det S. 180 Lin. 3 nedenfra herovenfor anførte Udsagn i *Speculum Regale*.

som ved det norske. Leilighedsvis opregnes rigtig nok endeel Hofembeder i Kong Waldemar den 2dens Jordebog (i *Scriptor. rer. Dan* Tom. VII. pag. 533); men deels seer man ikke, som hisset ved de norske, enhvers Pligter og Rettigheder, og deels staae nogle af dem under de latinske Benævnelser, hvorved de altsaa tabe Noget af den Nationalkarakter, der saa herlig staaer præget i hint norske Monument. Paa benævnte Sted i Jordebogen bestemmes først den Afgift, som under Navn af Gjæsterie, Natteholds, eller Natteleje, ydedes til Kongen i allehaande Korn- og andre Vare *), dernæst lægges end ydermere til, at Bæverne skulde gives 2 Ører Penge, Marskalken en Mark Sølv, Undermarskalken en halv; *Dapifer major* en Mark Sølv, *Dapifer minor* en halv Mark; Over- og Underskjenken ligervis; Kongens Capellan (ɔ: Hofpræst eller Skriftefader, i Originalen *Custodi capellæ*), Fadebursforstanderen,**) Kjeldermesteren, og Kjøgenes

*) Det var nemlig istedenfor den ellers her i Norden baade for og siden brugelige virkelige Gjæsterie, da Kongen, og efter hans Exempel siden Adel og Geistlighed og deres Fogeder, gjæstede Bonden med et stort Følge med Heste og Hunde, en Skik som til Slutning udartede til Misbrug, som der i adskillige Anordninger blev sat Skranker for. See Ojersons Glossarium under Ordet Gjæsterie.

**) Ved Visthus (ɔ: Forraadskammer) gjentager jeg det tæt foregaaende *Custodi*.

gemesteren hver en Øre Sølv; og endelig Disk- og Dugesvendene, Staldkarlen, den som uddeler Lys (Kertissvennen i Norge) hver en Øre Sølv.

Det er af denne saa berømte Jordebog man henter saa mange Belærelser om Landhusholdningens Tilstand i Danmark i det 13de Aarhundrede. Man seer f. Ex. deraf, at Landmanden i Danmark den Tid lagde sig efter at avle Rug, Hvede, Byg og Havre; at her var Mængde af Heste, Køer, Svin og Faar; at man spiste Smør, Ost, Grise, Gjæs, Høns, Stokfisk, Lax; man havde Vandmøller; Jordejendommene vare rebede eller opmaalte og hver Landmand vidste paa det allernøjagtigste sin Anpart. Skove gaves her i Overflødighed, som foruden mangehaande Slags Vildt ernærede en stor Mængde Svin. I det Hele taget var Landet fortreffelig dyrket, og de fleste Bønder endnu Selvejere. Den Tids Mennesker klædte sig i Vadmel og deres Drikke bestod i dansk Øl og i Mjod; Øllet lavede de tildels af Pors, og for Miødens Skyld lagde de sig den gang langt mere efter Biavlen end i de senere Tider. *)

Endnu

*) Herom kan læses saavel i selve Jordebogen i *Scriptor rer Dan.* Tom. VII. pag. 517—553. som i Suhms forudskikkede Indledning og tilføjede Anmærkninger. conf. Suhms samlede

Endnu nøjere Underretning om Landbovæsenet kan man hente fra samme Kong Waldemar den 2dens store Lovgivning, der er saa vigtig en Begivenhed, at Aarhundredet i statsborgerlig Henseende deraf, som ovenfor blev erindret, fortjener at benævnes.

Vi have da først og fremmerst den Aar 1240 givne **Jydske Lov**, der er saa herligt et Bevis for de Tiders Lovgiverklogskab og besidder saa umiskjendelige Fortrin. Og ikke kommer den Lov allene her i Betragtning, men Danmarks hele tredobbelte Lovgivning, den skaanske, den gamle siellandske, og den jydske Lov. I den vigtige kritiske Afhandling af Prof. Schlegel, i hans Astræa 4de Binds 3die, er det bragt til al den Grad af Vished, som man i slige intricate Undersøgelser kan ønske, at den jydske Lov efter Kong Waldemars Tanke skulde have været en almindelig Lov for hele Danmark; men da Skaaningerne og Siellandsfarerne ikke vilde give slip paa deres gamle Lovsamlinger, rettede Kong Waldemar sig heri efter deres Ønske. Han gav altsaa den ny [illegible] udar-

Skrifter IX. D. S. 248—285. Beklageligt er det, at der, uagtet en Langebeks, Lúrdorfs, og Suhms forenede Bestræbelser for at interpretere dette vigtige Skrift, dog endnu ere saa mange tvivlsomme Steder tilbage og især saa stor en Vilderede i Henseende til Maal, Vægt, og Pengeberegning.

udarbeidede og efter de Tiders Maal og Maade fuldstændige jydske Lovbog for Jyder og Fynboer, derimod blot stadfæstede eller corroborerte han de to andre Provindsers, Siellands og Skaanes, gamle Love, der tilforn ikke havde havt publik Autoritet, ikke havde været offentlig promulgerede, men blot bestod i Privates Samlinger af gamle Vedtægter og forskjellige Anordninger som adskillige Konger, men især Erik Ejegod der døde Aar 1103, Tid efter anden havde udgivet.

Den skaanske Lovsamling, som holdes for den ældste, gjældte ej allene i Skaane, men ogsaa i Halland, Bleking, og paa Bornholm. Den fik, som sagt, sin Sanction af Kong Waldemar 2den, og her i dette Aarhundrede anføres derfor nogle af de Poster deraf som vise Agerdyrkningens fordums Tilstand.

I den ellevte Bog handles først om Bisværme, og er atter Bevis for Biavlens Ælde i Norden; fremdeles om at sætte Snarer for Dyr og Fugle, at grave efter Ræve, om Bjørne, Ulve, Hjerter, Mynder. Enhver maatte efter Lovens tolvte Bog fiske i det Vand, som der ingen Dæmning var for; thi det var Alminding; men iØlledam maatte ingen fiske uden Ejermandens Tilladelse.

I 3die Bogs 20de Cap. bestemmes hvorledes det skal forholdes med Gjerderne, naar Rug saaes i den Mark, hvori Byg har været saaet, hvilket viser den samme Maade at vexle om med Kornsorterne som endnu er brugelig. Blandt andre Forskjelligheder imellem den danske Udgave af skaanske Lov og Anders Sunesons Paraphras er ogsaa denne, at den Tilladelse, som den 11te Bogs 11te Cap. i Danske giver, at den som gaaer igjennem en Mands indhegnede Skov maa plukke saa mange Nodder som han spiser paa Stedet og dertil tage saa mange med sig som han kan rumme i sin Haand eller sin Handske, og den i 10de Bogs 2det Cap. at, rejser jeg igjennem en anden Mands Skov, og min Vogn gaaer itu, kan jeg uden hans Tilladelse tage saa meget Træ som behøves til at fly Vognen med, de staae i Paraphrasen samlede paa eet Sted nemlig i Lib. X. Cap. 2.

I den siellandske Lovs 2den Bog 33 Cap. bestemmes Straf for den som sætter Ild paa nogen Mands Hus, Ladegaard, Fæstald, Mølle, Have, Aalegaard, Svinestie, eller Fæhus som han haver paa Marken. Af de sidstnævnte Udtryk, slutter Suhm (Samlede Skrift. IX. 219) at vore Fædre have havt Fæhuse i Overdrever eller paa Fælleder, hvor de om Natten have kunnet sætte Creature ind, og dette faaer Medhold af jydske Lovs 1ste Bogs 46 Cap.

Cap. hvor der tales om Fold ude i Marken, hvor der kunde ranes Hors, Nød eller andet Fæ, Korn, Hø, Tømmer; ligeledes nævnes Folde i sin egen Mark hvor Følhopper hensættes, i 3die Bogs 55 Cap. Saa det rigtig lader, at vore Fædre har havt Lader, Fæhuse og Stalde paa Marken, dels maaske til at sætte Creaturene i om Sommeren for ikke at drive dem en lang Vej hjem, dels maaskee naar de i Husene inde i Byerne ej har kyndet rumme al deres Afgrøde.

Efterat Suhm har extraheret Adskilligt af jydske Lovs 3die Bog, siger han (l. cit. 242): Man seer heraf, at der endda have været mange Selvejere, men og mange saa kaldte Landboer eller Fæstere, som maatte gjøre noget vist Arbeide eller og betale visse Penge, men hvis Tilstand for Resten var meget bedre end vore nu værende Bønders; og mange Trælle, hvis Tilstand derimod var endeel slettere. Herremænd (Hærmænd) nævnes nu, og det lader der have været mange. De havde nogle Friheder, men og store Besværligheder i de krigerske Tider. *)

N 3 Det

*) Der tales i III Bogs 15de om det Tilfælde naar en Hærman haver mindre end en fuld Plogs Plojning; thi de fleste vare endnu Herremænd uden Herregaarde; de var egentlig kun Kongens Hofmænd, Krigsmænd, Milites, men just derved i Anseelse. De havde den Merite, som det

Det som læses i 3die Bogs 58 Cap., at hvis det skede at en Byes Fælled stødte til en anden Byes Hegned, da skulde hver reise halv Gjærde, saasom de der havde Fælled finge Aaret efter Hegned — viser, at den samme Hvileskifte med Markerne har havt Sted da som nu; og som her tales om Byer og ej om Gaard eller Bol, saa viser det, at Bonden da ej har havt sin Jord samlet men strøet.

Gjærde for Rugsæd skulde sættes ved Paaske og for Vaarsæd ved Pindse, og staae til Mikkelsdag.

Enhver skulde efter det 60 Cap. selv hegne om sin Abildgaard, Kaalgaard, og Toftegaard, og frede den for alt Slags Creature undtagen for Geder og Gaardbrydere det er Øxen og Svin, hvilke Bonden eller Ejermanden skal gjemme. — Dette viser at man den gang havde Haveurter og Frugt, og har Frugten nok især bestaaet i Æbler siden Haverne fik Navn deraf.

Af Lovbogens allersidste Cap. sees saavel Tørvens Ælde hos os til Ildebrændsel, som Lyngens, hvilken endnu bruges dertil mange Steder i Jylland især paa de store Heder. Da her staaer, at der kunde sættes Ild paa Hede og Mose, naar alle Ejere derom

det staaer i 18de Cap., at de vovede deres Liv for Kongen og Landsens Fred.

derom vare enige, saa synes det at vise, at vore Forfædre ogsaa har kjendt den Maade at gjøre Jorden frugtbringende paa.

Ovenfor blev erindret, at en ny Periode i Lovgivningen i dette Seculo havde Sted saavel i Norge som i Danmark. Den norske Lovgivning er 34 Aar yngere end den danske. Det var Aar 1240 da Kong Waldemar Lovfärer i Vordenborg gav den jydske Lov, og Aar 1274 blev Magnus Lagabæters eller Lovforbedrers Gulethingslov vedtaget paa Guleting.

Af sidstnævnte Lovbog hidsættes her efter Paus's Udgave nogle af de Tidsaanden og Culturtilstanden og den oeconomiske Forfatning mest karakteriserende Træk. Og da først et Par Artikler, der frapere ved den sagtmodige, faderlige, man kunde næsten sige bedende snarere end bydende Tone, hvori Lovgiveren taler, en Tone der ogsaa ganske stemmer overeens med Kongens beskedne Erklæring i Fortalen, "vi bekiende os meget vankundige til saadant stort Verk" og "Vi bede, at I holde os tilgode hvad her kan fattes".

De to moraliserende Artikler, jeg vil anføre, er Arvebalkens 24de og 25de Cap. hvoraf den første lyder saaledes: "Det er alle Mænd bekjendt, hvilken stor Bekostning paa Bryllupper at gjøre her udi disse

Lande haver været i Misbrug frem for i andre Lande, som Mange maa fornemme og føle til deres store Skade, i det de derved ere komne i stor og vidtløftig Gjeld; thi gjøre Vi alle og enhver bekjendt, at nu er saa vedtaget over alt Landet, at ingen skal holde sit Bryllup længere end i tvende Dage." Den anden saaledes: "Hvad det brugelige Arveøl angaaer, da synes Os, at det er mere gjort til Overdaadighed og Pragt end til Sjelebod for den Døde; thi gjøre Vi alle Mænd vitterligt, at det synes Os bedre, at man gjør større Almisse for de Dødes Sjele, hvorimod Vi forbyde, at ingen stærk Drikken maa være hvor Arveskifter holdes. Disse Arveøl have ofte været gjorte med megen Bekostning og utilbørligen, i det Godset er forødet med ingen Skjønsomhed, og det Gods, hvormed den Afdødes Gjeld skulde betales, er bleven drukket op og Gjelden ubetalt, og er ofte stor Trætte ja Manddrab foraarsaget af den alt for stærke Drikken".

Hvad Omhu man havde for Vejvæsenet og Broernes Vedligeholdelse sees af Landslejebalkens 44de og 45de Cap. Kongens Ombudsmand, heder det i 44de Cap., skal paa Midfaste-Ting tilsige Bønderne at gjøre Vejene ved, hvor Bønderne sige, at Vejene bør forbedres i Herredet. Den første Stævne dertil skal forkyndes saasnart Sneen er af Marken og indtil Ploven kommer ud. Den anden

Stævne er, naar Vaararbejdet er til Ende, og indtil man skal slaae Hø. Den tredie Stævne begynder, naar man haver faaet indhøstet og varer til Sneen falder. Disse ere lovlige Tider til Vejers Forbedring.

Cap. 45. Paa Midfaste Ting skal stævnes til Vejes Forbedring, som sagt er, og Bønderne ere pligtige at forbedre Vejene hvor det gjøres fornødent i Herredet. Og skal alle Veje saaledes forbedres, at man derpaa baade kan ride og rende hvad enten det er Vinter eller Sommer. Om saadanne Aaer ligge i almindelige Veje, som man ikke kan fare over tilbaads, da skulle de som eje Jord paa begge Sider af Elven, gjøre Veje færdige, og gjøre Bro derover, om de formaae det, eller Flaade med et Tov udi paa begge Landene, eller og holde derudi en Pram eller Ecge. Om ikke saa gjøres, da bøde til Kongen en halv Mark Sølv, og gjøre det dog siden, saa at Rejsende kan komme over. Er der Ufore udi den almindelige Landevej, hvori Heste sidde fast, saa at de med Folkehjelp maa drages op deraf, da ligger derved (ɔ: bødes derfor) en halv Mark til Kongen. Ere Træer faldne om, og ligge tverts over alfar Vej, saa at man maa lade sin Hest springe derover, da bøde for hvert Træ en Øre Sølv til Kongen.

I 48de Cap. bestemmes hvorledes der i Henseende til Mit og Dit skulde forholdes med Laxefangsten og fastsættes som almindelig Norm: "Vand skal rinde, som det fra gammel Tid har rundet" item: "Guds Gave skal baade gaae til Fjelds og til Fjære, om han vil have den gaaende". I 49, 50, og 51 om Sildefiskeriet.

52de Cap. indeholder følgende Bestemmelser for Ejendomsretten. Alle Høge og Falke tilhøre Ejermanden til den Jord, hvor de gjøre Æg i Klipperne. End om han vil sælge Falke, da skal han først tilbyde Kongen dem, førend han sælger dem til Andre. Kongen maa lade fange Falke i hver Mands Mark i Norge, hvor han vil, men tager nogen Anden dem, da føre dem tilbage igjen, og betale Landnam til Landdrotten. Lejlænding maa benytte sig af sin Gaards tilliggende Skov til at bygge en Baad til sit Behov, dog ej større end en Tolværing. Næver maa han ikke afflaae for at sælge uden han behøver at kjøbe nødtørftig Salt til sit Hus. Salt maa han ikke virke mere end han behøver til sit Hus, uden saa er, at han behøver at kjøbe nødtørftig Næver til sine Hustage imedens han boer der. Tjære maa han ikke mere brænde end han behøver til at bræde sin Baad med.

Et

Et mærkeligt Exempel paa den Tids Fattigvæsenspolitie læser man i samme Balks 57de Cap. der viser en høist ærværdig Humanitets- og Menneskekjærligheds-Aand hos Lovgiveren. Alle fattige Mænd, (heder det), hvis Frænder ikke have Formue til at underholde dem og som ej heller kunde føde sig selv, dem bør enhver Bonde, saavel Eenvirkes-Mand (ɔ: den Jordbruger som ingen Folk holder undtagen en Dreng under 15 Aar) som fuld Bonde, at flytte; thi den mindre Formuende behøver ligesaavel at gjøre godt som den Rige. End om Nogen flytter fattig Folk udi øde Mark eller did, hvor den Fattige døer formedelst hans Flytning, eller skjønsomme Mænd synes, at han forvoldte det; saaog om Nogen viser fattig Mand fra sig og vil ikke herbergere ham, og døer han derudover — den som saadant bliver overbeviist (det Gud lade Ingen hende) skal bøde for den Mand fuld Mandebod til den Dødes Arving efter skjønsomme Mænds Tykke og Sagens Beskaffenhed, og desuden Tegengjeld *); og see de, som dømme, saaledes til, at slig Uskikkelighed ikke kommer for meget i Vane. End om den, som foresidder (ɔ: sidder for Tur) vil ikke tage mod den Fattige og lade ham lede ind, da kalde den der flytter,

*) Tegengjeld bestod i den Mulct som betaltes til Kongen som Blodvide eller Straf for Manddrab. See Østersens Glossarium under Ordene Tegengjeld og Blodvide.

ter. Vidne dertil, og anbefale ham siden Ansvaret, som skulde tage imod den Fattige, og da er han fri. Og om Noget siden vederfares den fattige Mand, saasom om han enten døer af Frost eller bides ihjel af Dyr eller Hunde, da være den Bonde, som lod ham ligge ude, derfor ansvarlig. Ikke skal man flytte fattige Folk efterat Sol er nedgangen; thi Sol skal raade om Sommeren og Dag om Vinteren. Men de Fattige som flytte sig selv, skulle have Hus om Vinteren naar man forer Qvæget om Aftenen. — Det er i Besynderlighed befalet, at om fattig Mand bliver syg og forlanger Præsten til sig, da er Bonden pligtig at fare efter Præsten, og maa han ikke flytte den Fattige af sit Herberge, førend Præsten kommer til ham. —

Efter det som i samme Balks 58de og følgende Kapitler fastsættes om Jagt, maatte man dræbe Bjørne og Ulve udi hvis Skov man vil, undtagen Bjørn ligger i Vinterleje, da ejer den Bjørnen, som Skoven tilhører. Elsdyr skulde have Fred for de Mænd som løbe paa Skier inden dens Grændseskjel som Jorden ejer, men skydes eller stikkes Elsdyr udenfor Grændseskjellet da bødes intet derfor. Den ejer Dyret som rejser det og forfølger det, endskjønt en Anden fælder det. o. s. v. Det 64de Capitel indeholder især mange Bestemmelser for Hvalfiskefangsten, da den som fandt en Hval i Stranden der

var længere end 18 Alen, ikke fik andet end det saakaldet Findings-Spæk til Hitteløn, men maatte melde det til Kongens Ombudsmænd. — Hval som var 18 Alen i Længde og derunder maatte den Finder beholde som var Hauldr, og i den Anledning leverer Lovgiveren en autentisk Fortolkning over hvad dette Ord betyder, nemlig: "Den er Hauldr, som haver taget Odel til Arv baade efter Fader og Moder, som deres Forældre have ejet for dem, og ingen anden Mands Odel deri beregnet, som er kjøbt eller faaet ved Udarv". — Naar Hval ikke var over 9 Alen, da eje hvo som helst den finder.

I Kjøbebalkens 16de Cap. forbydes at sælge Creature som har lønlig Lyde, og hvad det er defineres Loven selv: Det er lønlig Lyde paa Hest, om den er blind eller døv, sprengt eller vanhalt, løbsk eller stedig. End paa andet Fæ er det Lyde, om det dier sig selv. Befinder Kjøberen saadan Lyde den første Maaned, da skal den som solgte beholde det selv, eller gjøre sin Eed, at han vidste ingen lønlig Lyde derpaa.

Det 28de Cap. forbyder Spil. Om Mænd doble eller kaste Tærninger om Penge, da tage Kongens Ombudsmand alle de Penge som paa Bordet ligge, og enhver af dem er brødig en halv Mark Sølv til Kongen. Gjør Nogen Veddemaal sammen,

men, da have Ingen af dem Noget deraf, men til Kongen bødes derfor Intet.

Af 29de Cap. sees, at der allerede dengang var sørget for Uniformitet i Maal og Vægt over hele Riget. De justerede Maalekar, Alen, og Pundsvægter forvaredes hos Laugmanden og Sysselmanden.

Hvad Haugefrugt der dentid dyrkedes i de norske Hauger det seer man af det 9de Cap. i Tyvebalken, hvor det heder: Om Nogen gaaer udi anden MandsLøggaarde eller Angelicagaarde, Æblegaarde, eller Næbebed, Erter- eller Bønnebed, og al den Frugt som man freder med Gjerder eller Indhegnelse, da betale dobbelt til den som Frugten ejer og 2 Øre i Tagebod. End om man tager til en Øres Værd eller mere, da er man brødig som for andet Tyverie. —

10de Cap. Om Nogen stjæler anden Mands Hund eller Kat, Kniv eller Belte, og alt det som er af mindre Værd end en Øre, da er det Hvinske; bliver Nogen Saadant overbeviist, da bøde til Kongen 2 Øre Sølv og til Ejermanden en Øre, og hede Mand desværre.

11te

11te Cap. Farer Nogen sin lovlige Rejse med sin Hest, og staaer Hø næst hos Vejen, da maa han, om han trænger, tage saa meget Hø, som hans Hest behøver at æde paa Stedet.

Ligesom den skaanske Lov her foran Side 196 tillod, at den som rejste igjennem en Skov, maatte angerløs tage saa meget Træ som han behøvede til sin Vogns Istandsættelse, saaledes heder det ogsaa her i Landslejebalkens 22 Cap.: Ingen maa hugge i anden Mands Skov, undtagen vejfarende Mand fattes til sit Skib eller Slæde at gjøre tilrette, eller til Ildebrand at varme sig ved, om han maa ligge ude om Natten.

Vi forlade Landsloven, hvori vi især har søgt at fæste Opmærksomheden ved de Punkter, som i et Malerie over dette Aarhundredes Menneskers daglige Sysler og Levemaade, saavel i Danmark som i Norge, især maatte blive anseete for de meest skinnende, og tage fat paa Kjøbstedlovene; thi ligesaavelsom Rigerne i dette Aarhundrede fik den almindelige Landslov fornyet, saa opkom ogsaa tillige adskillige ny Municipalretter, der tildels lade os skimte Noget af Tidernes Kjøbstedhusholdning.

I Danmark var det Erik Glipping, som regjerede fra 1259 til 1286, der gjør Epoke i Kjøbsted-

stedlovgivningen. Han gav 1268 den roeskildske Stadsret der er at ansee som Moder for de andre Kjøbstedretter i Sjelland, og 1269 den riberske, der er at ansee for Kilden til samme Konges saakaldte almindelige danske Stadsret, der uagtet sit Prædicat af almindelig dog ikke synes at have gjeldt uden i det højeste i Nørrejylland og Fyen. I Sønderjylland regjerede, som Kofod Anker udtrykker sig, den slesvigske, i Sjelland den roeskildske, og i Skaane fra 14de Aarhundrede af den helsingborgske *).

Man har af dette samme Aarhundrede endnu to andre bekjendte danske Kjøbstedretter, nemlig de to kjøbenhavnske, hvoraf den af 1254 er noget ældre end de nysnævnte af Erik Glipping, og den af 1294 noget yngere. Kofod Anker har i sin Lovhistories 2den D. S. 336 angaaende den førstnævnte af dem gjort den Bemærkning, at den ingen andensteds blev antaget til Lov, maaskee fordi Lovgiveren var en Bisp, og Staden bispelig, allerhelst den kom fra Jacob Erlandsen, Kongens afsagte Fiende.

Det som i disse Kjøbstedlove forekommer om Haandverker og borgerlig Næring har Hr. Professor Kjerulf leveret Extract af i adskillige af ham i Univer-

*) Kofod Ankers Lovhistorie. 2den Deel S. 357 og 369.

versitetets Navn fra 1797 af udgivne Programmata, hvortil jeg i det Følgende tager Hensyn *).

I Jacob Erlandsens Byret for Kjøbenhavn, (aftrykt paa latin i Pontoppidans *Origin. Havn.* og paa dansk hos Hvitfeldt i Folioudgaven pag. 238), anordnes, at de som holde Krohuse at sælge Øl skal give aarligen til Ølgjeld 2 Øre om Sommeren og 1 om Vinteren.

De som bruge Sildefiskende skal give Bispen til Tiende en Aal for deres Vinterfiskende.

Ingen Gjæst (ɔ: Udenbyesmand) maa kjøbe blodige Huder eller Faareskind, ikke heller opskjære Klæde eller Lærred uden saa meget han bære kan under sin Arm, ikke heller holde Noget fal paa Torvet, paa det han ikke dermed skal gjøre Borgerne Forkjøb (ɔ: gjøre Borgerne noget Indgreb i deres Næring).

Ingen

*) Prof. Kierulf har ifølge Planen i sine Programmata blot havt Hensyn til hvad der angik Laugsvæsenet og Professioner. Her anføres tillige Adskilligt den Tids Politivæsen vedkommende, og hvad der ellers kan karakterisere Genius Seculi; dog som oftest med Udelukkelse af den Tids strenge Criminalret, som mere henhører til de egentlige Juristers Forum.

Ingen Fremmed maa heller, Borgerne til Forfang, kjøbe Korn ved Skjeppe eller Flæsk ved Vægt.

I den roeskildske Byret som er forfattet af de roeskildske Borgere selv og 1268 stadfæstet af Erik Glipping (aftrykt i danske Magazin V. pag. 333) omtales Bager- og Bryggerprofessionen, og Straf bestemmes for hvo der vilde forfordele Næsten med deres Vare.

Hvilkensomhelst Bager faaer gjort svigelig mod den Skikkelse, som Kongens Foged og Borgerne have gjort paa Brødsens Godhed og Storhed, han skal betale 9 Skilling Penninge, som skulle deles mellem Fogeden og Borgerne; eller han skal værne sig med to sine Naboers Eed.

Men om han faaer andengang gjort den Svig, skal han betale 3 Mark Penninge, eller værne sig med 12 sine Sognemænds Hænder.

Men om han trediegang faaer gjort det Svig, skal han ej udi et gandske Aar bruge sit Embed (ɔ: Haandverk); og ej desmindre skal han pines med legemlig Pine, som kaldes Støde.

Det

Det samme sige vi om dem som opholde Bryggerie. Dog det undtagen, at de ikke skulle pines med legemlig Pine *).

Hvosomhelst brygger Øl og sælger det med fulde Tønder og ej ved Penninges Maal, de ere Fogeden deraf intet pligtige. Men hvilkesomhelst der sælge Øl ud ved Penninges Maal af deres Bryggeri, de ere Kongens Foged pligtige en Pennings Maade Øl.

Om Nogen kommendes til vor By fører Fisk paa Skib eller paa Vogn, for førstegang skal han give 1 Skilling, derefter, saa tidt han kommer, hvergang 2 Penninge om Aaret, dog det undtaget om han fisker dem med sit eget Garn. Det som her er sagt om Fisken, det ville vi og holdes skal om det Øl, som føres med Vogne af Landbygden og sælges med Penningetal.

Den som lægger sit Møg og Mødding paa menige Stræde og ikke bortfører det inden den Tid, som hannem forelægges af Fogeden og Borgerne, han skal betale 9 Skilling Penninge.

*) Heraf slutter Prof. Kjerulf, at Bryggerne allerede dengang har begyndt at blive mere ansete end andre Borgere, siden de vare fri for korporlig Straf.

Om Ildebrand hændes udinden Nogens Hus at komme, og Klokken vorder ringt, den skal betale 9 Skilling Penninge.

I den for sin Strenghed saa berygtede Riber-Ret (trykt i Resens *Nonnulla antiqva Jura Civitatum Daniæ* paa latin og dansk, og paa latin allene bag i anden Tome af Kofod Ankers Lovhistorie) heder det i den 23de Paragraf (hos Resen pag. 179) Kommer Nogen med falsk Honning at sælge — da skal han have sin Hals forbrudt, og den forfalskede Honning skal brændes. Det samme skal og gjøres ved det Vox som forfalsket er og al anden falsk Ting som brændes og fortæres kan.

26 §. Befindes Nogen at have falsk Vinmaal, eller falsk Maal at tappe Mjød eller Øl udi, da skal han have forbrudt 1 Mark til Staden og 1 Mark til Fogeden.

32 §. Hvilken Qvinde som bedriver Tyverie, burde med Rette at hænges, men for en qvindelig Æres Skyld skal hun levende begraves i Jorden.

68 §. Ingen skal bygge Svinesti eller hemmeligt Sted nærmere ud til Gaden end paa 5 Fodder, og nærmere sin Nabo end 3 Fodder, og nærmere

mere Kirkegaard end 7 Fodder eller 5 om fornøden gjøres.

Vi komme nu til den almindelige Kjøbstedret af Erik Glipping, der, efter Kofod Ankers Formening, har sin Oprindelse af Riber Byes Ret og af den er uddragen *).

Af de Artikler som haves i Riber-Ret ere nogle her udeladte, derimod ere nogle ny lagde til, hvoriblant følgende:

Cap. eller Artikel 59 og 60. Naar en Skjeppe Rug kjøbes for en halv Mark eller 5 Øre, da skulle Brød veje 3½ Mark, og sælges for 2 Penninge. Naar Skjeppe Hvede kjøbes for 1 Mark, da skulle Brødet (veje) 12 Øre og gjelde 2 Penninge. Hvilken Bager gjør herimod, han skal bøde to Mark Penninge eller kastes i Fængsel. Skeer og saa, at Brød vorder ej fal en ganske Dag paa Torvet, da skulle Bagerne bøde 2 Mark.

Cap. 61. Hvo der vil sælge tydsk Øl, han skal sælge og give Stobet for 12 Penninge. Og en Stob dansk Øl skal gjelde 6 Penninge.

 Cap.

*) Den staaer bag i Lovhistoriens 2den Tome eller i den saakaldte *Accessio jurium quorundam Daniæ municipalium* pag. 185—207.

Cap. 62. Overskjærer skal have for Alen Skarlagen 2 Pennige, og for Engelsk og Gentisk 2 eller 3 Pennige, og andet Almues Klæde 1 Pennig for Alen.

Cap. 64. Kjødmanger (ɔ: Slagtere) pleje at give om Juleaften 2 Øre Pennige til Kongens Foged.

Cap. 65. Hver Kroerske, som skjænker tydsk Øl eller bremisk Øl, er skyldig Fogden 2 Stob af hver Tønde.

Den kiøbenhavnske Byret af 1294, som staaer i *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. VII. pag. 86—98, stemmer i adskillige Poster overeens med den roeskildske; men den har desuden følgende Artikler:

Ingen Kjøbmand maatte sælge sine Vare paa Skibene eller Skibsbroen, men holde dem fal paa Torvet og i Bodene.

Ingen Fremmed maatte kjøbe raa Hude eller Lammeskind, og ej opskjære Klæde, eller slaae sin Bod op paa Torvet. Ej heller er det ham tilladt paa Torvet at kjøbe Korn Flæsk eller andre ædende Vare til Udsalg.

I alt som solgtes havde Bifkoppen (som Byens Øvrighed) Forkjøb.

Hver Onsdag og Løverdag er Torvedag. Paa den Dag skal der være Torvefred fra Sol staaer op og indtil det ringer til Vesper. Hvo der bryder den Fred, bøde 40 Mark, halv til Biskoppen og halv til Staden.

Enhver som er barnfød i Kjøbenhavn og forstaaer noget Haandverk (*ars mechanica*) saasom at være Skomager, Feldbereder, eller deslige, skal ikke være pligtig for Tilladelsen til at arbejde at betale mere end en Øre til Fogeden og en til Byen i Kjendelse.

Hvo der leger med Terninger og af sin Medspiller enten faaer Ørfigen eller bliver truffen i Haaret, faaer Intet i Sone, og hvo der sætter Livet til i Spil, skal begraves i heden Jord.

Ved et Bryllup maatte ikke serveres med mere end 30 Fade og 5 Retter.

Hvem som Vægterne om Natten fandt gaae og vanke om paa Gaderne, skulde de enten føre til sin Bolig eller i Mangel deraf til Raadstuevagten.

Nattevægterne skulde være hver paa sin Post fra det ringer til Solberg og indtil det ringer af Vagt, og derpaa skulde Portnerne være tilstede lige til Aften. Derefter rettede man sig ogsaa i Henseende til Porternes og Havnenes Op- og Tillukkelse.

Om i Ildebrands Tilfælde en Mands Hus bliver brudt ned eller reven om, saa skal alle de som laae for Ilden erstatte Skaden efter Magistratens Skjøn.

En Tyv som blev greben skulde forblive under Fogedens Varetægt indtil næste Tingdag, i hvilken Anledning Fogeden aarlig skulde af hvert Arnested *) have 4 Penge i Tyveskud.

Vi gaae nu til de norske Kjobsteder. Den ny Forfatning, som det norske Municipalvæsen fik i dette Aarhundrede, grunder sig paa de tvende Kjøbstedretter

*) Originalens Comedia, som Udgiverne af *Scriptores Rer. Danicarum* (Tom. VII. pag. 96) ikke synes at have kunnet komme tilrette med, skal uden al Tvil betegne det Madskab, Maetskapie (ↄ: et Selskab), som forekommer i gamle norske Love, for Ex. hernedentil Pag. 221 Lin. 19 og hos Paus i 3die Tome S. 304 Lin. 5. Ordets Etymologie af cum og edo er Mage til saa mange andre fra Mellemalderen.

retter af Magnus Lagabæter, den ene for Bergen og den anden for Trondhjem, hvoraf hin, som er ældst, staaer i første Bind af Paus's Samling af gamle norske Love og denne i det andet.

Disse Kjøbstedretters Indhold er i mangfoldige Artikler, ja i hele Balker eller Bøger, ligelydende med Magnus Lagabæters ovenomtalte Landslov, og kun der forskjellige derfra, hvor deres forskjellige Bestemmelse fordrede Forandring.

I Bergens Bylov er det 8de Cap. (hos Paus S. 21) særdeles mærkeligt, da deri fastsættes i hvad Gader og paa hvilke Pladse Enhver skulde boe efter sin Haandtering og Næringsvej. Først bestemmes hvor Skomagere skulde have deres Bopæl eller Boutique, derpaa hvor Bødkere og Kobbersmede skulde boe; derpaa Feldberedere; Guldarbejdere; Kammemagere; Madprangere; Klæde- og Lærredskræmmere; Glarmestere Malere og Sadelmagere; Skrædere; Bryniemestere Plademestere og Sværdslibere; Snedkere; Skjoldmestere. Endelig, efterat hver af disse har faaet deres Plads, heder det: "Ovenfor Korskirken paa begge Sider af Gaden skulle alle andre Kræmmere boe, som tilforn ikke ere opregnede. — Men paa Torvet maa de sælge alle de Ting, som de vilde, undtagen Qverner Tommer og Skib; de

 Ting

Ting skulle sælges over paa Stranden, hvor det ikke er Nogen til Hinder.

For Ildsvaadets Skyld befales i 10de Cap., at alle Badstuer og Bagerovne og Smedier skulle flyttes ud af Byen, og sættes der, hvor Byfogden og Raadmændene med Kongens Raad synes at de kan staae. I 9de Cap. forbydes at kline Tællelys paa Væg eller lægge Lys i et Trækar, at bære Ild eller Lys blot, uden at have det i Fyrfade af Sten Jern eller Leer, i Lygte eller i Lampe. 11te Cap. befaler, at der skal staae et Kar med Vand i udi alle de Gaarde hvor ingen Brønd er. Enhver Mand skal løbe til, naar Ild kommer løs i Byen, saasnart han hører Horn eller Klokke, og hver to Mand skal have med sig en Saa, et Kar, og Buløxe. Qvinderne skal fare til med store Kar og Bøtter, og hjelpe hver til efter sin Formue at slukke Ilden. End om Nogen kommer til Ilden med to tomme Hænder, da er han brødig en Mark Sølv. End om man behøver at nedrive Huset, paa det at Ilden ikke skal faae Overhaand, og vil den som ejer Huset, staae derimod, da bøde han en Mark, og man maa dog sagesløs rive Huset ned. End om Ilden slukkes ved det man river Huset ned, og Bymændene beholde deres Huse, da skulle de bøde ham ligesaa godt Hus igjen, som han havde tilforn, men om Ilden flyver over det nedrevne Hus, da bøde de Intet.

Man

Man kan ved at sammenholde det her Anførte med det 3die Cap. om Vagthold og med andre Bestemmelser ikke andet end falde i Forundring over, saa højt oppe i Tiden at finde saa vel overlagte Brandanordninger, som selv meget senere Tider ikke skulde skamme sig ved.

Det 14de Cap. udviser hvad Slags Vahre der førtes til Bergen, deri heder det nemlig saaledes: "Saa er sagt og stadfæstet, at alle seglende Mænd som segle til Bergen, skulle skibe deres Varer op i Hus og hverken kjøbe eller sælge af Skib, undtagen hvad der kjøbes til Kongens Gaard. Thi maa af Skibe ikke sælges eller kjøbes Malt, Rugmel, Korn, Hvede, Honning, Erter, Bønner, Klæde, Lærred, Vadmel, Smør, Tørfisk, Tran, Sild, og alle Slags Fiskvare, Flesk, Kjædler, og alle Slags udlændiske Varer. End om Nogen overbevises, at han sælger disse Varer af Skib eller andensteds end i Huse eller paa Torvet, da bøde den en Mark Sølv som sælger og ligesaa den som kjøber". o. s. v.

I Anledning af at det 18de Cap. ikke allene anordner Straf for den der segler paa Andre uden Fornødenhed, men ogsaa bestemmer Mulctens Størrelse efter den større eller mindre Grad af Tab og Skade som derved afstedkommes, faaer man en Liste

paa

paa den Tids Skibsredskab. Her opregnes nemlig foruden Forstavn, Bagstavn, og Ror, ogsaa Sax og Hals, Rorpind Rorblad og Rorhoved, Stavnehoved, Knæ Krampe og Klo, Raa inden og udenfor Braserne, om Raa brister i Faldet, om Mast brydes, om Hjelpereb brister, Skjød Braser og Aas, Vant Bogline Stag, de smaa Tov som ere paa Sejlet, Baadshage. Slutningen af Capitlet er, at "om Nogen sejler paa Andens Skib, saa at det saaledes tager Skade, at det ikke staaer til at forbedre igjen, da bøde Skibet efter Vurdering og al den Last derudi er, og desuden 6 Øre Avindsbod til Enhver som er derpaa, om han gjorde det med Villie, men skeer det af Vaade, da sande det med sin Eed og bøde ingen Avindsbod. Ingen maa enten roe eller segle paa Nogen; roer Nogen paa Anden, da ligger samme Bod ved som tilforn er sagt. Nu er det sagt om al Paasegling, at det skal Alt gjøres heelt igjen, som blev beskadiget, foruden Bøderne".

Magnus Lagabæters Trondhjems Bylov stemmer, som ovenfor blev erindret, for det meste overeens med samme Konges Landslov, og naar det ikke er, da med Bergens Bylov. Jeg vil derfor ikke deraf anføre videre end Kjøbebalkens 21de Cap. som deels er udførligere end det dertil svarende 23de Cap. i Guletingslovens Kjøbebalk, og dels har et aparte

Tillæg

Tillæg som synes ved en Fejltagelse at være blevet føjet til paa det Sted, ligesom heller ikke Rubriken eller Capiteloverskriften synes at være ret passende. **Ingen skal bøde 2 Mænd for een Sag** — hedder Overskriften, og Capitlets Ord ere følgende: "Efterdi at de Mænd, som Ager og Eng skulde vinde og forarbejde paa Landet, ej vel kunde mistes, og efterdi at mange af dem nu ville drive Kjøbmandskab, da ville vi det hermed have saaledes aflagt og afskaffet, at Ingen maa bruge noget Kjøbmandskab, som mindre Gods haver end til 3 Mark. Og skal det Forbud staae fra Paaske og til Mikkelsmesse. Men al Vinteren maa Enhver fare i Fred med hinanden med det, som Gud haver givet ham, hvad enten det er Lidet eller Meget. Hvilken Kjøbmand som tager Nogen ind paa sit Skib med mindre Gods end som nu er sagt, da bøde til Kongen 2 Øre for hver af dem. Og desligeste alle de som lægge noget Stalbroderskab eller Madskapie med dem. Og ville vi, og strængeligen byder og befaler, at Byfogden hver Sommer haver Tilsyn dermed. Thi Os bør saadant at lade straffe, at Kongens Befalingsmænd Fogder og Andre tage ikke nogen Gunst eller Gave derfor; thi Bøndernes Ager og Eng forsømmes og ødelægges derved. Men dersom de bøde for den Sag til Byfogden, da ere de sagsløse for Kongens Befalingsmænd, naar de komme igjen udi Herredet

eller

eller andensteds paa Bøjgden dengang; fordi at Ingen skal bøde to Mænd for een Sag.

Alle ferske Lax og al anden fersk Fisk og Østers, som sælges her udi Trondhjem, skal man sælge af Baadene eller paa Bryggen om man vil, og ikke bære dem op i Boderne til Udsalg. —

Vi slutte Udsigten over de vigtigste Træk til dette Aarhundredes Culturmalerie med et Par enkelte Bemærkninger. Uagtet her foran i de anførte Lovstykker hist og her tales om tydsk Øl, saa viser dog den Levnetsbeskrivelse over Biskop Gunner i Viborg, der døde 1251, som er indrykket i 5te Tome af *Scriptor. Rer. Dan.* at den Drik nu først begyndte at blive bekjendt. Der fortælles Pag. 578, at Bispen nøjedes med Mjød og dansk Øl, og at det tydske Øl var endnu ikke tilfals paa den Kant af Jylland. Men siden kom det ogsaa til den Egn. En Bonde som var i Viborg med Pors, kjøbte tydsk Øl for de Penge han fik for Porsen, drak sig fuld deri, og blev saa rasende at han sled og bed om sig som en gal Hund og de maatte binde ham fast til Tremmerne af Vognen, hvoraf han bed tre istykker. Ved næste Lejlighed Bispen kom til at tale til Folket;

ket, formanede han dem at skye og flye saadan Drik som saaledes tog Forstanden bort.

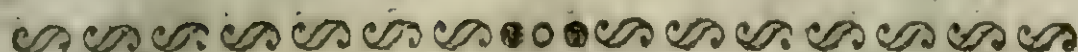
Af den berømte Bisfop Absolons Testament, der staaer i samme 5te Tome af *Scriptor. Rer. Dan.* sees hvori den Tids velhavende Mænds Efterladenskab bestod. Han testamenterer her bort, foruden Jordegods og en hel Del Guld og Sølv, adskillige Klenodier, som Sølv-Begere og Sølv-Skaale, Lysekroner, en foret Kappe og Overkjortel, Graaverk, Ræve- og Maarskind, adskillige Heste hvoriblant en brun og en blakket (*eqvus brunei coloris* og *eqvus blaccatus* i Originalen), en Kaabe af Lækatteskind. — Det forstaaer sig selv, som Suhm erindrer i sine Samlede Skrifter IX. S. 224, at det ikke er sagt at alt det er faldet i Danmark; Noget af Forverket kan gjerne være kommen fra Norge.

Vi saae ovenfor, at Erik Glipping var en af de første Konger, som vi har Kjøbstedretter af; han er ogsaa den Konge som gav os den ældste Luxusforordning. Den gaaer ud paa at indskrænke den allerede i 12te Seculo indsnegne Overdaadighed i Klæder *) og den Tydskølsdrikken som nu begyndte at gaae stærk i Svang. 1ste Artikel forbyder at bære udskaarne Klæder og med Sølv eller Guld udstaffe-

tede.

*) See her foran S. 140 i Noten.

rede. 2den Art. siger at det ikke skulde ansees for en Skam at bære en Klædning et Aars Tid eller længere. 3die Art. Ingen maa føre sælge eller drikke tydsk Øl under 40 Marks Straf for hver Tønde.

Femte Stykke.

Danmarks Afmagt i det 14de og 15de Aarhundrede.

Disse to Aarhundreder, det 14de og 15de, kan i Henseende til de nærende Stænders Kaar og Stilling betragtes under een Synspunkt, da Tilstanden i begge omtrent var eens, det vil sige lige kummerlig. Man kan med Rette kalde dette Tidsrum Danmarks Vanmagtsdage. I denne lange Uheldsperiode bestige vel stundum duelige Regenterr, som en Waldemar Atterdag og en Dronning Margrete, den danske Trone, ogsaa indtræffe store lysende Begivenheder, saasom Calmarunionen under Margrete og Hertugdommenes Forening med Riget under Christian I, men Landet var nu engang sjunken saa dybt, at der skulde Meget til igjen at hjelpe det paa Fode.

At Danmark saaledes var saa meget længe paa Knæerne, var naturligviis ikke en Følge af een enkelt ulykkelig Begivenhed men af mange uheldsvangre sammenstødende Aarsager. Disse vare slette Regentere og overmodig Gejstlighed, despotisk Adel

og balstyrig Almue, Handelens Forfald og den store Mandedød, og endelig slemme Naboer i Holsten, og idelige Krige.

De fleste af disse Aarsager begyndte allerede at virke omtrent fra Midten af det 13de Aarhundrede, især efter Waldemar den Andens Død. Danmark plagedes da først med de indbyrdes Uroligheder og borgerlige Krige som opkom i Anledning af at Landene efter den Tids ukloge Politik deltes imellem de tre Brødre, Erik, Abel og Christopher; siden ødelagdes Landet ved den Kiv og Strid mellem Christopher I og Erkebispen, og endelig under de følgende Konger ved ulykkelige Krige med Slesvig og Holsten samt med Norge.

Adelens Selvraadighed havde allerede begyndt at indskrænke Kongemagten og aftvunget Erik Glipping den første Haandfæstning, og Lübekkerne havde, saavel i Danmark som i Norge, udsaaet Sæden til det Monopol og de Privilegier, der siden voxede saa frodig, at de aldeles tilintetgjorde al Handel i Rigerne.

Der var altsaa, som sagt, iforvejen præluderet til Danmarks Undergang, men det var først nu i dette Tidsrum, at Ulykkernes Maal blev fuldt, allerhelst under Kong Christopher II og i det Mellemrige som

fulgte

fulgte paa hans Død i Aarene 1320—40. Da blev ved Pas 1329 den Jeremiade forfærdiget der staaer saavel hos Hvitfeldt i Folio pag. 459 som i *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. VI. pag. 551, og begynder saaledes:

Geme, plange, moesto more,
Dolorosa Dania!

Her i dette rimede latinske af en af den Tids Munke forfattede Vers ophøier Autor først Danmarks Vælde og blomstrende Tilstand i hine Dage, da den gjorde Erobringer i Engelland og Lombardiet, i Holsten og Sachsen, i Venden og Esthland. Den Herlighed var nu altsammen forbi. Nu var Danmark et usselt foragtet forarmet forhutlet ængstet paa tusinde Maader mishandlet og sønderknust Rige. Tilforn strakde det sit Herredom indtil Elven, derpaa blev det indskrænket indtil denne Side af Ejderen, saa blev det indknebet indtil Slien, og snart bliver nok Skodborg-Aa Grændsen. Som de mange Provindsers Fraskillelse og Sønderlemmelse viser Rigets usle Forfatning, saaledes skjønnes dets Feighed og Flauhed af den nymodens Klædedragt de lange Haar og snævre Klæder. For lutter Yppighed og Blødhed bære de blaa bølgende Kapper, store vide Kabudser, spidse Ermer, og lodne Fryndser. o. s. v.

Af de forskjellige Ulykker som i denne Periode, vi nu har begyndt at betragte, ramte Danmark og

Norge, vil vi først nævne en som var transitorisk, nemlig den saakaldte sorte Død eller Digerdøden. Det var kun en Overgang. Men visselig en rædsom Overgang, og de Spor den efterlod sig var øde Kjøbsteder og Landsbyer, Culturs og Industries Tilintetgjørelse, Standsning i Handel og Vandel, og flere slige Ødelæggelser.

Man har om denne Begivenhed følgende Efterretning hos Hvitfelt under Aaret 1348:

"Samme Aar gik der en stor svar Pestilentse over al Verden, som kaldes den store eller sorte Død. Først borttog den de unge og spæde Børn, derefter unge Drenge og Piger, siden midtaldrende Folk, paa det sidste de Gamle. Den ene blev befængt af den anden og laae ikke længe. I Strasborg døde 16000 Mennesker og i Florents 40000. St. Laurits Dag døde i Lübek fra Ottesang til Aftensang 1500 Mennesker *). Alle Kirkegaarde opfyldtes med de døde Menneskers Legemer i den Pestilentse, saa mange maatte

*) Siwers, en født Lübekker, i sin Beskrivning om Digerdøden, Stokholm 1751, 4to, beretter, at der i Lübek døde i en eneste Døgn 2500 Mennesker, og i hele Sommeren 90,000. — Man kan heraf slutte sig til, hvor folkerig Lübek dentid har været; da var den ogsaa i sin beste Flor.

maatte begraves uden Byen. Her i Danmark stod mange Bondebyer øde, hvorover endnu mange Marker findes, som have været Ager og Reen og nu ere øde *).

Til Norge bragdes denne Pest 1348 ved et engelsk Skib som kom til Bergen. Totrediepartem af Rigets Indvaanere, beretter man, omkom af denne Syge, som ogsaa bortrev Indbyggerne forfode i Island og Grønland og ikke standsede før 1350. Derved mistede nu en Del Byer deres fleste Indvaanere og mangen bebygget Egn blev øde, Handelen og Agerdyrkningen fik et Knæk, og vel mueligt, at denne Ødelæggelse var en Hovedanledning til, at Norge ikke igjen kunde opnaae den Grad af udmærket Velstand Folkemængde Frugtbarhed og Seglads, som den efter alle gamle Efterretningers eensstemmige Vidnesbyrd fordum maa have staaet paa **). Hvilken stor Sensation denne almindelige Mandedød gjorde paa Gemytterne, kan ogsaa skjønnes deraf, at man gjorde den til en Æra i Tidsregningen, thi saaledes begynder et Document Pag. 28 i det i Noten nysciterte Skrift af Siwers: "Wi Magnus och Hacon,

P 3 Konunga

*) Conf. *Scriptor. rer. Dan.* Tom. VII. pag. 2. og Paus's Samling III. S. 343.

**) Sammenl. Schønings Afhandling om Uaar og Misvæxt i Norge i det trondhiemske Videnskabersselskabs Skrifters 1ste Del.

Konunga Norigs och Swerigs, kennoms med thesso woro opne Brefwe, at oppa tridio Åhreno åptar Stora Doden" o. s. v.

Denne Sygdom viste sig vel nogle flere Gange igjen i samme Aarhundrede saavel i Norge som i Danmark, men aldrig dog med den Voldsomhed og Ødelæggelse. Det er heller ikke sielden man i Hvitfeldts Kronike støder paa saadanne Efterretninger som denne ved Aaret 1375: "Det var et haardt Aar i Danmark af Pestilents, Dyrtid, Fædød og Fiskens Formindskelse".

At smitsomme Syger, hvis Udbredelse var en Følge af indtruffen Misvæxt og Dyrtid, formedelst Mangel paa Qvarantaineanstalter og Uvidenhed i Alt hvad der hører til medicinsk Politie, i den Tids Menneskers Øjne blev anseet som Guds Finger som umiddelbar Virkning af Guds Vrede over den Synd og Ugudelighed Verden laae nedsunken i, det er Noget man kunde vente; men hvor net og snildt Gejstligheden vidste at bygge deres Velstand paa Landets Ruin ligesom Bien forstaaer at sue Honning af Gift, det lærer det Document af Hvitfeldt pag. 553, der begynder saaledes: "Efterdi vi Sallingsyssels Indbyggere have befundet, det arme Danmarks Rige og Indbyggere at have lidt forfærdelig Skade af Rov og Brand, af Kornets Ufrugtsommelighed, af

Fiender

Fiendernes Grumhed, Braddød, Fødød, og Fiskens Formindskelse, befrygte vi os, at vor Skabers Trusel og Grumhed skal endnu faae overhaand og dagligen opkomme, besynderlig fordi at Guds Kirke og Kirkens Personer ere meget foragtede og skilt ved deres Friheder", o. s. v.

Blant de Landeplager som Sallingboerne opregne der trykkede Danmark, glemme de en meget betydelig, nemlig det Formynderskab som Landene i Henseende til Handelen stod i under Hansestæderne og in specie Lübekkerne, et Formynderskab, der var saa trykkende og saa vedvarende, at man med Føje kunde have kaldet denne Periode den lybske.

Den Mangel paa Selvstændighed i Handel og Vandel, som tillod Hansestæderne at udsue al Marv og Saft af Danmarks Næringsveje, og som ved de andre Gjenvordighedsbaand, hvori Landet i disse to Aarhundreder for det meste bestandig var indviklet, fik ny Næring, haves der allerede Spor til før nærværende Periode, og den mægtige Hanses første Oprindelse daterer sig ogsaa fra en ældre Tidspunkt, ihvorvel denne ikke bestemt kan opgives.

Dette Forbunds Ophav fremstiller Sartorius i sin i Aar udkomne ypperlige Geschichte des Hansati-

seatischen Bundes 1ster Theil omtrent saaledes S. 71 o. følg.:

Dette Forbunds Oprindelse maa sættes i det 13de Aarhundrede. Saa meget er viist, at fra det Aarhundredes Begyndelse af forbandt adskillige enkelte nedertydske Stæder og Selskaber sig med hinanden, og at der henimod Seculi Ende existerte en Forbindelse imellem en hel Del tydske Søstæder, som gik ud paa Handelens Udvidelse og Beskyttelse, og hvortil der stedse associerte sig flere og flere. I Førstningen var denne Forbindelse naturligviis ikke af den Omfang som den siden blev. Begyndelsen var liden, Fremgangen rask, og dens Held utroligt, da Omstændighederne viste sig gunstige for de Forenede, og de forstod med Klogskab at betjene sig af dem til deres Fordel. Dem som først indlod sig i saadan Forbindelse, ahnede det ikke og det kunde ikke ahne dem, at deraf vilde opstaae et Forbund, der dictatorisk raadte over Handelen i Østersøen og Nordsøen, tog og bortgav Kongetroner, og spandt hele Riger i deres monopolske-mercantilske Aag. — — — — — Det hele 13de Aarhundrede igjennem finder man endnu bestandig kun faa, i det høieste 10 à 12, Søstæder, sædvanligviis Stæder ved Østersøen, som Participantere i et fælleds Foretagende, og i intet Document fra det Aarhundrede forekommer Ordet den tydske Hanse. Ej heller var Confoederationen af

den

den Vide eller havde den faste Karakter, som den fik i det derpaa følgende Seculum. I det 13de Aarhundredes Diplomata forekomme allene slige almindelige Benævnelser som: tydske Kjøbmænd, tydske Søstæder, vendiske, slaviske Stæder, christelige Søfarende o. s. v. Men vist er det, at Tydsklands Søstæder, og især de ved Østersøen, hyppig gjorde sig Umage for at opnaae fælleds Hjemed, og stode i en mere intim Forbindelse; og senere Tider udvise det ogsaa, at disse Søstæder, fornemmelig de vendiske, udgjorde Kjernen og Hovedstyrken af Hanseforbundet, og havde Forrettigheder forud for de andre. — — I det 14de Aarhundrede synes endelig Forbindelsen imellem de nedertydske Stæder at være bleven større. Antallet af Confoederete voxte, og de Privilegier de vidste at forskaffe sig bleve flere og vigtigere. Corporationen synes nu ogsaa at faae en mere uddannet Forfatning, der bliver sørget for Rettens Pleje imellem Selskabets Medlemmer, man binder sig til visse Vedtægter, og for at hævde de erhvervede Privilegier lægger man i Forening mere udvidede Planer, hvori nu det hele Broderskab, og ikke blot nogle faa Dele eller enkelte Kredse, tage Del. Nu først giver Forbundet sig Navn af den tydske Hanse. — — — Man kan antage som afgjort, at Hanseforbundets første Confoederationsact daterer sig fra Krigen det førte med Waldemar Atterdag, i det mindste tales der ingensteds om nogen

ældre. Det var Aar 1367 da Deputerte fra de allierede Stæder vare forsamlede i Cølln i større Mængde end sædvanlig, at denne skriftlige Forbindelse blev udstedet. Vel havde Deputerte fra adskillige Stæder, især Søstæder, før undertiden været samlede angaaende deres fælleds Anliggender og havde raadført sig med hinanden; men der findes intet Spor til nogen ældre Confoederationsact end denne cøllnske, og saavidt man veed, var 1361 det første Aar da de Forenede i deres Møder begyndte at føre deres Forhandlinger i Pennen.

Saa meget af Sartorius som en Udsigt over dette store sluttede Handelsselskabs første Opkomst.

I dette Forbund gik fra Tid til Tid en stor Mængde Stæder ind; de fleste Skribentere antage Tallet 85. De bleve i senere Tider inddelte i 4 Classer, og hver Classe havde sin Hoved- eller Qvarterstad.

1ste Classe indbefattede de vendiske Stæder, saasom Hamborg, Wismar, Rostok, Stralsund, Greifswald, Lüneborg. Qvarterstad Lübek, som tillige var Hovedet for det hele Forbund.

2den

2den Classe. Westphalske og 4 i de østlige Provintser af den nærværende bataviske Republik beliggende Stæder (for Ex. Soest, Münster, Osnabrück, Deventer, Stawern, Harderwyck). Qvarterstad Cølin.

3die Classe. Sachsiske og markbrandenborgske Stæder (saasom Stendal, Magdeborg, Berlin). Qvarterstad Braunschweig.

4de Classe. Preussiske og lieflandske Stæder (saasom Culm, Dorpt, Anclam, Elbingen, Thorn, Königsberg, Reval, Riga). Qvarterstaden Danzig.

Ligesom Forbundet havde 4 Hovedstæder, saa havde det ogsaa 4 Oplags- eller Stabelstæder eller 4 store Contoirer, i London nemlig, i Brügge, i Novogrod, og i Bergen.

Overhovedet faldt det Hansestæderne hos alle udenlandske Fyrster meget let at sætte deres Ansøgninger igjennem. Den Tids Fyrster havde intet Begreb om Handelspolitik. De vidste blot, at Handelen berigede Folk og forskaffede Beqvemmeligheder og Vellevnet. Hveden og hvorledes den blev til, og om det var deres egne eller fremmede Undersaatter der tog Del deri, det var dem det samme. Da

de

de i deres egne Lande savnede Folk der kunde sætte Liv i Handelen, saa behøvede Hansestædernes Kjøbmænd blot at vise sig, de bleve modtagne med aabne Arme. — Fyrsternes Føjelighed mod dem gik saa vidt, at de, uagtet de af Gjerrighed havde paalagt saa mange Slags Told, indrømmede de dog disse Fremmede en Toldfrihed, som de nægtede deres egne Undersaatter.

Efter denne forudskikkede korte Indledning maa jeg nu til at melde Noget om disse Bundsforvantes Opførsel i Danmark, og siden noget længere hen om deres Adfærd i Norge.

Herved kan jeg som Dansk ikke andet end føle Sorg og Uvillie, hvor skjønt jeg end maa tilstaae hint prægtige Malerie af Hanseforbundet er: "Det er ikke 400 Aar siden Hansestæderne vare Herrer i Sundet og af al Handel i Danmark Sverrig Polen og Rusland med Udelukkelse af alle andre Nationer; nødte Kongen af Frankrig til at forbyde Engellænderne Handelen paa de franske Kyster, og endelig med en Flode paa 100 Skibe erobrede Lissabon, for ogsaa der at kunne disponere over Oplaget for alle Vare fra den bekjendte og ubekjendte Verden. Neppe er det 300 Aar siden da dette mægtige Forbund nødte England til at give 10000 Pund Sterling for at faae Fred, bød Danmark tilfals,

fals, hjalp til at erobre Liefland, og gjorde Udslaget i alle Krige med samme Overvægt, som Engelland i senere Tider. Ingen Krone vegrede sig ved at modtage Gesandtere fra disse Kjøbmænd eller at sende Gesandtere til dem *).

Det vilde, siger Sartorius med Rette (lib. cit. S. 135), være ubegribeligt, hvorledes en Haandfuld tydske Kjøbstæder i en Tid af nogle faa Generationer har kunnet opnaae saadan en Kraft, at de har kunnet byde Nordens Konger Spidsen og for mesteparten komme godt derfra; hvis det ikke var en afgjort Sag, at selv en ufuldkommen Frihed, en ufuldkommen Ret, og en fremstræbende Industrie, gav hine Stæder en Kraft og en Styrke, som de nordiske Rigers usle Forfatning ikke kjendte til. — Vel hed disse Lande Kongeriger, men i Gjerningen var der ingen Konger, kun øverste Lehnsherrer, hvis Vasaller og Vasallers Vasaller ikke lode sig styre og lede til noget bestemt Øjemeds Opnaaelse. Evig Mytterie og Opstand var disse Landes uudeblivelige Lod. De Ulykkelige, hvis Uheldsstjerne havde sat dem paa en Trone, svævede uophørlig imellem Død, Fængsel, Krig, og Kronens Haandhævelse. — — — Og ikke nok at Anarkie saaledes søndersled de 3 nordiske Rigers Inderste, saa fejdede desuden ogsaa det ene Rige bestandig paa det andet.

Endnu

*) Mösers Patriot. Phantasien 1 Th. S. 258-59.

Endnu var Hansen ikke stiftet, og Lübek stod dengang under Danmarks Herredom, da denne Stad Aar 1203 af Kong Waldemar II, som just da i Lübek modtog Hyldingen som Herre over Vagrien og Nordalbingien, fik det Privilegium at "de om Høsten ved Sildefiskendet paa Skanør og Falsterbod maatte sælge deres Gods det mindste med det største, og der igjen kjøbe hvad der skal holdtes, og at de der maatte sætte dem en Foged hvem de vilde, som skulde have Magt at dømme over deres Borgere og over alle dem, som vare under deres Ret. — Item, at maa sælge i Alnetal Klæde Linned Lærred og hvad som udvejes med Vægt og Bismere og med anden Slags Vægt *); men at give Kongen hans tilbørlig Told og Rettighed. Item, Søndagen for St. Mikkels Dag skal der gives 9 Penninge i Told og ikke mere. o. s. v. som er at læse hos Hvitfeldt Pag. 171—72.

Saasnart Lübekkerne havde faaet Frihed at fiske ved Skaane og der at have deres Fidder eller Fitter (ɔ: Fiskelejer), strax søgde de med Fiskeriet at forene deres Kjøbmandskab, og lod derved see, at de vidste godt at fiske baade til lands og vands. De synes endog at have drevet deres Privilegium saa

vidt,

*) Denne Tilladelse til Detailhandel ansaaes i de Tider for et meget vigtigt Privilegium, da man sædvanligvis ellers blot tillod Fremmede at føre Handel en gros.

vidt, at de have understaaet sig at udelukke ikke allene Fremmede men og Landets egne Folk. Af de mange danske Kjøbstedprivilegier, hvorudi det tillades vore Egne at fiske og handle i Skanør, kan man ikke slutte andet.

Denne Lübekkernes fordelagtige Handel hos os vedvarede saa længe Kilden til samme, det rige Fiskerie ved de skaanske Strande, var ved Magt, i det mindste til det 15de Aarhundrede, som man kan slutte af den Mængde Lübekkere som den Tid opholdt sig i Skaane. Aar 1415 var der ikke mindre end 400 lybske Borgere, som Kong Erik, for at straffe dem paa Keiser Sigismundi Vegne, lod anholde tilligemed deres Gods *).

Ligesom Lübekkerne, ifølge det Ovenanførte, maa tilskrive Kong Waldemar II Begyndelsen til deres blomstrende Handel (conf. Hvitfeldt Pag. 178), saaledes skylder ogsaa en anden af de Danmark siden saa hadske Hansestæder, nemlig Stralsund, samme Konge sit første Ophav Aar 1210, og de øvrige nærmest ved Danmark beliggende og til dette Forbund henhørende Stæder vare Kongerne dette hele Aarhundrede igjennem saa runde til at begave med Privilegier og Forrettigheder **) at man ikke kan undlade

*) Kofod Ankers Lovhistorie 2den Del S. 230.
**) See Sartorius l. cit. pag. 211.

lade at tænke paa Manden i Fabelen, der opklækkede en Slange i sin egen Barm.

I det 14de Aarhundrede er Danmarks Ydmygelsesscene førstegang i Rostok og det i en meget højtidelig Anledning. Hvitfeldt fortæller det saaledes under Aar 1311: "Tilforn er formeldet, at de Rostokker (Aar 1290 og 1302) antog Kong Erik Menved for deres Herre og Konge, og svore ham Huldskab og Lydelse. Men nu udi Aar 1311 havde Kong Erik ladet forskrive et stort Hof af fremmede Fyrster og Herrer at skulde møde hannem i Rostok, hvor han agtede at holde Dystrenden Stikken og Brækken efter den Tids Skik og Brug. Did kom 20 fyrstelige Personer, hvoriblant Marggreverne Johan og Waldemar af Brandenborg, de slaviske Fyrster og Herrer; men Borgerne, frygtende for deres Friheder, vilde ikke have dem udi Rostok, hvorfor han nødtes til med fornævnte Fyrster at bygge sig Telte Pauluner og Træhuse af Fjæle at opholde dem udi. — — — For denne Hovmod og Spot Skyld, at de Rostokker lukde Byen for deres egen Herre, forbandt Kong Erik sig med Marggreve Waldemar og de andre Herrer imod dem. Sammetid blev beklaget af Hr. Henrik af Meklenborg, at de Wismarske, hans egne Undersaatter, ikke have villet tilstede ham at holde hans Bryllup der udi Byen. Hertug Witslav af Rygen klagede sammetid

tid over de Stralsunders Modvillie mod sig; hvilke 3 Byer (Rostok, Wismar, Stralsund) dentid begyndte at tiltage udi Næring. De fik Gripswold (Greifswald) med dem, og tænkte heller Krigen at forekomme end forekommes, og efterat Kong Erik var bortdragen, fulde de med en stor Flode ind i Danmark, ødelagde Helsingør, Amager, Skanør og Falsterbodslot og mange smaa Øer".

Denne Krig endtes dog dennegang saaledes, at Stæderne maatte krybe til Korset og betale Bøder, hvorpaa Kongen Aar 1313 i Wordingborg gav de Rostokker Brev, at den Fejde han med dennem havde ført, nu aldeles var endt, saa de fremdeles maa søge hans Lande og nyde deres Privilegier og Friheder, som hans Forfædre havde beseglet dem.

Mindre heldig var Waldemar Atterdag. Han søgde vel, hvor han kunde faae Rum dertil, at indskrænke deres for Landet skadelige Privilegier, paalagde en højere Told, og gav ogsaa deres Handel et føleligt Stød da han 1361 erobrede Gulland og udplyndrede Wisby, hvor han, som Hvitfeldt beretter, "samlede et usigelig stort Bytte og Rov fordi det var en Stapelstad og Nederlag", men han havde baade inden- og udenrigs alt for mange Modstandere til at han jo her maatte give efter. Han prøvede mangen Dyst med Stæderne, men ved enhver

ny Fred der blev sluttet greb de alt videre og videre om sig. Af de adskillige under denne Konge med Hansestæderne sluttede Tractater er der ingen der kaster et større Lys over Handelens Tilstand i Danmark end den af 1368, da Kong Albert af Sverrig, der allerede ansaae sig for Herre i Danmark, og, som Manden i Fabelen, solgte Huden før han havde skudt Bjørnen, gav Stæderne et Privilegium, hvori blant andet fastsættes følgende: Stæderne skal have deres egne Fogeder paa deres Fid i Skanør og Falsterbod, og hvor det ellers kan være dem tilpas andensteds i Skaane. Man skal ingen Tydsk stevne uden for deres egen Foged og Ret, der skal han dømmes. De maa holde paa deres Fid Krohuse og tappe Mjød, Vin, Øl. De maa paa Fiddene kjøbe og sælge almindelig Lærred, Klæde, Humle og Salt. Udi Klædebodene maa de lade overskjære og sælge Klæde og Lærred udi Alental. Ydermere maa Skomagere, Kræmere, Kjødmangere, og allehaande Embedsfolk (ↄ: Haandverksfolk) friligen bruge deres Næringsvej uden nogen Afgift. Ydermere maa (de tydske) Kjøbmænd have deres egne Skuder og Baade at fiske under Skaane. Ydermere maa de have Prammer og lette Skuder, hvormed de maa føre ud og ind naar dem lyster. Førte en Kjøbmand sit Gods fra en Kjøbsted til en anden, deraf skal ingen Told svares. Det er Tolden som forresten af alt Gods skal gives, af hver Læst Sild

20

20 skaanske Penninge. Den Sild man skiber og lader igjennem Øresund, af den er man ingen Told pligtig, men Skibet, som Sildene i føres, giver 11 Skilling Grot. Af en Tonde Kokjød er Tolden 2 skaanske Penninge; af en Tønde Smør 10; af et Dægger Oxehuder eller Kohuder 10; af en levende Oxe, man vil føre over Søen, 10; af en Hest som haver kostet over 20 Mark, 2 Ort, af en Hest som koster ringere, 2 Ortug. Men alle tydske Kjøbmænd, som i Skanør og Falsterbod boendes ere, som eje selv Jord og Grund, de ere fri.

Vel var Kong Albert siden ikke istand til at hjemle Lübekkerne de store Friheder han her tilstod dem, men Omstændighederne vare dog saaledes, at det ikke gjorde Hansestæderne nogen Forskjel, thi Waldemar maatte ikke allene 1371 stadfæste dem deres Handelsprivilegier, men ogsaa bide i det sure Æble, at da det havde kostet ham saa meget at faae Skaane igjen forenet med Riget, maatte han nu overlade Stæderne det bedste deraf, nemlig to Trediedele af Tolden og al Nytte af Skanør, Falsterbod, Helsingborg, og Malmø, i 15 Aar, og havde Lübekkerne imidlertid disse Kjøbsteder og hvad dertil hørte, altsaa den største Del af Landet, i Pant.

Nu var da Hansestæderne ganske i Besiddelse af det i de Tider saa uendelig vigtige skaanske Silde-

 fiskerie.

fiskerie. De ydede en ringe Told og havde flere Rettigheder end de Indfødte, hvis Activhandel alt mere og mere kom i Forfald. Og er det især mærkeligt, at Hansestæderne vare toldfri i Sundet.

Da de stipulerede 15 Aar vare omme, blev Pantet givet tilbage, men Lübekkernes Handelssuperioritet varede endnu længe ved uforstyrret saavel under Dronning Margrete som under Oluf. Under Erik Pommer vare Hansestæderne ikke ganske saa heldige i deres Krigsoperationer imod Danmark, og deres Handel hertillands begyndte nu noget at mindske, deels fordi Hollændernes Concurrence (ifølge Hvitfeldts Vidnesbyrd S. 762) begyndte at være dem ivejen, og deels fordi Kongen bar megen Omsorg for de danske Kjøbsteders Opkomst. Han udgav f. Ex. 1422 en Forordning, hvorved Kjøbenhavns Indvaanere fik samme Privilegier og Friheder, som andre Borgere havde paa Markeder og Fiskerlejer, især i Skanør. Forordningen tilholder blandt andet: at ingen Gjæst (ɔ: Kjøbmand der ikke var besiddende Borger i Kjøbenhavn) maatte sælge Klæde, Lærred, Øl, Salt eller Humle, i Alental eller i Kander eller Skjepper, men alt i store Partier. Ikke heller maatte nogen Gjæst gjøre Landkjøb eller kjøbe Noget at udføre uden af Kjøbenhavns Borgere.

De

De som Herberger og Gjæsterie opholde skulle, de skal have fal Øl Mad og Foder, og dertil Stalderum til saa mange Heste som Kongens Foged og Raadet tykkedes.

I samme Aar gjorde han følgende Anordning for alle Kjøbsteder:

Hver Embedsmand skal nære sig af sit Embede, Bagere af sin Bagning, Sudere af Skogjerning, Smed af Smedegjerning, Guldsmede, Skræddere, Kræmere, Skindere ligesaa. Borgere og Bymænd som saadant Embede ikke have lært, de bruge dem med deres Kjøbmandskab og deres Brygning.

Hvo der i nogen Kjøbsted nogen af disse forнævnte Embeder vil vinde, som de kalde deres Laug, da skal han give for sin Indgang i Embedet, saa meget som han giver Byen naar han vorder Bymand. Kjøbstedmændene i alle Kjøbsteder skulle stikke et Tegn ud naar Torvedagen er, og denstund og saalænge det Tegn staaer, imedens maa Ingen kjøbe eller sælge uden bofaste Bymænd og Borgere, og skal det Tegn ikke staae længere end til Klokken 10. Derefter kjøbe og sælge Gjæst i hvo han er.

Helsingør og Landskrone fik Kjøbstedprivilegier. I de sidstnævnte heder det (i *Accessio* ꝛc. bag

i 2den Tome af Ankers Lovhistorie pag. 249): Naar Nogen af Raadet i Landskrone fra dem farer eller bortdøer, skal de Raadmænd som igjen ere, have Fuldmagt at kejse en anden igjen i hans Sted.

Fremdeles skal de samme Raadmænd have Magt at skikke alle Embeder i samme By, som ere: Sudere, Skindere, Kjødmangere, Bagere, Skrædere, Wandtsnidere, Rebvindere, Smeder, og Bødkere, og alle andre saadanne Embede.

Ingen skal begynde noget Compagnie eller Gilde i den samme By uden Raadmændenes Minde.

Borgemestere og Raadmænd have Magt at sætte Kjøb paa Vin og Øl.

Eriks Eftermand Kong Christopher Bayrer lod sig Kjøbstedernes Opkomst og Handelens Fremme være ikke mindre angelegen. Foruden de særskilte Privilegier, som meddeltes enkelte Kjøbsteder, lod han ogsaa 1443 udgaae en med den, samme Tid udgivne, kjøbenhavnske Stadsret paa de nødvendige Forandringer nær ligelydende — almindelig dansk Kjøbstedret. Deri ere, blandt andet, følgende Bestemmelser:

Borge=

Borgemester og Raad skal herefter have deres Stads-Kieldere, hvorudi de skulle have fal tydsk Øl og andet fremmed Øl for billig Pris og sælge det til dem som i Kander vil lade det hente.

Enhver Borger, ogsaa i Kroen, maa have tydsk Øl fal udi deres Huse til at drikke med deres Gjæster, men ikke at sælge i Kandetal ud af Huset. Og derfor skulle de give Kongen aarligen 2 Øre Penge (ɔ: halvtredie Skilling danske).

Enhver Mand baade Borger og Kroerske maa have dansk Øl fal baade i og uden Huset.

Hvis Nogen vil gjøre Bryllup han skal ikke have mere end 20 Borde med Mad og ikke mere end 5 Retter, uden det skeer at han har nogen Herre Fyrste eller Biskop til sit Bryllup, da maa han have flere Retter men ikke flere Borde med Mad.

En Vinhandler maa ej tappe sin Vin før der er sat Pris derpaa af Borgemester og Raad, og deraf er givet Accise efter gammel Sædvane, nemlig 2 Grot (ɔ: en Skilling og halvanden Hvid dansk) af hver Fad Vin, og derforuden skal han give Borgemester 2 Stobe Vin, og Fogeden 2 Stobe Vin.

Ingen Gjæst (ɔ: fremmed Handelsmand) skal sælge sit Gods udi Skibet eller paa (Skibs-) Broen, men han skal først skibe det op i sit Herberge og sælge det siden, undtagen Korn, Kul, Tømmer, og ferske Sild.

Salt, Humle, Jern, Smør, Tælg og andre saadanne Vare skal man sælge og kjøbe ved Vægt.

Raadet skal have et Hus, hvorudi de skulle have deres Pund- og Skaalevægt og gjøre dermed enhver Mand Ret; og Indkomsten deraf hører Raadet til, som af Arilds Tid været haver.

Under Christopher Bayrers nærmeste to Efterfølgere Christian den Første og Kong Hans, der begge endnu høre til den Periode vi nu ere ved i vor historiske Udsigt, skete ingen væsentlige Forandringer i den danske Municipalforfatning. Med Handelen blev det paa den gamle Fod. Mængden af Hansestæderne, deres store Magt, og den Forfatning Riget i Henseende til de svenske Uroligheder var i, tillod ikke, at enten Christian eller hans Søn kunde gjøre andet end stadfæste Stædernes Privilegier i deres Riger og Lande. Da en stor Del af de hollandske og nederlandske Stæder havde forstrakt Kong Christian med Penge, som han altid trængde til, maatte han igjen tilstaae dem den Villighed, at de fik nogen

Efter-

Eftergivelse i den ny Told, han havde anlagt i Helsingør.

Vel har Tidens Tand ikke levnet os megen Kundskab om de Indretninger som under Christians Regjering skete til Handelens Fremme og Landets Opkomst, dog ligge 3 didhensigtende Anordninger for Publici Øjne *), og de synes ikke at vise, at man gik frem med Tiderne, da den seneste røber mindre Indsigt i Handelspolitik end den første.

1460 gjordes saadan Anordning for Lolland, at "ingen Husmand eller Svend der er i Gaarde med Bonden, maatte gjøre Forprang eller Noget kjøbe paa Landsbyerne til Kjøbmandskab. Ingen udlændisk Mand maatte kjøbslaae i ulovlige Havne, men skulde sælge til Kjøbstederne og der kjøbe og give Told. Naar nogen Bonde eller Brydie segler til Tydskland med det de have hjemme avlet, og igjen kjøbe Kobber, Klæde, og andre Vare til deres Huses Behov, da skulde de ikke segle om Nattetide, men om Dagen, og lade Dannemænd see hvad de føre og hver give sin Told".

Men denne skjønne Frihed i Næring og Bjæring varede kun kort. Ved en Forordning af 1472

 bliver

*) Langebeks Jubeltale over Christian I, S. 49 og 54.

bliver selve Bonden samme Baand og Lænker paalagte, som efter den første Anordning blot laae paa Husmænd og Tjenestekarle. Nu befales nemlig, at "Bønderne skal bruge og bjerge sig med det dennem bør og ikke bevare sig med (ↄ: befatte sig med) noget Kjøbmandskab eller frit Haandverk at haandtere paa Landsbyerne. Bønderne skulle og ikke være Landribere eller Forprangere at kjøbe enten Fæ eller andet at bruge Kjøbmandskab med".

At de Gespenster, Forprang og Landprang, spøgede i den Tids Menneskers Hoveder, maa man forresten ikke stort undre sig over. Den oeconomiske Overtro er vel neppe endnu allevegne udryddet. Men derpaa fulgte 1475 den værste Handelstvang. I den da udgivne og hos Hvitfeld S. 951 aftrykte Forordning heder det i den allerførste Artikel: "Tydske Mænd maa segle ind udi vort Rige Danmark, men ingen Danske *) til Tydskland, med Kjøbmandskab. De Danske maa sælge inden disse 3 Riger den ene til den anden".

"Hren

*) Ved at læse den i Sandvigs suhmske Samlinger til den danske Historie 2det Bind S. 144 indførte Anordning af Christian II, er jeg falden paa den Gisning, at her efter Ordet danske ved en Afskrivers Skjødesløshed eller en Trykfejl er udeglemt Ordet Bønder. Det eneste

"Øren maa drives af Indenrigsmænd til Falsterbod Skanor Dragør og andre Fiskerlejer og Kjøbsteder, sammeledes til Assens Colding og Ribe, og ikke længere af Indenrigsmænd sønder ud".

"Vore Borgere maa forfragte tydske Mænds Skibe at føre fornævnte Kjøbmænds Gods til Tydskland, men dog saa at de ikke selver sende noget deres Gods eller Kjøbmandskab derud".

Jeg veed ikke at forklare saa sær en Forordning anderledes, end at antage med **Modeer**, i hans Prisskrift Försök til en Historia om Svea Rikes Handel,

> ske som maatte kunde holde En noget tilbage fra, med fuld Overbevisning at antage den Hypothes, er, at vore store Historikere og Oldgrandskere, en Langebek, Suhm, Lüxdorf, i deres Exemplarer af Hvitfeldt, hvor de har anbragt saa mangen en oplysende Randglosse, ikke har havt Noget at erindre ved dette underlige Forbud imod al activ Handel. Ogsaa anfører Langebek i sin Jubeltale over Christian I. S. 54. denne Handelsforordning, uden at tænke paa nogen critisk Emendation af Texten. Mangel af Nojagtighed hos den gode Hvitfeldt er forresten ikke noget Nyt, selv i Titelen eller Overskriften af denne Forordning er, saavel i Qvart- som Folio-Udgaven, indløben den Trykfejl, at det heder: "Forbund om Korn at udføre", istedetfor Forbud.

Handel, Stokholm 1770, Pag. 43, at man troede at vinde derved, at vore Nødvendigheder bleve os tilførte, og at Andre søgde vore Havne for at have den Ære at handle med os. Man indbildte sig og hel vrangelig, at man derved kunde have Anledning til at tvinge Priserne; og man ansaae dem for vore Opvartere, der i Grunden vare vore Herrer.

Under disse to første Konger af den oldenborgske Stamme, Kong Christian og Kong Hans, bliver vor Udsigt over Kjøbstedernes indvortes Væsen og over de Baand og Byrder som laae paa deres Næringsveie derved betydelig udvidet, at vi nu møde de ældste egentlige Laugsartikler, der fra første Færd af vare af selv samme Beskaffenhed som de gamle Gildesskraaer, der ere omtalte herovenfor ved det tolvte Aarhundrede, S. 130 o. følg. Fra Tid til Tid havde Gildesbrødrene, naar de dreve en og samme Haandtering, bestemt visse Anordninger til fælles Nytte og til deres Næringsvejs Opkomst, og derved alt mere og mere nærmet sig den Form, som Laugene siden har vedligeholdt i en Tid af 300 Aar.

De mærkeligste af denne Tids ved Trykken bekjendtgjorde Gildesskraaer eller Laugsartikler og Vedtægter ere de Odense-Kjøbmænds af 1476, fornyede og confirmerte 1496, indførte i de suhmske Samlinger

ger til den danske Historie 1ste Binds 1ste Hæfte S. 15—37; de Svendborg-Kjøbmænds og Skippeeres, 1444 stiftede og af Christian 1ste 1477 confirmerede, i samme Samlingers 2det Hæfte S. 47—56; Guldsmedes, Remmesnideres og Sværdfejeres i Svendborg. som ere uden Aarstal, men som synes at være ældre end Kjøbmændenes, aftrykte sammesteds S. 210—214. Privilegierne for Guldsmedene i Kjøbenhavn af 1496, i Danske Magazin 3die Bind S. 331. Skomager-Gildets Skraa i Aalborg af 1509 sammesteds S. 230. Da jeg har de af Kofod Anker i hans Lovhistorie 2den Tome S. 338 paaberaabte haandskrevne Laugsartikler af 1471, for nogle Haandverkslaug i Slagelse, liggende for mig, vil jeg deraf anføre Noget til Prøve.

I Bagernes Laugsartikler forekomme følgende Artikler:

Hvo som vil Bager-Embede vinde — — han skal bage tvende Bægter for Oldermands Ovn, en Hvedebrød og en Rugbrød.

Item. Hvo som vil indgange i vort Lav og nyde vor Frihed han skal give os to saltede Bøster, tre ferske Retter, Smør, Ost, Hvedebrød, Rug-

brød,

brød, som der behov gjøres, en Tønde Øl, for hans Indgang, og 2 Skilling Grot til Messen.

Item. Derefter naar et halvt Aar forganget er, gjøre da Lauget en hel Kost som er 3 saltede Bøster, 5 ferske Retter, Smør, Ost, Rugbrød, Hvedebrød som behov gjøres efter Skjellighed, og 2 Tønder Øl, og 2 Skilling Grot. Og dertil skal bydes Borgemester Byfoged og Kjæmmener.

Ingen skal bage om Løverdag eller Mandag og gjøre sine Brødre Skade med.

Item give Bagerne i Slagelse hver Juleaften Kongens Foged 100 Hvedebrød og 100 Rugbrød, fordi at nogle Udenbyes skal ej føre Brød herind imod deres Villie, uden i Jacobi Marked.

Smedenes Laugsartikler der sammesteds af Aar 1469 begynde saaledes:

Dette er de Artikler og Forord der paafundne ere af Borgemester og Raad i Slagelse, alle Gildebrødre at holde i Smedelauget i samme Stad.

1) at Hvo som vil indgaae i hvilketsomhelst Embede enten Smed eller Grydestøber eller og Kiedelsmed og vil boe hos os i vor Stad, han skal give til

til vort Laug 1 Skilling lübsk og 2 Mark Vox for sin Indgang, og gjøre os en Kost med 5 ferske Retter, 3 Bøster, 3 Fad Smør, 3 Oste, 3 Hvedekager, hver Søskende (ɔ: enhver saavel Gildesbroder som Gildessøster) en Hvedeløf, og saameget Øl og Rugbrød som dem behov gjøres.

Hvilken Broder en anden sin Broder gjør Forkjøb med Kul, Jern, eller anden Malm, give en Tønde Øl til Vide (ɔ: Straf) derfor.

Hvilken Broder der søger vort Gildeshus eller Samling med bare Fødder eller Ben, give en halv Mark Vox til Bedring derfor.

Hver Svend og Dreng som sættes til vort Embede, give en Tønde dansk Øl, 4 Bøster, 4 Fad Smør, 4 Oste, hver Broder en Hvedeløf, og Rugbrød dertil saa meget som dem behov gjøres efter Oldermands Ord.

Ingen Broder skal sin Broders Svend undlokke, uden det saa er, at han haver det med sin Broders Minde, under en Tønde Øl til Vide derfor.

Det er og saa forordnet, at ingen Guldsmed skal holde nogen Kleinsmed der fortinnet Gjerning gjør, under 1 Tønde Øl til Vide til Lavet og 1

Tønde

Tonde tydsk Øl til Byen. Item: Ingen Kleinsmed skal gjøre nogen grov Gjerning der stenes skal, saasom Øxer Leer eller Segle, under 1 Tønde Øl til Lauget og 1 Tonde tydsk Øl til Byen.

Ingen udvortes (ↄ: fremmed, udenbyes) Smed skal stande herude med sin Gjerning om Torvedagene eller anden Tid om Ugen.

Hvo der skal gjøre sin Mesterkost, han skal byde dertil Borgemester og Byfoged med deres Hustruer.

Item. Hvilken der skal boe med os i vor Kjøbsted Slagelse, han skal gjøre 3 Stykker Gjerning, som er en Spade og et Schære og en Øxe. Kleinsmeden skal gjøre et Par Bøjler, en Spændhage, og et Par Sporer.

Saalunde lyde nogle for Gildebrødrene af Skomagerembedet, af Datum 1471.

Først skulle de give Byfogden i Slagelse 20 Gylden hvert Aar, derfor at Ingen skal øve Skomagerembede, saasom er at kjøbe barket Læder og ej gjøre ny Sko, og ej sætte Barkkar eller Stenkar foruden alle Brødres Villie og Samtykke.

Item

Item skulle de give Provsten hvert Aar 8 Groth, derfor, at hver, som behov gjøres, maa røre sit Stenkar og Barkkar om budhellige Dage foruden nogen Prælats Hinder.

Hvo som vil være Broder i vort Lav, han skal hente sit Ægtebrev, og skal han lovligen være skilt fra sit Herskab. Og skal han gjøre et Par Støvle, og et Par snørede Sko med Højelse og underforet, og et Par Sko inden snørede med 3 Stykker, saa at Brødre tage tiltakke dermed. De fornævnte Sko og Støvle skulle gjøres til (i) Oldermands Hus.

Ingen skal gange til nogen af vore Koste (ɔ: Gjæstebude) uden Husbonde og Husfrue, uden saa vare, at noget Bud ginge til dem med diende Barn og strax hjem igjen.

Hvo som er fra Laugstevne uden Oldermands Minde og lovligt Forfald, han skal give 1 Mark Vox til Alteret. — Dette er lovligt Forfald: Sygdom, Ligfærd, Bryllupsfærd, Søgning efter sin Tyv, og Byes Forfald paa Herskabs Vegne.

Hvo som fører ny Sko paa Landet at sælge, uden til fri Marked, han skal give en Tønde Øl og 3 Mark Vox, og ligesaa meget til Raadet.

Ingen skal have ny Sko fal uden udi Skoboderne eller hjemme til sit eget, uden i Jahrmarked.

Hvo som lokker en Andens Svend ud af Tjeneste uden Bondens Minde, han skal bøde til Lauget 2 Mark og ligesaameget til Raadet, om det vorder kjæret for dem.

Oldermanden og Stolebrødre have Magt at gjøre Naade med Brødrene i alle fornævnte Ærinder efter Brødrenes Raad og Samtykke.

Og nu til Slutning nogle af de "Vilkaar og Skraa, som Suderesvenne (ↄ: Skomagersvende) have optaget i Slagelse, haardeligen holde skullendes af dem og deres Efterkommere til Guds Hæder og Jomfru Marias".

Hvo som vil Broderskab have i dette Laug, han skal give 4 Engelske for sin Indgang. Hver Skaffere af dette Selskab skal frit have en Gjæst hver Dag de drikke sammen.

Hvo som efter vor Drik gaaer i Ølkoneboder og taber sine Klæder med Dobbel, han skal give Brødrene en halv Tønde Øl og en halv Mark Vox.

Skeer

Skeer det saa, at Nogen af vort Embede vorder syg, naar han agter til Slagelse at fare, paa en Mil nær eller to, da skulle vore Skaffere for Selskabets Penninge hannem hente lade til Slagelse, og hannem tilskikke en skjellig Qvinde, som ham varetager i hans Sotteseng, og skikke dertil 2 Brødre som med Qvinden vaage skulle, om Nødtørft er, og skulle dertil fange først 12 Hvide Penninger af Selskabets Penninge, om han fattig er; og er det saa, at han ej fanger bedre, før de Penninge ere fortærede, da skulle de faae ham end 12 Hvide Penninge. Bliver han længere syg, da skulle de fange hannem 24 Hvide; da haver den Syge fanget 1 lybsk Mark af Selskabets Penninge, hvilke han skal give Brødrene igjen, saasnart som Gud under ham helbredet at vorde.

Hvilken vor Broder her i Byen syg vorder, han skal nyde den samme Naade.

Naar Brødrene skalle dandse omkring Byen, da skulle de holde hverandre i Haanden, og Ingen skal gaae ene omkring Gaden eller i nogen Gaard at løbe og ej lade deres Dands adskilles.

Hvilken Broder sin Skaal omspilder, han skal give 6 Penninge.

Hvo som opkaster i Selskabets Hus, han skal give 2 Mark Vox og en halv Tønde Øl.

Hvilken Broder som ham gjør Forkjøb, der fordandse skal, uden Skafferens Minde, han skal give en halv Tønde Øl.

Ingen Broder skal vor Spillemand Fortræd gjøre og ej for sig særlestes (ↄ: aparte, allene) nøde til at lege (ↄ: at spille) uden Skafferens Minde; hvo det gjør, han skal give en halv Tønde Øl.

Vore Skaffere skulle ingen Mand eller Qvinde, inden Selskabet eller uden Selskabet, Penninge laane, uden paa godt Sølv-Pant.

Hvilken som vorder befunden, at han tager Børster af levende Svin, han skal gjelde 2 Engelsk.

Hvilken Svend af vort Embede paa Landet gaaer og gjør Sko eller tilhjelper at gjøre Sko, han skal bøde en Tønde Øl og 2 Mark Vox i vor Frue Compagnie.

Saa meget om den Tids, over hele Riget udbredte, Gildesvæsen.

Endnu

Endnu staaer tilbage, før vi forlade Kjøbstæderne, at anføre et Par i *Scriptores rer. Dan.* bevarede Underretninger, som vise, hvilke Slags Skatter og Udgifter Kjøbstædernes Indvaanere havde at udrede, og hvori det saa ofte forekommende Byens Tynge den Tid bestod.

Aar 1484 fastsættes: at i Nestved, som laae til Skovkloster, skulde hver, som vilde vinde Borgerskab, give Abbeden 6 Grot.

Hver Bryzger skal give Klosteret aarlig 2 Grot.

Hver Bod, som ej er tilfæstet en Gaard, skal betale 1 Engelsk Toftegjeld (ɔ: Skat af den Tomt den staaer paa).

Hver Embedsmand 7 Lybske.

Af hver Gaard en halv Grot Toftegjeld.

Hver Bager 7 Sterling, og hver Løverdag et Hvedebrød.

Hver Kjødmanger 4 Grot, og hveranden Søndag en Steg.

Af alle Suderne en halv lødig Mark og eet Par Støvle.

Af hver Skræder 4 Engelske.

Af alle Kræmerne et Pund Ingefær.

Af alle Skinderne en Skindkjortel saa god som 3 og en halv Skilling Grot.

Af hvert Fad Vin, som sættes, skal Abbeden have et Stob af til Gudstjenesten *).

I 14de Aarhundrede, da de roeskildske Bisper ejede den ene Fjerdedel af Byen Roeskilde, og havde de øvrige tre Fjerdedele til Pant af Kongen, da beregnes Bispernes Indtægt deraf saaledes:

Midtsommersgjeld, af hver Gaard og øde Jord 1 Sterling.

Ølgjeld, af hver Ølkone eller Kroerske hver Allehelgenes Dag 5 Grot.

Græspenge, af hver Gaard hver Marias Renselsesdag 1 Lybsk.

Ask-

*) *Scriptor. rerum Dan.* Tom. IV. pag. 362.

Afstønde, af hver Brygger til Paaskefesten en Flaske godt Øl.

Told saavel i By som ved Strand.

Desuden Fødderne og Tungerne af alt Qvæg, som slagtes til Salg.

End videre Torvørtug, nemlig af hver Vogn 5 Lybske.

Og endelig saavel alle Mulcter og Bøder, som frivillige Tjenester *).

Efter de faa her partieviis fremsatte Lineamenter til et Skilderie af den danske Handels og Haandverksmandens Stilling i nærværende Periode, staaer tilbage at see, hvorledes Landmandens Kaar imidlertid vare.

Vi beklagede ovenfor, at Hansestæderne i disse to Aarhundreder, som Vampyrer, sugede al Saft og Kraft af vore Kjøbstæder, og gaae vi paa Landbygden, møde vi her ligesaa sørgeligt et Syn. Vi see her den talrige Bondeklasse Skridt for Skridt at nærme sig Gabet af de tvende Uhyrer Livegenskab og ubestemt Hoverie, der true aldeles at opsluge den.

*) *Scriptor. rerum Dan.* Tom. VII. pag. 68.

Lidt efter lidt udrives Bønderne af Statsborgeres Tal og derimod indføres igjen den Trællestand, hvis Ringhed og Usselhed vi kjende fra det, derom er fremsat her foran i Bogen.

Da dette Bondeundertrykkelses-System bliver det Emne, som i hvert Stykke herefter udførligen vil vorde omtalt, og det er saa saare problematisk, hvorledes det gik til, at Bondesagen fik den saa uheldige Vending, vil jeg her fremsætte hvad vor store Historiker Suhm, og vor skarpseende Oldgrandsker Rothe derom have for en Formening.

Suhm gjør den Erindring, at man ikke maa troe, at alle Bønder ved Vold og Svig ere blevne gjorte til Livegne eller Vornede; men da Selvejerbønder havde fra umindelige Tider havt Trælle, og mange af disse Selvejere bleve med Tiden til Herremænd, saa beholdt de deres Trælle paa samme Fod som forhen, dog med den Forskjel, at de nu havde ikke Magt at aflive dem, og at de ikke mere kaldtes Slaver eller Trælle, for hvilke tvende Dele de maatte takke Paverne. Men Dyrtid og Liderlighed gjorde ogsaa, at mange Fattige solgte for Penge og Underholdning deres Jorder og Gaarder, ja Personer paa en vis Maade, til de Rige, hvorved Herregaarderne bleve efterhaanden større. Overtro skjænkede

ogsaa

ogsaa paa samme Vilkaar meget Gods til Kirker og Klostere *).

Hvad drev, spørger Rothe, vel Menneskerne til at paatage sig Livegenskabet? Hvad gjorde, at dette taaltes, og at det fik Fremgang? Hvad var det i Sæderne og i Tidernes Beskaffenhed, hvilket gjorde, at Livegenskabet ikke var det værste Onde, der kunde overkomme Menneskerne? Læser! tænk Dig over i de Tider og hen paa de Steder, hvor Haandteringer og Næringsveje ere faa; derhos, hvor Jorden er optagen til Brug og altsaa i Ejers Værge; hvad skal Manden der foretage, naar han har Slægt at føde, men har Intet uden Armenes Styrke, hvorved han kan erhverve? En Plet Jord skal han skaffe sig, vil den dyrke, og saaledes nære sig redeligen; men naar Jordpletten ej er at faae, med mindre man vil binde sig til den; naar Statens Jorder ere deres Ejendom, hvilke Ingen ville have blandt deres Jordbrugere, uden de, der begive sig under Jorddrottens Herredømme; naar fremdeles Regjeringen er uden Kraft; naar Næveret og Undertrykkelse gjelder; naar den fri Almuesmand vanker om og trænges fra mange Sider; naar det er vanskeligt at faae Ret mod mægtige Voldsmænd, med mindre man har mægtig Mand til Forsvar; naar ingen Mægtig vil være andens Forsvar end dens, der hører

*) Suhms samlede Skrifter. VIII. S. 327.

rer ham til og er hans egen; — hvert af disse Træk passer paa hine Tider; men hvad kunde da den Fattige og Ringe? Han maatte blive den Mægtiges Vordnede (ɔ: Beskyttede). — — — — Man forestille sig, hvilken Trængsel og al Slags Elendighed overhængte Folket eller de smaa Jordlodders Ejere. Borgerlige Krige fulgte en paa den anden; Kongerne myrdedes; Vender (item Nordmænd og Tydskere) fejdede imod Landet og røvede grummelig paa disse Øer; hvis Kyster laae aabne; Tydske blandede sig i alle vore Statshandeler, og, som det vel kan siges, paanødede os deres haarde Lehnsfæder. Tiden var nu saadan, at man lettelig kunde samle store Jordlodder, enten af Jorder hvilke ved de fremmede Fienders Paabrud vare blevne øde og forladte, eller af mindre Jordlodder, hvis Ejere havde givet sig under den Mægtige. Men naar da denne store Jorddrot ej allene fik Rettighed til at hæve Skatterne af hans Jorders Beboere, men han og fik Jurisdictionen, ja al kongelig Rettighed sit Stykke Land over, da hvilken Magt den ham gaves over de, der beboede hans Jord! han ansaae sig som Konge; og dette tillades ham formeligen (efter den Calmarske Recess af 1483). Fæsterne bleve kaldte Tjenere og efterhaanden Underdanere *). — — — —

Det er begribeligt, hvorledes Folkefriheden hos os maatte forsvinde, alt som vi kom i Forening med det

*) Lib. cit. S. 302.

det under Aristokratie og Lehnsvæsen dybt sukkende Tydskland. Denne Idee kan blive som en Ledetraad for Tankerne, og man kan ved at følge den vorde overbeviist, at Tiden, i hvilket vort Fædrelands Folk i Synderlighed tabte Hæder og Frihed, var den, i hvilken ikke allene Sæder, ikke allene Prælater, ikke allene verdslige Magnater, hentedes fra Tydskland, men endog siden de flere end een Konge hentedes derfra. Naar man, i sin Udsigt over Tidernes Rad, holder denne Tingenes Fremgang i Tanke, da skal man finde i Historien, hvorledes Livegenskab tog til, og hvorledes det blev højest spændt, efterat Erik den Pommerer, Christopher den Bayrer, og Christian den Første havde siddet paa Tronen *).

Jeg forbinder Ideen om Hoveriet, og især om det ubestemte Hoverie, med Ideen om Livegenskabet; uden dette kunde hint ikke fundet Sted. Jeg siger, at det ubestemte Hoverie kunde ikke fundet Sted uden Livegenskabet: dette ligger i Tingens Natur; thi hvorledes skulde den fri Mand, og end mere den Bonde, hvilken torde ligne sig med gammel Tids Odelsmand, have modtaget ubestemt Byrde, ja den Byrde, at han skulde arbejde for en anden Mand saa meget, som denne det krævede? Naar der siges, at denne Jorddyrkernes Overgang til en saa byrdefuld Stilling maa være skeet ved Tidernes vanheldige

*) Lib. cit. Pag. 305.

heldige Beskaffenhed, og at den maa være skeet uden Lovgiverens formelige Bydende, da siges intet uden hvad Enhver, der vil med Tankerne trænge ind i Sagen, maa finde rimeligt; han skal vel begribe, at de, der fik den høje Overmagt, have maattet liste sig frem til den, og det med skjulte Trin. — —

Dem, der boede paa Andres Ejendomsjorder og havde samme sig overladte til Brug, inddeler jeg i tvende Klasser. Til een af disse henregner jeg dem, der, som Frigivne, følgelig endnu som halv Trælle, fik Jorder at bruge, hvilke vare en andens Ejendom. Til denne Klasse regner jeg og de usle Mennesker, hvilke affstode deres Frihed og mod at nyde Livets Ophold lode sig anskrive blant Trællene eller de Livegne; endnu regner jeg dem til denne Klasse, hvilke vare Krigsfanger, og sattes hen paa en Plet Jord for at dyrke den og leve af den. Derimod til den anden Klasse henregner jeg først de fri Jordejere, hvilke bleve Gejstliges eller Verdsliges Vasaller, og som saadanne fæstede Jord og bleve Landboer; dernæst henhøre de til denne Klasse, der, for at nyde Beskyttelse eller Vord, gave sig under Andre; ligesaa de, hos hvilke Kongen tillod Andre at hæve Skatterne, og derved foranledigede, at de først kom til at staae under den store Jorddrots Birk, men tilsidst ved tilvoxende Trykken bleve aldeles hans Tjenere.

Hvad

Hvad de i første Klasse angaaer, da er det rimeligt nok, at de maatte indgaae hvad Jordejerne krævede. — — — Det var en Klasse Mennesker, der virkeligen var ringere agtet end de egentlige fordum saa kaldte Landboer eller de der sadde paa fæstede Gaardsparter. Jeg skal siden vise Landboernes Værdighed; men her fæstes nu Tankerne allene paa de, der udgjorde Hions (ɔ: Tyendes) eller de egentlige Tjeneres Classe. Saadanne vare Inderskerne, Ugedagsmændene, og Husmændene. Disse havde ej Jord og altsaa kunde de ej yde Varer i Skat; men det blev da meget rimeligt, at de ydede Tjeneste eller Haandgjerning, og de vare derfor (fra første Færd af) de virkeligen hoveriegjørende *).

Da det ikke er muligt, nøjagtigen at bestemme, naar og hvorledes Hoveriet er opkommet, og Spørgsmaalet dog er saa saare interessant, har jeg af vor danske Montesqvieu anført det Fornemste af hvad jeg troede der kunde tænde noget Lys i denne mørke Sag. Vi ville nu tage Krønikerne og see, at Kiendsgjerninger for en stor Del bestyrke de her som Rimeligheder fremsatte Hypotheser.

At Landboernes Arbejdspligt i dette Tidsrum endnu var bestemt ligesaavel som deres øvrige Afgifter, det haves der utallige Exempler paa hist og her

i *Scrip-*

*) Ibid. Pag. 388 og 390.

i *Scriptores Rer. Dan.* Nogle deraf til Prøve. I den roeskildske Bispens Jordebog forfattet omtrent 1370 findes, at af de 24 Gaarde i Hvidby søndre og Ottestrup i Slagelse-Herred, der laae til Bispestolen, skulde hver give 10 Sterling, en Gaas, en Kylling, møde i Høstens Tid hver Uge med 4 Folk og i Høslæt med 2, pløje til Rug med en Plog og til Byg med to. — — — Item. Alle Selvejerbønder (omnes bundones propria bona habentes) og alle Forpagtere af Klosternes Jorder i Slagelse-Herred, saavelsom 2 Gaarde i Bildsø og Drosselberg, skal aarligaars give hver en Ost, en Kylling og en Dags Arbejde *).

I Ringstæd-Herred skal enhver Bonde og Landbo (eller Brydie *Coloni & Villici*) i Høstens Tid arbejde ved Hovedgaarden (eller Sædegaarden, Avlsgaarden, Ladegaarden, hvortil laae 6 hoveriegjørende Ugedagstjenere **), 4 Dage hver Uge og i Høslæt 2 Dage ***).

I Ballerup i Smørum-Herred har Bispen 5 Bol Land, hvoraf hvert enkelt kan faae mere end andensteds

*) *Scriptor. rer. Dan.* Tom. VII. pag. 15—16.

**) Curia principalis, qvæ habet sex inqvilinos servientes.

***) Ibid. pag. 52.

denstedts et, og ere der Enge og Græsgange nok. Af disse 5 Bol ligge de to til Ladegaarden. Item har Ladegaarden 5 Gaardsæder (ɔ: Fæstere og Ugedagstjenere), som have Ager og Eng af de tvende Ladegaarden tilliggende Bol, paa det Vilkaar, at de om Høsten skal arbejde 4 Dage hver Uge, og efter Høsten udtærske 2 Mark Rug til Sæd. — I Agerup havde Biskopen 2 Bol øde Jord, af meget god Bonitet, som nu blev dyrket under Hovedgaarden eller Ladegaarden (curia principalis) i Ballerup *).

I samme Jordebogs sidste Blade, der ikke ere skrevne for omtrent i Midten af det 15de Aarhundrede, forekommer blant andet følgende Underretning: Til Hoved- eller Ladegaarden Svenstrup kan i Almindelighed rigelig saaes 3 Læst Korn af alle Slags, Byg Rug og Havre. — I Svenstrup ere 8 Husmænd eller Fæstere (Inqvilini dicti Gaardsæder) som daglig arbejde, og som derfor ingen anden Afgift yde (qvi non dant aliam pensionem interim qvod laborant). — I Grønholt ere 10 Fæstere (Gaard-

*) Ibid. pag. 67. Den Efterretning om den øde Jords eller den af sin Ejer eller Dyrker forladte Jords Henlæggelse under Ladegaarden viser saare tydelig, hvad der for en stor Del har været Aarsag til de store Hovmarkers Opkomst.

(Gaardsæder), som ogsaa arbejde, og derfor ere befriede for anden Afgift *).

Paa Møen var der en gammel Bonde, som udsagde for Provsten i Roeskilde, at af hver Fjerding Jord gik der fordum 10 Skjepper Hvede og 20 Skjepper Havre, og at Hveden burde Bonden føre paa sin egen Regning til Kjøge, Havren derimod leveredes i Møen til Bispens Foged **).

I Aarhus Kirkes Jordebog, hvoraf første Halvpart er skreven i det 14de og den sidste Halvpart i det 15de Aarhundrede, heder det i Opregnelsen af den aarhusiske Biskops Ejendomme, at han blant andet ejer det Halve af Nexelø, hvoraf Resten tilhørte Bispen i Roeskilde. I den aarhusiske Halvdel kunde saaes en Mark Korn aarlig, og avles 12 Læs Hø, samt, naar Olden slaaer ind, fedes 40 Svin. Der plejer at være en Forpagter (eller Bryde, *villicus*) som giver omtrent 20. Mark Penninge i Afgift. Her ere ogsaa to Fæstere, hvis Tjeneste plejer at ydes til Forpagteren ***).

I Føl-

*) Ibid. pag. 63.

**) Ibid. pag. 106.

***) Ibid. Tom. VI. pag. 423.

I Folleslov i Sjæland ejede Aarhusienserne blant andet 8 Fæstere (Gartseti), som havde noget lidet Jord *), og hver af dem plejede at betale i aarlig Skyld 2 Skilling Penninge, 2 Kyllinger, og arbejde to Dage om Ugen saalænge Efteraar varer, og tre Dage i Vaar og i Høst **).

Paa et andet Sted ejede de 4 . . . (Fundi) 1 til Forpagteren (Villicus) og 3 til Landboer eller Fæstebønder (Coloni). Forpagterens Afgift er 20 Mark Penge, og saa oppebærer han af hver af Fæstebønderne (Gardſeti ſive Coloni) en Skilling Penge, 2 Kyllinger og 18 Dages Arbejde om Aaret ***).

I Bo:

*) Saavidt jeg kan skjønne, havde de $\frac{1}{16}$ Del af et Bol. De havde nemlig Jord, der stod i Skyld for en Solidus, hvori kunde saaes to . . . . Korn (duo ſolidi annonæ) og avles 3 Læs Hø. I Sjæland, beretter Jordebogskriveren, udgjorde 8 Øre Skyld en Bol, og for hver Øre Skyld kunde, siger han, saaes en Øre Korn, og avles ongefær 5 Læs Hø. Enhver Øre Skyld, lægger han til, gielder her 30 Mark Penge.

**) Ibid. pag. 424.

***) Ibid.

I Vorup i Dronningborg Amt havde Kanni-kerne i Aarhus 2 Forpagtere (villicos) og 7 Lands-bo- eller Fæstebønder (inqvilinos f. Gartfetos) og alle disse havde saa meget Jord, at der kunde saaes 2 Mark Korn aarlig, avles 60 Læs Hø, fedes 300 Svin. De tvende *villici* give hver aarlig 5 Øre Korn nemlig Rug, og anden Smaaredsel. Enhver af de 7 *Inqvilini* skylder aarlig 2 Skilling Penge og 2 Kyllinger. Enhver af disse plejede desuden at yde et Lam og arbejde 3 Dage; men i den Tid, Trugil-lus, Cantor ved Aarhus-Domkirke, administrerede Godset, blev der opreist et Gjerde imellem Kongens Grund og vor Grund, og da blev ordineret, at en-hver *Inqvilinus*, istedetfor bemeldte Lam og Dagar-bejde, skulde sætte et Gjerde paa 40 Alen og holde samme vedlige. Ligesaa stort et Stykke af Gjerdet fik hver af de tvende *Villici* ogsaa paa deres Part.

Blant det Gods Ebelholt Kloster tilhørende, som opregnes i bemeldte Klosters Diplomatarium i VI Tome af *Scriptores rer. Dan.*, forekommer Pag. 187 en Gaard i Havelse lille i Ølsted Sogn Strø-herred i Sjelland, som af hæderlig og velbyrdig Mand Jep Nielsen Aar 1474 er skjødet til Klostе-ret "med al Gaardsens Tilliggelse, som er Ager, Eng, Skov, Mark, Vaadt og Tørt, hvad det helst er eller nævnes kan, intet undtagen, som giver aar-ligaars til Landgilde 2 Pund Korn, halv Rug og

halv Byg, med sine Smaaredsler, som er 2 Skilling Grot, 1 Lam, 2 Høns, 1 Gaas; og Gjæsting at holde som andre Klosterets Vorднede pleje at holde".

Det Anførte kan være nok til at vise, at endnu var Hovarbejdet dog bestemt, endnu den aarlige Afgift taalelig. Tingene vare endnu kun paa Glid. Imidlertid er vist nok mangen overmodig Jorddrot gaaet videre i sine Fordringer, end billigt og lovligt kunde synes; og derpaa have vi frappante Exempler i to store Prælaters Adfærd, saaledes som den skildres i de af Kongerne mod dem udgivne Klagemaale og Besværinger. En af Erik Menveds Klagepunkter imod Erkebispen Johannes Grand var, at han havde havt travlt med at faae Mænd nedsatte i den trællende Bondestand, der vare Kongens frie Mænd og Adelige, hvis Forfædre fra Arilds Tid havde hørt til Frelsestanden *). Og i Processen imellem Kong Christoffer II og Biskop Tyge i Børglum forekommer en Klage fra En, der var Bryde (*villicus*) eller som forestod Avlingen paa en en Kirke tilhørende Avlsgaard, at Bispen havde i hans Fraværelse sendt bevæbnede Folk til hans Gaard og derfra med Vold borttaget en Hest saa god som 160 Mark; 2 Heste og 2 Hopper af Værdie 60 Mark; 24 Stykker Qvæg, Oxer og Køer; 3 Læster Korn, dels i Korn og dels i Mel; 2 Maader Smør; Flæsket af 2

S 2 Svin;

*) Ibid. pag. 292.

Svin; en Kokrop; desuden Sild, Aal, Bønner og Lindser, saavelsom Bohave og andet. Denne samme Tyge oppebar for Føde baade Korntiende og anden Slags Tiende i hele Stiftet, puttede Indkomsterne deraf i sin Lomme, og lod Kirkerne forfalde og de Fattige lide Nød, da det dog var Kirkernes og de Fattiges Bedste, der ved Tienden skulde være sørget for *).

Selv saadanne smaa Byrder, som man i de nysanførte Jordebøger finder lagte paa Almuens Skuldre, bar den ikke villig, allerhelst naar det faldt den ind, at det var Noget som ikke havde gjældt i ældre Tider, eller at det dog ikke Alt havde været saaledes fra Arilds Tid, en Talemaade, der ellers i Henseende til Gemytternes Beroligelse virkede utrolig. Naar dem saa syntes Tingen gik for vidt, gjorde de Oprør; men det bekom dem gjerne meget ilde.

Aar 1313, læser man hos Hvitfeldt, satte Bønderne i Nørre Jylland dem op med Kong Erik Menved, nægtede ham Skat, Landgilde og anden Lydighed, klagede over usædvanlig Tynge og Besværing. Kongen sendte Folk derover for at stille Opröret; men de bleve slagne ved Kolding. Nu kom Kongen selv med al sin Magt, og nu maatte Bønderne falde tilføje, lægge Ophavsmændene ud, som bleve

*) Ibid. pag. 548—49.

bleve hængte, og forpligte sig til at give Kongen af hver Mark Gulds Jord en Skieppe Rug aarlig til evig Tid. Af hvert Herred skulde Kongen strax have 9 Heste, hver saa god som 15 Mark Penninge. Om Kongen vil bygge nogen Fæstning, da skal alle Bønderne, ihvem de tilhøre, hjelpe dertil. Bønderne af Jelling lovede Kongen 20 Heste, hver saa god som 15 Mark, og 2 Pund Korn af Ploven det Aar, det næste Aar skal de betale ham 4 Mark Penninge, og Kongen skal have Kirkernes Tiender i de 5 følgende Aar.

Under Waldemar Attordag fortæller Hvitfeldt under Aar 1355, at Kongen paalagde, at af hver Gaard skulde giores 14 Dages Arbejde for Kongen Aaret omkring, og at hverken Kirkernes eller Klosternes Tienere bleve skaanede ligesaalidet som Kongens; og ved Aar 1357, at Kongens Lehnsmænd beskattede og betyngede Almuen baade med Rette og Urette, hvorover Kongen dels afsatte og dels mulcterede dem; men ved Aaret 1359 heder det atter, at Sjælandsfarerne vansmægtede under det meget Arbejde med Steen og Kalk at føre til Møllers og andre Bygningers Opførelse, item at Almuen mistede Kirkens Korn og kom til stor Fattigdom o. s. v.

Aar 1387 skede et stort Nederlag paa Bønd ved en Kongens Lensmand, hed Bydelsbach, som

havde Børretsholm i Forlehning. Og ligeledes et andet Nederlag ved en anden tydsk Lehnsmand i Jersted Herred.

Men den værste Klemme, der kom paa Bøndernes Hale, var den store Ufærd, som traf dem under Christoffer Bayrer. Det var Aar 1441, at Bønderne i Nørre Jylland bleve oprørske, vægrede sig ved at give Kongen og deres Husbonder Skat og Skyld. I Hanherred paa St. Jørgens Bjerg ikke langt fra Aagaard blev imellem Bønder og Herremænd holdet et Slag, hvori Eske Brock, for sin Haardhed mod Bønderne, blev ihjelslagen af dem og hugget i Stykker; en af de bayerske Øverster blev ogsaa slagen, og 12 Herremænd tagne faugne. Nu rustede Kongen sig og leverede Bønderne en Bataille, som fik det modsatte Udfald. Kongen og Ridderskabet vandt. Mange hundrede Bønder, efter nogle Beretninger henimod et Par tusinde, satte Livet til, de Andre bleve jagede paa Flugten; Somme af dem toges siden til Naade, men maatte løse dem paa det yderste.

Hvitfeldt, i det han beretter dette Sagernes Udfald, tilføjer den Omstændighed ved sidste Slag, at Bønderne havde slaaet en Vognborg omkring dem paa et højt Bjerg, saa at Rytterne torde dem ikke anfalde; men nogle Herremænd droge til, og hver

lovede

lovede Sine Strafs Eftergivelse, hvis de vilde falde tilføie, hvorover Bondehoben formindskedes. Denne Beretning synes godt at stemme overeens med de Vers i Kjempevisebogen, hvori det heder:

Først da rømte de Morsinger
og saa de Forrædere af Thy;
efter da stod de Vendelboer,
og de vilde ikke fly.

* * *

Efter da stod de Vendelboer,
og de vilde ikke fly;
saa bygde de sig en Vognborg,
derfor lod de deres Liv.

I samme Kong Christoffers Tid, nemlig Aar 1446, blev det saakaldte **Laalands Vilkaar** eller Vedtægt forfattet, som staaer hos Hvitfeldt Side 839, og hvoraf jeg, til Slutning paa denne Materie om Bondesagen, vil anføre en kort Extract.

Hovedforfatteren af denne Vedtægt er uden Tvil den fyenske Bisp Henneke, som meget opholdt sig i Laaland og der tog sig meget af Lovs og Rets Haandhævelse, men den er tillige indgaaet og samtykt af Embedsmændene og menige Ridderskab, som byggede og boede i Lolland. Her fastsættes:

Ingen Vordned, enten han tilhører Kronen, Kirken eller Ridderskabet, maa sælge, torvføre eller bortgive Eeg eller Bøg uden hans Husbonds Villie. —

Ingen maatte holde Geder eller jage efter Ræve, eller bruge Haregarn, eller holde Mynder og andre Jagthunde.

Hver Bonde og hver Vordned i Laaland skal have 30 Humlekuler og 6 ympede Pæretræer og Abilder i sin Hauge inden St. Valborgs Dag næstkommende under 3 Marks Brøde *).

Der skal ingen Husmand være, som hel eller før er, der selv kan holde Bolig; — Hvilken Jorddrot haver saadan en paa sin Grund, han skal forsyne ham med Bolig til Besiddelse; haver Jorddrotten ikke Bolig eller Grund at faae ham, da maa Kongens Foged forsee ham med Bolig paa Kongens Grund,

*) Kofod Ancher i Lovhistoriens 2den Deel S. 265 mener, at denne Artikel i denne Provinciallov kan have givet Anledning til den 59de Art. i Kong Christian III. koldingske Reces, hvorfra det igjen er kommen i Christian V. danske Lov III. Bog 13de Cap. Man finder ellers ogsaa Humlekulerne anordnede i en norsk Anordning af Aar 1490. See Hvitfeldt Tom. II. Pag. 1000.

Grund, og dele ham fra sin Jorddrot og til Kongens Grund med Lands Lov.

Vi saae ovenfor S. 235, at Bergen var en af de 4 Stæder udenfor Tydskland, som Hanseforbundet brugte som Oplagstæder, og følgelig maa dens Historie i et Tidsrum, da Hansen spiller saa stor en Rulle, som i nærværende 14de og 15de Aarhundrede, afgive en hel Del Handelsmærkværdigheder. Dem ville vi nu opholde os noget ved, da vi ere færdige med Oversynet over den usle og ringe Tilstand, hvori Danmarks Borger og Bonde i dette Tidsrum geraadede.

For Begivenhedernes Sammenhængs Skyld gaaes i Beskrivelsen over Tydskernes Handel paa Bergen saa langt tilbage i Tiden, som behøves for at see den første Adkomst til de Privilegier og Rettigheder, ved hvis Hjelp de fik den saa skadelige Indpas, og bleve saa rodfæstede i Staden, at det sved til Land og Rige.

Den ovenfor S. 149 f. fortalte Anekdote om Kong Sverrer viser, at Tydskerne allerede i det 12te Aarhundrede havde en drivende Handel paa Bergen, en Handel, hvis Skadelighed Kongen hel vel indsaae, men dog ikke var i Stand til at hemme, da Norge nu engang havde faaet Smag paa de Vine og de

Specerier og var blevet vant til de Fabrik- og Manufacturvarer, som Nordmændene saa aldeles savnede, og ikke kunde selv skaffe sig for saa godt Kjøb, som Tydskerne, der allerede dengang havde faaet Forspring i udbredte Handelsforbindelser og siden ved Hansen bleve de sande Handelsdespoter.

I Norge varede det dog en Stund, inden de fik det paa den Fod de ønskede det, og det var især Engellænderne Skyld i, som allerede dengang rivaliserede med dem om Handelen paa Norge, hvorfra de siden efter Aarhundreder saa godt som ganske have fortrængt dem. Man seer, at Hakon Hakonsen har havt samme Mening om Fordelen af Engellændernes Handel som hans Farfader Sverrer, da han 1217, samme Aar han kom til Regjeringen, sluttede en Handelstractat med den engelske Konge Henrik III, en Tractat, som derved er mærkelig, at det er den ældste Handelsforbindelse, England har indgaaet med en fremmed Stat *).

Efterat de Tydske havde, for at bruge Hvitfeldts Ord, "smaget Norges Godhed og ere blevne forlækkrede paa Landet", have de omsider fra Tid til Tid søgt at erhverve sig ikke blot Handelsfrihed, hvori, som sagt, Engellænderne vare komne dem i Forkjø-

*) *Andersons Origin of Commerce.* London. 1764. Vol. I. Pag. 108.

Forkjøbet, men tillige saadanne Privilegier og Forrettigheder, hvorved de kunde ikke allene betrygge og sikkre deres Handel, men ogsaa bane sig Vej til det Monopol, som de allesteds attraaede. Det ældste didhenhørende Document er et Venskabs- og Handelsforbund af Aar 1250 imellem Kong Hakon Hakonsen og Staden Lübek, der, som ovenfor blev erindret, var Stifter af Hanseforbundet og at ansee for Stædernes Dronning. I denne Tractat vedtages, at den Uenighed og Splid, som hidtil havde været imellem Nordmænd og Lybekkere *), skulde for Fremtiden være aflagt og glemt, Venskab og god Forstaaelse haandhæves, og de lybske Handlende skulde nyde saa gode Friheder og Privilegier, som de nogen Tid havde havt der i Landet **).

Fra

*) Det Uvenskab og den Krig, som denne Fredslutning gjør Ende paa, rejste sig, som Gebhardi i hans Norges Riges Historie 2den Deel S. 35 beretter, af de lybekske Borgeres evige Søroverier, og man seer af Torfæi Histor. Norveg. Tom. IV. pag. 251 at Kong Hakon brugde Repressaille og lagde Beslag paa Lybekkernes Skibe i sit Riges Havne. Naar Sartorius i hans anførte Verk S. 225 i Noten siger: "Die Lübecker litten durch Seeräubereyen an den norwegischen Küsten", og til Beviis for denne Paastand citerer Gebhardi, er det aabenbare en Trykfejl eller en Overilelse; thi hos Gebhardi staaer netop det Modsatte.

**) Tali gaudeant privilegio & libertate, qvalem aliqvo tempore in regno nostro habuerint meliorem.

Fra den Tid af møder intet Mærkeligt om de Tydskes Handel paa Norge, før vi komme til 1278. Da er det ret man seer, hvor stærk de ere begunstigede, og hvilket de allerede da havde faaet. Der udstædes da af Kong Magnus Hakonsen et Handelsprivilegium *) for Kjøbmændene af den tydske Nation (mercatores lingvæ teutonicæ), hvori det tillades dem paa Bryggen og paa Gader og i Baade **) at kjøbe i Detail (Smowaringer); alle Slags Huder, kun ikke paa een Gang mere end en Degger; og Smør, men ikke over 9 Cophini (Løber?)

Lehnsmændene og de kongelige Embedsmænd maatte ikke forhindre dem at sælge deres Varer til hvem dem lystede, naar 3 Dage vare forløbne efterat de havde anmeldt deres Ankomst, i hvilke 3 Dage Lehnsmændene skulde sige Kjøbmændene, hvilke Varer

rein. See Thorkelins *Diplomatar. Arna-Magnæan.* Tom. II. pag. 37.

*) Aftrykt hos Dreier i hans *Specimen de jure Naufragii* pag. 91 og i Thorkelins *Diplomatarium Magnæanum* Tom. II. pag. 81.

**) Her læser Thorkelin *batellis*, som upaatvilelig er rigtigere end Drejers *sacellis*, der endog har forført den ellers saa skarpsindige Sartorius i hans Geschichte des Hanseatischen Bundes ister Th. S. 226.

rer Kongen vilde tage efter Torvekjøb. De bleve befriede for at holde Nattevagt i Stæderne, hvor de laae og solgte deres Varer, fra Skibsdræt *), og fra at arresteres for Gjeld, naar de stillede Borgen for sig. Lede de Skibbrud, da ikke allene maatte de frit og uhindret beholde hvad de kunde redde af det strandede Gods, men Kongen befol endog sine Undersaatter, at under Straf for Forsømmelse skulde Beboerne i det Skibrede, hvorved et Skib forliste, være pligtige at hjelpe at bjerge Skib og Gods imod en billig Bjergelon **). Til Slutningen byder Kongen, at, da Lybekkerne vare de som han havde taget i sin besynderlige Affection, skulde hans Embedsmænd især være redebonne til at tjene dem og skaffe

*) I Originalen *tractio navium.* Dette har Drejer aldeles misforstaaet og underlig fortolket. Sartorius er S. 227 paa det rigtige Spor. Hvo der ønsker en udførlig Forklaring om, hvori Tingen bestod, han læse Kong Magnus's Trondhiems Byes Lov 5te Bog 21de Cap. i Paus's Samling af norske Love 2den Tome. Jævnfør her ovenfor S. 148.

**) Denne sidstnævnte Artikel i Privilegiet er indledet med den skjønne humane Maxime: Quia charitas docet, pluribus subjectos periculis ampliori gratia coeteris relevandos — Vi skal i næste Afdeling faae at see Exempel paa, at det var ikke de danske Bispers Tro.

skaffe dem Ret, naarsomhelst de havde noget at besvære sig over.

Den norske Konge Magnus Hakonsen døer, og hans Søn Erik Magnussen kommer paa Tronen. Han fører Krig med Danmark, og da Lübekkerne i det Øjeblik vare de Danskes Allierede, giver han Befaling til at arrestere alle de forbundne Søstæders Skibe i de norske Havne, sælge dem til Skatkammerets Fordel, og rent tilintetgjøre deres Handel. Nu sendte da Stæderne Wismar, Rostock, Stralsund, Greifswald, Riga, de Tydske i Visby, i Forening med Lübeck, som den fornemste og mægtigste, en Flode i Søen, foruroligede de norske Kyster, og vedtoge indbyrdes hverken at sende Korn Brød eller Øl til Norge. Riget syntes da at være udsat for Hungers Nød, og Kongen maatte beqvemme sig til 1285 at indgaae et Forlig, der, ligesom det senere saa langt vigtigere Forbund imellem de 3 nordiske Riger, er sluttet i Calmar.

Her vedtages, at Stædernes Gods, som var anholdet i Bergen, gives tilbage.

De Norske skulde erstatte Stæderne den lidte Skade med 6000 Mark Sølv norsk, 3 Mark regnet paa Marken, og det inden Aar og Dag.

Kjøbmænd fra Stæderne maatte, lig Borgerne i de norske Kjøbstæder, kjøbslaae fra Morgen til Aften med Fremmede, Gjæster og Bønder, med mindre et almindeligt Forbud udgik.

I Tilfælde af Stridigheder med Landets Indvaanere skulde de staae under den norske Lov.

Stæderne Campen, Stawern, og Grønningen indsluttedes med i Freden.

Af et Document i *Diplomatarium Magnæanum* Tom. II. pag. 114. seer man, at Kong Erik ikke har været i Stand til at udbetale den i Forliget stipulerede Summa til den bestemte Termin. 1288 betaltes der 2870 Mark norske Penninge, Hundredet regnet for fem Snese Mark Penge, i Afdrag paa de skyldige 6000 Mark. Resten gave Creditorerne Dag paa indtil næste Aar, men naturligvis, som sande Kjøbmænd, ikke omsonst. "Nos attendentes", siger Hertug Hakon, "ut qvi gravatur in uno, debet in alio non immerito relevari", eller paa dansk, den ene Godhed er den anden værd; og altsaa skulde Indvaanerne i de 7 Stæder, Lübek, Rostock, Stralsund, Wismar, Greifswald, Riga og Visby, i den Vinter være frie for at erlægge den Told, som ellers ydes ved Sildfiskendet. Og denne Toldfrihed

hed skulde blive staaende ved Magt lige indtil Gjelden var betalt.

Gjelden blev Landet dog omsider qvit, men ikke Søstæderne, de fremturede i at hænge sig ved Bergen, som Borrer ved uldent Tøj. Allerede 1294 fik de deres Privilegier opfriskede og anselig forøgede *); dog løde de endnu ikke paa den tydske Hanse, men paa visse bestemte ved Østersøen og et Par ved Sydersøen beliggende Stæder; og at de Norske selv endnu have drevet nogen activ Handel, maa man slutte deraf, at ved enhver Tractat altid er tilføjet, at de Norske skulde nyde samme Friheder i Stæderne, som disse nøde i Norge.

Og ere vi da nu saaledes komne til den Periode — det 14de og 15de Aarhundrede — hvis Hovedbegivenheder i mercantil Henseende vi i dette Stykke ere i Færd med at overskue. I Begyndelsen af denne Periode våre Conjuncturerne ikke de tydske Kjøbmænd gunstige. Vel lovede den ny Konge, Hakon Magnussen, de syv ovennævnte vendiske Stæder

*) Documentet er at læse paa dansk i 2den Del af Paus S. 182—85, og i den latinske Original saavel i Thorkelins *Diplomatar.* Tom. II. pag. 147—51 som i Drejers *Jus Naufrag.* pag. 94 —97 og i Torfæi *Histor. Norvag.* Tom. IV. pag. 387—89.

Stæder i Førstningen deres Privilegiers Stadfæstelse; men saasnart han fik Rajn dertil, søgte han dog at beklippe dem saa meget muligt. Saaledes f. Ex. befol han Aar 1303: *a*) at de Varer, som engang vare bragte til Bergen, der, under Straf af Confiscation, skulde bortsælges; *b*) at en Fremmed, som blev liggende til efter Jul, skulde svare Byens Tynge og Afgift; *c*) at de ingen Vare maatte udføre uden Lehnsmandens Tilladelse.

Aar 1316 klager Kongen i en Forordning over, at det ikke var de Norske tilladt i Tydskland at kjøbe og udføre andet end Øl, Kramvarer, Specerier og andre undværlige Ting, og at de Tydske heller ikke indførte andet i Norge end slige Unødvendigheder, men vilde derimod have hvad dem bedst tykkedes og det som hans Undersaatter selv storlig kunde behøve nemlig Fisk og Smør og andre Fedevarer. Sligt stred udtrykkelig imod Kongens Villie, som var, at Ingen maatte føre Fisk og Smør af Landet uden hvo der indførte Malt Mel og andre tunge Varer.

I denne samme Anordning, der er at læse hos Torfæus (l. cit. pag. 443) og hos Paus (S. 208 —9), bestemmes, hvor høj Told der skulde gaae af de Varer, som udførtes, og seer man da, at Landets Producter dengang bestode af følgende Species: Smør, Rav, Rekling, Nodder, Hval, Bukke- Gede- Faare-

Lamme- Ræve- Bjørne- Sælhund- Bæver- Odder- Maar- og Ulve-Skind, Kohuder, Vadmel, Svovel, Harpix, Tjære.

Aaret derpaa stadfæstede Kongen en af Rigets Raad og de bergenske Borgere forfattet Handelslov, der indeholdt saa mange Indskrænkelser og var saa byrdefuld for Fremmede, at det havde Udseende til at være rent forbi med al deres norske Handel. Heri fastsættes, at 8 Mænd skal beskikkes til at staae for Indkjøbet af de udenlandske Varer. De skulde kjøbe først til Kongen, saa til Bisper Abbeder og Klosterne, og derpaa til menige Mand, der skulde have Varerne, for det Kjøb som de eligerede Mænd havde givet derfor. De Fremmede vare pligtige at have deres Gods opskibet og henbragt til visse bestemte Steder i Bergen inden 8 Dage vare forløbne fra den Tid, det var blevet dem tilladt at losse. Malt, Mel, Rug, Hvede, Byg, Erter, Bønner, Flesk, Sild, og slige tunge Varer skulde skibes op i Soboderne, og før de vare fyldte, maatte de intet indføre i Gaardsboder og i Kjelderne under deres Gaarde i Byen, undtagen Vin, Øl, Mjød, Honning, Tran, Smør, Fisk. Al Slags Klæde, Bay, Lærred, Knipslinger, Vox, og andre Varer som sælges i Alnetal, skulde holdes fal i Gadeboder. Varerne skulde være søgte inden en halv Maaned efterat de vare opskibede,

bede, og det altsammen en gros, og til Byens Borgere.

Saa broget det end herved saae ud for de tydske Kjøbmænd, saa varede denne Handelstvang dog ikke meget længe. Kong Magnus Erikſen trængte i Krigen mod Danmark til deres Biſtand, og nu opnaaede de igjen 1343 deres fordums Privilegier, hvoraf dette var det vigtigſte, at de uhindret kunde kjøbe og ſælge hvor de vilde, opholde ſig i Landet ſaa længe dem lyſtede, og bleve befriede for al Slags Told, imod af hvert Skib, hvad det end førte, at give et Skippund Korn. Dette Privilegium gjaldt for Lübeck, Hamburg, Wismar, Roſtock, Stralſund, Greifswald, og, ſom her førſte Gang lægges til, for alle Kjøbmændene i de Tydſkes Hanſa.

Herved blev, ſom Sartorius (l. cit. S. 238) bemærker, Grunden lagt til den ſtore Magt og det Monopol, ſom Hanſeſtæderne med Haardnakkenhed bleve ved at udøve i dette Rige henimod to hundrede Aar. De havde Forrettigheder for alle andre Nationer, vare frie for de Afgifter og Byrder, Landets egne Børn maatte bære, havde ved deres ſtørre Handelscapital og deres udbredte Handelskundſkaber og Handelsforbindelſer i andre Lande et ſtort Forſpring baade for Fremmede og Indfødte, og Riget var ſaa-

ledes ganske afhængigt af dem, saaledes som Portugal blev det i vore Dage af England.

Der kan nok ikke tænkes mærkeligere Beviis paa det frække Overmod og den tøjlelose Raadhed, hvormed disse Kjøbmænd haanede Nationen, end det, som indeholdes i de Besværinger, som Kong Hakon først Aar 1370 og siden Aar 1375 anfører *). Under Aar 1370 bebrejder Kong Hakon, Magnus Erikssens Søn, dem, blant meget andet, at de vragede Kongens Mynt; at de ikke vilde tillade de Norske at handle i Søstæderne; at de havde vedtaget, at de Nordmænd, som havde Noget at sælge til dem, ikke maatte føre det lige til Skibene; at de solgte Klæde og Andet i Detail, hvilken Detailhandel ingen Privilegier hjemlede dem; de havde skjændt og brændt langs Kysterne fra Bergen indtil Karmsund, og der og andre Steder i Landet anrettet en Skade og Ødelæggelse, hvis Værd anslaaes over til 48,000 Mark purt Sølv. I Bergen var ofte af Kjøbmændene begaaet Mandslæt, uden at Kongen havde faaet den i Lovene bestemte Bod derfor. De havde, baade offentlig og lønlig, i Bergen, Marstrand og andre Steder gjort sig skyldige i Vold og Mord (hvorpaa mange Exempler nominatim opregnes). Blev nogen Tydsker arresteret for sine Forbrydelser, saa

*) De staae i *Recessus Hansæ*, Haandskrift i det kongelige Bibliothek.

saa blev han af sine Landsmænd med Vold udreven af Justitiens Hænder.

Alle disse Ankeposter uagtet indgik dog Kongen en Stilstand med dem paa 5 Aar. Men 1375 erklærer Kongen, at Stædernes Kjøbmænd, Skippere og Søfolk ofte havde brudt den sluttede Stilstand, og de selvsamme Voldsomheder, han havde besværet sig over 1370, havde vedvaret. Tre fornemme Engellændere havde de tydske Kjøbmænd i Bergen dræbt, uagtet de havde Kongens Lejde. Gjerningsmændene havde deres Landsmænd forhjulpet i Sikkerhed, og istedetfor at bøde Mandebod til Kongen efter Loven eller give Sone til de Dræbtes Arvinger, havde de budet Kongen, ved hans Ankomst til Bergen, 20 Flasker Øl, hvilket han ansaae for en Forhaanelse. Han klager ogsaa over, at de uden Forlov huggede Træer i Landets Skove; samt, at de aldrig vilde lade ham see de Privilegier, som de idelig beraabte sig paa vare dem givne af fremfarne Konger.

Saa dybt var Norge faldet, at der ikke destomindre atter gjordes Fred 1376, og Stæderne fik atter deres ubestemte og ufremlagte Privilegier stadfæstede.

Det stod saaledes hen indtil Aar 1384, da udgav Kongen en Forordning uden Tvil stilet imod

Hansestæderne, uagtet de ikke deri ere nævnte. Kongen forbyder nemlig al Fjorde- og Vardekjøb, og befol, at de som boede i Finmarken og Halogaland saavelsom de fra Søndmør skulde søge til Bergen med deres Varer, de fra Nummedalen til Trondhjem, og de af Romsdalen til Vedø. Hvorved Kongen søgte at forebygge, at ikke Hansestæderne skulde tilforhandle sig Landets Varer fra første Haand eller fra Landsbygden, hvorved gjordes Indpas i de norske Kjøbstæders Handel og Næring.

For at undgaae Vidtløftighed, vil jeg her blot nævne, at der hos Paus (S. 221—24) haves et Par Anordninger af samme Kong Hakon, Trondhjem og dens Væsen vedkommende; saasom, hvor de forskjellige Haandverksfolk (saasom Skomagere, Bødkere, Kobberslagere, Murmestere, Guldarbejdere, Slagtere, Glarmestere, Malere, Sadelmagere, Skrædere, Plattenslagere, Sværdfejere, Snedkere, Skjoldmagere, saavelsom Spiseverter og hvo som ellers havde noget Udsalg) skulde boe; Forbud imod at kaste Grus, Sten og Skarn i Elven; Taxt ikke allene paa Skoe, Støvler, Tøfler, Kappe, Søkjortel, Kjortel med Folde bag paa, Tran, Brænde, Torv, men ogsaa hvor stor Dagleje en Tømmermand eller Grovsmed maatte fordre, naar den, de arbejdede for, gav dem Øl og Mad — og, for at komme til de Herrer af Hansen igjen, vil jeg strax begive

mig

mig til Dronning Margretas Regjering. Da blev der skjændt og brændt i Bergen af en Orlogsflode, der var udsendt fra Wismar og Rostock, der gjorde fælles Sag med Dronningens Fiende, deres Landsmand Kong Albert i Sverige. Der blev siden sluttet Fred, og Hansestædernes Handel begyndte igjen ikke allene paa Bergen, men endogsaa, Bergen forbi, oppe i Nordlandene, en Handel de vare ligesaa forhippede paa, som Engellænderne samme Tid paa den til Island og Grønland. Denne directe Handel forbødes dem under Erik Pommer, som, efter Hvitfeldts Beretning (S. 728 og 734), var listig nok at faae menige Mand i Hansestæderne opbragt imod deres Øvrighed, som den der ved sin slette Conduite var Skyld i at Handel og Vandel standsede. Kongens Forbud var Signalet til Krigsflammens Udbredelse paa ny, Bergen blev atter overrumplet og udplyndret af wismarske Fribyttere. 1435 bilagdes Stridighederne, og de vendiske Stæders Kjøbmænd indfandt sig da atter i Skokketal i Bergen, og nu først begynder man at høre om Hansestædernes berømte Contor i Bergen. Dermed gik det, efter Holbergs Beretning, saaledes til. Strax efter de tydske Kjøbmænds Tilbagekomst til Bergen, efter det med Erik Pommer sluttede Forlig, førte de sig skikkelig op, og gjorde store Forstrækninger til de ved Krigens Ødelæggelser forarmede Bergens Borgere. Men just denne Godvillig-

hed gav Anledning til stort Uheld, saasom Borgerne, der intet havde at betale med, maatte, da Gielden blev krævet, pantsætte deres Huse og Grunde til de Tydske, saa at disse derover finge Lejlighed til at rodfæste sig i Staden; thi, saasom Panterne af Mangel paa Betaling bleve forvandlede til Ejendom, lode Kjøbmændene, naar de bortrejste, deres Fuldmægtige efter sig, under Paaskud, at de maatte have Folk der toge Vare paa deres Huse og Ejendomme. Saa ofte derfor Borgerne foreholdt dem, at det var imod Stadens Privilegier at ligge der Vinteren over, gave de til Svar, at de skulde betale dem deres Gield, naar det skede, skulde de nok efterkomme deres Pligt, og efter Sædvane bortrejse igjen. — Disse paa Bryggen beliggende og til de tydske Kjøbmænd pantsatte og til Betalning tagne Huse og Gaarde ere første Oprindelse til det tydske Contor. Her havde nu Kjøbmændene deres saa kaldte Liggere eller Fuldmægtige, som forhandlede de Varer, der af enhvers Principal eller Factor bleve dem tilstikkede fra de vendiske Stæder, og overskibede dem igjen de norske Varer. Og en Fordel gav dem Anledning til at anmasse sig flere. De bemægtigede sig hele Stadens Handel, forskreve fra Hansestæderne alle Slags Haandverksfolk, som de lode boe hos sig paa Contoret og lode arbejde baade for sig og tillige for Nordfarerne, dem de gave god Credit og derved gjorde afhængige af sig. Fremdeles begyndte de snart at sælge

Øl

Øl og Vin ud i Pottemaal, at opkjøbe af Bønder og Fremmede alle Ædevarer, saa Borgerne igjen maatte kjøbe det af dem. v. s. f.

Nu klagede da Bergenserne over slige Indgreb i deres Næring. Kong Christoffer indleder en Forordning af 1444 med disse Ord: Det har ofte høiligen været kæret af Rigens Indbyggere, at de Tydske af Hænsene (ɔ: Hansestæderne), som Bosidding have i Bergen, der og andensteds i vort Rige Norge gange storligen og meget ud over de dem forundte Privilegier, saa at Kjøbstædmænd og Landets Indbyggere blive fordærvede og forarmede — og Kongen indskrænker da deres skadelige Handel i adskillige Pöster; saasom: Allskens ædende Varer forbyde Vi at ingen udlændisk Kjøbmand mere kjøber, end som dem behov gjøres til deres egen Kost inden Riget, og ej til Bortsending eller Udsalg igjen. — Item: om Landekjøb og om Kjøb i Fjorder, i Fiskeværder eller paa Øer, forbyde Vi høiligen alle udlændiske Mænd saadan Kjøbmandskab. — Item, at norske Mænd maae ej saa frit segle til de tydske Stæder, som Tydske i vort Rige, hvilket Vi mene for Gud og Mænd at ej skjellig tilgaaer, thi ville Vi, at norske Mænd fare frelseligen i deres Stæder, som de segle i vort Rige. Item, at de Tydske lade selv fare udi Skov efter Tømmer og Brændeved, det forbyde Vi dem høiligen.

Der kan intet stærkere Bevis haves for de tydske Kjøbmænds Uforskammenhed og den norske Selvstændigheds Undergang. Denne Forordning, som staaer in extenso hos Paus og hos Hvidtfeldt, var altsaa visselig et Ord til rette Tid; men den stod desværre ikke længere ved Magt end til næste Aar, da stadfæstes "de gamle og rette Privilegier (eller gamle Rette og Privilegier), som de tydske Hænse-Kjøbmænd af Alders Tid havt have;" og mener Holberg, at Erkebiskop Aslak, som med Iver tog sig af Hansestædernes Sag, har været formaaet dertil ved vægtige og gyldne Grunde. *)

Fra nu af og til det 15de Seculums Udgang var der ikke allene ingen Modvægt imod de tydske Kjøbmænds Handelsdespotie i Bergen, men deres Adfærd var endog grændseløs fræk og tumultuarisk. Man læse f. Ex. Efterretningen hos Hvitfeldt under Aar 1455 om det Mord, som de begik paa Biskopen Thorleif, Lehnsmanden Hr. Oluf Nielsen af Talgø, dennes Broder Peder Nielsen, og flere, som gik vel ikke upaatalt, men dog ustraffet hen. Hvorved man ikke

*) "Det har uden Tvil kostet dem en god fed Steg, forend de sligt have kunnet erlange," heder det i E. Edvardsens Bergens Beskrivelse, som haves i Bibliothekerne, saavel det kongelige som Universitetets, i Haandskrift, og som Holberg har lagt til Grund i sin Bog om Bergen.

ikke kan andet end forundre sig over Regjeringens besynderlige Kraftløshed.

Saaledes som Lybekkerne og Hansestæderne husrede i Bergen og andre Steder i Norge, saaledes Engellænderne i Island, hvor de Aar 1467 ihjelsloge Kongens Foged, plyndrede Kongens Gaard, og indsamlede den aarlige Skat. De herover opkomne Fiendtligheder med Engellænderne varede af og til i adskillige Aar, men bilagdes omsider ganske ved et Forlig i Kjøbenhavn 1489, hvori blant andet fastsættes:

Kongen af Englands Undersaatter, Kjøbmænd og Fiskere, maa frit segle til Island og derunder ligge og fiske, kjøbe og sælge uden Forhindring, imod at betale den sædvanlige Told.

Engellænderne skal hvert 7de Aar ansøge hos Kongen af Norge om denne Tilladelses Fornyelse.

Det skal staae de Engelske frit for, at segle paa Skaane, Sjæland, Dragør og andensteds, der at handle og vandle, kjøbe Sild, fersk og saltet, alt imod tilbørlig Told.

Hvis nogen Engelskmand blev af Storm og Uvejr forsat af sin Kaas og da løb igjennem Belt,

skal

skal han i Nyborg erlægge hans Told og Rettighed; ellers skal de løbe igjennem Øresund. Og skal Skipperen og to Baadsmænd med ham sværge, at det skede af Nød, og i ingen Maade for at føre Kongen af Danmarks Fienders og Uvenners Gods der igjennem.

De Engelske maae holde udi Kjøbenhavn, Malmø, Landskrone og andre sædvanlige Steder deres Factorer og Tjenere, som kan vide at ramme deres fraværende Herrers Bedste, sælge og forvandle Klæde i halve og hele Stykker og i Alenvis; dog, blive de staaende der Aar og Dag, maae de svare borgerlig Tynge.

Kongen skal sætte en forstandig Foged paa Island og en i Bergen, som skal oppebære Kongens Told og Rettighed.

Hvilke som strande med Skibe og Gods under Danmark eller England, de maae frit bjerge deres Gods og bjerge lade; Lehnsmanden skal være dem behjelpelig derudi, og det ikke formene; og den forbandede Misbrug med Vrag, som søger Gavn i en andens Skade, skal være afskaffet.

Ingen Sørøvere skulle under England, Danmark eller Norge stædes at have deres Tilflugt,

Gud

Gud give hvad (ɔ: hvilkesomhelst) Nationers Folk de ere af, og ej hjelpes med Vaaben, Værge, Skyds, Fetalie at beskade den andens Undersaatter.

Hvad som af Fribyttere tages, maa ikke sælges paa den andens Havne eller Strømme.

Den Aaret derpaa, 1490, udgivne og hos Hvitfeldt Side 1000 aftrykte Anordning maa slutte disse Collectanea, Norges Handel i nærværende Periode angaaende:

Ingen Landbønder og Bokarle maa bruge eller segle med større Skibe end paa 3 Læster.

Ingen maa løbe med Lagter, Sparrer, Bord og andre Varer udenlands, men allene indenlands, og det af den Aarsag, at Almuen ellers forsømte at dyrke og pløje Landet, hvorover mange Gaarde laae øde og forvoxte med Skov og Krat, hvorved baade Gejstlige og Verdslige mistede deres Landskyld.

Ingen udenrigske Mænd maae handle med Bønder, men med Kjøbstædmænd; uden de som føre Malt, Rug og Mel, de skulle have Lov at handle med Bønder, dog med Fogdens Forlov og at han sætter Kjøbet til Skjællighed.

Alt

Alt Landkjøb paa Bygden forbydes. Ligeledes forbydes Kobbersmede og Kleinsmede at lade sig bruge paa Landsbyerne; kun Grovsmede tillades.

Hver Bonde skal aarligen lægge 6 Humlekuler paa sit Eje- og Lejemaal. *)

Saaledes som der i det Foregaaende ved indstrøede Rejsebeskrivelser er bødet noget paa den Mangel af Interesse, man ellers ved saa mange tørre Lovbestemmelser og forældede Tvistigheder billigen kunde klage over, saaledes giver nu atter Tidsfølgen Anledning til at oplive Foredraget med en Rejse herind i Norden, hvis Begivenheder falde inden nærværende Periodes Grændser.

Fra Adam den Bremers Tid af, i det ellevte Aarhundrede, møde der før nu ingen udførlige Rejsebeskrivelser nord paa. De mange pavelige Nuntier, som i religiøse og hierarkiske Anliggender saa ofte sendtes til disse Lande, kan vel i deres Rapporter til den romerske Stol have ladet indløbe enkelte isolerte Træk til Kundskab om Landenes Culturforfatning; men noget helt og sammenhængende geographisk-statistisk Bidrag haves ikke før i det 14de og 15de Aarhundrede. Her støde vi paa tvende venezianske Expeditioner i vore nordlige Farvande.

Det

*) See ovenfor S. 280.

Det første er Brødrene Zeni's 1380 og følgende Aar foretagne Opdagelsesrejse til det saa kaldte Friesland, Estotiland, Engroneland, Pohrland o. s. v. Men da den hele Beskrivelse over dette Tog, al den Umag, Skarpsindighed og Lærdom uagtet, som saavel J. R. Forster i sin Geschichte der Entdeckungen in Norden, som Justitsraad Eggers i sit Prisskrift om Grønlands Østerbygd har anvendt paa at gjennemgaae, oplyse og forklare den, vedbliver at være en Kjæde af Dunkelheder, og en Tumleplads for Gjætterier og vilkaarlige Hypotheser, lade vi det her ganske staae ved sit Værd.

Af nogle andre Venezianere, som Aar 1432 lede Skibbrud ved nogle Øer i Nærheden af Nordlandene, har man derimod en omstændelig og temmelig sikker Efterretning, saavel om de Gjenvordigheder, de gjennemgik i dette dem saa uvante Clima, da og Mange af dem af Frost, Hunger og Strabadse satte Livet til, som om den Gjæstmildhed, hvormed de Overblevne modtoges af disse nordlige Øboere, hvorved der tillige udbredes Lys over Levemaade, Sæder og Skikke i Norge paa de Tider.

Piero Qvirino, en veneziansk Adelsmand og Skibsreder, begyndte denne Seglads, der løb saa uheldig af for ham, i April 1431. Efter megen Modgang, og især efter at de i November og December

cember samme Aar havde i Jshavet udholdet en rasende Storm, maatte de endelig den 17de December forlade det synkende Skib og begive sig i tvende Baade. Af disse naaede den ene, efterat Folkene, paa 13 nær, vare omkomne af allehaande Jammer og Elendighed, den 6te Januar 1432, en af de norske Øer sydvest for Ofoten.

Paa denne ubeboede Ø, Santi eller Sandø kaldet, nærede disse skibbrudne Mennesker sig nogle Dage med Muslinger og et Marsvin, som de fandt paa Strandbredden. Omsider kom der fra en anden Klippe eller Forbjerg, der laa 8 (italienske) Mile fra Sandø, to Brødre for at søge efter noget bortkommet Qvæg. Disse bleve højst forundrede og bestyrtsede ved Synet af de elendige udhungrede Skabninger, som de her saa uventet traf paa. De toge, efter de Skibbrudnes ved Tegn og Gebærder yttrede Begjering, tvende af dem med sig i deres Baad, som ikke kunde bære flere.

Paa den Baad kom de tó Udsendte, hvoraf den Ene forstod Fransk og den Anden Tydsk, til den lofotske Ø Røst. Da de landede, bleve Indbyggerne ikke lidet forundrede ved disse Fremmedes Ankomst; men de kunde aldeles ikke gjøre sig forstaaelige for hinanden, før Stedets Gejstlig, en Munk af Dominicanerordenen og en fød Tydsker, kom til, som

den

der ene af Venezianerne talede tydsk med. For denne Gejstlige forklarede de nu, hvo de vare og hvorfra de kom, og paa hans Forestilling sendtes 6 Baade, ladte med alle Slags Levnetsmidler, hen efter de andre, som endnu vare paa Sandø. Da de Alle vare blevne samlede paa Røst, fik Qvirini sin Bopæl anviist hos den fornemste Mand paa Øen, hvor han indtil paa fjerde Maaned nød megen Godhed og Velvillie.

Disse Klippeboere havde et godt Udvortes, og deres Vandel var ustraffelig. De frygte ikke for at blive bestjaalne, og bruge aldrig Laas eller Lukke. Det er saa langt fra, at deres Fruentimre blive bevogtede, at de Fremmede endog sov om Natten i eet Værelse med Mand, Kone og Døttre, og disse, naar de gik i Seng, vare de endog splitter nøgne. Om Morgenen toge Mændene ud at fiske, og lode deres Fruentimre ene med de Fremmede. Da Fruentimrene i Maj Maaned begyndte at gaae i Bad, klædte de sig ogsaa nøgne af inde i Huset, og gik derpaa hen til Badestedet, et Pileskud derfra, hvor de badede sig i Selskab med Mandfolk.

Deres Sæder ere saa rene og ubesmittede, at de intet vide af Horeri og Ægteskabsbrud, og de gifte sig ikke af Sandselighed, men for at følge en af Gud indført Orden. Sværgen og Banden hørtes

heller ikke blant dem. Ved Slægtningers Død viste de den allerstørste Hengivenhed i Guds Villie. Det var saa langt fra, de enten sørgede eller græmmede sig, at man kunde have troet, at den Afdøde blot var falden i en sød Slummer. Døde en Mand, saa gav Enken, den Dag han stedtes til Jorde, sine Naboer et stort Gilde, hvorved saavel hun selv som Gjæsterne mødte i deres bedste Klæder, og aade og drak af Hjertens Grund til den Afdødes Minde, hvis Sjæl de ønskede den evige Ro og Salighed.

Øen Røst var 3 (italienske) Mile i Omkreds, og Beboernes Antal beløb sig til 120 Mennesker. De leve af Fiskeri, da her tillands ingen Frugt eller Korn groer. De fange Aaret igjennem en utrolig Mængde Fisk, især Stokfisk, som, uden at saltes, tørres i Luften, og, da de ikke have megen Fedme eller Fugtighed ved sig, blive de tørre og haarde som Træ. Naar man vil spise dem, banker man dem først møre med en Øxe, og laver dem siden til med Smør og Specerier, hvorved de blive ganske velsmagende. Dog fik man og undertiden noget Oxekjød at spise, samt Komelk, hvilken Indbyggerne blandede med Mel og bagede Brød eller Kage af, der ej forekom de Fremmede at smage godt. Ej heller vilde deres Drik, som bestod i sur Melk, behage dem. Øl havde man der ogsaa.

Deres Huse vare byate af Træ og runde, med med et Hul øverst i Taget, hvor Lyset kunde falde igjennem. Dette Hul tildækkedes om Vinteren med Fiskeskind, der var saaledes tilberedet, at Dagens Lys kunde skinne derigjennem. — Deres Klædemon vare mestendel af grovt londonsk eller andet Klæde, men ikke meget af Skind. — For at hærde deres Børn og vænne dem til at taale Kulden, lægge de dem, saasnart de ere fire Dage gamle, nøgne hen under nysommelte Hul paa Taget, hvilket de aabne og lade snee paa dem. Derved blive de og saa haardføre, at de siden ikke agte den strængeste Kulde.

Omkring ved disse Røst-øer opholder sig en utrøslig Mængde Søfugle, som Indbyggerne kalde Maager. De ere saa tamme som Husduer. De skrige uophørlig, undtagen om Sommeren, naar det her tillands er bestandig Dag, da holde de sig en 4 Timers Tid ganske stille, hvilket tjener Indbyggerne til Mærke, at det da er Sovetid. — Da det lakkede mod Vaaren, indfandt der sig ogsaa utallige Vildgæs, som byggede deres Reder omkring paa Øen, især tæt ved Væggene af Husene. Da de her ikke bleve skrækkede eller foruroligede af Nogen, vare de saa tamme, at naar Husmoderen kom og vilde tage nogle af Æggene, for at lave Rør-æg af, gik Gaasen af Reden, saa længe medens man tog Æggene, og satte sig siden rolig derpaa igjen.

 Ind-

Indbyggernes hele Rigdom bestod forresten istedden for Penge af Fisk, hvormed og al deres Kjøb og Salg skede. Der faldt især to Slags Fisk, dels Helleflyndre, som tildels vare overmaade store, da der fangedes de iblant, som vejede to Centner, vare over 6 Fod lange, to Fod brede over Ryggen, og to tredie Del Fod tykke, hvilke de huggede i Stykker og nedsaltede; dels og fornemmelig Stokfisk, som de, naar de ere tørrede i Vinden, indskibe i Maj Maaned paa et stort Fartøj, og sende til Bergen, som er en anseelig Stapelstad, da didhen komme mangesteds fra Skibe, som vare 300 til 350 Fade drægtige, ladte med allehaande til Føde og Klæde tjenlige Sager fra Tydskland, England, Skotland og Preussen. Disse Varer, saasom især Læder, Klæde, Jern, og adskilligt til Føde, som ej falde hos dem selv, tilbytte da vore Røst- og Nordlands-boere sig for deres Fisk. Naar denne Fiskhandel er forbi, drage de hjem igjen, og indtage paa Tilbagerejsen paa et vist Sted en Ladning Træ og Brænde, som de havde at hjelpe sig med Aaret igjennem.

De Fremmede havde nu været paa Øen til Maj Maaned, og Indbyggerne begyndte nu at lave sig til deres sædvanlige Rejse til Bergen, hvorhen de agtede at tage de Fremmede med sig. Nogle Dage før deres Afrejse havde en fornem Frue, hvis

Mand

Mand havde Overopsyn over alle disse Øer, hørt om disse Fremmedes Ophold der paa Stedet. Hun sendte sin Capellan til Qvirino med en Foræring af 60 Stokfisk, 3 store Leiver Rugbrød (Fladbrød) og en Kage, og lod ham sige, at hvis de ikke vare blevne godt begegnede af Indbyggerne, skulde de kun melde det, og da faae Erstatning, om der paa nogen Maade var skeet dem for nær. Tillige havde Capellanen Befaling til Indbyggerne, at de skulde vise de Fremmede al Tjeneste og Høflighed, og føre dem med sig til Bergen. For saa megen Godhed bevidnede Qvirino og de Andre deres inderlige Taknemmelighed, og gave deres Verter det allerbedste Skudsmaal. Da Qvirino just havde et Paternosterbaand af Rav hos sig, som han havde faaet i San Jago i Gallicia, sendte han Fruen det, og bad hende i sine Bønner anraabe Himlen om deres lykkelige Hjemkomst til deres Fædreneland.

Da Tiden til Afrejsen kom og Skibet var færdigt, forlangte man for deres Fortæring to Kroner for Maaneden for hver, og da de ikke havde Penge nok dertil, gave de deres Vertinder nogle Smaasager de endnu havde tilovers, nemlig 6 Sølvbægere, 6 Gafler og 6 Skeer, nogle Ringe og sligt. Mesteparten af alt dette faldt i Stedets slettænkende Gejstligs Hænder, der ikke gjorde sig nogen Samvittighed af at tage derimod, som Noget der tilkom

 ham

ham for sin Umag som de Fremmedes Tolk. — Ved Afreisen fik de af Indbyggerne nogle Fiske til Foræring, og Afskeden gik ikke af uden Graad paa begge Sider.

Den 14de Maj gik de ombord, og den Geistlige med for at besøge sin Biskop og dele noget af Byttet med ham. — Skibet, 20 Fade drægtigt, var ladet med Stokfisk, og blev ført af Qvirino's Vert, hans 3 Sønner og nogle deres Paarørende. Da de droge fra Rost og det led hen mod Enden af Maj Maaned, var Dagen allerede saa lang, at de saae Solen i eet Træk i 48 Timer; men efterdi de droge sønder paa, tabte de Solen en Times Tid af Sigte, hvorved det forresten vedblev at være lys Dag. Reisen gik for sig imellem Klipper og Bjerge, hvor man paa alle Odder og Bjergklinter fandt Tegn, der viste, hvor den sikkre Fart var og hvor Havet var dybest. Allevegne havde de larmende Søfugle deres Reder, og naar samme bleve stille, mærkede man det var Tid at sove, og gik altsaa til Sengs, uagtet det stedse var Dag.

Undervejs traf de Erkebispen af Trondhjem, der kom med to Skibe og havde et Følge med sig af 200 Personer. Da han hørte deres Skjebne og hvorfra de vare, bevidnede han dem sin Deltagelse i deres Nød, og gav dem en Recommendationsskrivelse med

til

til Trondhjem, sit Bispesæde, og det skaffede dem der en meget god Modtagelse.

Efterat have taget Afsked med Erkebispen, fortsatte de deres Rejse, men da de vare komne nærmere Trondhjem, hørte deres Skipper, at der var Krig imellem den norske Konge (Erik Pommer) og Tydskerne, hvorover han besluttede ikke at segle videre, men satte sine Fremmede i Land paa en Ø ved Trondhjem, og drog saa tilbage, efterat han havde bedet Indbyggerne paa Øen at tage sig af dem. Dagen derpaa, som var Christi Himmelfarts Dag, kom de til Staden, og bleve førte hen i St. Olafs Kirke, som var meget smuk og prægtig, og hvor Stadtholderen samt Byens Folk bivaanede Gudstjenesten.

Stadtholderen spurgde Qvirino, om han kunde Latin, og da han bejaede det, blev han med sit Følge indbuden til at spise ved Stadtholderens Tafel, hvorhen en Domherre ledsagede dem. Men det, som laa Qvirino mest paa Hjerte, var, hvorledes de skulde komme hjem. Han raadførte sig desangaaende med Trondhjemmerne, og de raadte dem, at de, formedelst den Usikkerhed, som var en Følge af Krigen, og for ikke at have nødigt at være saa meget paa Søen, skulde, istedet for at begive sig lige til Danmark, heller rejse til Sverige, hvor en af deres Landsmænd, navnlig Johannes Franco, som af

Kongen var slagen til Ridder, boede paa et af Rigets Slotte, Stikimborg kaldet. *)

Den 9de Junii forlode de da Trondhjem, og forærede Qvirino Stadtholderen den Fisk, som var bleven ham givet paa Røst, et Sølvbelte og et Signet. Stadtholderen gav ham derimod Støvle og Sporer, en liden Oxe med sit Vaaben paa og St. Olafs Billede, en Hat, et Par Sadelposer af Læder, nogle Brød og Sild, og 4 rhinske Gylden. En Hest havde Erkebispen ladet ham forære.

Rejsen gik i 53 Dage stedse Øster paa. Herbergerne vare slette, og undertiden manglede der endog Brød. Somme Steder malede de Bark til Mel, hvilket de blandede med Melk og Smør, og bagede deraf Kager, som de spiste istedet for Brød. Sligt bød man ogsaa de Fremmede tilligemed Melk, Smør og Ost, og gav dem dertil Vallen af sur sammenløben Melk at drikke. Undertiden kom de og til Steder, hvor de bleve bedre beværtede og fik Kjød, Øl og deslige. Men en Ting var der, som de ingensteds savnede, nemlig en god Villie og Godgjørenhed.

De kom ofte til Herberge, naar Folkene laae og sov, eftersom det kunde være Nattetider, uagtet Solen skinnede. Da den Vejviser, de havde med sig, kjendte

*) Formodentlig Stegeborg i Øster-Gotland.

kjendte Landets Skikke, saa lukkede man ikke desto mindre Dørene op og gik ind, hvor man fandt Mad paa Bordet, med Bænke rundtom, hvorpaa laae Læderdyner fyldte med Fjæder og Dun, som man der brugte istedenfor Madrasser. Sædvanlig, naar Husbonden fik at vide, hvo de vare og hvorledes det var gaaet dem, blev han forundret, havde Medlidenhed med dem, og gav dem Mad og Drikke uden Betaling. Saa at de, 12 Personer i Tallet og 3 Heste, ei fortærede mere paa den hele Rejse, der varede i 53 Dage, end de 4 rhinske Gylden, som vare blevne dem forærede i Trondhjem.

Undervejs kom de til nogle forfærdelige tørre Bjerge og Dale, hvor de fik en Mængde Dyr at see, der saae ud som Raabukke (o: Rensdyr), saavelsom og sneehvide Fugle af Størrelse som Hasselhøns (o: Ryper), Agerhøns og Fasaner saa store som Gjæs (o: Urhøns og Tiurer). De andre Fugle saasom Falke, Høge o. s. v. vare hvidere end sædvanlig, hvortil Landets strænge Kulde maa være Aarsag. Ligesom de ogsaa i St. Olafs Kirke havde seet en Bjørnehud, der var sneehvid og 15 Fod lang.

I August naaede de Stegeborg, og nøde her hos Ridder Franco saa venskabelig en Modtagelse, at de forvandt al deres Kummer. De fik af ham Ledsagelse og Befordring til nærmeste Havn, Lødese

 i Be-

i Vester-Ostland, hvorfra Qvirino seglede til England, og lagde siden Vejen igjennem Tydskland over Basel til Venedig. *)

Beskrivelsen over Norges Beskaffenhed og Handel, og Skildringen af Indbyggernes Sæder, ere, siger Forster (i det neden under anførte Skrift S. 273), herlige Bidrag til Menneskehedens Historie. Tilstanden i Norden var efter Omstændighederne ikke slet. Man seer, at Qvægavl og Fiskeri udgjorde Indvaanernes vigtigste Næring, at Kornet var sjeldent, og at man spiste Barkebrød ligesom endnu i slette Aaringer. Penge var en Raritet, og nogle Smaating af Sølv agtedes for en betydelig Forering. Handel med Stokfisk og Sild seer man ogsaa var den Tid i fald Gang. Qvirino, som en Venezianer, maatte naturligvis især falde i Forundring over de lange Sommerdage og lange Vinternætter, over Mængden af næsten tamme Søfugle, og over de særdeles kydske og rene Sæder hos Nordlands Beboere.

*) Qvirino's Reisebeskrivelse staaer paa italiensk i *Ramusio's Racolte della Navigationi*, Tom II., paa tydsk i J. R. Forsters Geschichte der Entdeckungen in Norden, S. 251 o. f., og saa meget deraf, som angaaer Skibbrudet og Opholdet paa Røst, paa dansk med lærerige Anmærkninger af vor udødelige Schøning i det 2det Bind af det norske Videnskabers Selskabs Skrifter Side 95 ff.

Sjette

Sjette Stykke.

Det 16de Aarhundrede.

Vi saae, hvorledes der i forrige Periode i Henseende til det Mercantile skede store Brud paa Norges Selvstændighed; i nærværende Aarhundrede klager den norske Patriot over en lignende Vold og Overlast i det Politiske og i hele Statsstyrelsen. Fornærmelserne og Forurettelserne, paastaaer han, begyndte, om ikke lige fra Christian den 2dens haarde Færd, som Tronfølger, saa dog fra Rigets Undertvingelse under Frederik I., lige til med Aarhundredets Slutning, da Formynderregjeringen er forbi, og Christian IV., som med Liv og Sjæl hængte ved Norge, og ved sine mangfoldige Rejser derop lærte fra Grunden af selv at kjende dette sit Riges Tarv, afskaffede Misbruge, indskrænkede de Smaadespoters Myndighed, som langt fra Regjeringens Sæde troede at kunne tyrannisere ustraffede, og paa alle mulige Maader søgte at ophjelpe Landets Industrie og Næringsveje.

Før

Før Riget naaede denne sin Oprejsning og politiske Gjenfødelse under den store Christian maatte det iforvejen døje meget. Begyndelsen med dets Underkuelse kunde vel, som sagt, regnes fra 1502, da Christian II. som Prinds af sin Fader blev sendt derop for "at styre og tilrettesætte en Norsk ved Navn Herluf Hyttefad, som, efter Sten Stures Tilskyndelse i Sverige, med flere af de Norske var bevæget til Affald og Oprør imod hans Hr. Fader, deres forrige Frihed igjen at erlange." *) Denne Frihedsgrille bekom dem kun slet. Historieskriveren beretter Udfaldet: "Prindsen overfaldt benævnte Herluf Hyttefad og hans Selskab ikke langt fra Opslo og forjagede ham og hans Selskab. Hannem selv fik han fangen, og dermed forløb det Partie. Derefter lod han mange af den norske Adel aflive, som havde faldet til de Svenske, hvilket endnu kjendes paa Adelen i Norge." Dog, uagtet han viste denne Strenghed mod opsætsig Adel, og uagtet han ogsaa beskyldes for at have behandlet Bisskop Carl af Hammer barbarisk, kan man dog med Føje tvivle, om de ringere Stænder, Borger og Bonde, have været misfornøjede med hans Regjering i de 9 Aars Tid, han var at ansee som Rigets Stadtholder, medens hans Fader levede. Saa meget er vist, at siden, da Lykken gik Christian imod, viste Norge sig ved enhver Lejlighed ham i høj Grad hengivent.

*) Hvitfeldt S. 1095.

givent. Det danske Rigsraad trængte længe med Bonner og Trusler hæftig ind paa de norske Rigsstænder, før de 1524 fik dem til at forskyde ham og vælge Kong Frederik I. Ti Aar ere ikke omme, før Christian atter har saa stort et Anhang i Riget, at han vover sig med en Flode til Opslo. Men Christian fanges og Norge maa krybe til Korset. Dette varer ikke længere end til Tronen ved Frederiks Død 1533 igjen er ledig, da vise atter de Norske hvad de troede at skylde 2den Christian, de slaae sig til hans Svigersøns Pfalzgrev Frederiks Partie. Her viste Udfaldet, at de atter havde forregnet sig, og derfor fortjente de og at bøde for deres Uforsigtighed og Mangel paa politisk Forudseenhed. I Christian den 3dies Haandfæstning af 1536 lover han det danske Rigsraad og den danske Adel følgende:

"Efterdi Norges Rige nu saa forringet er baade af Magt og Formue, og Norges Riges Indbyggere ikke allene formaae at underholde dennem en Herre og Konge; og samme Rige er dog forbundet at blive hos Danmarks Krone til evig Tid, og fleste Parten af Norges Riges Raad, besynderlig Erkebiskop Oluf, som nu er det største Hoved der udi Riget, nu udi en kort Tid er tvende Gange falden fra Danmarks Rige imod deres egen Forpligtelse, da have Vi derfor lovet og tilsagt Danmarks Riges Raad og Adel, at, dersom Gud almægtigste det

"saa

"saa forseet haver, at vi samme Norges Rige eller "nogle dets Ledemode, Slotte, Lande, eller Sysel, "som dertil høre, kunne erobre eller bekomme under "vor Lydighed, da skal det herefter være og blive un"der Danmarks Krone til evig Tid, ligesom et af de "andre Lande, Jylland, Fyen, Sjæland eller Skaa"ne, ere, og herefter ikke være eller hede et Konge"rige for sig, men et Ledemod af Danmarks Rige og "under Danmarks Krone, til evig Tid." *)

Som bekjendt, blev Artikelen vel ikke i alle sine Clausuler fuldbyrdet, og Norge vedblev f. Ex. bestandig at nævnes som et særskilt Rige. Men, erindrer Hr. Prof. Schlegel i sin Statistik 2den Dels 1ste Stykke S. 93, "denne uretfærdige Beslutning blev dog for en stor Del virkelig sat i Verk. Norge mistede sit eget Rigsraad og blev efter den Tid beherskeet af en dansk Stadtholder. Der holdtes i lang Tid ingen Rigsdage i Norge, og de Norske

*) See: Kong Christian den 3dies Historie ved Krag, den danske Oversættelse, 2den Tome S. 47. Sammenl. Scheid om Norges ældgamle Frihed, og Rosced Anchers Bevis, at Norge ved Christian den 3dies Reces af 1536 ikke er bleven en Provinds af Danmark, i Videnskabernes Selskabs Skrifter 2den og 10de Del, samt Gudenraths vigtige Erindringer derimod i Statistisk-juridisk Bibliothek IV Binds 3die og 4de Hæfte S. 122 o. f.

ske kunde ikke heller møde paa de danske Rigsdage. De Norske Sager indstævnedes lige fra Laugtingene til det danske Riges Raad. De Norskes Hengivenhed imod det danske Kongehus paa den ene Side, og deres Uvillie imod de Svenske paa den anden, gjorde, at de taalte denne Forurettelse."

Ved denne Artikel *) i Haandfæstningen gaves da ovenfra Signalet til det Undertrykkelsessystem, som Lehnsmænd, Fogder, Præster og andre subalterne Despoter siden vedbleve at følge under denne og den følgende Regjering, og som blev saa rodfæstet, at det lidet eller intet hjalp, at Almuen idelig og idelig klagede over Udsuelse og Mishandling, og at Kongerne siden fra Tid til Tid ved Recesser, Retteboder og Anordninger søgte at sætte Dæmning for de mange Misbrug og Vexationer.

Om Indbyggernes Kaar og Rigets økonomiske og politiske Tilstand i dette 16de Aarhundrede.

*) Det kunde synes rimeligere, at de norske Patrioter dolerede over denne Reces, end at de opløfte Røsten saa høit imod den calmarske Union, som naar Hammond i Brevet til Suhm (i Suhms Levnet eller samlede Skrifter XVde Del S. 358) udbryder: "Den calmarske Union gider "ingen Nordmand læst noget om, den er Grund-"volden til alle paafølgende Ulykker."

drede, har Sandvig i den 2den Tome af de suhmske Samlinger til den danske Historie skjænket os en detailleret Underretning, dels i Absolon Pedersen Bejer's Norges Beskrivelse og dels i den saa kaldte Norske Sou, begge to forfattede i Frederik den 2dens Tid.

Mester Absolon, som var Lector Theologiæ og Slotspræst i Bergen, skriver iblant andet saaledes om sit Fædreneland: "Ligerviis som alle Kongeriger have deres særdeles Periode, visse Tider og Aar, paa hvilke de skulle staae og blive ved Magt, og siden enten falde eller forvandles, saa haver og Norge havt sin Termin, som er 500 Aar. Ifra den Dag Norge kom under Danmark og mistede sine egne Herrer og Konger, da haver det og mistet sin Manddoms Styrke og Magt, og begynder at blive gammel og graahaaret. Her begyndes da Norges Alderdom, fordi hun blev saa gammel, kold og ufrugtbar, at hun kunde nu ikke selv føde Kongebørn, som skulde være hendes Gubernatores og Regenter. Hendes Adel, gode Kæmper og Stridsmænd fulde hende fra, en Part ved Sværd, en Part ved Pestilents udi den store Mandedød. *) Saa at Norges Adel fra den Dag (1350) haver altid aarligen jo mere og mere sig formindsket, og dagligen mere formindskes, i det at deres Forfædre have enten givet deres

*) See foran S. 229.

deres Gods til Klostere og Kirker, eller forbrudt det, eller selv ved Giftermaal forkommet det, eller en Hob Frilleborn haver arvet det. Dertil med faaer Norges Adel ingen Forlening af Kronens eller Stifters Gods, og deres eget forslaaer intet eller føje til den Stads eller Pral, som nu er almindelig i Verden; thi maa den blive til intet. — — — — De Klostere og Kirker, som vore Forfædre have opbygget, bryde vi ned, og der, hvor man tilforn haver kunnet holde 27 Kirker ved Magt (saa mange Kirker smaa og store af Sten og Træ udi Bergen have været) med Tag og anden Ornament, kan man nu neppelig holde 5. Der, hvor vore Forfædre have udgjort til Strid 20,000 Mand, kan man nu ikke udgjøre 2000. Og der, hvor vore Forfædre have saaet 20 eller flere Tønder Korn paa en Gaard, der saaer man nu neppelig 5. Vore Forfædre droge ud i andre Lande til Kjøbmandskab og Krig stundom, i Dag vil man ikke drage af den By eller Bygd, man er fød udi. Derfor er nu Norge gammelt og graat, gaaer paa Krykker og Støtter, og vil snart falde. — — — Norges Alder og Svaghed gives og herved tilkjende, at hun, som tilforn haver været mægtig til Søes og seglet i andre Lande, rovet, plyndret og brændt paa dem, brugt Handel og Vandel med allehaande Varer, som her falder, hun er nu saa gammel, at hun tør neppe indenlands drage efter sin Næring og Bjering, men nu, hun er bleven til Barn

igjen, tilsteder en stor Hob af Hansestæderne, at de ikke allene maae segle her i Riget, men og som Garpe plante sig fast iblant disse Klipper, hvilke som have faaet norsk Sand i deres Skoe, saa at de ville ikke gjerne herfra igjen, da Bergefisk og norsk Smør er i deres Hansestæder en god Ret. Endog at de vendiske Stæder have af Arilds Tid seglet til Norge, og draget strax heden igjen, og kjøbt rede om rede, dog, siden de fornam, at disse store høie og haarde Bjerge vare indentil fulde af Smør, Talg, Fæ, vilde Dyr og andre Guds Gaver, lagde de først Vind paa, at de bleve her Sommersætter og siden Vintersætter. — — — — Dersom Norges Rige havde sin Konge i Landet boende, da skulde det blive saa rigt et Kongerige paa Sølv og Guld, som noget Rige kunde være, dersom det vil sidde i Rolighed; fordi Gud velsigner Landet overflødigen, noget nær hvert Aar, med adskillige Varer, som kunde blive i Riget udi Fredstider, og Kongen med Adelen og andre Rigens Indbyggere gave alleneste Varerne ud og beholdt Guld, Sølv og Kobber ꝛc. selv. Men efterdi det gaaer ej saa til, da er det ej forhaabendes andet, end at Norges Rige, som tilforn haver været et frit frelst Rige, og haver havt under sig Skattelande, bliver nu selv til et Skatteland. Dog kunde vel Norge vaagne op af Søvne engang, dersom hun jo kunde komme til sin Magt og Herlighed igjen. Udi Folket er endnu Noget af den gamle Dyd, Manddom

og

og Styrke, som skulde vel staae bi og stride for deres Herre og Fæderneland, dersom det kunde dagligen see hannem og fornemme hans Naade og Affection for dem; og er det ikke aldeles forundrendes, at Almuen er noget uvillig til at forsvare deres Hoved, i det at de enten sjelden eller aldrig faae see deres Konge, fordi hvor er det muligt, at En kan inderlig elske den, som man aldrig kjender eller seer? Thi er det raadeligt, at dersom Kongerne ville have en lydig Almue, at de undertiden besøge deres Undersaatter. *) — — Noget nær den største Part

X 2 af

*) Det som Mester Absolon her paa dansk sagtmodigen beklager sig over paa sit Fædernelands Vegne, det og meget mere bliver med største Bitterhed revet Danmark i Næsen i det latinske af en Svensk forsattede Vers *Qverelæ Svedicæ* i *Langebekiana* Pag. 271. o. f.

Her tiltaler Sverige Norge saaledes:

Hei! ut, regali dejecta cacumine, squales,
Sordida Daniacæ serva vocaris Heræ,
Scilicet ista suis huc sedula fraudibus ibat,
Succesſu turpes nec caruere doli.
Olim dives eras, fortunis, robore, sceptro,
Viribus, imperio, divitiisqve potens,
Par multis, non inferior Danisqve Gothisqve
Ducebas lætos absqve rubore dies.
Tunc Tibi Libertas, innati pompa senatus,
Tunc Tibi grex propriæ nobilitatis erat.

Tunc

Landet er begavet med Korn og Kjerne, saa at det vel kan hjelpe sig selv, undtagen Finmarken, udi hvil-

Tunc ex Te nati Reges Tua sceptra gerebant,
Norvegicusque Tuas sangvis habebat opes.
Nunc Tuus at status qvantum mutatus ab illo,
Qui fuit? — — — — — —
— — — — — — — — —
Nam Tibi non tantum jus omne potenter ademit
Legibus utendi consiliisqve Tuis;
Sed qvoqve Norvegico qvosvis de sangvine natos
Rejicit, ad nullos instituitqve gradus.
Non sinit in patria qvenqvam, miserabile, fungi
Officio, aut aliqvod sustinuisse decus.
— — — — — — — — —
Dania namqve sui qvæstores sangvinis in Te
Intrusit, populi damna strigesqve Tui.
Billenio cuidam commissa Bahusia, regni
Arx, munimentum præcipuumqve Tui.
Iste, lupus veluti trepido præfectus ovili,
Conficit infandis Teqve Tuosqve modis.
Quid de *Christjerno*, *Monachi* cui futile nomen,
De *Tildersonio* quidqve rapace loqvar?
Et qvid de reliqvis, qui propugnacula regni
Castraqve sublatæ nobilitatis habent?
Hi Te degludunt, lacerant, mordentqve, vorantqve,
Et reliqvum faciunt nilve parumve Tibi.
Tales convivas consors Tibi Dania misit,
Qvi rapiunt qvovis nomine qvicquid habes.

Saa-

hvilket saaes plat Intet; dernæst med allehaande Slags Skove, Eeg, Fur, Gran, Nøddetræer eller

X 3 Hassel,

Saaledes bliver den svenske Digter i sin Iverighed længe ved. De anførte Stropher indeholde Qvintessentsen af hans Beskyldninger. De 3 Embedsmænd, som navngives, har jeg af Hr. J C. Berg faaet følgende Oplysning om: Bille, den rige Claus Bille, som (efter Hofmans Efterretn. III T. S. 330 sammenl. med Borins Svenska Folkets Historia S. 516) førte Commando ved det stockholmske Blodbad, men siden forlod Christian IIdens Partie, og blev i den følgende Tid brugt i mange vigtige Sager af Fred. I. og Christ III., fornemmelig i Norge, især havde han Del i den vigtige, ikke blot religiøse men og politiske Forandring, som foregik 1537. — Christjern Munk, til Toberup, var af den Æt, som førte 3 Roser i Vaabenet. Han var først gift med en Datter af Truid Gregersson Ulfstand og siden med en Datter af Mogens Gyldenstjerne, begge meget formaaende Mænd. I Aarene 1552—53 har han havt Hammer-Gaard paa Hedemarken i Forlehning, siden fik han Agershus i Forlehning og endelig Trondhjems Gaard. Han og Fru Kirstina Munks Fader, Ludvig Munk, som formedelst sin Uretfærdighed blev affat fra sin Post som Befalingsmand i Trondhiem, vare Næstsøskende Børn. — Tilderson, formodentlig Jens Tjellefsson, der uden Tvil var fra Skaane kommen til Norge i Frederik 1stes Tid.

Der

Hassel, Barlind, Lind, Ask, og andre saadanne. For det tredie vanker her og et vældigt kraftigt Smør, hvilket man og ofte til Lægedom bruger. Her findes og i Riget Jern-, Kobber- og Sølvbjerge, endog det er ikke aldeles frugtbar, findes og her Myre-Jern eller Aasmund-Jern. Her fanges og adskillig Slags Fisk, store herlige Sild, mærkelig god Lax, den vidtberømte Torsk, som man ellers kalder Bergefisk, Qveite, af hvilken gjøres Rav og Rekling; item Langer, Brosmer, og mange andre Slags Fiske. Her vanker og godt Fæ, Skind, Talg, Huder, adskillige Slags Vildtvarer; Gouper, det er Los af adskillig Art, som er Kattegoupe, Ulvgoupe, Ræv goupe (som er en Herredragt), dernæst Zobel, Maar, Hermelin, Graaverk, Bjørneskind, Odderskind, Bæverskind, Bævergel o. s. v. Her voxe og gode Urter, Angelica, Gentiana, og mange andre Slags, som ofte nævnes i Lægekunsten, og føres af Riget og sælges. Her ere adskillige store Dyr,

Der blev han gift med en Datter af Nils Henrikssen (Gyldenløve), Norges Riges Raad og Hofmester, hvorved han kom i Svogerskab med Vincentz Lunge, og flere betydelige Mænd. Ved sit Giftermaal blev han Ejer af Østeraad, som længe besaddes af hans Afkom, af hvilke især ere bekiendte Sonnesonnen Jens Bielke, Norges Riges Canzler, og dennes tre Sønner Henrik, Jørgen og Ove, samt Viceadmiral Christian Bjelke.

Dyr, hvilke man kalder Hiorte, Rener, Elgsdyr, og flere saadanne, hvis Huder føres udenlands og koste gode Penge" o. s. v.

I Skriftet den Norske Son kaldet, forestiller den anonyme Forfatter, sin Tids Riegels, Norge allegoriskvis som en Hønsekurv og Indbyggerne som Høns, og saa tvungen end denne Lignelse er, saa trækkes og drages den dog saa vidt og saa langt, at Vittigheden, om der var nogen deri, bliver kold og flau; men for Tingens Vigtigheds Skyld seer man igjennem Fingre med Indklædningen. Forfatterens Lighedsleeg lyder i det Væsentlige saaledes:

1.) Ligesom Hønsene lægge gode Æg, saa ere og Nordmændene af Gud begavede med adskillige Ting fremfor andre Folk. Fjeldfinnerne have alle Slags Foerværk, Hermelin-, Maar-, Goupe-, Ræve-, Rensdyr-, Hjorte- og andre Skind: det er deres Æg, eller det, som de give. De, som boe langs med Søkanten, paa Øerne og Klipperne i eller ved Havet, have Rotskær, Titling, Rundfisk, Rav, Rekling, Kobbe-Spek og Tran, samt Odder- og Bæver-Skind. De, som boe Sønden i Landet, have stor Fordel af deres Eege- og Fyrre-Skove, Laxe-, Makrel- og Sildefangst. De have Fæ i Mængde, og saa meget Smør, at de føre ud deraf til andre Lande; saaledes havde Holland i sidste

Krig sit bedste Ophold af disse og saadanne Varer her af Landet, ligesom og ved Marstrand næsten hvert Aar saltes og udføres henved 50000 Læster Sild.

2.) Hønsenes Kjød smager vel, naar det er kogt eller stegt, og naar magre Høns komme paa store Herrers Bord, ønskede man, at de vare fédere. Ligeledes, hvis Fogederne og deres Tjenere bleve nøje paapassede, vilde Landsherren deraf have en stor Fordel, Hønsene vilde blive fede, Landet mere beboet, Indvaanerne rige paa Guld, Sølv, Klæder o. a. m., det meget hollandske unyttige Kram (Tand und Sand) behøvedes ej at indføres ꝛc. Naar Krig paakom, eller nogen anden Plage, da var det Tid at plukke, saa skulde det smage Herren vel, da nu enhver daglig river til sig hvad han kan, og den rette Husholder faaer det mindste.

3.) Naar man tager alle Æggene bort fra en Høne, lægger den ikke flere i det Rede. Saaledes, naar de fattige Folk miste alt hvad de eje, paa en Gang, tænke de: for hvem skal jeg arbejde, jeg er jo dog kun en livegen Træl? har jeg lidt, maa jeg bringe Fogden det, eller jeg kommer i stor Unaade; derfor vil jeg heller drikke det op, eller sende mine Varer paa en Slump til andre Steder. Bedre

var

var det uden Tvivl, at de dog beholdt noget, til at sætte sig i Stand med igjen.

4.) Hønsene have ikke Fjære, men Straa i deres Reder: ligesaa de fattige Folk, i Særdeleshed Nord i Finmarken og andre Steder, i deres Senge. Deres Husgeraad er lidet og ringe, deres Levemaade elendig, som de umælende Dyrs.

5.) Hønsenes Fjære ere ikke mange Penge værd. Saaledes ere og de fattige Folk i Norge klædte i slette Klæder af grovt Vadmel, uden Skjorte eller Lintøi. Deres Skoe ere gjorte af uberedte Kohuder, saa at den, som ej vidste det, skulde forskrækkes for dem og troe, at de vare vilde Mennesker.

6.) Hønsene flyve op hver Nat, sove ikke heller i deres Reder. Ligeledes heller ikke de fattige Folk i Norge; den ene Maaned ere de her, den anden der, særdeles Finnerne, Nordfarerne og Fiskerne: snart ligge de paa Søen, snart drage de til Fjelds, ja undertiden til Finnland og Lappland.

7.) De synge ikke som andre Fugle, men kagle for sig selv. Saaledes have ikke disse fattige Folk lært noget Haandværk tilgavns, som i Tydskland, men hvad de gjøre er kun Fusker-Arbejde. Deres Sang, naar de komme til Bergen, er: Kjære Kjøbmand,

mand, red meg ud, la meg faae. Undertiden reder og Kiøbmanden dem saaledes ud, at de maae synge den Jammersang: Gud bedre os fattige Nordmænd, som maae tage alting paa dobbelt Kridt, og endda betale paa det dyreste.

8.) Som Hønsene maae være hver Hane til Villie, saa er det og Brug Østen og Sønden i Nordland, at de stakkels Folk maae give enhver, som rejser derigjennem, Spise og Drikke saalænge de have noget i deres Hytte, og derpaa ledsage dem et langt Stykke paa Vejen, hvis de ej vil have Hug.

9.) Hønsene kagle meget, og varme deres Kyllinger under Vingerne. Nordmændene ere et trohjertigt Folk, gjæstfrit med Spise og Drikke, om de selv have noget. Men deres Sæder ere grove, og deres Spise, som i sig selv er god, slet tillavet. Det meste er saltet, og lugter ilde, naar det kommer paa Bordet, men det kjere de sig intet om. Deres Brød er tyndt som Papir (Fladbrød), hvorpaa de med Hænderne, uden Kniv, smøre en Finger tykt Smør, som er utaaleligt for En, der er kommet andensteds fra, og ej vant til denne Spise.

10.) Naar Hønsene ej blive vel fødte, lægge de faa og næsten ingen Æg, blive syge og døe. Hvis de fattige norske Folk ej blive bedre fødte, end hid-

indtil

indtil er skeer, vil Gud vist borttage sin Velsignelse fra Husholderen og Spiserne, og den førstes Regnskab blive haardt at aflægge for alle Herrers Herre.

I det syvende Kapitel beskrives alle foropregnede Honsearter, og henegnes paa Landets forskjellige Stænder, saaledes;

a.) De store sorte spanske Haner have en smuk Kam, smukke sorte glindsende Fjære, holde Halsen i Vejret, have et stort Svælg og en grov Stemme, løfte Fødderne op og have en prægtig Gang. Dette betyder de kongelige Befalingsmænd og Slotsherrer, som bære Guldkjæder, smukke Hatte, stadselige bløde Klæder af Fløjel og Silke, have ene al Anseelse, svire og sværme gjerne, taale ingen Modsigelse, men sige: Vi have Ret og Magt i Haand, hvad vi beskrive det skal gaae frem, hvo er den, der os vil straffe?

b.) Smaa sorte Haner. Disse ville gjerne efterabe de store, og ere de fattige Adelsmænd, som ikke fejlede Mod, hvis de havde Gods. Landgodserne have de ædt og drukket op, og komme ofte til Bergen paa Bryggen, hvor de saa længe pantsætte Credo, til de endelig maae bede Pater noster.

c.)

c.) Hvide Haner, ere alle Laugmænd og Dommere, som burde sige: discite justitiam monitique judicatis terram, men gjøre ej derefter selv.

d.) Røde Haner ere de værste Tyranner, de mægtige Fogder, som paa Kongens Vegne modtage Skatterne. Disse stole paa deres Magt, og plage det arme Folk, saa at Gud maa forbarme sig.

e.) Brogede Haner føre et broget Levnet, spise om de have noget, have de intet, rive de det af de arme Hønses Mund. Ligesaa og Lændsmændene, som selv ere af ringe Stand, men have Adelens nægte Døttre til ægte, eller og ere af Adel og have rige uadelige Hustruer. Disse omgaaes med Fæ og Avling, kjøbe og sælge undertiden, give qvid pro qvo, og beføre de arme Bønder for de store Haner.

f.) Smaa magre Haner bilde sig og ind at være Haner, saasnart de begynde at faae Fjære; men beseer man dem ved Lys, ligne de mere Ravne end Haner. Disse ere de, som tjene Adelsmænd og Fogder for Gaardsfogder og Hopmænd (Reisige Knechte) og vide ej, hvor haardt de ville behandle de fattige Folk. Disse plage Bonden først ret for Alvor.

g.) Store fede Kap[illegible]ne ere de meest velsmagende og sundeste af alle [illegible]. Med dem lignes

alle

alle fromme gudfrygtige Biskoper og Sognepræster, hvilke billig burde æres ligesaa højt som den verdslige Øvrighed, naar NB. deres Levnet er kydskt, og de ikke udsue de arme Folk. De skulde ofte rejse vidt og bredt omkring, hvorved da gaves Lejlighed til at klage over Befalingsmændenes Tyrannie. Dette er den bedste og nyttigste Stand, som de fattige og syge Folk paa deres Sygeseng kan have Trøst af.

h.) Smaa Kaponer ere alle Capellaner, Skolemestere, Klerke og Studenter, som billig burde træde i de gamle Vises Fodspor; men desværre hører man undertiden, at de trække Kjolen af og sige: der ligger Præsten; tage saa en Stok eller Kaarde i Haanden, og sige: her staaer Manden.

i.) Store sorte spanske Høns have Fjære som de store sorte Haner, holde sig gjerne til dem, og lægge store Æg. Herved forstaaes de rige Kjøbmænd, som fra andre Lande ere rejste herhid, og holde sig indgetogne. Saadanne finder man i Bergen, Opslo, Trondhjem og Tønsberg. De forskrive Silke og Fløjel i Landet, holde sig til de Fornemste og gjøre dem store Foræringer, lægge vel gode Æg, men have derhos ingen Samvittighed, vinde ofte 4 til 8 Daler paa een, handle med Adelen og Fogderne om deres Indkomster, være sig i Laxefangst, Saugbrug, Smør, Fisk eller Tran, ikke i hun-

hundrede-, men i mange tusindvis. Ligeledes føre og døbte Jøder Varerne af Landet til andre Steder, hvor de vide igjen at afsætte dem. De maae vel give gode Foræringer, da de vide at profitere saa store Summer.

k.) Smaa sorte Høns ville gjerne efterabe de store, men maae leve af de stores Naade, og lade sig nøje med det, som de ville overlade dem, naar de selv ere mætte. Dette ere alle Nordfarere, som udredes paa Bryggen i Bergen, og maae tage alting paa det dyreste. Dermed segle de stakkels Folk nord paa, og maae lade sig nøje med de Brødsmuler, som de hollandske døbte Jøder ville unde dem. Naar de komme hjem, tænke de at de have fortjent en stor Deel; men naar de komme for Skyldbogen (das Kelber-Buch), see de først, hvor stor Gjeld de sidde i. Disse fortjene i Sandhed ikke at beklages, om de blive Udsuerne endel skyldige, eller deres Skib kommer til noget paa Søen.

l.) Smaa hvide Høns ere alle Borgerne i Bergen og Trondhjem, samt alle andre Stæder, hvoriblant ere mange Tydske, som tilforn have været Kjøbmandstjenere paa Bryggen i Bergen, og siden have giftet sig. De ere kloge og forsigtige i deres Handel, og de af dem, som boe i Bergen og Trondhjem, rejse hvert Foraar tidlig til Nordlandene,

komme

komme ved St. Jacobi Dag hjem igjen, og betale noget af paa deres Gjeld. Endel af dem sejle atter derhen om Efteraaret, blive der Vinteren over og fiske med de andre; ved deres Hjemkomst betale de deres Udreder af deres Kjøbmandskab og hvad Gud har givet dem. Dog findes og undertiden blant dem nogle Skarn, som have drukket baade deres egne og Kjøbmandens Penge op.

m.) Brogede Høns have vel en broget Farve, men deres Kjød og Æg ere ligesaa gode som af andre Høns, kun ej saa store. Til disse passe sig alle Haandværksfolk paa Landet, Skomagere, Skrædere, Feldberedere, Bryggere, Bagere og Bundtmagere. Den ene har en anden Næringsvei end den anden, nogle have 3 til 4 Haandværker, og ere baade Kræmmere, Slagtere, Bryggere og Feldberedere tillige. Skræderne fare paa Laxefangst, Barbererne ere Øltappere og Kjøbmænd. Ingen af dem har noget Laug, men hver maa tage sig til hvad han vil. Driver En mange Haandværker, og kommer derover til Bettelstaven, behøver han ej at skamme sig; thi han har mange Brødre.

n.) Høns af alle Slags Farver blant hverandre. Dette er Rotter og Skotter, Zelter, Ørkenøer og Færøer, som ere Landet ej til Nytte, men til største Skade, som Hr. Herman Müntzer, tydsk

Præst

Præst i Bergen ved St. Martini Kirke, engang sagde i sin Prædiken: "Rotten, Schotten, Holländer ꝛc. verderben den Segen; da die seyn, kann nichts gediehen."

o.) Smaa tamme Kyllinger skrige meget, og lægge smaa eller ingen Æg; de ville gjerne lægge mange og store, men kunne ikke. Disse ere de fattige Fiskere, som boe langs med Havet i Nordlandene og Finmarken, paa de haarde ufrugtbare Klipper. Disse have hverken Fæ eller Jordbrug, men nære sig af deres sure Arbeide. Nat og Dag, Vinter og Sommer, i Storm og i Kulde maae de ligge paa Søen, og have intet uden hvad Gud deraf forunder dem. De ere et haardt Folk, og vante til at lide Nød og Hunger. Fange de noget, bruge Nordfarerne, Fogderne og deres Folk deres Praktiker, overlade de fattige Folk en Tønde Mel for 6 Voger Fisk, og en Tønde Øl for ligesaa meget. Undertiden forfalske de endog deres Varer, og faae 5 til 6 Rdlr. for en Tønde Øl, saa at mangen fattig Fisker med sine smaa Børn i mange Uger ikke har Brød i sit Huus, og maa altsaa, da Brødet er ham for dyrt, bruge tør Fisk isteden for Brød, og Tran isteden for Smør. Dette kan ret lære dem den Jammersang: "Gud bedre os fattige Nordmænd! Vidste vor naadige Herre og Konning, hvor underligen det gaaer til i

hans

hans Lande, saa skulde han vel have ret Indseende dermed."

p.) Vilde Kyllinger ere bange og løbe bort for Folk, saa at man ej kan faae deres Æg. Ved disse forstaaes alle vilde og tamme Fjeldfinner. Om Sommeren rejse de tamme til Søkanten og fiske, handle med Nordfarerne, og give dem Fisk og Skind for Mel, Øl, Klæde og Salt. Om Vinteren rejse de op i Landet, hvor de nære sig med at skyde Vildt, og ere især færdige i at skyde med Bue. Ellers er det et vildt Folk, som bruger megen Trolddom, kun faa vide af Gud at sige, og ingen er døbt. De vilde Finner, som og kaldes Lapper, skjule sig for Folk, boe altid i Skove og Ørker, nære sig Vinter og Sommer med at skyde Vildt, ere udøbte vilde Hedninger, og give slet ingen Skat. De tamme maae derimod skatte til Kongerne af Norge, Sverige og Rusland. Et Mord bliver der og tredobbelt bødet til disse tre Konger.

Den Spise, hvormed de Contorske bespise de fattige Høns, er lidt Rug, Hvede, Byg, eller rettere i dets Sted, paa det de fattige Nordmænd slet ingen Fordel skal kunne have derpaa, Rugmel pakket i Tønder og Hvedemel i Sække, meget lidt Malt, men desmere rostoksk, svensk og wismarsk Øl, forarbejdet Kobber, Messing, Tin, Jern,

Fløjel, Silke, Lærred og Klæder, samt allehaande Specerier, Teglsten, bremisk Beeg, Knappenaale og andet Snurrepiberi, skjønt nu ikke den tiende Del af hvad som for 30 eller 40 Aar siden blev indført, hvilket vel kan sees af de mange smaa Boder og Stuer paa Bryggen, som staae ledige. Lübeck har drevet den fornemste Handel, og indført Guld, Sølv, nyt og gammelt Arbejde, engelsk Klæde, Kobber, Mel, Salt, Øl, Mjød, dobbelt danzigsk Øl og rødt Øl. Hamburg indførte noget hamburgsk og lyneburgsk Øl, samt Salt, det meste var Klæde og Gryn, brunsvigsk Mumme, Penge, Sølvtøj, Tin, Kjedeler, Gryder o. a. m. Rostocks, Stralsunds og Wismars meste Handel bestod i Mel, Malt og Øl, hvoraf i Aarene 1568 og 1569 hvert Aar blev indført over 6000 Læster, men nu ikke mere. Deventer indførte engelsk Klæde, Lærreder, Fløjel, Silke, Guld, Sølv, forarbejdede Sager og forskrevet Gods, som undertiden ogsaa herhid med hollandsk Sand. Embden drev Handel med engelsk Klæde, Lærreder, Flojel og Silke, Specerier, Peber, Ingefær, Nelliker, forarbejdet Sølv og deslige. Undertiden kom de og med et Skib fuldt af Ballast. Bremens Handel bestod i Dukker, Piber, Hattefilt, Gryn, Tin, Kobber, Messing, nyt Arbejde, Jerntøj forarbejdet i Brunsvig, slette Penge, nyt Arbejde som lignede Sølv, Teglsten o. a. m. Disse Stæder allene opholde nu Contoret, de øvrige

ere

ere gaaede ud af Hansen; og ere der endnu nogle Kjøbmands-Svende fra Brunsvig, Magdeburg, Hannover og Zerbst, har det dog intet at sige, da de ere i Tjeneste hos de andre. Ved Jacobi Tid komme alle Borgere og Nordfarere til Bergen; samme Tid komme og de hansiske Skibe, samt de fremmede Kjøbmænd. Nordlandsfarerne levere de Contorske Fisken, og betale af paa deres Gjeld, have de noget tilovers, som sjelden skeer, anvende de det efter Behag. Ville de siden igjen have Varer, maae de tage den halve Summa i Øl. Dette, saavelsom den lille Qvantitet Mel og Malt, samt engelsk Klæde med norsk Maal, bliver dem opskrevet med dobbelt Kridt og indført i Skyldbogen, saa at om mangen een vilde sælge alt, hvad han ejede, kunde han ikke betale den fjerde Part af sin Gjeld. Gjelden voxer Aar for Aar, mangen Stue har fra 10 til 50000 Voger Fisk udestaaende hos Nordfarerne, hvilket kommer dels af det meget Øl, som Tydskerne paatrænge dem for dobbelt Værd (hvilket ej er at undres over, saasom i Dag er en Husbonde, i Morgen en anden), dels af Fiskeriets Formindskelse, Fiskenes slette Priis, og Nordmændenes Begjerlighed til at faae hvad de see, enten det saa er Fløjel eller Silke.

Da nu Hansestæderne med saa stort Financeri udføre de fattige Hønses Æg, eller Norges Produkter,

ter, Maar-, Goupe-, Ræve-, Bæver- og Odder-Skind, Lax, Sild, Makrel, Rotskær og anden Fisk, Tran, Sælhund-Spæk, Smør, Harpix, Huder, Oxe-, Gede-, Faare- og Bukke-Skind, saltet Lammekjød, Ege- og Fyrre-Bræder og Bjelker i saa stor Mængde, men derimod tænke at ihjelhungre de fattige Indbyggere i Nordlandene og Finmarken, foreslaaer Forfatteren derimod disse tvende Midler: 1.) Om Kongen vilde give Handelen paa Bergen fri, og afskaffe Spillene ved Bryggen, vilde mange rige Folks Børn, som nu ere bange for Spillene, handle derhen, og en af dem indføre mere end nu ti. 2.) Om Kongen vilde befale alle Kjøbstæder, aarlig, efter deres Størrelse, at føre 20 til 50 Læster Rug og Byg til Bergen, og tage Landets Produkter derfor, bleve begge Parter hjulpne; Bergen kunde selv gjøre Mel og Malt, maaske vel og Øl, omendskjønt det ej blev rostoksk eller lybsk Øl. Skibene kunde med de bekomne Varer segle til Tydskland, og der ombytte dem med Klæde, Kobber og andre afsættelige Sager. Endelig ender Forfatteren denne Del med det hjertelige Ønske, at Gud dog vilde bevæge Kong Frederik den Anden til engang selv at besøge Norge, og spaaer, at Kongens aarlige Indkomster af Riget derved vilde faae en Tilvæxt af en halv Tønde Guld.

Suhm,

Suhm, som ved Sandvig lod disse her extraherte Bidrag til Norges Statistik i det 16de Aarhundrede komme for Lyset i de ovennævnte Samlinger, afgiver den Dom om dem i sin Fortale, at de vise Norges elendige Tilstand i de Tider, og hvor lidet den da værende Regjering tog sig af det, hvorfor man bør holde disse Skribenter en Del haarde Udtryk tilgode, hvilke Iver for det Lands Bedste, de boede i, ej allene haver aftvunget Absolon som en Indfødt, men endog Forfatteren af den norske Soa, endskjønt en Fremmed. Og bekræfter dette mig alt mere i den Tanke, at den faste Forening og Kjærlighed imellem Danmark og Norge bør, som saa meget Godt, tilskrives vor største Konge, nemlig Christian IV., paa hvis videre Grundvold siden Christian V. og Frederik IV. have end videre bygget. Saavidt Suhm.

Man har ikke allene i den Tids Lovgivning og andre offentlige Forhandlinger Borgen for, at Statistikerens Skildring er rigtig og Digterens samt Satirikerens Invectiver ikke stort overdrevne. Af disse diplomatiske Beviser vil jeg anføre nogle:

Aar 1540 klagede Jæmterne, som da laae til Norge, over, at den kongelige Befalingsmand Trond Oluffsen, naar han skulde oppebære den aarlige Skat, som de erlagde i Hermelin, tager han to Skind for

et; naar han gjæstede dem paa deres Gaarde paa Kongens Vegne, opførte han sig ofte saaledes, at Bonden maatte flye af sin egen Gaard og ligge i Skoven; istedenfor de plejede kun at gjøre een Skyts over Fjeldet af hvert Tinglag med Kongens Skat, bleve de nødte til meget ofte at skytse ham og hans Karle: Deres Laugmænd og deres Præster slog og mishandlede han o. s. v. *)

Formodentlig havde Klagen den Virkning, at Trond Oluffsen blev afsat; thi under Aar 1542 udsteder Kong Christian III. Forleningsbrev paa Jæmtland for Jens Tilluffson (Bjelke), med hvilket Bytte de stakkels Jæmter, hvis man skal fæste Tro til hans i *Qverelæ Svedicæ* her ovenfor S. 324 anførte Karakteristik, ikke synes at have vundet meget.

Af No. 415 blant de suhmske Manuscripter paa det kongelige Bibliothek seer man, S. 399, at Bønderne i Guldalen Aar 1574 gjorde Mytteri paa Laugtinget, fordi Befalingsmanden i Trondhjem, Ludvig Munk, besværede dem med Foring og andre Paalæg mere end sædvanlig. Side 410 faaer Ludvig Munk Ordre, at Bønderne skal være frie for den Foring, som var en halv Tønde Hestekorn aarlig og en Fogedskjeppe. Det lader altsaa til, at Bønderne have havt Ret i Noget, men da de, isteden for, som Jæm-

*) Danske Magazin, Tom. VI. S. 228.

Jæmterne, at supplicere "gandske ydmjukeligen," rottede sig sammen og gjorde Opstand, bleve Hovedmændene for Mytteriet rettede, og Ludvig Munk blev 1577 — Stadtholder i Norge.

Hvorledes Erik Munk, der fra 1571 til 1581 var Befalingsmand i Nedenæs Læn, behandlede sine Undergivne, er udførlig at læse i det ny danske Magazin II. Bind S. 183—192. Her beklage Bønder og menige Almue sig for Kong Frederik II., at Erik Munk, foruden anden despotisk Adfærd, greb, fangede og mishandlede bofaste, og i Klagen navngivne, Mænd uden Lov og Dom. "Naar vi komme til ham, kalder han os fattige Bønder ikke andet end Skalke og Tyve og vore fattige Qvinder Horer, og dersom Nogen er ham Noget skyldig enten i Salg eller Kjøb, og han haver betalt ham det, dog maae vi ligevel mange Gange betale paa ny igjen, endog vi have der Prov og Skjel paa, at det er tilforn betalt." — — "Der vi fattige Bønder vare paa vor rette Rejse, og skulde drage til vor naadige Herre og Konning med vore Breve og Besked som vi havde, da holdt han Vagter for os paa Vejen; de røvede og toge os ifra baade Rettebøder og Klagemaalsbrev, og 4 Mark danske Pendinge, og deres Pasbort, og med bitter Nød de kunde undkomme med Livet." — — — "Dersom han skal længe saaledes regjere over os, da nødes vi til, vi

arme fattige Mænd, at overgive Hus og Hjem, Qvinder og Børn, og skulle ikke blive byggendes i hans Forlehning, men nødes til at drage i en anden Eders Naades Ombudsmands Læn, eller hvor Gud kan forsørge os" o. s. v. — En anden Klage fra de samme Bønder begynder saaledes: "Den Tid de gode Herrer af Danmarks Raad, Bjørn Andersen, Axel Weffert, med Flere, vare her i kongelig Myndighed opskikkede, og vi fattige Mænd da af stor nødig Aarsag havde stevnet Erik Munk for dem i Rette, tilstillede de gode Herrer en venlig Handel og Contract at skulle skee imellem Erik Munk og os; — de gave ogsaa os arme Mænd Retteboо at leve efter; hvilket vi arme fattige og fortrængte Stakkarle beklage aldeles intet at være holdet af Erik Munk, men han haver siden dobbelt mere end tilforn os foragtet og fortrængt, og os næsten i Grunden ødelagt" o. s. v. o. s. v.

Da Kongen selv i det suhmske Manuscriptfoliant No. 415 S. 371 maa beklage sig over Munks Genstridighed og at han ikke svarede, naar Kongen skrev ham til, kan man slutte sig til Resten, og tvende herpaa fulgte og i Magazinet aftrykte Herredagsdomme give Bønderne aldeles Medhold, saa Klagen ikke var ubeføiet eller overdreven.

Under

Under Aarene 1571 og 1576 læses i Sandvigs Samlinger 2det B. 2 Hefte S. 128, at Fogden Dynes blev hængt over alle Tyve og Laugmanden af Stegen rettet med Sværd for sit meget udøvede Tyrannie.

At det forresten ikke var blot de verdslige Embedsmænd, der udsuede og besværede Almuen, men at de Geistlige med deres Tiende, Helligdagsbrøde og Lejermaalsboder og andre Paalæg paa deres Vis ogsaa lagde tunge Byrder paa Almuens Skuldre, kunde vises ved adskillige Exempler. Her kun et. Olaf Thorkelsen, der var Biskop i Bergen fra 1523 til 1533, fortæller Edvard Edvardsen i sin skrevne Bergens Byes Beskrivelse, og efter ham Holberg, at han skrabede mere Jordegods sammen end ti andre Biskoper for ham. Strax en Bonde havde forseet sig aldrig saa lidet, enten med Lejermaal eller andre Sager, som hørte til Biskopens Forum, da vilde han ikke tage Løsependinge af dem, men lutter Jordegods. Ja, dersom Nogen havde slaaet en Raabuk eller Hund løs paa de forbudne Helligdage, saa straffede han dem paa Jordegods. Det er beviisligt, at han allene i Landskabet Sogn skrabede tilsammen 37 Jorder og Jordeparter, foruden det han samlede i Voss og i de andre Fogderier. — Han forarmede Almuen, paa det han kunde gjøre sig og sine rige og leve kræseligen i herlige Dage; og var han saa

kjær efter hamburgsk Øl, at han gav en Tønde Smør for en Tønde hamburgsk Øl.

Jeg iler hen over flere saadanne Exempler paa Vold og Udsuelse, og gaaer til Seculets næst sidste Aar 1599, i hvilket Aar en Foged i Bergenhuslehn, navnlig Peder Frost, ifølge Paus's Samling af Forordninger III. Del S. 446 o. f., blev dømt til at erstatte nogle Bønder en Del af det, som han paa den skammeligste Maade havde plustret fra dem. Der opregnes 16 Malversationsposter, som han havde gjort sig skyldig i, hvoriblant ere følgende:

Han lod sine Folk drage op i Sæterne, og tage Heste at jage Skytsfærd med.

Han forbød Bønderne at handle med Bergens Borgere, og vilde de skulde kjøbslaae med ham; hvilket stred imod de udgangne Anordninger, da ingen Foged maa kjøbslaae med Bønderne.

Han havde en falsk Bismer, hvorover de, naar de betalte deres Skat, maatte give ham 8 Mk. Smør paa hvert Løb Smør.

Han vilde nøde dem til at sælge sig Slagtefæ i Kongens Navn mere end til Slottets Behov, og af den Aarsag have to, tre Mark bedre Kjøb.

Det

Det var fire til sex navngivne Blodigler. Forresten vil jeg nu holde mig til de Unavngivne, eller de hvis Navn man kan sige er Legio, da de vist ikke vare faa. Jeg mener dem, som der næsten i hver anden Forordning fra den Tid doleres over. Saaledes heder det i Truid Ulfstands og Claus Bildes Reces af 1539 i 7de Artikel, at Almuen i Nordland klagede over, at Landdrotten nøder dem til at segle med sig eller sætter dem fra deres Jord; og i 8de, at kongl. Majestæts Ombudsmænd og Fogder undertiden paalægge Almuen Skat uden Kongens Befaling. — Iblant Peder Hvitfeldts Artikler af 1557 lyder den 4de saaledes: Ingen Landdrot maa tvinge sin Landbo til at kjøbe fremmed Drikke, uden hvis han vil gjøre med sin gode Villie, men han skal lade sig nøje med en Tønde norsk Øl. — I Jørgen Lykkes, Bjørn Andersens og Christoffer Walkendorfs Reces af 1568 heder det blant andet: findes nogen Lehnsmand eller Foged at gjøre ulovligt Beslag eller efter deres Hoved tage dem tilrette uden lovlig Dom, som hid tildags skeet er, da skal Laugmanden dømme dem det Gods fra, som de saa taget have. Item: Almuen beklager sig, at mange af dem besværes med højere og mere Landskyld end deres Jorder formaae at udgive. — I Recessen, som blev udgiven i Opslo 1578, klages, at naar Fogden kommer og skal opbære Foring og anden kongelig Rettighed, da ligger han i Segnene tre til fire Nætter

ter og haver med sig tre, fire Heste, og den Mand han ligger hos bliver ikke qvittet mere i hans Foring end een Mark. — De besværedes med Slotsarbejde videre end som af Arilds Tid havde været brugeligt. — Det forbødes dem at hugge i Skovene, at skyde Elsdyr og Rensdyr. — De beklagede, at deres Karle tidt og ofte udskrives udi kongelig Tjeneste, og komme dog ikke altid ud, men en Part maa tjene Fogder og Præster. — Fieldmændene udi Ode Kirkesogn udi Opdal i Valders beklagede, dem haardt at besværes ikke allene med Skydsheste, men de ogsaa undertiden selv maae bære Folks Sadler og Gods over Fjeldet, og undertiden er det saadant Vejr, at de maae grave dem ned i Sneen og ligge to, tre Dage, og en Part bliver borte i Sneen og kommer aldrig igjen. — Fogder og Ombudsmænd gjøre tidt og ofte Forbud paa adskillige Varer at sælge, da de vil have det første Kjøb derpaa under kongl. Majestæts Navn, og de beskatte dem, om de sælge deres Varer til Andre end til dem. — Almuen i Almindelighed og synderligen de ved Søsiden boende beklage, at der bruges Handel af Fogder og Toldere, og at der ere de iblant dem, som have mange Skibsparter, og naar fremmede og udlændiske Skibe komme i Havnene, fare de ud imod dem, og udi kongl. Majestæts Navn opkjøbe hvis de have med at fare, Almuen til ikke ringe Afbræk og Skade.

Disse og flere deslige Ankeposter forekomme hos Paus det hele Seculum igjennem, og vidner Suhm i sin korte Historie, at under Kong Frederik II. blev Norge især forsømt, saa at det ikke allene formedelst de slette Anstalter var i Krigen et Bytte for de Svenske, men endog midt i Freden et Rov for graadige Lehnsmænd og for Hansestæderne eller de Contorske i Bergen, hvilke sidste Christoffer Walkendorf dog holdt i Ave.

Da denne walkendorfske Ave er den mest lysende Punkt i Norges Historie i dette Aarhundrede, fortjener den noget nøjere at omtales, og for at bane os Vej dertil, maae vi gaae tilbage i Tiden op mod Seculums Begyndelse.

Vi forlode i forrige Stykke baade Bergen og hele Norge som en i Handel og Vandel gjeldbunden Tjener af Hansestæderne, og det kostede tilvisse baade Flid og Umag, at blive det saa rodfæstede Handelsmonopol qvit.

Christian den 2den, hvis synderlige Omhu for Kjøbstædnæringernes Opkomst hans korte og urolige Regimente giver saa mange skjønne Prøver paa, indsaae hel vel, medens han endnu paa sin Faders Vegne styrede Tingenes Gang i Norge, hvad der tjente til de norske Kjøbstæders Tarv, og især kunde

Stil-

Stillingen i Bergen ikke være ham ubekjendt. Han gav vel 1507 en de Contorske behagelig Anordning, bestaaende af to Artikler. Den første var stilet imod den saa rodfæstede gamle barbariske Skik, at mishandle og udplyndre de Skibbrudne, og lød omtrent saaledes: Naar Hansestædernes Skibe strande, maae Skibsfolkene selv bjerge saa meget de kan, og tillige æske Hjelp af Undersaatterne imod at give dem 2 Mk. dansk i Bjergelon for hver Last der blev reddet. Den anden Artikel tilholdt, at deres Haandverksfolk, saasom Guldsmede, Snedkere, Bødkere og andre, maatte de beholde hos sig til nærmere Besked. *)

Men to Aar efter kom en Anordning, som Lybekkerne ikke have været saa glade ved. Han begyndte da paa at ville see nogle af de indsnegne Misbrug afskaffede. Han gav Aar 1509 følgende høist gavnlige og nødtørftige, af 3 Artikler bestaaende, Lov:

a.) In-

*) "Bis so lange S. Maj. deswegen andere Verordnung anstellen werden" heder det i Manuscriptet, hvorfra dette ellers kun lidet bekjendte Privilegium er taget, og som heder Extract der Hanse-Stätte Privilegien in Dännemark und Norwegen in der Ordnung wie sie 1600 in Octobri zu Lübeck producerit werden. Denne Extract gjemmes paa Universitets Bibliotheket blant Magnæana No. 890 4to.

a.) Ingen skal kjøbe eller sælge med Bønder eller andre fremmede Mænd, som søge vor Kjøbstæd Bergen, andensteds end paa Torvet, og skulle vore kjære Undersaatter først kjøbe hvad dem lyster deraf, førend nogen Anden. *)

b.) Ingen paa Bryggen skal staae ude med deres Kister eller Kræmeri eller med Sild. Hvo det gjør, da skal det optages Os tilhaande, og gives i Mulct 8 Ørtug og 13 Mark.

c.) Vore Undersaatter, Borgerne her udi Bergen, maae først kjøbslaae med Skotter og engelske Kjøbmænd 14 Dage før nogen anden Kjømand paa Bryggen.

Saadan en for de Tydskes Monopol og Egennytte saa nærgaaende Anordning maatte nødvendig sætte ondt Blod. Skotter og Engelskmænd, deres Medbejlere i Handelen, vare altid en Torn i deres Øjne, og de vare endnu for mægtige og overmodige til at de skulde finde sig i at blive saa stærkt indskrænkede, allermindst naar de fornam, at Christian havde

*) Disse nogen Anden var de Contorske eller de Tydske paa Bryggen, samt disses Clienter, de tydske Haandverksfolk. De vare ikke Norges Konges Undersaatter, men Hansestædernes. En sand Status in statu.

havde saa meget at gjøre med Sverige, at han ikke stort kunde tænke paa Norge. Deres Forbittrelse brød endelig 1521 ud til aabenbare Vold. De antastede, som Hvidtfeldt S. 1174 og 1255 beretter, Borgerne, plustrede og berøvede dem, og toge fra dem Alt hvad de havde, skaanende hverken Fattige eller Rige. De nedbrøde og sønderhuggede Borgernes Huse; dog gjorde de mest Skade paa Skotterne, som boede i Bergen. De værste til at røve og plyndre vare Skomagerne og de andre tydske Haandverksfolk. Man klagede derover i Lybeck, og fik af de Lybske det Svar, at det ikke var skeet med deres Villie. — En ny Lehnsherre, Jørgen Hansen Skriver ellers ogsaa Jørgen Sten kaldet, blev da opskikket til Bergen. Han opbyggede Bergenhus-Slot, saaledes som det stod i Hvitfeldts Tid. Han holdt de Tydske i Respect, og lod en deres Baaer hænge, og gav sine Tjenere Lov til at optage alt Kramgods, som fandtes ude paa Bryggen, efter det Privilegiums Lydelse, som Kong Christian havde givet Borgerne. (See tæt foran den 2den Artikel.)

Men Christian den 2den maatte rømme af Danmark, og Jørgen Skriver, sin Herre tro, emigrerte til ham. Imidlertid havde de Contorske frit Spil. De vedbleve, siger Edvardsen, deres gamle Vane med Røven, Plyndring, Vold og Tyrannie. De indgik nøjere Forening med Skomagerne, som i

for-

fordum Tid fra Tydskland af vare indkomne, og havde forpligtet sig til at være Kongens Ombudsmænd hørige og lydige, samt færdige med Vaaben og Værge imod Rigens Fiender, naar han dem tilsagde. Med disse Skomagere og andre tydske Haandverksfolk gjorde de Contorske hemmelig Forbund, at dersom Tvedragt eller Krig paakom imellem de Tydske og Norske, da skulde de Contorske staae Tydskerne bi. Heraf bleve da Skomagerne hovmodige og opsætsige, vægrede sig ved at gaae paa Kongens Rustning, begyndte at holde Øltap uden Accise imod Byens Privilegier, gav fredløse Mænd Lejde, og tog dem ind til sig i deres Stræde, Skostrædet kaldet, som de med Porter havde tillukket, saa Ingen imod deres Villie kunde komme ind. De kaldte sig de fif Amten eller fem **Embeder i Bergen**, og vare: **Skomagere, Skindere, Bagere, Guldsmede** og **Badskere.**

Paa samme Tid begyndte de Contorske at lægge et Blokhus midt paa Bryggen for dermed at formene Borgerne, naar de vilde fare ud af Vaagen til Nordlandene. Bag ved deres Gaarde imod den saakaldte Overgade lod de opreise høje Stenmure, paa det de kunde være des sikkrere med deres underhavende Haandverksfolk.

Da Friderik var kommen til nogenlunde rolig Regimente, og Bergens Borgere klagede deres Nød for ham, sendte han Esge Bilde derop for at hjelpe dem mod de Contorskes Overlast. Bilde viste sig ogsaa nidkjær paa Borgerskabets Beste, og tvang de Tydske til at nedbryde saavel Blokhuset paa Vaagen som Noget af Muren paa Overgaden. Desuden gav Kongen ogsaa Bergens By Aar 1528 et nyt Privilegium, hvori de gamle Anordninger til Borgernes Fordeel indskjerpes, og blant andet ogsaa bydes, at alle Haandverksmænd, indenlandske og udenlandske, skal være under Norges Lov og Stadens Ret; og forbydes, at ingen udenlandske Kjøbmænd maa segle til Nordlandene for at kjøbslaae under Skibs og Godses Fortabelse. "Item, at Vaagen i Bergen tilstoppes af Skomagere og Andre, da skal randsages hvo det gjort haver, og den som brødeligen derudi findes, skal have forbrudt til Kronen 8 Ørtug og 13 Mark." *)

Dette Privilegium fornyede Kong Christian III. Aar 1541 med Tillæg af nogle Artikler tagne af ældre Privilegier **). Altsammen var det, der herved blev anordnet, beregnet til de norske Indvaaneres Fordel og den tydske Selvraadigheds Indskrænk-

*) Paus's Samling af Forordninger. III. Del, S. 284.

**) See sammesteds S. 299.

skrænkning. Ingen Under altsaa, at da disse ny eller fornyede og paa ny indskjærpede bergenske Privilegier blev de Contorske forkyndte, at de da bleve ilde tilfreds. De lod imidlertid, som om de for deres Personer intet kunde have derimod at indvende, men da de vare pligtige at rette sig efter de Instruxer de fik fra deres Herrer, Hansestæderne, ønskede de, at Hans Maj. vilde forhandle Sagen med bemeldte Vedkommende. Kongen fandt sig deri, og med sit Raad holdt adskillige Møder og Conferentser med Hansestædernes Udsendinge, uden dog i lang Tid at komme til nogen Endelighed; som man kan læse hos Hvitfeldt i 2den Tome, Pag. 1541, 1548 og 1549. Paa sidste Sted heder det saaledes under Aar 1555. "Til Kjøbenhavn blev holdet en almindelig Herredag, og skikkede de Lybske og andre Søstæder deres Sendebud did, og begjerede Besked paa deres tilforn udi Anno 1554 overgivne Besværinger i Bergen og Skaane, hvorhos de sig paa deres Privilegier, som dennem af fremfarne Konger udi Danmark og Norge var given, meget refererede. Efterdi at da Kong Christian og Rigens Raad ingen vis Besked eller Efterretning havde om saadanne deres Privilegier, synderlig dem, som vare for nogle hundred Aar udgivne, og hvor langt de sig forstrække skulde, saa blev for godt anseet, at samme vendiske og Hansestæder paa en vis bestemt Tid skulde til Lybek producere og fremlægge samme Privilegier in originali,

og overgive Vidisse deraf til Kongens Sendebud, hvilke den Tid skulde være tilstede og besee samme Privilegier og Vidisser annamme. Erik Krabbe var en af dennem. Og endog saadant skeete, blev dog udi Kong Christians Tid ingen vis Besked gjort udi samme Sager, men herefter af Kong Friderich II. paa den Herredag 1560 som blev holden til Odense, da en Reces er oprettet, hvorudi formeldes hvorledes holdes skal om de vendiske og andre Hansestæder deres Privilegier og Friheder udi Danmark og Norge, og kaldes den Odenseske Reces. Derfor vil jeg til samme Reces henforvise Læseren, hvem dertil Lyst haver saadant at vide, her var og for langt, saadant at indføre." Faldt denne Reces for vidtløftig for Hvitfeldt at indføre i hans store historiske Verk, meget mindre vilde den passe her. *) Qvintessentsen deraf er:

Bergens Borgeres Rettighed til at udrede Nordlandsfarere hævdes.

Naar Bergenserne kom fra Nordlandene, maatte de ikke strax stikke lige over til Holland, men først løbe Bergen an.

De

*) Den læses i *Dumonts* Corps Diplomat. Tom. V. Part. I. pag. 67, og i Lünigs Reichsarchiv Pars spec. Continuat. IV. Theil II. Fortsez Pag. 83 & 89.

De tydske Kjømænd maatte ikke sælge Kram-vare og Sild paa Bryggen, ej heller gaae til Folk i Husene med Sølv- eller andre Vare.

Alle Haandverksfolk i Bergen (altsaa de tydske ogsaa) skulde staae under Byens Lov og bære borger-lig Tynge.

Som tydske Kjøbmænd frit maa handle paa Norge, saa maa de norske ogsaa frit handle i de ven-diske og andre Hansestæder.

Ved denne Reces sloges, som man siger, Ho-vedet paa Sømmet, og den var Normen, hvorefter for Fremtiden enhver liden Tvist blev decideret. Men forinden havde Christopher Walkendorf, der var Befalingsmand og Slotsherre paa Bergenhus fra 1556 til 1559, ved sin djerve og kraftfulde Færd saaledes kjørt i Ring med de Contorske, med Skomagerne og med de fik Amten, at Bergen næsten ikke trængte til nogen Odense-Reces. Disse Walken-dorfs Bedrifter ere at læse saavel i Paus's Sam-ling af gamle norske Love og Forordninger 3die Tome S. 323—38, som i Holbergs Bergens Beskri-velse. *) Hjemmelsmanden for Holbergs Efterret-

 ninger

*) Tilforladelighed ihenseende til Data og Aarstal og overhovedet critisk Nøjagtighed er ikke altid Hol-

ninger er Edvardsens haandskrevne Samlinger, men da der iblant det kongl. Bibliotheks Manuscripter haves en Underretning derom fra en ældre og uden al Tvil samtidig Historieskriver, vil jeg deraf meddele hvad der tjener til at oplyse Walkendorfs store Fortjenester.

"Walkendorf lod, (saaledes fortæller denne gamle bergensiske Topograf,) alle tydske Embedsmænd (ↄ: Haandsverksmænd) stævne til sig, og da de vare komne, tilkjendegav han dem sin Herres Villie, at de enten skulde sværge Kongl. Maj. eller drage af Landet. De forlangde da Tid til at raade derom med Hansestædernes Kjøbmænd, hvilket han bevilgede dem. Kjøbmændene satte Mod i dem og styrkede dem i deres Overhørighed imod Øvrighedens Anordninger. Da det gik i Langdrag, og Walkendorf intet Svar fik fra Haandverksmesterne, lod han paa kongl. Majestæts Vegne deres Vindver tilslaae. Strax lod samme Haandverksmænd og nogle af de Contorske sig forlyde med for nogle Qvindfolk, at for den Sag skulde der blive mangt et faderløst Barn;

Holbergs Sag. Derpaa har man ogsaa her adskillige Beviser. Saaledes lader han f. Ex. i Udgaven af 1757 S. 269, Walkendorf blive som Lehnsmand opskikket til Bergen af Frid. II. Aar 1565, og S. 276 staaer Friderik den 2dens Tid istedenfor Friderik den 1stes.

Barn; og derfor skulde græde det Barn i Buggen saae; med mange andre store og unyttige Ord, hvorfor den menige Mand i Byen haver sig storlig befrygtet, og Nogle om Natten hemmeligen flyttede deres Gods udaf Byen. Walkendorf var altid ved frit Mod og gav Bergenserne Dristighed. For at vise, han ikke var forfærdet, lod han nogle af Borgerne gaae ind paa Slottet, lod Vand bære paa Muren, og lave Bomber og Fyrkrandse til. Kjøbmændene bad ham komme til dem i Frue-Kirke til en Conference. Han lovede at møde. Da han gik af Slottet, tog han kun to Drenge med sig, men sagde til Holger Bagge, som stod i Slotslougen, at saasnart han fik visse Tidende om det allermindste, skulde han strax skyde Ild paa Bryggen. — I Vor-Frue-Kirke havde Kjøbmændene med sig en Bog, deres Privilegier stode indskrevne udi, og der viste de ham et Privilegium, som Kong Christian II. havde udgivet her udi Bergen, lydendes: at de maatte beholde de tydske Embedsmænd indtil videre Besked *). Walkendorf anmærkede: da K. Christiern gav dem det Privilegium, da var han ingen kronet Konge, ej heller nogen fuldt regierende Herre over Norge, thi hans Fader endda levede. Resultatet af Conferencen blev, at Walkendorf tilstedede Skomagerne og andre Embedsmænd at eje deres Embede endnu indtil Mikkelsdag, til hvilken Tid de enten

*) See her foran S. 350.

skulde sværge Hans Maj. eller uden videre Indvending forlade Byen. Siden have Stæderne samme Sommer to Gange suppliceret og søgt at formaae Kongen til at tillade, at Embedsmændene maatte være og forblive under Kjøbmændene, men Kongen var ikke at overtale."

"Siden begyndtes ogsaa en Trette imellem Walkendorf og Embedsmændene om St. Halvords-Kirke. Disse beraabte sig paa Privilegier og andre Breve skrevne paa det gamle norske Maal, som de ikke kunde læse. Der blev da udsendt Nogle af Raadstuen til at randsage deres Breve, og da fandt det sig, at et af de Privilegier, som de især havde beraabt sig paa imod Walkendof, det lød paa Trondhjem og paa de der boende tydske Haandverksfolk. Trondhjems Navn var udslettet og Bergens Navn sat istedet derfor. Der var saaledes Intet i deres Privilegier og Breve, som kunde være dem behjelpeligt i deres Paastand, vandt derfor Walkendorf Halvords-Kirke igjen under Kongl. Maj. med al hendes Tilhøring."

"Samme Tid opkom nogen Trette mellem Slottets Folk og de Tydske paa Bryggen; en af Slotsfolkene blev slaget ved Bryggen. For den Aarsags Skyld lod Walkendorf afbryde alle de Kaalhauger, som stod imellem Vor-Frue-Kirke og Slottet, paa

det

det man klarligen kunde see paa Slottet, hvad der skete imellem Bryggen og Slottet. — Samme Sommer lod Walkendorf gjøre en Stenebro fra Allehelgenskirke og til Domkirken, hvor der tilforn var et stort Ufore og Morads, og laae der en Fjellebro over, som Skomagerne hvert Aar burde at holde vedlige."

"Der nu Mikkelsdag kom, spurgde Walkendorf Embedsmændene om de vilde blive eller vige. Halvparten sagde de vilde blive, men Halvparten rømte ind paa Bryggen, og vilde der bruge deres Embede. Walkendorf lod da Oldermanden og de saakaldte Achtein (atten Mænd) paa Bryggen komme til sig i Korskirken. Disse forbandt sig til, at de herefter ingentid hverken lønlig eller aabenbare vilde holde Embedsmænd ved Bryggen, det være sig hvilket Haandverk det være vilde. Da Embedsmændene saae at de hverken maatte have Plads ved Bryggen eller i Byen, droge de ad Tydskland til."

"Borgerne, som saae, at Walkendorf havde god Fremgang i sine Foretagender, gik til ham, og beklagede sig, at naar deres Drenge eller Folk kom paa Torvet for at kjøbe færsk Fisk eller Andet, maatte de Intet faae, førend de Tydske paa Bryggen havde saa meget som de vilde deraf, og viste ham kongl. Majestæts Brev om samme Torv, og begjærede, at han ifølge samme Privilegium vilde unde dem at

lægge og gjøre Torvet paa noget andet Sted i Byen. Da forlagde han Torvet udenfor Skostrædet i Vaagen, og lod kundgjøre for alle Bønder, at de did skulde søge og ingen andensteds med deres ferske Fisk og anden slig Kjøbmandskab."

Saavidt Extracten af bemeldte Manuscript, Bergens Byes Krønike kaldet, der paa Titelen siges at være forfattet af selve Walkendorf. Dette forbyde vel critiske Grunde at antage det for, men samtidig har, som ovenfor blev erindret, Author dog nok været med Begivenhederne, og han er en af de Kilder, som den brave og vindskibelige Edvardsen til sit Verk har brugt og tildeels verbotenus udskrevet.

Uagtet Walkendorf, saaledes som vi har seet, tog Braadden fra de Contorske, og de ikke længere havde saa meget i Ryggen, som da Kongerne vare tydske og Hansestæderne i Flor, saa forløb dog endnu nogen Tid for de ganske kunde finde sig i den dem saa uvante ydmygende Stilling. Endnu fik de af og til Mindelser af deres fordums Magt og Vælde, og prøvede paa at kuldkaste den indførte Tingenes ny Orden. 1569 stævnede de Byens Borgemester og Raad i Rette til Kjøbenhavn. Da de der bleve afviiste med deres Søgsmaal, som gik ud paa Klage over Borgernes Handel paa Finmarken, begyndte

de

de andengang at anlægge et Bolverk for Kjøbmandsstuen, der hvor det Blokhus stod, som de i Kong Friderich 1stes Tid maatte nedrive. Lehnsherren Mads Scheel styrede saaledes tilfreds, at Striden bilagdes i Mindelighed.

1571 stævnede de atter Raadet for Kongen, men de fik til Svar, at det skulde forblive ved den Odenseske Reces.

Bemeldte Reces af 1560 var saaledes den øverste Norm og Rettesnor for Handel og Vandel i Bergen indtil Aaret 1573, da den Skik og Ordning blev givet, som er aftrykt hos Paus i hans Samlingers 3die Tome S. 361 -- 368. Naar man dertil lægger de Aaret iforveien (1572) Contoret af Raadet i Lübek foreskrevne sindige og moderate Statuta, som ere at læse i Lünigs Reichsarchiv Pars Specialis Contin. IV. Th. II. Fortsez. Pag. 90, saa kan man siges at have opnaaet Enden paa Lybekkernes 300aarige Usurpationer i Norge, og saa lade vi da Hansen for dennesinde hvile i Fred.

Da vi nu, som jeg troer, saa nogenlunde har lært at kjende den borgerlige Forfatning i Norge i indeværende 16de Aarhundrede, maa vi see ogsaa at blive bekjendt med menige Mands Kaar i Danmark. Da vi have indskrænket os til Almuesmandens

dens Sphære, saa bliver Skildringen her ikke stort lysere end det Udkast vi fremlagde af Norge. Saae vi derimod hen til Hoffets Pragt, Adelens Velstand, Videnskabernes Fremme, Finantsernes Forvaltning, vilde Resultaterne, saasnart vi kom til Friderik den 2dens Regiering, blive langt anderledes, end som nu kan finde Sted, da Bonden og hans borgerlige Stilling er Hovedgjenstanden for vore Forskninger og Undersøgelser.

Tilstanden lader sig beskrive med to Ord: Trældommen blev systematisk, og den Undertrykkelse, som Brugen i de forrige Aarhundreder havde indført, fik i dette Lovs Kraft.

Før dette skete, aabnedes vel for Landmanden en Udsigt til bedre Kaar, men for strax at styrte ham ned fra dette Lykkens Trin og indvikle ham desto mere i Selvraadigheds og mægtig Egennyttes træske Snarer.

Det var Christian II. som paa mange Maader søgde at lette Bondealmuens Kaar, og som ved sin herlige Lovgivning ogsaa i Landbosagerne viste sig at være over sin Tidsalder. Hans Lovbogs 88 Cap. befrier Bønderne fra ulovlig Beskatning og Told. 89 Cap. tillader dem at segle til hvilken Kjøbsted de lyste med deres Vare. 97. Ingen maa straffes om han

han i Høstens Tid, naar han skal passe sin Bjering, forsømmer en tilsagt Jagt. 98. Ingen skal tvinges til Langægt. 101. Fæsterens eller Landboens Forening med Jorddrotten skulde være en ordentlig bilateral Contract. 111. "Slig ond og uchristelig "Sædvane, som hidtil i Sjelland, Falster, Lolland "og Møen været haver med stakkels Bønder og chri"sten Mennesker at sælge og bortgive *), skal efter "denne Dag ikke ydermere skee; men naar deres Hus"bond eller Herskab farer uredelig med dem, og gjør "dem Ulov og Uret, da maa de flytte af det Gods "de paa sidde, og ind paa andens Gods, som Bønder "gjøre i Skaane, Fyen og Jylland." 127. Bønderne maa lade deres Børn i Kjøbstederne lære hvad Haandverk de vil.

Denne Konge, siger Rothe **) i Anledning af denne Lovbog, havde System i Tanke, hvorefter han vilde føre Staten til Kraft ved at sætte dens Evner og Fordele i Brug, og man kan sige, at den Tendents ligger i alle hans Idrætter. Den samme Aand som hersker i Lovene, sporer man ogsaa i de af ham udstedte Breve og Rescripter. Saaledes læser man

*) Man læser hos Hvitfeldt S. 276: "Det er ofte "skeet baade i Sjelland og andensteds, at en "fattig Bonde eller hans Barn er solgt for en "Hund."

**) I Nordens Statsforfatn. 1 Del S. 314.

man i Pantebrevet *) til Bisp Lange Urne paa noget Gods i Odsherred, at det paalægges ham ej at sælge eller bortgive de Bønder eller Bondesønner, som der paa Godset boe eller barnfødte ere. Ligeledes er det en Betingelse i Jørgen van der Wisch's Bestalling **) som Befalingsmand paa Segeberg, at han "ej skal trænge Bønderne og Tjenerne som til Slottet ligge, til nogen Ægt at age for ham til Hamburg, Lybeck eller andensteds, som de hidtil gjort have, uden de det selver gjøre vil fore hans Penninge. Men hves behov gjøres til Slottens Nytte, skulle de være pligtige at age."

I disse sidste Ord ligger vedkommende Bønders Arbejdspligt til Slottet, og da Hoveriet er og fra umindelige Tider har været en Hovedanstødssten for Bondestandens Opkomst, vil jeg anføre et Par Data, som vise deels at det under denne Konges Regjering var bestemt og taaleligt, og deels at nogle Bønder allerede dengang betalte Penge for Hoverifrihed.

Kongen gav de Reersøe-Mænd Aar 1514 Stadfæstelse paa et Brev de havde fra hans Farfader, ifølge hvilket "disse fattige Vornede aarlig ikke skulde give

*) Sandvigs suhmske Samlinger til den danske Historie 2 Bind 1 Hæfte S. 171.

**) Nyerups suhmske Ny Samlinger d. s. v. 1 B. S. 365.

give mere end en halv Tonde Smør af to Køer til Gaardholdspenge, hver to Skill. grot til Dagsverkspendinge, og hver af dem slaae een Dag paa Ornum-Engen, og ingen ydermere Dagverk gjøre enten paa Ager eller Eng." *)

Birkits og Vesterborg Sognemænd i Lolland fik Aar 1515 Stadfæstelse paa forrige Konges Brev, lydendes, at de skulle være fri for at pløje, saae, harve, høste og indage Korn til Lilleskov, som de af Arildstid gjorde til Ravensborg, og derfor skulle de aarligaars over deres rette Skat give til Kronen 20 lødige Mark. **)

I Sanctuarium Birgerianum ***) af Aar 1519 heder det S. 69: "Vi skulle holde Godset ved Magt og vel bygt med god fast Bondebygning, og holde dem paa Godset bo ved Lov, Skjel og Ret, og ej lade lægge dem nogen ulovlig eller usædvanlig Tynge paa. Og skulle Bønderne ikke være pligtige mere Arbejde og Tjeneste at gjøre til Slottene og Gaardene end 1 Dag at pløje, 1 Dag at skjære, 1 Dag at slaae, 1 Dag at age Hø, 1 Dag at age Ved, 1 Dag at age Møg, og 1 Dag ækier."

Hvor-

*) Suhms Samlinger l. cit. Pag. 205.

**) Sammesteds 2det Hæfte S. 65.

***) Indført i de suhmske Samlingers 1ste Bind 3die Hæfte.

Hvorledes Christian søgde at skaffe Bonden Hævn over Fornærmelser seer man f. Ex. af Beretningen om Mogens Thomesen til Damsgaard, som han lod optage af Graven og hænge paa Aarhus Gade, fordi han havde mishandlet sine Bønder *). Johan Reventlov, fordi han havde ladet en Bonde slaae i sin A**, maatte bøde 7 rhinske Gylden i Guld og 20 Klippinge **). Da Adelen i Skaane forbød Bønderne i Ingelsted og Jerilsted Herreder i Skaane at hugge Skov i Alminding, og disse da, i Forbitrelse over Indgreb i deres Ejendomsret, bleve balstyrige, rottede sig sammen, grebe til Gevær, og brugde Vold, drog Kongen selv over til Skaane, grandskede og eftersaae Markeskjæl og Skovskjæl, afsagde Kjendelse om hvad der af den omtvistede Alminding tilhørte Kronen, hvad Herremændene, og hvad Bønderne, saa at hvor Herremændene havde gjort deres Fingre for brede, maatte de igjen udlægge det til Bønderne ***).

Ja vel maa man sige med Rothe, at denne Konge virkelig havde System i Tanke, og gid han havde stedse kundet holde derved med stille Overlæg og koldt Blod! Men hverken var hans eller Folkets Skjebne saa heldig. Hans Lovbog lod den jydske Adel

*) Hvitfeldts Krønike S. 1194.

**) Suhms ny Samlinger 1 Bind S. 368.

***) Suhms ny Saml. 2det Bind S. 136—37.

Adel brænde som ugudelig og formastelig, og han selv maatte rømme, og hvorledes det nu saae ud i Danmark, derom er Visen lagt hos Peder Syv, hvori det heder:

Bort da fløj den gamle Ørn
alt med sine Unger saa smaa;
de andre smaa Fugle bleve saa vilde,
de vidste dem ingen Raad.

* * *

Nu sidder Høgen (ↄ: Adelen) i Egetop
og breder han ud sine Vinger,
de andre smaa Fugle i Skoven er,
dem monne saa jammerlig trænge.

* * *

Nu sidder Kragen paa baren Qvist
og svælter hun over sin Klo;
Uglen skjuler sig i Elletrunte,
jeg venter hun haver Uro.

* * *

Nu sidder alle de andre smaa Fugle,
og tie saa qver som Sten;
de have mist deres dejlige Sang,
vil Gud, de faae ham igjen.

* * *

Hunden ligger under Bordet og sover,
Den Ræv er i Gaasestie;
naar Tiden er, saa vaagner han op,
sine fattige Gjæs at frie.

Men den Tid kom aldrig, og Gjæssene bleve ikke fri. Tvertimod, Bøndernes Forfatning blev nu under de to næstpaafølgende Regjeringer i højeste Grad deterioreret; ja deres Trældom blev saa rodfæstet, at selv den stærke og raske Christian IV siden efter ikke kunde rokke en Indretning, der ansaaes for en Grundstøtte, hvorpaa Constitutionen hvilede.

Den første Rod til alt det Vanheld for Bonden er Friderich den 1stes Haandfæstning, hvori han efter Adelsmandens Hvitfeldts Beretning, S. 1252, "gav Adelen over deres egne Bønder og Tje-"nere Hals og Haand, Boeslod, og alle 40 Marks "Sager, saa frit som Adelen udi Fyrstendommet "Slesvig deres have, hvilket er en drabelig Frihed, "deslige ingen Konger udi Danmark havde udgivet. "— I Norge haver Adelen ikke den Frihed over "deres Bønder, udi Sverrig ej heller, uden de som "for stakket ere gjorte til Grever og Friherrer. Hvor-"for denne Konges Ihukommelse bør hellig og uglemt "at være hos os (Adelige) og vore Efterkommere."

Rothe

Rothe mener med Føje *), at man kan ansee denne Haandfæstning som et Edict, hvorpaa Jorddrotterne have grundet Meningen om Livegenskabets **) Lovlighed. Og at Livegenskabet mærkeligen blev udbredet under denne Konge, skjønnes fremdeles af den hans Anordning, efter hvilken endog Selvejeres Sønner maatte deles til Stavns paa een nær, der maatte blive ved Bøndergodset. En Anordning der, saa dunkel den end er, dog noksom viser, hvor dybt Bondestanden var nedtraadt, og hvor langt man var kommen fra den gamle Odelsmandstids Sæder.

Vi finde, bliver Rothe ved S. 403, ingen klare udtrykkelige Love, hvilke paalægge Bonden ubestemt Hoverie. Ihenseende til denne Hoveriets Ubestemthed og den dermed forbundne Byrde, er det samme skeet hvilket skete ihenseende til Livegenskabet. De Mægtiges Partie fik overhaand, og Kongen kunde ej modstaae den opkommende Brug. — — Friderik den 1stes Thronbestigelse kan ansættes som udgjørende Epoke i Hoveriets og dets Ubestemtheds Historie, ligesom den gjør Epoke ihenseende

*) Nordens Statsforfatning, 2den D. S. 310.

**) Livegenskab bestod her i Danmark i, at Bonden ej maatte skifte Opholdssted, men skulde blive ved den Grund, den Stavn, paa hvilken han var fodt eller hvor han havde fæstet Bopæl.

de til hver anden Haardhed, der overgik Bondealmuen. Om det, at Adelen ved den Konges Haandfæstning fik Hals og Haand over sine Tjenere, end ikke betyder andet, end at den fik fuld Birkerettighed, og blev Dommer i alle deres Undergivnes Sager, saa var dette nok til at skaffe Hoveriet Fremgang til Ubestemthed.

Efter Friderik den 1stes Død var Skipper Clemens's Fejde, eller den uheldige Opstand, som Bønderne i Jylland, af Had til Herremændene og af Begjerlighed efter at faae deres kjære Christiern igjen til Konge, lode sig forlede til, atter Anledning til Bondestandens yderligere Fortrykkelse. De bleve overvundne, et Par tusinde Bønder omkom i Slaget for Aalborg 1534, Hovedmændene for Oprøret bleve rettede, og nu maatte da alle de Herreder i Jylland som havde taget Del i denne Rebellion, udstede en Revers, hvori det heder: "for samme Utroskab, "Brøst og Forseelse vor Hals igjen at løse, have "vi opladt og afhændet fra os og vore Arvinger til "Kongl. Majestæt Christ. III. og Hans Naades Ef"terkommere Konger i Danmark alt vor Bonder"gods og Ejendom." — Dog — beretter Hvitfeldt strax ovenpaa: Fordi Hans Naade trængede til Penge at betale hans Krigsfolk med, igjenkjøbte jordegne Bønder deres Gaarde og Gods for Sølv og Pendinge, o. s. v.

Ikke

Ikke var det blot i Jylland, men ogsaa i Sjelland og Skaane og andre Steder, at Bønderne højt og dyre maatte betale deres Vedhængen ved Christian II., og naar Bønderne, som i Jylland, foer frem mod Herregaardene med Mord og Brand, var det begribeligt, at de, naar de tilsidst maatte give tabt, ikke kunde vente synderlig mild Behandling af den sejerrige Adel. Naturligvis, da den fik Svøben kjørte den, og den fik ogsaa lettelig sin Konge Christian III. til, saavel i Forordningen af 1551, som i Recessen af 1558 dens 42de Artikel, at byde, at Fæstebonden skulde vise sin Husbonde og i hans Fraværelse hans Foged Hørighed og Lydighed; ved hvilken ubestemte Lov enhver Dæmning for aristokratisk Gjerrighed og Herskesyge blev ryddet tilside, og Bondeslaveriessystemet var nu kant og klar med alle sine Corollarier, Consequentser og Følgesætninger, saasom ere Ladefogedens Ridepisk og Tyremeje, Træhesten, Hullet, og hvilkesomhelst andre Straffemaader anvendtes for at skaffe den Hørighed og Lydighed som Loven nu hjemlede ikke blot Husbonden men endog dennes Udsendinge, om det saa kun var Røgteren eller Hundedrengen paa Herregaarden.

Da det ubestemte Hoverie er en af de ulykfaligste Følger for Bondestanden, som denne Hørighed og Lydighed fødte af sig, og Hoveriets Historie er en af de mest intricate Gjenstande i vort Landvæsens

Annaler, vil jeg her tilføje nogle Kjendsgjerninger, som vise, hvilken Punct Sagerne i Henseende til denne Bonden paaliggende Arbejdspligt stod paa i det nu omhandlede 16de Aarhundrede.

For det første forekommer i den Tids offentlige Forhandlinger en Dom af Christian III. af Aar 1546, der lyder saaledes: "Vare skikkede for Os nogle St. Laurentii Capitels Tjenere i Roeskilde, i Skuldelev og Sæby boende, paa den ene Side, og beklagede dem, at Anders Barby, Provst i Roeskilde, havde lagt dem ydermere og større Besværing paa med Ægt og Arbejde og Gjæsten end de pligtige vare. Dertil svarede Ip Heye, Cantor i fornævnte Roeskilde, paa Anders Barbyes Vegne, at samme hans Tjenere, saavelsom flere Cannikers og Capitels Tjenere, sidde tidt overhørige baade med Ægt og med Arbejde, besynderlig med Gjæsteri, og ej vil gjøre dennem den Rettighed som andre Vore og Kronens og Stigtens Tjenere til Vore Lehn her i Sjelland pleje og pligtige ere at give; og ydermere berettede, at i Kong Hans's, Vor kjære Farbroders, Tid skal være gangen en Dom derpaa, at alle Closters og Capitels Tjenere skulle være pligtige at holde aarlig deres Herskab een Nats Gjæsteri med to Heste paa hvert Pund Skyld, og gjøre slig Ægt og Arbejde som andre Tjenere her i Landet pligtige ere, med flere Ord dem imellem. Da blev derpaa saa afsagt

for

for rette, at alle Capitelstjenere skulle af hvert Pund Skyld aarligen være tilforpligtige at holde deres Herskab en Nats Gjæsteri med to Heste og Karle, som forskrevet staaer, eller at have det i deres Herskabs Minde; og desligeste med Ægt og Arbejde og Andet være deres Husbonde lydagtige, ligervis som andre Kronens og Stigtens Tjenere deres Herskab med Rette pligtige ere."

Dette Document *) er saa meget des mærkeligere, da den deri paaberaabte Dom af Kong Hans viser, hvor gammel den Uskik var, at Bønderne maatte gjøre alt det Hoverie som Proprietairen fandt for godt at æske af dem.

Efter Recessen af 1558 var Sligt ingen Under, og saa læser man da ogsaa et Brev af 1567 fra Kong Friderik II. til Bønderne som ligge og tjene til Hindsgavel:

"Vider, at Jørgen Schested, vor Embedsmand der sammesteds, haver berettet for Os, hvorledes at I sidde ham overhørige og ikke ville age eller udføre Mog fra Slottet, og i andre Maader Eder fortrykke hvad I skulde gjøre, naar han Eder

 lader

*) Det staaer i en haandskreven Dombog blant det kongl. Bibliotheks Manuscripter No. 1134 i Folio, Sagen No. 234.

lader tilsige — saa bede og byde Vi, at I rette Eder efter, naar fornævnte Sehested eller hans Foged Eder tilsiger, at være hannem hørige og lydige som Undersaatter bør at gjøre." *)

Et med nysanførte Skrivelse samtidigt Document lyder saaledes: "Vi Friderik II. hilse eder alle, Vore og Kronens Bønder og Tjenere, som ligge og tjene til vort Slot Skjoldenæs. Vider, at Vi forfare, at de daglige Ugedagsmænd, som høre der til Slottet, dennem haardt besværge for at dennem allene tillægges med Ægt, Hofarbejde, og anden daglig Besværing dertil at fuldgjøre, og af de andre Tjenere ingen Hjelp eller Undsætning haver, og mene, at de udi Længden det ikke taale kunde; da, paa det fornævnte Ugedagsmænd med formeldte Besværing noget maatte blive forskaanede og ikke ganske ødelægges, bede Vi Eder alle, og hver særdeles byde, at I rette Eder efter, hver Mand, baade jordegne Bønder og andre, herefter aarligen at age til Slottet

*) En suhmsk Afskrift af Cancelliregistranterne, som nu gjemmes i det kongl. Bibliothek under No. 414 i fol. Pag. 32. Af samme suhmske Manuscripter, No. 415 Pag. 32, skjønnes, hvilken Bondeplager denne Sehested var. Han forlangede Aabod paa Bøndernes Landgilde og at Gjæsteripengene skulde betales i tydsk Mynt; men her gav Kongen Bønderne Medhold. Dette sidste Document er af Aar 1575.

tet 10 Læs Ved, desligeste 3 Dage at høste, og en Dag at age Møg, naar Eder derom tilsiges." *)

Af Aar 1578 har jeg ikke mindre end 3 Rescripter at meddele til Oplysning i Danmarks Hoverihistorie.

Til Laurits Skram, Lehnsmand paa Bygholms eller Stjernholms Lehn, skriver Kongen: "Vid, eftersom Vi komme i Forfaring, at Bønderne som høste, pløje og arbejde hid til Slottet og vor Ladegaard, ikke spises, og det at være aflagt udi Højbaarne Fyrstindes Vor Fru Moders Tid, da, efterdi det andensteds saa holdes, at de fanger et Maaltid Mad om Dagen af Kjød, Sild, Kaal, Velling og andre gemene Spise, og det iligemaade haver været Skik her, bede Vi Dig og ville, at Du giver dem et Maaltid Mad om Dagen, naar de skulle pløje, høste eller gjøre andet Arbejde hid til Slottet. Dat. Coldinghus 1578." *)

Christen Munk, Lehnsmand til Aakjær Slot, blev der af Bønderne i Hadsherred klaget over, at han besværede dem med at tærske, hvorover de maatte forsømme deres egen Pløjning, Avl og Bjering. Da

*) Den nysnævnte suhmske Cancelliereregistrant No. 414, Pag. 41.

**) Den suhmske Cancelliereregistrant No. 415 Pag. 317.

denne Tærskning ikke havde været Brug fra Arilds Tid, saa befol Kongen, at den heller ikke skulde have Sted nu. *)

Jørgen Marsvin, Lehnsmand til Odense Lehn, fik saadan Skrivelse **): Vider, at eftersom mange Bønder her i Birket have suppliceret til Os og givet tilkjende: først hvorledes de haardeligen nu en Tid lang have været besværede baade med Ægt, Arbejde og Ugedage hid til Klosteret at gjøre, saaog med Høstarbejde om Sommeren, saa de eller deres Bud maa ligge her 4 eller 5 Dage — hvilket I ej heller selv kunde benægte, men haver tilkjendegivet derpaa, at denne Bygning fast haver voldet saadan Klagemaal. Saa kunde Vi vel og befinde, at der stundom for Venskabs Skyld laanes Vogne bort at gjøre Ægter, naar Nogen af Adelen eller deres Bud drage frem eller tilbage her igjennem Landet, hvilket ikke heller er dem en ringe Besværing — det ville Vi Eder strengeligen forbudet have, med mindre de have Vort eller Vor Rentemesters Pasbord med egen Haand underskreven. Som de og beklage, at dennem ikke gives uden et lidet Brød og en Sild om Dagen, naar de ere her at arbejde, og at de ellers maa holde dem paa deres egen Kost, og tilforn

*) Sammesteds S. 340, conf. Danske Atlas IV. Del S. 252.

**) Sammesteds S. 72.

forn udi nogle Lehnsmænds Tid at have bekommet baade Brød, Kaal, Sild og anden Spise, da ville I ogsaa Eder tilbørligen med dennem vide at forholde, efterdi de drive Avl Eder til Bedste, saa de bekomme Mad og Øl til Nødtørft, som ustraffeligen (ↄ: ulasteligt) kan være. — Hvad de ogsaa give tilkjende om Seng, som de skulde opholde Folket udi Ladegaarden, som opslides af Øxenrøgter, Portner, Kok og Andre, hvilket tilforn ej saa har været, saa og om Pant som Ladegaardsfogden tager af dem, hvilket de maa løse igjen for 3 Skill., ville Vi med saaledes forholdet have, at I selv skulle forsørge Ladegaardsfolket med Klæder o. s. v. Dat. Odense 4 Juni 1578.

Den 5te Juni eller næste Dag efter at Jørgen Marsvin havde faaet denne alvorlige Missive, blev der af Canzleren Niels Kaas og Rentemester Walkendorf forfattet et Hovereglement, eller gjort en Hoveriforening mellem ærlig og velbyrdig Mand Jørgen Marsvin og de Bønder som klagede over ham. Det staaer aftrykt i *Ny danske Magazin* II. Bind S. 157, og de væsentligste Punkter deri ere:

a.) Bønderne skal ikke besværes med noget Arbejde til Closteret mere end een Dag eller to om Ugen, uden alleneste om Hosten skal de hver Uge arbejde

arbejde 3 Dage, og naar de blive ude om Natten skal dennem gives om Dagen to Maaltid Mad.

b.) Naar de og tilsiges at skulle gjøre Ægt, og det er bevisligt, deres Heste og Vogn ikke ere tilstede, eller de skal gjøre Hovdag, og de saaledes ere i lovlig Forfald, skal de komme og arbejde om anden Dagen, og ikke derfor pantes eller af Fogeden besværes med de 4 Skill. at udgive, som de hertil gjort haver; og naar de skal høste eller pløje, skal de af Fogeden to Dage tilforn tilsiges.

c.) Naar Bønderne herudover findes uhørsomme, skal de derfor tilbørligen stande tilrette.

Det var for den Tid regnet ingen mildt Hoverie, og det var endda paa Kronens Gods, hvor højt maa ikke de smaa Despoter, Herremændene, have spændt Buen paa deres egne Godser!

Endnu vil jeg anføre en Landstingsdom af Viborg Landsting af 1590. Den underkjender en Herredstingsdom angaaende en Sag imellem Niels Skram til Urup, Hovedsmand paa Drotningborg, og Rougsøe-Herreds Mænd, hvilke sidste ifølge Herredstingsdommen ikke vare forbundne til ubestemt Hoverie eller til at ægte og arbejde paa Hr. Skrams vilkaarlige Tilsigelse. Herredsfogden havde grundet

sin

sin Kjendelse paa Skrams Forlehningsbrev, som medførte, at han ikke maatte besvære Bønderne med usædvanlige Paalæg, altsaa kunde han ikke tildømme benævnte Rougsøe-Herreds Selvejerbønder videre Tynge end som den haver været af Arilds Tid; og fremlagde han et Vidne af Rougsøe-Herreds Ting af 1553, udgivet af 24 Mænd, som havde vundet, at de aldrig havde hørt, at Bønderne i fornævnte Herred have været besværede med stor Ægt eller Arbejde til Lehnsmanden i nogen Maade, da de gave 12 løde Mark for Arbejde. Niels Skram derimod havde forskaffet sig og fremlagde et 24 Mænds Vidne af Støvringherredsting af Aar 1590, som have vundet og kundgjort, at det var dem fuldt vitterligt i Guds Sandhed, at al den Stund de Selvejerbønder i Rougsøeherred er, vare Tjenere til Drotningborg og Bellerup Ladegaard, da gjorde de deres Ægt og Arbejde til fornævnte Bellerup Ladegaard til Ager og Eng og andet Arbejde med Heste og Vogn og andet gangende Arbejd, ligesom andre Kronens Tjenere, efter som Fogden dem tilsagde. — Efter saadan et Tingsvidne faldt Landstingsdommen ud ganske efter Niels Skrams Ønske. *)

Det Anførte vidner stærkt nok om Almuens Undertrykkelse, og til hvilken Højde Adelsvælde og Aristo-

*) Staaer i en Domprotocol, som under No. 1137 gjemmes paa det kongl. Bibliothek, og er den 211de Sag.

Aristokratiet var steget. Vilde man have end ydermere Beviis paa den Ringeagtelse og Haardhed, som nu havde Lovs Hjemmel mod Almuen, behøver man blot at tænke paa, at de stygge og barbariske Jagtlove, som vi deels have Tydsklands Naboskab og deels den fordums Forbindelse med Engelland at takke for, i dette Aarhundrede bleve stadfæstede og paa en grusom Maade indskjærpede. Saaledes tilholder det 27de Cap. i Christian 3des Reces af 1537, at Enhver, som kunde overkomme Krybeskytter, havde Magt at stinge begge deres Øjne ud, eller og hænge dem i det første Træ. End ydermere befales Kongens Embedsmænd at agte paa, at Borgere eller Kjøbstedmænd ikke skyde eller slaae Dyr, store eller smaa, eller Harer, samt at ingen Provster, Herredsfogeder, Ridefogeder eller Bønder holde Mynder eller Støvere, eller lade skyde Dyr, store eller smaa, under Livs, Halses og Godses Fortabelse. — Dette Forbud gjentoges i Recessen af 1558, i hvis 67de Artikel det heder om Krybeskyttere, som skjode Vildt, stort eller lidet, at det stod Enhver frit for, som dem kunde overkomme, at lade dem gribe og binde og føre dem til Tinge, og lade deres Øjne udstinge.*)

Kon=

*) Til Ære for Menneskeheden maa man haabe, at denne grusomme Straf vel kun sjelden er bleven exseqveret. Man har rigtig nok en Anekdote om en Lehnsmand, som paastod den fuldbyr=

Kongernes og Adelens ustyrlige Jagdlyst viser sig ogsaa paa en led og barbarisk Maade i saadanne Yttringer, som naar det i et Reskript af Friderik II. dat. 1556 til Kjøbstedmænd, Præster og Bønder i Odsherred heder, at de ingen Hunde maa holde uden at de altid ere bundne eller at dem den frem-
mer

byrdet, men da Lovstedet dog ikke saa ligefrem passede til Casus, saa blev Sagen slaaet hen med Spøg. Historien er denne: Otto Brahe, som var Lehnsmand i Aalborg fra 1558 til 67, tiltalte en Bonde, som i sin egen Gaard havde skudt eller ihjelslaaet en Ræv, og vilde have Dom over ham som Krybskytte efter Recessen, og meente, at hans Øjne skulde udstikkes; da er derpaa saa sagt for Rette: "Efterdi Loven formelder, at hvem som kommer til Bondens Gaard med raadende Raad, og uformer (ɔ: overfalder) Bonden eller hans Hion (ɔ: Tyende) eller Gjæst, eller agter at gjøre Bonden Skade paa noget hans Gods, og han derudover fanger nogen Skade, da at have det for Hjemgjeld; og efterdi at Reineke Foss er kommen til Bondens Gaard med slig Skjel at han vil gjøre hannem Skade paa hans Gjæs Høns eller i andre Maader, og Reineke Foss derover er fangen, slagen eller skudt, thi bør han at have denne Skade for Hjemgield, som forberørt er, og Bonden derover at være angerløs, og selv at beholde Kjødet af Reineke Foss og Otto Brahe Bælgen."

mer Fod er afhugget *). Sammeledes skrev samme Konge 1573 til Bønderne og menige Almue **) i Colding Lehn: "Vider, at Vi ere komne i Forfaring, hvorledes at en stor Part af Eder skulle holde mange Hunde, som udløbe paa Skovene og udi Marken, og forjager og ødelægger Dyrene, da ville Vi det saa alvorligen holdet have, at ingen af Eder skal holde mere end een Hund udi sin Gaard, og samme Hund skal det ene Fremmerben være afhugget ovenfor Knæet." ***)

Man sporede snart Virkningen af slige Agerdyrkerstanden haanende Anordninger. Aar 1577 maatte det resterende Landgilde eftergives Bønderne i Lem Sogn ****) for den Skade, Dyrene havde gjort paa deres Korn *****). Saa gammel er den

langt

*) De Suhmske Cancellieregistranter paa det kongl. Bibliothek No. 414. i Fol. Pag. 64.

**) At ved Ordet Almue i den Tids Aristocratesprog betegnes Provster, Præster, Herredsfogeder, Borgere og Bønder, har Mandix bemærket i sin Landvæsensret, 2den D. S. 278.

***) Suhmske Afskrift af Cancellieregistranterne. No. 415. Pag. 166.

****) Lem Sogn er i Jylland, men uvist om det er det Lem i Rødding eller det i Stofring Herred.

*****) See nysanførte Cancellieregistrant Pag. 298.

langt ned til vore Dage arvede smukke Skik, at Agerdyrkeren skal lade sin tunge Flid forspilde, sit Hegn forderve, og sin Høst ovæde af de vilde Dyr, ene paa det en Herremand kan have den ædle Fryd at fare frem som vældig Jæger.

Saa meget om den Tids Landsbyhandeler; nu nogle Træk til Billedet af Aarhundredets Kjøbstædvæsen.

Vi har i det foregaaende været saa udførlige i at omtale Hansestædernes Handel her i Norden, allerhelst dens Tilstand i Norge i indeværende Aarhundrede, at vi billigen her, hvor vi igien komme til denne Materie, kan fatte os kortere. Kun først en samtidig dansk Patriots Skildring af Danmarks Handels-Underbalance. "Vi (Danske, Svenske og Norske) have selv godt Korn, Malt og Mel, Flesk og Kjød, og Fisk nok baade ferske, tørre, saltede og røgede; vi have og Kobber og Jern, Sølv, Skov, Træ og Sten at bygge med efter vor egen Begjering og Villie; og vi kjøbe alligevel fremmede Vare og koste der store Penninge paa, som er tydsk Øl, sundisk Øl, rostoks Øl, wismarsk Øl, Prøssing, Mumme, bamberger Øl, bremer Øl, Kakebille, og andet saadant mere; og vi kunde vel selv brygge bedre Øl hjemme, om vi ellers ville tro os selv og lade der god Humle til. Ingen er saa fattig hos os, at han

skal ej have tydsk Øl at drikke, skulde han end tigge dertil, eller sælge sine Klæder eller Koen af Baasen derfor. — — — — Udenlandske Vare, som de havde en foje Ting behov om de vilde ellers selv befinde dem ret, dem kjøbe de og vurde (ↄ: agte) aldrig, hvor meget de skulle give derfor, eller hvad det er værd med rette. Men Tydskerne Udlændige og Kræmmere see vel hvad Folk og Kjøbmænd de have for Hænder. Dermed drage de Penninge, Guld, Sølv, Øxen, Kjød og Flesk og andre gode Vare af Landene, og skedske, bedrage, svige og daare os af det beste og meste vi have. Naar de komme hjem igien til Stæderne, da rose de storligen deraf i deres Compagnie-Drik, Collatzer og Gilder, hvorledes de have gjækket og bedraget os med deres gamle forliggede og fordærvede Vare, og fange dog mere end tidobbelt fyldest for dem igien; og sige tilmed: "So soll man de horsen Denen uttreeten." Gud naade os, at vi skulle have Spot og Spee til Skaden! De Danske, Svenske og Norske som fare til Stæderne, nødes ofte til at høre saadan Fortalelse og slemme spodske Ord med deres egne Øren *), og tør dog ikke svare dertil. Og alligevel ville vi have og kjøbe deres fordærvede Vare, og nøde dem vort Gods og Penninge i Hænder for halv Værd. Gud naade os alle Danske, Svenske og Norske, at vi skulde

*) I Bogen, hvoraf Stedet er taget, staaer der Børn, men det er aabenbare en Trykfeil.

skulde aldrig kunne kjende vore egne ædle, frugtsommelige og kostelige gode Lande som Gud haver undt os at leve og bo udi. — — — Fremmede kjende vore Land og Rige bedre end vj gjøre selv, som der ere fødte, og de rose og prise dem storligen blant dem selv; og de komme fordi saa mange utallige til os baade til land og vand, at de kunde der nære og føde dem, og drage Guldet, Penningene og Varene af Landene." *)

Det var ikke Christian den 2dens Skyld, at Danmark stod i saa forsmædeligt et Commercialforhold til Hansestæderne. Han arbejdede i sine faa Regjeringsaar nok paa at give denne marvfortærende Handel en anden Vending. Men hans Forsæt at gjøre Kjøbenhavn til Oplagssted for den hele østersøiske Handel og at svække Hansestæderne ved at betjene sig af Hollændernes Misundelse over dem, var en af de store Planer, som med saa mange andre, der sigtede til Rigets Velstands og Selvstændigheds Fremme, gik i Landsflygtighed tilligemed dens Ophavsmand.

Saa højt end den Tids Lybekkere skreg over Christians formeentlige Fornærmelser imod dem,

 hvor-

*) See Christiern Pedersen Om Børn at holde til Skole Trykt i Antverpen 1531, Fol. Cui. eller Danske Magazin 1 Bind S. 47.

hvorlunde han nemlig havde besværet deres Kjøbmænd med utilbørlig Told og Cise, forlagt det gamle Toldsted i Helsingør 5 Mile derfra til Kjøbenhavn, forbudt de tydske Skibbrudne, som strandede paa de danske Kyster, at bjerge deres Gods o. s. v., saa dømmer Efterverdenen nu langt anderledes. Lybeks største Historieforsker, den grundlærde Domprovst Dreyer, vil neppe Nogen tiltro Partiskhed for Christian, og han erklærer rent ud, at alle hans Anordninger ere Mynstre for en god Lovgivning, ere grundede i Naturen, gavne saavel Staten som enkelte Undersaatter, og røbe lutter Cultur og Humanitet *).

Det er Christians saa billige og retfærdige Forordning om Vrag af 1521, der giver Dreyer Anledning til at udbryde i denne Lovtale, og den er ogsaa i den Henseende saa meget des mærkeligere, da den saa tydelig viser Falskheden i de Grunde hvorpaa Lybekkerne beraabe sig i deres Manifest.

Denne Forordning, som staaer paa latin i *Scepperi ad Articulos Lubecensium Responsio*, Fol. S. III., og i Dreyers nysciterte *Specimen de jure naufragii*, S. 78, og paa dansk saavel hos Hvitfeldt Pag. 1173, som i Slutningen af den af Resen udgivne saakaldte geistlige Lov, var en af de Foranstaltninger, hvorved Christian, uden at Lybekkerne,

*) J. C. H. Dreyer de Jure Naufragii, pag. 80.

ne, som vi see, vidste ham Tak derfor, skaffede sig mægtige Fiender paa Halsen blandt sine egne Undersaatter. Stepperus fortæller derom artige Anecdoter. Tvende Adelsmænd, Henric Krummedige og Nicolaus Holgerus (Ulfstand), vare blevne rige Mænd ved lutter Strandingsgods. Naar det stormede og Havet var uroligt pleiede de jydske Bisper at lade nogle hundrede Mand gaae og passe paa ved Strandbredden, for at myrde de Skibbrudne og bemægtige sig deres Ejendomme. — Da Kongen, for at sætte Dæmning for slig umenneskelig fra Middelalderens barbariske Tider nedarvet og indgroet Vane, havde givet den ny Lov, kommer en af Bisperne til Kongen, og paastaaer at gamle danske Skikke burde der holdes Hævd over. Kongen svarede: dog vel ikke, naar de stride mod Guds Bud? Bispen meente, at det som hidtil i Danmark havde været Sædvane med Vrag ikke stred mod Guds Bud; men Kongen spurgde, om Gud da ikke havde forbudt at stjæle og at slaae ihjel, og det var to Laster, som begge to i den Anledning gik isvang. Bispen var beskjæmmet og gik vred bort.

Mod de skibbrudne Lybekkere viste Kongen sig skaansom og medlidende, og tog dem ved bemeldte Forordning kraftig i Forsvar mod al Vold og Overlast, men de overmodige og med hans Fiender i Sverrig allierede Lybekkere tilføjede han hvad Af-

bræk han kunde, og søgde at afryste de Handelslænker, hvori de havde besnæret Danmark. Alle hans didhen sigtende Bestræbelser vare spildte; thi neppe er Friderik den 1ste paa Tronen, før han, Aar 1524, stadfæster alle de Privilegier, som Hansestæderne under de fremfarne Konger havde nydt i Danmark, og derved havde det nu mestepatten sit Forblivende, indtil der ved den Odenseske Reces af 1560 blev stipuleret et og andet til Fordel for de danske Handlende *).

Til Oplysning om det Forhold, Kjøbmanden i de danske Kjøbstæder i disse Tider stod i til Landmanden ihenseendetil deres indbyrdes Trafiqve med hinanden, haves et vigtigt Document i de suhmske Samlinger til den danske Historie 2det Binds 2det Hæfte S. 70—72. Det er et Rescript af 1514 saaledes lydende: "Christ II. Gjøre Alle vitterligt, at eftersom Vi, Vore kjære Undersaatter Kjøbstedmænd i Laaland og Falster og sammeledes menige Bønder og Almue her sammesteds til Gode og Bestand, have nu forbudet og aflagt den Seglads,

*) Tractaten af 1524 og Recessen af 1560 ere aftrykte saavel hos *Marqvard de jure Mercator.* pag. 248 & 252, som i Lünigs Reichsarchiv Pars Specialis Continuat. IV. Thel i II. Fortsez. Pag. 45 og 83. Recessen staaer ogsaa hos *Dumont* Tom. V. Part. 1. pag. 67.

lads, som Bønderne her i Laaland pleje at bruge til Tydskland med Skibe, Gods og Vare, og at Bønderne her i Laaland maa og skal herefter segle med deres Gods og Vare til vore Kjøbsteder og Undersaatter indenrigs, som Vore Breve, Vi derpaa udgivet have, ydermere udvise; thi have Vi nu af Vor synderlig Gunst og Naade, saaog Vore kjære Undersaatter og menige Almue i Laaland til Bedste og Bestand, gjort saadan Handel og Skikkelse imellem forskrevne Vore Undersaatter Kjøbstedmænd og menige Almue Bønderne i Laaland, som herefter skrevet stander, hvilken Skikkelse forskrevne Vore Kjøbstedmænd i Laaland have lovet og tilsagt Bønderne og menige Almue fast og ubrødeligen at herefter holde dem, og ville Vi, at de dem herefter i alle Maader holde skulle."

"Først bekjære (ↄ: beklage) Bønderne i Laaland for Os, at deres Landgilde er mesteparten sat paa rede Penninge, og naar de ikke maa segle til Tydskland med deres Vare, da fange de ikke Penge til deres Skat for deres Vare, fordi at Borgerne byde dem ikke andet end Vare for deres Korn. Dermed have forskrevne Borgere lovet og sagt for Os, at de herefter ville byde og give dem, Bønderne, rede Penninge for deres Vare, og ej byde dem der for deres Vare, uden hves de villigen af dem have ville."

 "Bekjære

"Bekjære de og fremdeles, at naar som de have gamle Heste eller gammelt Fæ at sælge, da ville Kjøbstedmænd i Laaland ikke kjøbe dem af Bønderne. Have forskrevne Kjøbstedmænd svaret og sagt for Os, at hves gamle Heste, gammelt Fæ eller andre Vare som Bønderne føre ville til Kjøbstederne og ville dem sælge, dem vilde de dem afkjøbe, og med saadanne Vare betale, som Bonden med nøjes skal, og ville ej byde dem der haanligt for."

"Som Bønderne og bekjære, at Kjøbstedmænd i Laaland ikke skulle være vederhæftige at kjøbe af Bønderne alt det Korn og andre Vare som de at sælge have, og ikke heller kunde beskikke dem igjen Jern, Salt, Humle og Andet hves Bonden behøver. Herpaa have vore Kjøbstedmænd lovet og sagt, at de ville kjøbe af Bonden hves Korn han til Kjøbsteden vil føre, om han det for saadan Værd give vil, som det gjelde kan, og det betale efter Markeds Gang og Landsens Lejlighed; og sammeledes ville rette dem efter at have i deres Hus og Boder hves Jern, Humle, Salt, Klæde og Andet til Bondens Behov, saa at derpaa ej skal Brist findes, og skulle saadanne Vare sælges Bønderne for redelig og skjelig Kjøb."

"Have og foreskrevne vore Undersaatter Bønderne i Laaland berettet for Os om den Seglads, som

de pleje at bruge og dennem nu formeent er, og at hver Skude, som løber til Fiskeri giver en halv Tonde Sild og dertil Told i Øresund, dermed skulle Vor og Kronens Rettighed være forkrænket; da unde Vi og tillade, at forskrevne Vore kjære Undersaatter Bønderne i Laaland maa fare til Fiskeriet i Øresund og andensteds som de pleje at gjøre, og give os og Kronen den Told og Rettighed som de Os pligtige ere. Datum de castro Nykjöpingensi 1516 feria sexta proxima post Dominicam Qvasimodogeniti." *)

Hvad Laugsindretningen i Kjøbstæderne i dette Aarhundrede angaaer, da har Prof. Kierulf derom, tildels af Archivdocumenter, samlet gode Efterretninger, og meddelt Publicum dem i nogle i Aarene 1798—99 udstædte academiske Programmata, hvorfra de ventes oversatte i Skandinavisk Museum for 1803. Christian II. haandhævede Laugene, men forbød at ingen Haandværksmand, som vilde sætte sig ned paa sin Profession, maatte besværes med utaalelig Beskatning. Magistraten i Kjøbstæderne befol han at sætte Tart for Bryggere og Bagere. Skomagere, Skrædere og Feltberedere blev det formeent at bruge deres Haandverk paa Landet, lige-

*) Sammenlign Christian d. III. Historie ved Krag den danske Oversættelse. 2den Del S. 91.

som ogsaa al Landprang og Forprang strengelig var forbudt.

Kong Frederik den 1ste har ikke taget sig synderlig af Kjøbstednæringen og ingen Forandringer gjort ved Laugsvæsenet. Desto oftere sysselsatte Kong Christian III. sig med dette Emne, som er at læse hist og her i 2den Del af hans Historie ved Krag, hvortil end videre den mærkelige Anordning af 1549 bliver at føje, som Professorerne Kjerulf og Nyerup har bekjendtgjort, den første i de nysanførte Programmata, og den sidstnævnte i sin Kjøbenhavns Beskrivelse S. 67. Denne Politianordning angaaer de forskjellige Laug og Næringsveje i Kjøbenhavn, og bestemmer blant andet, hvilke Vare og i hvilken Qvantitet maatte sælges af Grosserere, Kræmere, og Hökere, eller, som de kaldes Framkjøbere. — Den, efter Kofod Ankers Udtryk i Lovhistoriens 2den Del S. 338, kjønne Samling i Manuscript af Aalborgs Byes Privilegier og den Aalborgske Magistrats Vedtægter, sigtende især til at fremme god Politie og Skik i Staden, begynder med et Paabud, som ogsaa, ligesom det nysnævnte kjøbenhavnske, er af 1549. Da jeg har Manuscriptet for mig, vil jeg deraf udtegne Noget af det Mærkværdigste.

Fol.

Fol. 18 heder det: Specerie, som er Løg, Brød, Hvedebrød, Æbler, Nødder, Valnødder, Knive eller hves andet Smaavare og Kjøbmandskab, som fremmede Skibsmænd og Baadsmænd mest plejer at føre, skal Ingen maa (ɔ: have Lov til at) stande længer paa Markinde (Torvet) eller paa Broggen med, eller andensteds paa Gaden, end 3 samfulde Dage, og sælge Borgerne deraf, hvo som kjøbe ville. Men Bodekarle og Bodeqvinder, Hogere (ɔ: Høkere) eller Hogesker maa ej kjøbe saadanne Stykker til Forprang førend samme 3 Dage forgangne ere. — Æbler, Pærer, Rover, Blommer, Nødder ꝛc. som udkommen (ɔ: udenbyes) Folk føre hid paa Vogne om Sommeren, dem skulle de maa sælge om Onsdagen og ikke flere Dage om Ugen. — Ingen skal maa holde eller have nogen Ting, enten ædende Vare eller Andet fal paa Torvet om Søndagen eller andre højtidelige Dage længere end til det ringer sammen til Højmesse.

Fol. 19. Skal ingen maa sælge Brændevin enten i Huse eller uden, eller nogen anden Drik, om hellige Dage førend Middag.

Fol. 49. Embedssvenne (ɔ: Haandverkssvende) skal ikke begynde at drikke om Søndagen eller andre Højtidsdage førend Tjenesten i Kirken er

ude

ude om Eftermiddagen, som er gjerne hen ved 4 Slet; og saa ikke længere drikke om Aftenen end til Klokken slaaer 9.

Fol. 59, Om hid for Aalborg kommer nogen fremmede Skibe af Vesterspen, af Holland, Zeland, Braband, Engelland, Skotland, eller nogen Anden paa det Farvand, ladet med Salt, Viin, Klæde, eller andet Kjøbmandskab, da skal Borgemester lade tilsige Kjøbmændene at møde i Laugshus og der at handle med den fremmede Kjøbmand.

Fol. 118, **Copie af Kongl. Majestæts Brev om nogen Forhandling imellem Kjøbstedmænd i Nørre-Jylland.** Erik Skram til Hastrup, Axel Juel til Willestrup, Landsdommere i Nørrejylland, Peder Skriver, Landstingshører ibid. gjøre vitterligt, at Aar efter Guds Byrd 1557 Loverdagen næst efter Annuntiationis Mariæ paa Viborg Landsting var skikket ærlig og velfornumstig Mand Jørgen Kønning, Borgemester i Aalborg, og der lod læse et Kong Christians Alles vores naadigste Herres aabent beseglet Brev, under Hans Kongl. Maj. eget Segl forseglet, ustungen og uskrabt, lydendes Ord fra Ord, som her efter følger: Vi Christian &c. gjøre Alle vitterligt, at Aar 1542 paa Vort Retter-

Retterting her udi Vor Kjøbsted Viborg, nærværendes Os elskelige Mogens Gøye, Johan Friis, Erik Banner, Per Ebbesen og Oluf Munk, Vore tro Mænd og Raad, var skikket for Os menige Kjøbstedmænds Fuldmægtige over alt Vort Land Nørrejylland, som Vi hid med deres Byers Privilegier og Friheder til Os forskrevet havde om adskillige Trette og Tvedragt, som dem indbyrdes hertil om Kjøbmandskab og anden Handel imellem været haver, og haver for Os ladet læse og høre deres Privilegier paa alle Sider, og beklagede samme Kjøbstedmænds Fuldmægtige her i Nørrejylland, hvorledes at Vore Undersaatter Borgere og Almue udi Vor Kjøbsted Ribe drage omkring her i Landet paa Landsbyerne hardt hos deres Byer, endog at Kjøbstedmænd have adskillige Privilegier, hvor nær Udenbyesmænd skulle maa kjøbe hos hver Kjøbsted; og beklagede dertil, at de Riber Kjøbmænd sælge Bønderne paa Landsbyerne Humle, Salt, Staal, Klæde, med Skjeppe Alen og Vægt, andre Kjøbmænd til Forprang og Skade. Dertil svarede fornævnte de Riber Borgeres Fuldmægtige, og iblant andre den Byes Privilegier irette lagde et Højbaarne Fyrstes Kong Hans's, Vor kjære Farbroders, Brev, indeholdende, at Kjøbstedmænd her udi Landet tilforn om Samme trettede for forn. Kong Hans udi Randers,

og dennem da er bleven imellem forhandlet, at hvor Borgerne udi Ribe komme udi Kjøbstederne her udi Landet, da maa de køjbe og haandtere deres Kjøbmandskab med Borgere Gjæster og med Bønderne eftersom dennem behov gjøres, og hves de da kjøbte, det maatte de ubehindret føre her i Landet hvor de vilde; med flere Ord og Tale som dennem i adskillig Maade derom imellem løb. Da efter Tiltale, Gjensvar, og paa det at fornævnte Vore Kjøbsteder her udi Nørrejylland maa saa meget desbedre blive ved Magt, og alle blive ved deres Næring og Bjering, blev dennem paa alle Sider saa afsagt for rette: at fornævnte Vore Undersaatter Borgere i Ribe maa kjøbe udi Kjøbstederne her udi Landet med Borgerne Gjæster og Bønder efter samme deres Privilegiers Lydelse. Udi lige Maade maa de andre Kjøbstedmænd her udi Landet kjøbe med Borgerne Gjæster og Bønder i fornævnte Ribe, og det ikke være dennem formeent. Desligeste maa alle Kjøbstedmænd her i Landet kjøbe med Bønderne nær og langt fra Kjøbstæderne for Pendinge; dog at Ingen af dennem skal paa Landsbyerne med Bønderne maa kjøbe, sælge eller handle med Alen, Skjeppe, Vægt eller Maade. Fordrister sig Nogen herimod at gjøre, da skal han have forbrudt hves han haver med at fare. Og hves Dele

eller

eller Forfølgning (ɔ: Proces og Søgsmaal), som Kjøbstedmænd her udi Landet have gjort paa fornævnte de Riber Borgere for samme Handel til denne Dag, skal hermed være død og magtesløs, og intet komme fornævnte Riber Borgere til Skade i nogen Maade. Og skulle fornævnte Kjøbstedmænd her overalt i Nørrejylland hermed om fornævnte Kjøbmandskab være venligen forligte, og være dennem en klar afsalen Sag imellem paa alle Sider. Givet Aar Dag og Sted som forskrevet stander. — At vi sligt et kongl. Majestæts Brev have i Dag seet og hørt været læst for os paa fornævnte Viborg Landsting, det erkjende vi med vore Signeter trykte her neden paa dette vort aabne Brev, Datum Anno die & loco ut supra.

Fol. 128. **Friderich IIdens Brev til Borgemester, Raadmænd og menige Borgere i Aalborg.** Vor Gunst tilforn. Vider, at som I lader give tilkjende, at de Bøsseskjotter, som ligge der i Borgeløje, ikke ville lade dem nøje med den Underholdning til Mad og Øl om Dagen som sædvanligt haver været, men hver Person begjerer 3 Maaltid Mad og 16 Potter Øl om Dagen; thi bede Vi Eder, og ville, at I retter Eder efter at underholde fornævnte Bøsseskjøtter hver til 2 Maaltid Mad og 6 Potter Øl om Dagen,

hvormed Vi ville, at de dennem skulle lade nøje. Skrevet paa Vort Slot Kjøbenhavn d. 21 Dag Nov. 1566.

Fol. 38. Dagløn i Aalborg. En Murmester 4 Sk. og Kost. En god Tømmermand ligesaa. En Kalkslaaer 5 Hvid og Kost. En Arbejdskarl 4 Hvid og Kost. En Hakkelsemand 2 Sk. og fri Kost. En Slagter for et Nød at slagte og salte 4 Hvid. Item for et Svin at slagte og salte 1 Sk.

Fol. 40. Borgemester og Raad skal have for hvert Ejendomsbrev, de lade besegle med Stadens Indsegl, enten en Tønde godt Rostokker-Øl eller saa mange Pendinge som den gjelder.

Fol. 51. Byskriveren fanger aarlig til Løn af Byen 30 Mark. Item fanger han for hver Skattebog han gjør og skriver for Byen, Pendinge til et Par Sko. Item til Skriverpenge af enhver, som vorder Borger, 1 Sk.

Fol. 20. Gader og Stræder skal allevegne vel med Sten oplægges, og skal holdes rene hver ottende Dag inden Portene, og hver fjortende Dag uden Portene, hver for sin Ejendom og for hves han haver i Brug og Hævd, eller pantes derfor.

derfor. Og iligemaade skal Tydskere og Andre holde rent for deres Boder jo saavel som Borgerne, eller pantes derfor.

Fol. 10. Der skulle og ingen Tydske eller andre Udlændiske bruge eller have nogen Ild udi deres Boder her i Aalborg, for Skade og Ildebrand som deraf komme kan. Hvo som findes herimod at gjøre, havendes Ild i deres Boder, de skal have forbrudt til Byen 3 Mark danske, og til Kongen 3 Mark danske, dog der ingen Skade af kommer.

Fol. 50. 1556 Mandagen næst efter Misericordia Domini blev paa Aalborg Raadhus paalagt og samtykt af Borgemester og Raad, at ingen Skjøge eller Skjørlevnetsqvinde skulde herefter maa bære nogen Siden- (ɔ: Silke-) Klædning, Fløjel, Damask, Atlask, Kamelot, Sain, Skjellert, eller deslige, ikke heller Hovedklæder enten af Skjerdug eller andet udi saadanne Sæt som Danneqvinder pleje at bære, men en Lue over et Lin, eller saadanne Luer som Landsknægteqvinder bære. Ikke heller skal de maa bære noget forgyldt eller Sølvbelte, Guld- eller Fløjel- eller Siden-linde eller Guldringe, ikke forgyldte Spender, Mallie, eller Skru. Ikke heller skal

de maa slide bedre Klæde end Lejdisk og grovt Klæde. Og skal de have stakkede Kaaber. *)

Til disse her skizzerte Træk til et Malerie af Kjøbsted- og Landbovæsenet i Danmark i det 16de Aarhundrede føje vi endnu et mosersk Cabinetstykke. Vel kan ikke nægtes at Mesteren har tegnet det med temmelig sorte Farver, men desuagtet kan man ikke drage i Tvil, at Billedet jo i det Hele taget ikke er uligt. Det er den af den berømte Cornelius Hamsfort den ældre forfattede og i *Scriptores Rerum Dan.*, Tom. III. pag. 285—86 indførte Karakteristik.

"Den ringeste Stand i Danmark indbefatter dem, som bo paa Landet, i Byer og Torper, og med Qvinder og Børn har Vaaning tilfælles med deres Qvæg. Hytter med Leervægge og Straatag er deres Hus, Grovbrød, Melk, Flesk, Byggrød og Kaal deres Føde, Valle og Øl af Havremalt deres Drikke, en Kofte af Vadmel eller Lærred,

*) Denne Vedtægt er Pendant til Kong Hans's, af Hvitfeldt Pag. 1012 anførte, Mandat, at Skjøger skulde bære paa deres Hoved en Hue halv rød og halv sort, og intet Klæde bedre end deventersk, og intet Lærret bedre end til en Skilling Alen.

red, to Sko og en luslidt Hue deres Dragt. — Deres Herskab, som de kalde Hosbonde, maa de ofte trælle for, hvilket Arbejde i Almindelighed faaer Navn af Hovtjeneste (ↄ: Hoverie) og bestaaer deri, at de dyrke hans Jord, saaer, høster, ager ind, sauger Brænde, bygger, graver; kort sagt, der er intet hvortil disse stakkels slaviske Mennesker jo beqvemme sig, intet som de, naar de tilsiges, tør vægre sig ved at gjøre, thi i saa Fald vilde de haardt vorde straffede. Det allertungeste for denne Classe af Medborgere er, at kun en liden Del selv ejer de Gaarde som de beboe, men at de aarligaars maa svare en vis Landgilde i Korn og andre Vare til Proprietairen, af hvem ogsaa Bønderne i Tilfælde af Faderens Død enten maa fæste Gaarden for hvad han vil lade den for, eller og betale deres Frihed i dyre Domme.

"Rangen næstforan dem har Kjøbstedindvaanerne, som enten ere fornemme eller simple Borgere. Hine leve tildels af deres Midler og

Revenuer og føre sig op som Adelen, eller de ere Kjøbmænd; hvis bestindbringende Handel er den med Bonden, som de artig prelle. Disse passe deres Verksteder. Bosatte Udlændinger, som ved Flid og Vindskibelighed har lagt sig noget tilbeste, og ere blevne anseelige Mænd, pleje de Indfødte at hade, og vil gjerne fordrive dem. Deres Klædesmon ere uldne, men Lyd og Skabelun forskjellig; thi den gammeldags Klædedragt gaaer nu omstunder Ingen med. Hvad Husene angaaer, saa bygge de Rige Grundmur, og de mindre Formuende Bindingsverk. Men altid behænges de med Tegl. Gaderne ere stenlagte.

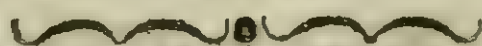
"Adelstanden ejer Landet og hæver deraf sine Indkomster. Det vilde ansees som en Plet paa deres adelige Stamme, om de lagde sig efter Konster og Videnskaber, giftede sig med et Fruentimmer som ikke var Adel, eller satte sig ned som Borgere i en Kjøbsted. Men uagtet de forsmaae Kjøbstedlevnet, drive de dog nu Handel Andre til Forfang. De gaae meget paa Jagt,

og

og det paastaae de, at de gamle Love hjemle dem udelukkende Ret til; om Andre jage er det halsløs Gjerning. Somme af dem ere ved Hoffet, og Somme gjore Krigstjeneste, hjemme paa deres egen Kost, men udenfor Landets Grændser for Sold. De ere overdaadige i Mad og Drikke, klæde sig prægtig, have et talrigt Følge, og søge at trække Mængdens Øjne til sig. Naar de rejse ere de gjerne til Hest. Som oftest er det en hovmodig Slægt, der plager sine Undergivne uden Ophør med Arbejde, og mishandle disse Stakler, dem de endog kan dræbe uden at befrygte at lide Straf derfor. Til denne Stand høre Ridderne, Lehnsherrerne, Rigens Raad, som vælge Kongen, og hvoriblant de fornemste ere Drosten, Rigets Marsk, og Canzleren.

"Hvad den daglige Levemaade i Danmark angaaer, da er det almindeligt at sidde og poculere Nat og Dag og tømme et Bæger efter det andet. Der gjøres aldrig et Bryllup Gjæstebud eller Gilde, at det jo gaaer paa et Drikkende løs, og det

saalænge, at Nogle, med Respect at sige, spye paa Stedet. Naar En halvforrykt eller ganske uden Samling lægges hen paa en Seng, leer og gotter man sig derover, som over tusinde Løjer. Adelen især fører et saadant Liv, og glemmer Statens Forsvar. Den holdes for stridbar, der drikker meest. Den der er afholden, er foragtet, og holdes for en Cujon og Dogenicht. I fordum Tid øvede Adelen sig i at kaste, løbe, brydes, ride, nu forsager den al militair Disciplin og har ingen anden Vaaben end Bægerne."

Syvende Stykke.

Det 17de Aarhundrede.

Jeg har i de nyere Tider ikke tillagt Seculerne Tilnavne som i de ældre. Aarsagen er klar. I Oldtiden og Middelalderen kjender man i ethvert Tidsrum kun faa Gjenstande, og disse, betragtede fra en vis almindelig Synspunct, afgive da gjerne et Hoved-Resultat, som Tankerne i det bestemte Tidsrum kan fæste sig ved. Som vi derimod komme Nutiden nærmere, mangfoldiggjøre Objecterne sig, vi see dem alle i et klarere Lys og fra flere Kanter, de synes at kræve en lige Grad af Opmærksomhed, og af de utallige Optrin, som i en Rad af hundrede Aar, passere forbi vort Øje, er det ofte vanskeligt at afgiøre hvilken der var Hovedsceenen. Med Hensyn til Bondestandens Kaar og vel ogsaa i anden Henseende, kunde man med Føje have betitlet det 16de Aarhundrede, som vi nu har takket af med, **Undertrykkelsesaarhundredet.** Skal det 17de Aar-

hundrede have et Tilnavn, maatte det være efter fjerde Christian, da det begynder med denne store Konges seneste 48 Regjeringsaar, som vare saa frugtbare paa Planer og Indretninger til Fabrikers og Konsters Opkomst, Handelens Fremme, og Næringsvejenes Fremelskning overhovedet.

Det kan synes problematisk, hvi Danmark, efterat være regjeret over et halvt Seculum af en Konge, som alle Tiders allerfleste kronede Hoveder ikke komme nær enten i Forstand, Klogskab, Arbejdsomhed eller Tapperhed, endnu var saa langt fra at være igjendfødt, saa langt fra at have faaet sine lønlige Bræk lægte, at det tvertimod maatte staae tilbage for andre Riger i Styrke til lands og vands, i Handel og Fabrikflid, i borgerlig Frihed og Agerdyrkning. Riegels har i sit Malerie af Christian IV (i Smaa histor. Skrift. 1 Del) gjort opmærksom paa dette Særsyn. Han finder Grunden dertil ene og allene i Adelens Despotisme og Egennytte, som bandt Hænderne paa Kongen, og lagde Hindringer i Vejen for Alt det som sigtede til Statens Vel, saasnart de derved befrygtede det allermindste Skaar i deres Privilegier. Visseligen stak, som bekjendt, Skylden meget heri; men man kan dog nok tillige antage, at Middelstanden saa lidt som Almuen i det Hele endnu ikke var moden til at modtage Forædling og Cultur, endnu ikke noksom forberedet til, med

Ædrue-

Ædruelighed, Sindighed, og Vindskibelighed at vandre frem paa den Bane som Kongen vilde lede den paa.

Veloverlagte Planer til Rigernes Bedste, dem Aristocratiet og Tidens Aand tilintetgjorte, og velbædige Anordninger, som ikke bleve efterlevede, fremstille Christian den IVdes Historieskrivere i saadan Mængde, at vi her, ved et indskrænket Rum, ere forlegne med Valget af det som vi især have at gjøre opmærksomme paa. Dog, vi ere jo komne vore Tider saa nær, at vi kan undskyldes ved blot at gaae summarisk tilverks. Altsaa — med Hensyn til Handel, Kjøbstednæringen, og Landvæsenet, hvad Maal havde Christian i Sigte, og hvad skete under ham til at ophjelpe og frede om disse trende en Stats sande Støtter? Handelen søgde han at hjelpe paa fode ved Aar 1602 at oprette et islandsk og 1616 et ostindisk Handelscompagnie, men hvor lidet Held der i Førstningen fulgte disse Anlæg er i Korthed at læse i Thaarups Statistik S. 315 og 390. Aar 1621 befol han at hente Salt og Vin fra Spanien og Frankerig i egne Skibe, og Saltcompagnier oprettes som 1623 fik Monopol. Fremmede Vares Indførsel forbødes ved Forordninger af 20 Maj 1622 og April 1623. Segelhuset i Kjøbenhavn, hvor alle Fabrikvare bleve stemplede, anordnes i Marts 1623. Liggere og Bissekræmmere, som ikke vare Borgere i Kjøbstæderne, forbydes d. 19 Nov. 1623.

Han gjorde adskillige Gange Forsøg paa at finde det gamle Grønland igjen. Det lykkedes omsider med Vesterbøigden, men ingen synderlig Handel blev drevet derhen. Til Kongens Handelsbedrifter, som havde det velgjørende Øjemed at drage den danske og norske Handel ud af Fremmedes Hænder, og overgive den til Landets egne Børn, høre ogsaa hans Affairer med Hamborg, som nu havde begyndt at træde i Lübecks Fodspor, i, for at bruge Riegels's Ord, at opføre en Dæmning rundt om Danmark, der hindrede al Handel og Fabrikvindskibelighed at komme ind i Landet. Allerede under de fremfarne Konger havde Hamborgerne anmasset sig en Ret paa Elven, som kaldtes Jus restringendi, og som bestod i at de hindrede Stæderne ved Elven neden for Hamborg fri Seglads, og vilde tvinge dem til at føre deres Vare, som de vilde sælge, først til Hamborg. Christian IV tog sig alvorlig for at hæve denne Misbrug, og lod til den Ende lægge Krigsskibe paa Elven, for at beskytte Handelen mod dette Jus restringendi. Hamborgerne stolede saavel paa Kejseren, som paa de andre Hansestæder, og vilde med Magt haandhæve deres formentlige Rettigheder. — Kongen lagde en ny Told ved Glükstad, hvor der blev fordret Told af de forbiseglende hamborgske Skibe. Det kom tilsidst til aabenbare Krig, som fik det Udfald, at Hamborgerne maatte forsone Kongen med at gjøre ham skriftlig Afbigt og med at erlægge

280,000 Rigsdaler. Siden den Tid er Hansestædernes Handel taget af, og disse Rigers mere og mere til; dog har Indbyggerne ikke synderlig handlet med egne Skibe før i Christian den Vtes Tid, men de fleste Vare bleve hentede af hollandske og andre Nationers Kjøbmænd, som fyldte deres Fartøj med solide og reelle Ting, især dem som Norge producerte, og solgte os igien de samme fabriqverte og omstøbte i en anden Form. Man kan derfor sætte en ny Periode i disse Rigers Handel fra det Aar 1671, da der bleve beskikkede Defensionsskibe *).

Christians Bestræbelser for at løsne de Baand, som laae paa Haandverkerne og Næringsvejene i Kjøbstederne overhovedet, ere bekjendte. Han gav først 1613 under 19 Juli en Forordning om Skraaer og Laugsretter, hvori det heder: "Eftersom Vi komme i Forfaring om den store Uskikkelighed og Modtvillighed, her i Riget med Haandverksfolk og Andre, som Skraaer og Laugsret have, sig begiver, i det de paa det højeste besvære vore Undersaatter med hvis de hos dem skulle lade gjøre og forarbejde og ellers deres Vare dem oversætte, hvortil deres Skraaer og Laugsret dem Anledning giver, efterdi Enhver herudi sin Næring og Haandverk ubehindret ikke maa bruge, med mindre de først have

*) Holbergs Danmarks Stat, 3die Oplag, S. 327.

ynndet Lauget med stor Bekostning, da, paa det dertil kan skaffes nogen Raad og Middel itide, ville Vi herefter strengeligen have forbødet og afskaffet alle Skraaer over alt vor Rige Danmark. — Og skal det være enhver Handtverksmand, eller Anden, som agter sig her i Riget at nedsætte og søge sin Næring, uformeent, sit Haandverk at bruge, naar han haver gjort og soret sin borgerlige Eed, og udgiver borgerlig og Byes Tynge lige med andre Indvaanere."

I en 1621 udkommen Forordning om Haandverks-Drenge og Svende befales, at for ethvert Haandverk skulde forfattes nogle visse Vedtægter til at bestemme Læreaarene for Svende og Drenge. En Oldermand i ethvert Haandverk skulde beskikkes. Et Laugshus tillades, men uden at Gjæstebud eller Drikkelaug der maa taales. "Paa det (heder det i 4de §.) den Uordning ikke paa ny igjen skal indføres, som vi ved Skraaernes og Embedslovenes Nedlæggelse have betaget, da skal i Haandverkernes Tilsammenkomst Intet aldeles maa sluttes om de Varers Kjøb og Salg, Haandverket vedkommer." §. 5. "Hvo noget Haandverk vil bruge, han skal sit Navn hos Oldermanden lade indskrive, og Ingen skal forbydes at bruge sit Embede, uden hannem nogen uærlig og lasterlig Misgjerning klarligen overbevises. Ej heller skal Nogen give

eller

eller gjøre noget Gjæstebud eller Mesterstykke, naar han vil sætte sig ned og bruge Embedet." — Hvorledes Oldermændene benyttede den dem her i nysanførte Paragraph tilstaaede Indskrivningsrettighed, og hvorledes de tvertimod Lovgiverens Bydende bleve ved at chicanere unge Begyndere, det seer man af den strax Aaret derpaa udgivne Anordning, hvori det heder: "Eftersom Vi, kort Tid forleden, vort aabne Brev have ladet udgaae, Haandverkssvende og Drenge belangende, og derudi ladet indføre, at hvo sig i Haandverkerne vilde begive, skulde sig hos Oldermanden lade indtegne, saa forfare Vi, saadan Vor naadigste velmeente Anordning allerede udi adskillige Embeder at misbruges, i det ny ankommende Mestere affordres Lærebreve og Ægtebreve, — ligesom bedre skulde være, at en Uægte sig med Lediggang skulde opholde, end ved et ærligt Haandverk nære og føde, — at man nu forbigaaer, Lærebrev hos mange fornemme Nationer at være ubrugelige; og efterdi Vi betænke, saadan Uordning af en Deel Haandverker at føres paa Banen til den Ende, at al Fordelen og Arbejdet paa nogle faa Mestere kunde bringes, hvilke det efter deres eget Tykke kunde tage betalet, og deres indbildede afskaffede Skraaer, mod Vor naadigste Mening, føre paa fode; da have Vi, saadant at forekomme, for raadsomt anseet, hermed saadan Haandverkernes Antegnelse og Antagelse hos Oldermanden aldeles at afskaffe, — og den som hos

Borge-

Borgemester og Raad antegnet er, maa bruge sit Haandverk uden nogen videre Antegnelse eller Samtykke."

De her paaberaabte fornemme Nationer ere upaatvivlelig Hollændere og Engellændere, hvis liberale Principer i Handel og Vandel Kongen efterfulgte, uden at agte paa om han herved stødte nogle tydske Oldgeseller for Hovedet. Evig Skade, at der siden ikke blev holdet Hævd over disse fornuftige Grundsætninger, men at den tydske usalige Laugstvang igjen fik Overhaand, og det i den Grad, at selv en souverain Konge har Møje med at faae den ophævet.

Vi gaae til Bondesagen. Ogsaa i den vilde Kongen være Reformator. Det undgik ikke hans skarpe politiske Blik, hvilket Ulempe og hvilket Uheld Mangel paa Frihed og Ejendom afstedkom i Bondestanden. 1623 den 27 Novembr fik Bønderne i Kjøbenhavns, Cronborgs, og Friderichsborgs Lehn Bygnings-Ejendom ifølge et Document der lyder saaledes *): "Paa det menige Bønder, i Kjøbenhavns Lehn og derunder svarende Herreder og Byer boende, desbedre maa tiltage og deres Gaarde med des større Flid og Vindskibelighed bygge og forbedre, have Vi naadigst for godt anseet, forbemeldte menige Bøn-

*) I en subimsk Afskrift af Cancellieregistranterne.

Bønder og Herredsmænd boende i Kjøbenhavns Lehn ved dette Vort aabne Brev den Frihed paa de Gaarde de paaboe eller boendes vorder at forunde, at samme Gaardes Bygning dennem og deres Arvinger fri og fuldkommeligen arveligen skulle tilhøre, og saafremt nogen deres Arvinger ere begjerendes samme Gaarde at besidde, da skal Vore Lehnsmænd være forpligtede, den Brug udi Jorden og Marken, intet undtagen, som til samme Gaarde høre, dennem for en billig Indfæstning at lade bekomme. — — Saafremt Arvingerne selv samme Gaarde ikke kunde eller vilde besidde, da maa de deres Bygning sælge og afhænde til hvosomhelst dennem lyster, hvilke Gaardens tilliggende Jord og Ejendom siden for tilbørlig Landgilde skal stædes og fæstes for det som billigt og lideligt kan være. Iligemaade finge de Bevilling udi Cronborg og Frederichsborg Lehne og underliggende Herreder." Han var ogsaa betænkt paa at faae Sjellandsfarerne, Lollikerne, samt Falster- og Møboerne udfriede fra den Vornedret, som de allene af alle Statens Bønder sukkede under, og som synes at have været en i disse danske Provindser indlistet tydsk Skik, den Fyen og Jylland havde havt bedre Held til at holde udenfor deres Grændser, end det siden lykkedes dem med denne Rettigheds Surrogat Stavnsbaandet. Kongen gav Aar 1634 Rigets Marsk Jørgen Urne i Commission at handle med Adelen om denne Sag. Han fik ogsaa Rigs-

raa-

raaderne og nogle af Adelen overtalte til at indvilge deri; men Forslaget mødte ikke destomindre saa stor Opposition af den øvrige Adel, at det faldt bort uden alle Følger.

Ogsaa Hoveriets store Fordærvelse for Bonden var Kongen Landmand nok til at indsee. Han var betænkt paa at sætte det paa Penge. Forslaget dertil, som skete 1623, angik vel kun Kronens Gods, men det udgjorde i de Dage en saare betydelig Del af Rigets Landgods, og desuden naar først den Indretning fandt Sted paa de kongelige Domainer, kunde man have ventet, at andre Proprietairer nok vilde have fulgt Kongens Exempel. Dog, Tingen fandt Vanskelighed, og den snart derefter paafølgende Krig med Keiseren qvalte dette Foretagende i Fødselen *).

Vi have da seet, at Christian var saa oplyst og driftig en Regent, som kun faa det ere, og at han søgte at fremme Statens Tarv ved de viseste Love og Foranstaltninger; nu skal authentiske og samtidige Documenter oplyse os om Landets sande Tilstand, og det vil vise sig, at menige Mands Kaar endnu ikke hverken under ham eller hans Efterfølger, vare blevne saa blide, som man af saa ypperlig og de

*) See Schlegels Fortale foran de af ham 1774 udgivne oeconomiske Priesskrifter, og hans Udgave af Slanges Christ. IV. 3tes Buch S. 238.

de ringere Stænder saa hengiven en Fyrste kunde have havt Føje til at vente.

1629 klager den jydske Borgerstand for Kongen, at "Adelen ikke allene besøger Sildefiskerierne, men ogsaa tilsteder Pebersvende Landkræmere og Kjøbmænd paa deres Gods frit at handle, og give deres Tjenere, og hvem Andre de lyster, Fripasser at handle og drive Kjøbmandskab.

"Øxenhandel haver fordum Tid været Enhver fri, efter Recessen, baade Præster og Bønder og Andre, som kunde opføde en Oxe, den at sælge og betale sin Gjeld med. Nu tilholder den adelige Stand, formedelst adskillige forhvervede Forordninger, sig samme Handel fast allene.

"Adelen er selv fri for al Tiende. Under denne Frihed lægge de nu hele Landsbyer under deres Sædegaarde, og dermed betage baade Kronens, Kirkens og Præstens Tiende, som Bønderne plejede at udgive. Foruden de Kirker, Adelen haver Jus vocandi til, have de fleste baade Kronens og Kirkens Tiende i Fæste for en ringe Afgift, og dermed tvinge Kronens Bønder, at deres Korn i stort Uvejr maa staae paa Marken indtil deres Anpart Tiende er talt og fratagen, og ikke allene have Bønderne i Tvang dermed, men de maa og age, og gjøre dem

Villighed i hvad Maade der begjæres. Maatte Tienderne bevilges og fæstes Bonden, som med sin sure Sved den selv driver og forhverver, kunde Kronen og Kirken overalt meget forbedres, og Bonden kunde med god Mag i lovlig Tid sit Korn i Laden indsanke foruden slig haard Tvang.

"Under Frihed med Told og Accise passerer, at Adelen giver Mange deres Pas, som billigen burde give Kongen og Kronen sin Told.

"Adelen haver paa nogle Aars Tid bekommet til Mageskifte *) af Kronen Herlighed af Selvejerbønder-

*) Et Exempel paa sligt et Mageskifte, og hvad dets Følger ere, haves i en i en Suhmsk Afskrift af en Herredags Dombog, der begynder med Aar 1604, indført Dom imellem Godske Ranzov paa den ene og nogle Bønder i Loeherred i Ribe Stift, paa den anden Side, dateret Kiøb. Slot d. 11 Jun. 1613, hvis Hovedindhold er: at Jordegne Bønder eller Selvejere skal gjøre Ægt og Arbejde som andre Cronens og Adelens Tjenere, og som altsaa er Pendant til den her ovenfor S. 380—81 anførte Landstingsdom af 1590. Vi Christian, heder det her, gjøre Alle vitterligt, at for Os var skikket Os elskelig Godske Ranzov paa den ene, og havde for Os i rette stevnet Peder

bøndergods, af hvilket Kronen fordum havde drabelig Tjeneste og Bistand baade tillands og vands. — —

Dd 2 Nu

der Lauritsen ꝛc. samt menige Selvejere i Loe-Herred, saa mange som ligge og tjene til Trojeborg, paa den anden Side, og dem tiltalede for at de nogen Tid siden forleden skal have vegret dem udi at ville gjore hannem Ægt og Arbejde, lige ved andre Fæstebonder der til Trojeborg liggende, som de tilforn udi afg. Peder Ranzovs Tid skulle have gjort, og han derfor skal have været foraarsaget dem til Herredsting at lade stevne og tiltale, hvor de og samme Tid tvende gamle Stadfæstelsesbreve skal have irettelagt, som af vor kjære afg. Hr. Far-Fader Kong Christian skal være udgivne, hvori dem skal være bevilget en Tid lang og saa længe Hans Kjærlighed og andre efterkommende Konger i Danmark anderledes tilsinds vorder, med nogen visse Dages Ægt og Arbeide til fornævnte Trojeborg at gjore at skulle være forskaanede; hvorimod fornævnte Godske Ranzov skal have i rette lagt et Vor sal. Faders Mageskiftebrev paa Trojeborg og dets tilliggende Gods Fæstebonder og Selvejerbonder, som blant andet skal formelde, afg. Peder Ranzov og hans Arvinger at skulle have dertil al Herlighed og Rettighed, som Vi og fornævnte Konger i Danmark af Kronen og andre Riddersmænds Mænd her udi Riget deres haver — — Ranzov formente, at den forbemeldte gamle

kongl.

Nu er sligt Bondergods undergiven Adelens daglige Tieneste, og overdrage den Bondeskylden og deres Rettighed, paa det de for ulidelig Besværing kunde forskaanes, og Mange sin Rettighed qvittere, og flytte med Hustru og Born derfra; og det er nu Adelens til evindelig Ejendom; hvormed er nedreven Piller, som vel med Troskab bar sin Del af Rigets Tynger; og Ingen tør det beklage for de haarde

kongl. Benaadning ikke anderledes at skulle lyde, end til saa længe Vores Hr. Fader sal. højlovl. Ihukomm. eller andre efterkommende Konger anderledes tilsinds vorder; og at fornævnte Mageskiftebrev — var det Document hvori denne Sindsforandring var at læse, da det hjemlede ham samme Ret som den, hvormed Kongen og andre Adelsmænd besad deres Tjenere. Han fremlagde end ydermere tvende Tingsvidner af Locherreds-ting af Aar 1608, hvori nogle Loeherreds Bonder under Trojeborg liggende vidnede, at saa længe de kunde mindes havde fornævnte Selvejere gjort lige Ægt og Arbejde med Fæstebonderne. Saa blev Dommen Bonderne imod, i Overeensstemmelse saavel med det 6te Capitel i Haandfæstningen, at Adelen har Hals og Haand og al anden Herlighed og Rettighed, som med Recessens 34te Artikel, der tillader enhver at gjore sig Sit saa nyttig han vil — det er og brugeligt, (heder det i Domslutningen) at alle jordegne Bonder gjore Ægt og Arbejde.

haarde Linier, den gemene Mand er bunden med, og daglig som Træl maa lade sig føre udi, lide, bede, og vente, indtil den alvidende Gud, som veed og seer alle Ting, vil dem opløse."

Det var nogle af den Tids Borger- og Bonde-stands Ankeposter imod Adelen og dens Usurpationer kortelig angivne. De gjentages og bestemmes nøjere i senere Ansøgninger, som altsammen er at læse i de suhmske ny Saml. til den danske Historie 1 Bind S. 197—221. Enden deraf blev for det første, at den jydske Adel fnysede og ved hver given Lejlighed søgde at hævne sig over dem de fik at vide havde været Op-permænd til dette Andragende for Kongen. Adelen fik da ogsaa udbragt den Forordning (af 25 Maj 1636) at ingen gejstlig Bonde eller Borger maa ind-sende nogen Supplik til Kongen, førend man sig først for Lehnsmanden angiver, og han først skriver paa Supplicationen.

Vi gaae videre, og antegne de Bemærkninger, som samtidige Jagttagere have gjort over Tingenes Stilling med Hensyn til Almuens Kaar under den paafølgende Konge, Friderik III.

Durel i sin Aar 1653 afgivne Relation om Danmark (i 2det Bind af Sandvigs suhmske Sam-linger til den danske Historie) beretter, at "Bor-

gerskabet er overmaade misfornøjet med Adelen, efterdi Adelen altid er det ivejen, at ingen Handel og Vandel kan stiftes i Landet. Det er virkeligen at undres over, at Danmark, som af alle Lande i Europa har den allerbeste Beliggenhed til Handelen, slet ingen Handel driver. Thi Adelen troer, at hvis Stæderne tiltoge i Rigdom, gik det fra Adelen, og at Borgerskabets og Kongens Magt derved blev større. Forstand og Lyst til Handel findes vel hist og her hos Borgerskabet, men kan ingen Vej komme.

"Bønderne komme kun i ringe Betragtning i Danmark; de sidde stille og vide hverken af værre eller bedre at sige. Vel sandt, at Adelen trykker dem noget, men den forsvarer dem ogsaa i andre Fald. — — Den Konst ellers, hvorved Adelen meest opholder sig imod den gemene Mand, er, at den kan forfremme sine Tjenere til adskillige Embeder i Stæderne og Lehnene, saasom til Byfogeder og Borgemestere, Toldere, Raadmænd, Ridefogeder, Slotsskrivere, Slotsfogeder, Kornmaalere, Landstingsskrivere o. s. v., hvortil Lehnsmændene kunne sætte hvem de lyster, undtagen i Stæderne, hvor de dog ikke behøve mere end Rigets Hovmesters Samtykke.

"Saalænge Oligarchiet vedvarer, og Staten bliver som den er, hielper det ej, at der gjøres ypper=

perlige Anordninger, Riget skal dog aldrig kunne komme til nogen Styrke; thi Adelen har den højeste Stemme, og Kongen meget lidet at stole paa."

Saavidt Durel. Hvad Bondens Tilstand i Særdeleshed angaaer, da har man derom en temmelig fuldstændig og indlysende Underretning i **Arent Berntsens** 1656 udgivne navnkundige Verk **Danmarks og Norges frugtbare Herlighed** kaldet. At der i det skjønne og frugtbare Sjelland findes paa adskillige Steder øde og forfaldne Bøndergaarde, dertil angiver han S. 44–45 følgende Aarsager: "1) Mange ere satte for saa høj Landgilde, at Ingen derpaa kan føde sig, med mindre de ere desbedre formuende, naar de Gaarden antage. 2) Den store Hovning, det er: Arbejde til Hovedgaardene, de ere liggende til, med deres Avl at drive, saasom pløje, saae og høste, med idelige og lange Rejser og anden adskillig stor Besværing og Arbejd dem paahænger, saa at faa Uger gaae forbi, af hvilke de ikke nogle Dage have til Hove at arbejde. Dog er dette i Besynderlighed og fast allene at forstaae om **Ugedagstjenere**, hvilke alligevel er en stor Del, efterdi Landet med mange Slotte og Hovedgaarde er bebygt, og alle Bønder og Tjenere, hver Hovedgaard tilhørige og med den i Sogn beliggende, som Ugedagstjenere agtes og bruges. — For slig Besværlighed og Hovnings idelig Paavaring de undertiden deres egen Høst- og Vaar-

med anden Bjering maa forsømme. — 3) De ere og tilbundne det Sted eller det Herskab, paa hvis Gods de ere fødte, med mindre de deres Frihed vil kjøbe af deres Herskab for saadan Sum Pendinge, han dem foresætter. Enhver Husbond har Magt, naar nogen hans Gaard bliver ledig, da hvilken hans vornede Søn (det er saadan En som paa hans Gods er født) hannem godt sjunes, til slig Gaard at tvinge." (conf. ibid. S. 106—109, og samme Verks 2den Bog S. 7—15, samt S. 153—58.)

Vi see her atter, som af saa mange foranførte Vidnesbyrd, Bondernes usle Forfatning, og at denne Landets vigtigste Stand var bestædt i saadan Vaande og betaget af saa ulægelig en Helsot, at Intet uden en radical Cur kunde hjelpe den tilrette. Og see! denne Revolution skete; Regjeringsformen blev aldeles forandret; Souverainiteten blev indført. Ved Adelens Svækkelse saae nu Bønderne med Tillid til Enevoldsherren bedre Tider imøde. De jydske Bønder fremsatte deres Besværinger over Adelen, og deres pia desideria, til Kongen i en Supplik af 15 Nov. 1660 *) saaledes lydende:

"Vi Eders kongl. Majestæts fattige Undersaatter glædes højlig over, at Eders kongl. Majestæt af Guds

*) Indført i Riegels's Christian den 5tes Historie S. 112 og i de suhmske Ny Saml. til den danske Historie 1 B. S. 227.

Guds naadige Forsyn, og ved sine tro Undersaatters Velbetænksomhed og gode Affection for velbeviste christelige Regjering, faderlige Ombu og høje heroiske tappre Mandighed, samt videre Henseende til Rigets Bedste, er løst af det Baand, som den adelige Stand havde Eders Majestæt beknyttet med.

Og eftersom i gammel Tid, forend Adelen havde saa meget at raade, var henved 6000 Selvejer-Gaarde i Riget, som hver til Kongens Tjeneste holdt en Rytter i Beredskab, af hver deres Gaarde, hvilket med mere til Rigets Bestyrkelse forsynligen var anordnet, men er ved adelig Regjering bleven forandret, og efterhaanden slige Gaarde byttet fra Kronen til Adelen for ringe forskyldt Gods, og vi og vores Formænd saa haardelig med Hoverie og Trældom belastet, fast ligesom Israels Børn under Egyptens Trældom, saa at mange maatte forlade den Selvejer-Grund og Eiendom, som ellers nogle 1000 Daler værd var; Endel er søgt ubillig Sag hos, dem til Undertrykkelse; og endnu baade ved Mageskifter og Pant stræbe de efter de faa øvrige, baade af Selvejere, og ellers Kronens Gods, sig at tilbringe, hvorved en mægtig Pille udi Fædrenelandet er nedreven og omstødt, ja ikke det allene, men mange Kirker og fri Birker have de sig tilbyttet, dem til grevelig Ophøjelse, og Kronen til Forringelse, saasom og Kirkerne en stor Del forfalde, i det deres Indkomster

af dem optages, og ikke til Kirkernes Bedste og Vedligeholdelse anvendes, Præsterne og til største Skade, som og paa deres Rettighed forkrænkes; og dersom Eders Majestæt ved sine tro Mænd af ringe Stand lod herom forfare og sig Relation give, hvorledes tilstaaer, da skulle Eders Majestæt erfare, hvorledes Eders Majestæt i slige Mageskifter er bleven bestjaalet, formedelst, det var Adel det begjerte, det vare adelige Lehnsmænd sig derover skulde erklære, det var Adel, som Liqvidationen skulde gjøre, og Sagen videre i Cancelliet befordre, og den ene Adel gjorde ikke den anden sin Broder eller Svoger noget imod, hvorudover den fattige Bonde, i hvor meget han supplicerede, og sig erbød at holde Kronen til Bedste, intet blev hørt, eller og slet ikke fremført. Men, som Eders Majestæt nu, Gud være lovet! haver baade Magt og Ret til, slig Gods igjen at annamme, mod det derfor er givet, kunde Eders Majestæt bevise en stor Naade, Riget til stor Bestyrkelse, og ere vi derfor underdanigst begjerende, Eders kongelige Majestæt herudi sine fattige Undersaatter ville redde fra det Trældoms Aag, saa vi af hver fuld Gaard, ligesom i gammel Tid, holde Eders Majestæt en Rytter, af de før for Rytter tjent haver, og endda give vores rede Landgilde, om Eders Majestæt det saa vil have. Og var hojlig at ønske, Eders Majestæt ikke ville tilstæde vore adelige Lehnsmænd at faae Regjering over Bønderne, dem til

til Fordærvelse, som før desværre var i Brug, og Riget til største Skade; thi Bonden, som haver enten Oxe eller andet, de begjere, maa det afstaae for halv Værd, og undertiden for slet intet, om de ikke skal forhades, fængsles og ilde medhandles; item Eders Majestæts Skove til deres Ildebrand og Bygning forhugges, og Bonden, som det skal age, højlig besværes, med ellers mere, som ikke nu tør siges, og som til Eders Majestæts og Undersaatternes Skade ved deres Myndighed og Magt begaaes. Formoder allerunderdanigst, Eders kongl. Majestæt denne vores ydmyge Begjering og Angivende i Naade optager, og med naadigt Svar os fattige undertrykte Undersaatter trøster. Slig kongelig Naade den højeste Gud vil belønne."

Riegels har unægtelig Ret, naar han S. 134 i sin Historie om Christian V paastaaer, at Bonden ved Regjeringens Forandring paa ingen Maade blev hjulpet af sin Nød. — Følgerne af Bondens vedvarende slette Tilstand vare, at Regjeringen maatte gribe til det Middel, for evig at give Skatten bort af $\frac{1}{15}$ Del af Landet, for at oppebære de $\frac{14}{15}$ Dele med nogen Vished. Hartkorn maatte gives fri for Skatter til dem som vilde paatage sig, af deres eiende 200 Tønder Hartkorn Bøndergods at indestaae Regjeringen for Skatterne. Heraf rejste sig de utallige Hovedgaardstaxter, og Hoveriegaarde.

Med

Med Hoveriet voxde Trældommen, med Trældommen Bondens fæstede Jords Mishandling, af denne var Følgen slette Heste, lidet Qvæg, og det slet foret. — — Naar Bondens Tilstand var usel, kunde Kjøbstederne ikke blomstre, hverken her eller paa Landet kunde findes Hænder, Lyst, eller rede Penge at sætte i Fabriker og Handel.

Som et Bilag til Oplysning om Landmandens Kaar strax efter Souveranitetens Indførelse, vil jeg her indføre de første 19 Vers af den 1668 af Niels Hansen H. under Titel af *Rusticus queribundus* udgivne Vise:

Jeg er mig en Bondemand,
udaf en foragted Stand,
ringeste blant alle,
Kjøbstedmanden spotter mig,
Andre monne latterlig
Rusticus mig kalde.

Alle Stænder har af mig
Fød' og Klæde rundelig,
dog er jeg foragtet,
jeg træl for de andres Brød,
lider for dem Angest og Nød,
af hver eftertragtet.

Gud

Gud velsigner Arbejd mit,
men naar hver Mand har faat sit
    lidet er tilbage.
Landgield tager Husbond min,
Oldengield af mine Svin
    bør ham og at tage.

Tiende giver jeg min Præst,
Kong' og Kirke af det bést,
    dertil Degn en Trave,
Skriver-Skjeppe Skriveren,
een vil Herreds-Fogeden
    for sit Embed have.

Føl, Lam, Kalve tiender jeg,
og af alt mit Føde-Qvæg
    giver jeg sin Rente,
Præst og Degn paa deres Tid
de anvender deres Flid
    det hos mig at hente.

Kongen giver jeg sin Skat,
kommer den ej frem saa brat,
    strax de exeqverer:
So og Ko jeg sælge maa,
at jeg Rytter-Skat kan faae,
    og til Officerer.

Ofte kommer Misvext paa,
at jeg neppelig kan faae
det jeg selver saa'de,
Tjenest-Folk vil have Brød,
store Fade fuld af Grød,
da maa Gud først raade.

Sæde-Korn jeg borge maa,
om mig nogen det vil faae,
og mig det bedage;
naar jeg det skal give igjen,
Skjepper tre for een gaaer hen,
hvad er da tilbage?

Ofte døer bort Hest og Ko,
ofte mistes Kalv og So,
det er stor Ulykke;
Pengene de ere væk,
saa jeg arme usle Gjek
maa slet gaae istykke.

Dermed kommer jeg i Gjeld,
og det faaer et Fandens Held,
naar hver sit vil have;
noget gaaer til Dommeren,
noget plukker Skriveren,
saa det er aflave.

Saa vurderes Kornet ud,
Bæster, Hest, og beste Stud
mon af Stalden jages;
Fogden kræver sin Restantz,
indtil jeg gaaer bag af Dantz,
og fast ilde rages.

Jeg er ikke eengang fri
for min Husbonds Hoveri,
hver Dag han mig driver;
naar jeg seer Postrideren,
heller seer jeg Djævelen,
den jeg ham og giver.

Svarer jeg et eenst' Ord,
regnes mig det som et Mord,
strax de mig monn' nappe,
hen i Halsjern maa jeg gaae,
Træhest maa jeg ride paa,
drage spanske Kappe.

Mude *) maa jeg Fogeden,
bukke for Postrideren,
og for Hundedrenge;

faaer

*) At mude betyder at give Skjenk eller Foræring til Nogen. — I den første Udgave læses ellers her Minde, som jeg ikke forstaaer.

faaer de ringe Sag med mig,
ofre maa jeg hver for sig;
ellers de mig hænge.

Giver Gud mig og en Søn,
han maa vente samme Løn,
og den samme Skjebne;
naar han vokser noget til
og sig først forbedre vil,
strax de hannem stevne;

Dømmer hannem til en Gaard,
hvor ej Stik og Stage staaer,
dertil de ham nøde,
hvis han ta tilforn har tjent,
vorder paa Bygning anvendt,
dermed er han øde.

Vil han Gaard ej tage an,
sige de, du Bur=Compan
skal i Krig udskrives,
en Musket du drage maa,
Vagt og Mønstring vare paa,
deraf libet trives.

Vil han engang være fri
fra saadant et Plageri,
kaldes en fri Bonde,

maa

maa han Frihed kjøbe sig,
eller sælges spottelig,
saasom andre Hunde.

Naar han den omsiér har faat,
er det hartad lige godt.
Nu i disse Tide
Fri og Ufri ere eet,
ingen Bonde er nu qvit;
Som vi Alle vide.

Uagtet Christian den Vtes tredive aarige Regjering var frugtbar paa Foranstaltninger til Statens Vels Fremme, og kan opvise ikke allene enkelte gode Love men endog en fuldstændig og for de Tider meget priselig Lov-Codex, saa blev dog Bondestandens Interesse kun lidet ændset, og Bonden forblev i Almindelighed det han nu var kommen i Vane med at være, en ussel Træl. — I Anledning af, at Forordningen af 18 Juni 1692 forsikkrer de fri Bonderkarle, som satte sig ned paa Møen eller paa Rytteraodset i Sjelland, at deres Sønner, som de der avlede, skulde være fri for at deles til Stavns og pleie Vornedret, samt at Forordningen af 8 Dec. 1696 giver alle Beboerne paa Møen og Baagøe Frihed for Vornedrettighed, under Vilkaar, at Forældrene opbrage i det mindste en af deres Sønner, om de havde flere, til Sømandskab o. s. v., erindrer Riegels

gels spørgsmaalsvis: Kunde ikke Femte Christian have skjænket Sjellands, Lollands, og Falsters Bønder, det Jyllands og Fyens vare i Besiddelse af, Frihed, eller ikke at have med Fødestavn at gjøre, at kunne opholde sig, hvor de lystede, saaledes at alle Fæstebreve imellem Jordejer og Jordlejer vare blevne fri Lejecontracter? O! hvorlidet havde dette velklingende Ord Frihed nyttet? Bønderne i Sjelland Lolland og Falster havde derfor dog været bundne til Soldatslægderne saavelsom de i Jylland og Fyen. Hoverie og vilkaarlig Behandling bleve ej ved Frigivelsen satte Grændser, eller rettere, Frigivelsen befriede ej Bonden fra det Forhold, han stod i til Jordegodsejeren som evig Skyldner. — — — Adelens Indflydelse paa Lovgivningen kjendes tydelig deraf, at Aar fra Aar skaffes dem Dislation, som endnu ikke havde 200 Tønder Hartkorn til deres Sædegaard, saa at de omsider fik dem, hvorved da Herregaarde kunde blive complette, og Bøndernes Hoverie vist og uforandret. Man læse Forordningen om de ufri Sædegaarde af 1694. Vel laae der Rentekammerklogskab til Grund for den herskende Lyst at skabe Herregaarde; thi herved bleve Kongens Skatter betryggede, og Kammeret ej besværet med det meget øde Bøndergods; men og paa den anden Side vidner denne Herregaardenes Skabelse om Bondens usle Tilstand, siden han og Hartkornet skulde saaledes skjænkes bort. See vi hen til

de

de Midler, Regjeringen greb til, for at hjelpe Bonden i Vejret, da kunde disse næsten ikke andet end nedtrykke ham ganske. For at Kongen kunde faae den aarlige Skat af en hel Bondegaard paa 8 Tønder Hartkorn, 4 Mk af Tonden i Kornskat og 16 Rdlr. i Penge, gav han Jorddrotten Ret til at tage af Bonden Arbejde til Hove over for 100 Rdlr. om Aaret; ja gav endog Jorddrotten Ret til at at skifte og dele hans Bo som han vilde, at skrue ham Forstrækninger saa højt op som han lystede, og paa saa mange Maader, som ham godt syntes, at faae tilgode hos ham; og til allersidst at hindre ham i, baade at klage over sin Hosbond og at faae Ret over ham; thi af Jorddrotten blev Dommeren født, klædet og varmet. — — — Mange Herregaarde Grevskaber og Baronier skabte Femte Christians Regjering. Han fortjener Navn af Proprietairstandens sande Fosterfader. Da Landet var uddelt til 700 Jorddrotter eller kongelige Amtsforvaltere, lønnede ved Privilegier, fik Kongen sine Matriculskatter rigtig; men 100,000 Familier bleve og derfor holdte i Ufrihed og Usselhed af Herregaardsprivilegier. o. s. v. *)

Til Bestyrkelse for Riegels's Paastand om Bondestandens beklagelsesværdige Kaar under Kong

*) Riegels's Christian den Vtes Historie. S. 605 o. f.

Christian V, tjene adskillige Yttringer i den, i Litterairhistorien af det danske genealogiske Studium ikke ubekjendte Landmands, Peder Dyrskjøts haandskrevne Breve til Biskoppen i Aalborg Doctor Jens Bircherod.

Han skriver i Marts 1699: "Den store ny Skat (1 Rdlr. pr. Tonde Hartkorn og 2 Rdlr. af hver Tjenestekarl, foruden den anden Matriculskat) vil tvinge os fattige Bønder haardeligen. De som har havt deres Hovedgaarde fri saa lang Tid, saavelsom Præster og de som have Indkomst, have da Noget at tage det igjen af, men vi fattige Bønder slet intet uden af Jordens Vært, om Gud naadeligen ville den velsigne. Men der er saa mange Udgifter ligevel af grødefuld Vært, at Bonden ikke haver synderlig Gavn for stor Omkostning Slæb og Arbejde." I October 1700 klager han over "Bondeplagere og Udskindere, som ødelægge og ruinere Bonden efter den Tids Tilstand, som nu er over fattigt Bøndergods," og i Jan. 1705 fortæller han, at han havde kjøbt sig en Gaard i Begtrup at nære sig paa i sin Alderdom, men formedelst Bondeplagerie og Udsuelse maatte skille sig ved den igjen: item: "Mange af den gamle Adels Affkom retter sig mere til Bondeplagerie end til Lærdom og Vidskab." Og nu, for at giøre Bondesagens Stilling end mere beskue-

beskuelig, en Hoveriescene udaf Ladefogedvisen, prentet i Kjøbenhavn Aar 1700.

Bonden.

"Go Morind, Chræn Chrænson! lidt sille jeg kom
Jeg beer, I fortænker mig ej."
Skrip, skrup, skrap, hvor Bonden han vendte sig om,
der vanked i denne her Rey.

Ladefogeden.

A sa Dig i Autes, Du skulle
til rette Tid komme, Din dovne Hund!
De Utak Du selv Dig forvulde,
og knurrer Du, faaer Du vist Skam paa Din Mund.
Min Tyrmie kjender Du; arbejd, Du Buur!
bag Øret ey længer Dig klaa.
Lad see Du endnu en halv Time lur',
paa ny Du af Pidsken skal faae.

Bonden.

Nej kjære Falille vær skellig,
og holt op at skjenke mig slig Hasselmost,
jeg arbejder trofast og villig,
dog neppe fortjener den daulige Kost;
jeg veed vel i Vinter en Fole for Jer,
jeg forer med Havre og Hø,

 saa

saa bliver vi igjen vel gode Venner,
  jæ tjener Jer indtil min Dø.

Ladefogeden.

Skjøt intet, Niels Nielsen! vi kommer
  til rette, skjøt intet, og helst naar som Du
faaer overfødt Plagind til Sommer,
  da faaer vi vel og en Rus-Øl i vor Kru;
saa bliver vor Trætte indbyrdes forligt,
  skjønt det ey for Junkeren kom,
thi han siger ogsaa heel gjerne: slaa digt,
  nu har Du i Dommen, et Om.

Bonden.

Jæ veed vel, om Folind blir spekket,
  jo jeg haver hieme ind bra peuind Dreng,
han Senerne gjerne gid strekket,
  og aldrig om Autenind gaaer han i Seng,
før Smaaqvæget rygtet i Oddelind er,
  ham skal J vær naadig imod,
naar som han til Hove mit Ærinde bær,
  saa er han mod Jer Folc god.

Ladefogeden.

Naa kjære Niels Nielen, gu Venner
  vi begge skal blive, og seer J Jer hold,
at Jeppe og Laus det ey kenner,
  saa kjør J kun hjem, a befal Jer Guds Vold,

de

de ander, til Solen gaaer under, skal bli,
  a seer gjennem Finger mæ Jer,
J skal og i Vinter for Reiser vær' fri,
  naar Hjulnau i Dyndpytten skjær' *).

Visedigteren udbryder tilsidst:

Gud bedre den fattige Bonde,
  som maa tribuleres i hvordan det gaaer,

*) At Ladefogeden i denne Vise heder Chræn Chrænsøn, taler jydsk, og paa Titelbladet siges at være fra Baurtorff in Jydtland, er i det rigtige Costume. Ladefogederne i Fyen og Sjelland vare gjerne fra Jylland. Man har derfor og af Aar 1690 en, siden efter ofte oplagt, Vise om Jydernes Fremgang, der begynder:
"Smaa Born udi Jylland naar de voxe op.
  strax rejse de om deres Næring;
de ere frimodig' i Hjerte og Krop
  og komme med Ære til Bjering.
Hver tragter at blive en Ladfogd.
* * *
"Chræn Chrænsøn han tager sin Plejl udi Haand:
  Nu vil a jer Herren befale." o. s. v.

Denne Jydernes Vandrelyst omtales blant andre Steder ogsaa i Friis's poetiske Skrifter S. 55, for ikke at tale om det af Justitsraad Qvistgaard i hans Betænkning i Landvæsenscommissionen S. 31 anførte Ordsprog.

han slet maa udpines til Grunde,
foruden at Alle ham støde og slaae.

Og denne Tribulering og Mishandling havde nu fra den ene Generation til den anden saaledes gaaet i Arv igjennem Aarhundreder, at der syntes at høre et Mirakel til, om det nogensinde skulde blive bedre. Held os og held Bonden! vi vil i det herefter følgende 18de Aarhundrede snart blive Øjenvidner til, at dette store Guds Under skeer.

Under Christian V havde Handelen en mere heldig Periode end Agerdyrkningen. Holberg i sin Danmarks Stat, 3die Oplag S. 327, sætter endogsaa en ny Epoke i vor Handelshistorie ved Aaret 1671, da der bleve beskikkede de saakaldte Defensionsskibe, hvis Privilegier Holberg l. cit. anfører. Vel kan ikke nægtes, lægger han til, at disse Indbyggere jo tilforn ogsaa seglede med deres egne Fartøjer, men det var dog rart, og saadant kom dog først ret i Brug ved denne Lejlighed. — Og fortjente Engellænderne og Hollænderne ikkun liden Fragt af disse Rigers Kjøbmænd, saa længe denne Anstalt varede. — Disse Landes Indbyggere tog saa Lejlighed af den almindelige Krig, hvori fast hele Europa dengang var indviklet, at lægge sig alvorlig

vorlig paa egne Skibe, for at bekomme Vahre fra Frankerig og Spanien paa første Haand *).

Riegels (i Christ. V Histor. S. 597) anmærker, at Danmarks Handel i de 10 Aar fra 1690—1700 ikke vorde nær saa meget, som de lykkelige Omstændigheder kunde have givet Anledning til. Grunden dertil finder han i, at Borgerstandens Armod var for stor og Handelsoplysningen for liden. — — I flere Forordninger tilstaaer Regjeringen selv, at det næsten er ude med Kjøbstederne, at de ikke kunde svare den paabudne Consumtion, at i Kjøbstederne Matriculskatten er eftergivet for at hjelpe

 dem

*) I en Note ved dette Sted i nysnævnte Holbergs Danmarks Stat erindres, at der i Christian den IVdes Tid ogsaa havde været Defensionsskibe, som vare forbundne til at gjøre Tjeneste i Krigstider, og deres Privilegier, givne 1621, citeres. Det er for saavidt rigtigt nok, at slige Skibe med 6, 8, 10 eller flere Stykporte anbefales i Forordningen om spansk og fransk Salt og Viin af 10 Dec. 1621, og at de Baadsmænd som sejlede paa de Skibe vare fri saavel for Udskrivning til Kongens Tjeneste som for Byes Tynge og Skat; men Christian den IVdes anden Forordning i denne Materie nævner Holberg ikke, det er de under 18 Februar 1636 udstædte Friheder og Privilegier givne danske momerede Kjøbmændsskibe.

dem i Vejret. Kort, Fattigdom var stor i Kjøbstederne. o. s. v. loc. cit. S. 600.

Ovenfor S. 411 o. f. bleve de Kong Christian den IVdes Love anførte der ophævede Gilder og Gildeskraaer, og drev paa de Misbrugs og den Laugstvangs Afskaffelse, som ved den Mængde fra Tydskland indstrømmende Haandverkere havde indsneget sig i vort Laugsvæsen. At Christian V endnu i sin Tid forefandt nok for sig af det Uvæsen, og ogsaa gjorde sig Umage for at raade Bod paa Noget deraf, det viser hans d. 23 Dec. 1681 udgivne Forordning om Laugene i Kjøbstederne i Danmark og Norge; og, da den, efter hine Gildesskraaers Afskaffelse, er den første og betydeligste almindelige Lov om Laugene, hvormed altsaa en ny Tingenes Orden i Laugsvæsenet tager sin Begyndelse, indrykkes her de vigtigste Poster deraf:

1.) Skal Ingen herefter være forbunden til nogen Laugsordning eller Skraaer, af hvem de og kunde være udgivne, langt mindre nogle selvgjorte Vedtægter, som hidindtil haver været iagttaget, staae for fulde; men om de Lauge, som Vi allernaadigst ville fremdeles at skulle staae under visse Laugsartikler, ville Vi allernaadigst med forderligste resolvere. Og maa imidlertid disse efterfølgende nyde de Laugsprivilegier, som vi dennem allerede givet

haver,

haver, saavidt de ikke mod denne Vores allernaadigste Forordning skulle befindes at stride, nemlig: Bryggere, Bagere, Slagtere, Badskere, Guldsmede, Tømmermænd, Snedkere, Murmestere, Smede, Kandestøbere, Prammænd, Færgemænd, Vognmænd, Bødkere, Brolæggere; og paa det Orden og Skik imidlertid holdes kunde, skal det Alle og Enhver, som noget ærligt Haandverk lært haver, tilades, sig lovligen og tilbørligen dermed at nære, naar han først haver taget sit Borgerskab.

2.) Naar Nogen sig hos Magistraten haver angivet, at han et Haandverk lært haver, og sig dermed vil ernære, skal han for sin Indtrædelse ikke give mere end to Lod Sølv til det Laugshus's (som han staaer under) Vedligeholdelse, hvor de nogen Hus ejer: og hvor de ingen Hus ejer, da til saadan Huses Leje fire Lod Sølv: til de Fattige af samme Laug to Lod Sølv: til samme Laugs Oldermand to Lod Sølv, og til Raadstuskriveren for Indskrivelse et Lod Sølv. Og skal ingen Svend, naar han for Svend bliver antaget, give noget i ringeste Maade. Forseer sig Nogen herimod, da skal saavel den som fordrer, som den der giver mere end foreskrevet staaer bøde tyve Lod Sølv.

3.) Eftersom det undertiden baade fremmede Haandverksfolk, som i noget Laug vil indtræde, saa

og

og dennem som i andre Vores egne vidtfraliggende Provincer ere fødde, besværligt falder, altid deres Fødselsbreve at forskaffe, da skal ingen for deslige Aarsager forhindres at nære sig med det Haandverk han tilbørligen lært haver, naar han sit Borgerskab haver vundet, og sig i det øvrige efter denne Vores allernaadigste Forordning og andre des angaaende Befalinger tilbørligen retter og forholder.

4.) Mesterstykke angaaende, da eftersom megen Misbrug og unyttig Bekostning dermed hidindtil er vorden foraarsaget, skal den, som til Mester i et Haandverk vil antages, sig paa Raadstuen angive, og i Magistratens, Oldermandens, og de fire ældste Mesteres Overværelse af samme Haandverk, bevise at han kan sit Haandverk som lovligt og forsvarligt kan være; og hvis nogen Tvist om hans Mesterstykke indfalder, da haver Magistraten allene (undtagen de Haandverksmesterstykker, som egentlig angaaer Bygninger, da Magistraten tilligemed Bygmesteren) derpaa at kjende: og skal ikke tillades at den som sig saaledes angivet haver, vorder derudover i nogen Maade med nogen Udgift, Gjæstebud, eller Drik besværget, men tvertimod den, som noget Laugsgilde giver eller gjør, skal derfor bøde et hundrede Lod Sølv, og hver Gjæst tyve Lod, som til de Fattige af samme Laug skal gives.

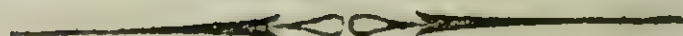
5.) Hidkommer nogen fremmed Mester, som sig her vil nedsætte, og beviser sig andensteds Mester at have været, han skal til ingen Mesterstykke forbunden være, mens naar han sit Borgerskab haver taget, og, efter den anden Artikels Indhold, sig ladet indtegne, maa han i Lauget annammes, og sig som andre Mestere i Lauget ernære.

6.) Naar Nogen sit Haandverk her i Vore Riger og Lande saa lovligen og forsvarligen lært haver, at han sit Mesterstykke som foreskrevet staaer, kan gjøre, skal hannem uformeent, Mester at vorde, tillades, omendskjøndt han ikke paa Haandverket rejst haver.

11. Svendene maa ingen Kro eller Sammenkomst have, men hver ankommende Svend, som ikke selv kan faae Mester, give sig an hos Oldermanden, og hannem sit Logement tilkjendegive, paa det Oldermanden hannem efter Mulighed til en Mester kan forhjelpe, og naar Svenden sig saaledes haver angivet, maa han tage Tjeneste hos hvilken Mester hannem bedst anstaaer; og maa enhver Mester tage og forskrive saa mange Svende som hannem lyster og han kan Arbeid forskaffe, men i hvert Haandverk skal enhver Mester have een Dreng i det mindste i Lære, som i vore Riger og Lande er fød, og maa han ej forskyde nogen som er dygtig, hvo herimod hand-

handler, have forbrudt til Laugets Fattige fyrgetyve Lod Sølv.

12.) Ingen udi noget Laug, eller de som sig med noget Haandverk ernære vil, maa ved fælles Aftale eller Vedtægt sætte Priis paa deres Vare eller Arbejde, hvo herimod handler have sit Borgerskab forbrudt; men Enhver at sælge sine Vare og Arbejde for den Pris han bedst kan.

Otten=

Ottende Stykke.

Det 18de Aarhundrede, eller Christian den 7des Tidsalder.

Dannemænd! lader os kun kalde Dagene, baade Christians og Frideriks! Det skal fryde Kongen, og Det skal vise vor odelbaarne Kronarving, hvilken Løn for ædel Fyrstes Dom der ligger hengjemt i vore Hjerter og i Fremtids Rygtet til ham, den Ophøjede; til ham vor Lyst, som vor Forhaabning. Saa hvad denne vore Fenners Konge skal ville og skal virke til Ende, det vorde Danmarks Held og dets Velsignelse fra Alfader!

Rothe i Fortalen til det første Anhang til hans Landvæsenssystem.

Som vi gav det 17de Aarhundrede Navn efter den store Christian IV, den største Prydelse i vor Kongerad, saaledes tilkommer det 18de Tilnavn af Christian den Syvende. Ikke allene har denne Konge allerede regjeret længere end nogen anden af

den

den oldenborgske Stamme, hin Fjerde Christian allene undtagen, men Landet har ogsaa under hans Regjering gjort de allerstørste Fremskridt saavel paa Folke=Culturens Bane i Almindelighed, som paa Bondefriheds i Særdeleshed.

Men før vi naae did til disse lyse og for enhver Bondeven frydefulde Dage, bliver der endnu mangen sørgelig Scene at dvæle ved. Bondefrihedens Genius havde mangen haard Dyst at kjempe, saavel med Proprietairernes Egennytte og Forvalternes Trædskhed, som med Bondens Dorskhed Trevenhed og Uvidenhed, og Landmilicens haarde Tvingseler, før den endelig, henimod Aarhundredets Slutning, som Sejerherre beholdt Valpladsen.

Aarhundredets første Konge, Friderik IV, havde Hjerte og Villie til at ophjelpe Bondestanden og til at forædle vort Landvæsenssystem. I Besiddelse af den Enevoldsmagt som IV Christian manglede, satte han ogsaa den Plan igjennem, som vi her foran S. 416 saae, hin store Konge ikke formaaede at udføre, — han afskaffede Vornedrettigheden.

Først gav han Bonderne paa sit Gods, Jægerspris, Frihed for at pleje Fødestavn *). Derpaa lovede

*) Fra hvilket Datum denne Førstegrøde af Vornedrettighedens Afskaffelse egentlig daterer sig, er jeg

lovede han i Forordningen af 15 August 1700, at "Almuen overalt i Vore Lande Sjelland, Møen, Lolland og Falster, samt underliggende Øer, som efter disse Tiders Tilstand nogen særdeles Iver og Mandighed til Vores Tjeneste og det almindelige Beste lade kjende og sligt i Gjerningen bevise, de, deres Børn, Afkomme og Arvinger, som Vornedret hidtil have været undergivne, skal fra deres Fødested, tilligemed dem, som nu i Vor kongl. Residentsstad Kjøbenhavn kunde være Soldater, vorde løsgivne, og nyde samme Frihed, som Vi Vore til Jægerspris hørende Bønder og Tjenere forhen givet have."

Endelig udkom under 21de Februar 1702 den berømte **Forordning om Vornede-Frihed**, hvoraf Indledningen og de to første, som de vigtigste, Artikler lyde saaledes: "Vi Friderich den IV o. s. v. gjøre Alle vitterligt, at eftersom Vores elskelig kjære Hr. Fader, sal. og højlovlig Ihukommelse, haver allernaadigst bevilget, ved en Aar 1695 den 10 August, angaaende Ryttergodset her udi Vert Rige Danmark udgangen Forordning udi den 4 Art., at alle fri Bønderkarle, som Bøndergaarde eller Boli-

ger

jeg endnu ikke kommen efter. Hverken i Cancellie- eller Rentekammer-Archivet har jeg derom fundet faae nogen Oplysning.

ger paa Vores Ryttergods i Sjælland ville fæste og antage, deres Sønner, som de der paa Godset avler, maa og skal for at dele deres Fødestavn og pleje deres Vornedret efter Loven, aldeles fri være. Deslige ved en anden Forordning af den 8 December Aar 1696 den 6 Art., at alle de paa Vort Land Møen og Bogøe ere barnfødte, og der virkelig tilstede ere, være sig Gifte eller Ugifte, Bosatte eller ej, saavelsom de der paa Landene avles og fødes, maa og skal for Vornederettighed og Fødesteds Tiltale, ganske og aldeles være befriede. Da, som Vi fra Vores Regjerings Tiltrædelse allernaadigst haver eragtet saadan Vornedefrihed at skulle komme de af Vore Lande og Provincer, hvor Vornederettigheden efter Loven plejes, meget til Gavn og Gode, hvilket Vi og allerede haver befunden ved den Anordning, som Vi ved Jægerspris om de der under liggende Bønders Vornedefrihed for nogen Tid siden haver gjort, ville Vi samme Forordningers Indhold, anlangende Vornederettighedens Forandring paa Vort Ryttergods i Sjelland, og Vores Landgods paa Møen og Bogøe, hermed ikke allene allernaadigst have confirmeret og stadfæstet, men endog for Vores andre kjære og tro Undersaatter paa Landet, saavel paa Vores eget, som paa Proprietairernes Gods udi Vores Provindser Sjelland, Lolland, Falster, Møen og underliggende Øer, at de, ligesaavel som Vores Undersaatter i andre Vore Provindser og Lande med Tiden

den kunde nyde lige Frihed, for at have desmere Lyst, Mod og Hjerte, til at være arbejdsom, flittig og vindskibelig, ja til at vove Livet for Os og Fædrenelandet i fornøden Tilfælde, helst naar de seer, at de og deres Børn med Frihed kan besidde og i Brug beholde det Sted, de stræber for, saa og at det unge Mandkjøn fra de andre Vores Provindser kunde blive begjerlige efter, at tjene og fæste Gaarde i forbemeldte Provindser i deres Fædreneland, heller end at de af Frygt for Vornedetvang skulle have Aarsag, sig andenstæds uden Landet at begive. Desligeste at de Mænd paa Landet, som Gud velsigner med mange Sønner, og ikke alle til Bondearbejd og Agerdyrkning inclinere eller behøves, kunde lade nogle af dennem lære enten Haandværker, Kjøbmandskab, Søefarten, eller andet, hvorved de i Fremtiden sig ærligen og redeligen kunde ernære, og ej befrygtes for, at tvinges til deres Fødestavn, — allernaadigst for godt befunden med Vornedrettigheden udi bemeldte Vores Provindser Sjelland, Lolland, Falster, Møen og Bogøe, samt alle andre der underliggende Øer til Vores kjære og tro Undersaatters des større Frihed, Nytte og Gavn, at gjøre efterfølgende Forandring.

1.) "Alle fri Bønderkarle, være sig jydske, fynske, langelandske, norske, samt alle Andre, hvor Vornederettigheden ikke har været i Brug, som har fæstet eller vil fæste Bondergaarde, Huse eller Bo-

liger udi nogen af forbemeldte Vores Provindser Sjelland, Lolland, Falster, Møen og Bogøe, eller underliggende Øer, enten det er paa Vores eget ved Amterne beholden Gods, saa og alt andet Gods, hvortil Vi Os Herligheden eller Løsningsretten haver reserveret, eller og paa alle Proprietairernes Gods, de, deres Sønner og mandelig Afkom, skal til evig Tid for Vornederettighed og deres Fødesteds Tiltale efter Loven være fri og forskaanede, hvilken Frihed udi de Fæstebreve, som herefter af Nogen udgives, expresse skal indføres og specificeres, dog skal samme Bønder og Karle, samt deres Sønner og mandelig Afkom, som i saa Maader fra Vornedetvang frigives, hvor de forundes Bøndergaarde i Fæste, være tilforpligtede, deres fæstede og paaboende Gaarde forsvarligen ved lige at holde, item svare og clarere i rette Tide Skatterne efter Matriculen og Landgielden efter Jordebogen, saa og forrette billig og lovlig Hoveri, eller betale billig Hovningspenge, hvor de ikke til Hoveri behøves, alt efter Loven, og hvis det ikke skeer, da forholdes med dem, som med andre fæstende Bønder i de andre Provindser efter Loven og Forordningerne.

2.) "Alle Bøndergaardes, Boligers eller Husers Besidderes Sønner, som ere fødte siden Vores Regjerings Tiltrædelse, nemlig; den 25 August Aar 1699 eller herefter fødes udi foreskrevne Vores Provind-

vindser, enten det er paa Vores eget eller Proprietairernes Gods, saa og paa alt andet Jordegods, som forskrevet staaer, haver Vi allernaadigst bevilget, at de, deres Sønner og mandelig Afkom maa og skal til evig Tid for Vornederettighed og Fødestavns Tiltale efter Loven være fri og forskaanede, dog med de Vilkaar, at naar de tilvoxer og bliver dygtige til at antage Bøndergaarde i Fæste, at de da holder Bøndergaardene forsvarligen ved lige, og svarer hvad de bør efter Loven, Matriculen og Jordebogen, som videre i næstforegaaende første Post om de fri Karle er meldt."

Nu sang den ædle Wilhelm Helt;

"Hvad har vel Jupiter i al hans Magt og Eje,
Den ædle Frihed her paa Jorden kan opveje?
  Al Jorden som den staaer, det bliver vel derved,
  Er Frihed ej derhos, er kun Elendighed.
Den ædle Frihed var for Bondens Søn forloren;
Med Trældom til det Sted, hvor han var fød og baaren,
  Han evig bunden var. Fra dette Trældoms Baand
  Kong Friderich har løst ham baade Fod og Haand.
Ja! det ufødte Barn, til Trældom nys undfanget,
I Moders Liv af ham sin Frihed har erlanget,
  Hans Haand og Segl derpaa hver Bondekone seer,
  Hun aldrig Vorned skal til Verden føde meer.

 Lucina

Lucina nu med Lyst ved Barselsengen møder,
Med Glæde hver en Søn en Bondekone føder" o. s. v.

Og i Samtalen imellem den skaanske og sjellandske Bonde, der, ligesom nysanførte Vers, er forfattet Aar 1703, lader han den skaanske Bonde spørge:

"Det har jeg tidt nok, paa min Sjel,
i Skaane hørt at sige,
at Sjellandsbonden er en Træl;
hans Søn maa aldrig vige
bort fra det Sted og fra den Stavn,
hvor han er født og baaret,
alt sad han end i Kjøbenhavn
og Borger hadde vaaret
der sammesteds i nogle Aar;
men hvor man ham og finder,
saasnart man ham opspurgt kun faaer,
ham tager, baster, binder,
og fører ham til Stavn igjen
den arme usle Selle.
Og naar han kommer da derhen,
han slæbe maa og trælle,
man er med ham saa ond og haard
i alle hans Lives Dage.
Han sættes til en øde Gaard
foruden Stik og Stage,

der

der maa han slæbe til sin Død
og lidet har tilføde,
ja tidt nok ej det tørre Brød,
men svælte maa tildøde.
Sig mig da, er der Noget om?"

Sjellænderen svarer, blandt andet:

Sandt nok, jeg ikke nægte kan,
det er en Fandens Maade,
at ej en ærlig Bondemand
selv for hans Børn maa raade,
saa at han selv kan sætte dem
derhen, hvor han kan finde
det tjenligst til at komme frem
og til sit Brød at vinde.
Men, Gud skee lov, den slemme Skik,
som Bonden før har plaget,
den er nu af Kong Friderik
fra Bonden slet borttaget.
Gud være selv hans store Løn!
Han vil det nu ej vide
og see, at mangen Bondesøn
den Trældom meer skal lide. *) o. s. v.

*) Samling af udvalgte danske Vers og Miscellanea. 7de Bind. Kjøbenhavn 1726. S. 270 og 258.

Megens Wingaard skrev en historisk Vise om Vornedvedtægten trykt hos Just Hogs Efterleverske 1702. Den begynder saaledes:

Vornede-Vedtægt den er et haardt Fængsel,
helst naar som Herskabet er alt for strengt.
Bonden da gjører sit Arbejd med Trængsel.
— — — — — —
— — — — — —

Den som er duligst sin Hosbond til Nytte
og sig best arter ved Avling og Grund,
han fra veldyrkede Bjering maa flytte
hen til en øde fra Grund og til Bund.
— — — — — —

Skulde og Nogen ved Trældom sig vrie,
og han vil flytte fra Hosbonden hen,
det hannem kommer da visselig til Svie,
naar de faaer hannem opsporet igjen.
— — — — — —

Jubel skee Fridrik med Fryd og med Glæde o. s. v.

Ikke blot den Tids gode og slette Digtere jubilerede saaledes over det Held, som denne Forordning skulde medføre for Bondestanden, ogsaa senere Statskyndige har tildelt Anordningen overflødig Ros og Berømmelse. Holberg har indført den hel og holden

holden i sin Danmarks og Norges Stat (i 3die Oplag S. 314) og kalder den en Zirat i Kongens Historie. Og Rothe siger: om end ikke det meget andet havdes som Monument om denne Konges rigtigen skuende Statsklogskab, skulde denne Forordnings Udtryk ene forevige hans herlige Minde. Han lægger til: "Naar jeg eller andre Landets Sønner gjøre lydeligen Ønsker for Bondestandens fuldkomne Frihed, da tale vi efter en vort Fædrelands højherlig, og dybt og mandigen og med Syn langt ud i Tiden tænkende Konge. Alt hvad vi sige om Frugterne, dem Bondefriheden skulde medføre, det har han sagt i kort sammentrængt kjernefuldt majestætisk Lovgiversprog." o. s. v. (S. Rothes Landvæsensystem S. 194.) Men saa meget Rothe end ophøjer Forordningens og Lovgiverens landsfaderlige Hensigt, saa viser han dog tillige, at dens velgjørende Øjemed ikke blev opnaaet og efter Tidernes Medfør ikke kunde opnaaes. Det samme lægger Riegels end tydeligere for Dagen i sin Historie om Friderik IV, 1ste Del S. 172. Han erklærer al Frihed tilintetgjort ved Forordningen om Landmilitien af 22 Februar 1701, ifølge hvilken alt Bønderhartkorn inddeles i Lægder, hvert paa 20 Tønder Hartkorn, det tjenstdygtige Lægdsmandskab skulde blive tilstede paa Godserne for at tjene 6 Aar som Soldat, Jorddrotten havde Magt at sætte af og i

 Gaard

Gaard *). — "Naar man overvejer — bliver han ved — hvori Vornedretten bestod, vil man snart see, om Bonden vandt noget ved nu at kaldes Lægsbroder imod for Vorned. En Vorned maatte ej forlade den Grund, han var født paa, uden sin Hosbondes Tilladelse. En Lægsbroder skulde blive i Lægdet eller paa Godset, indtil han havde været Soldat i 6 Aar, uvist naar hans Udtjeningstid vilde komme. — — — Ved Vornedrettens Ophævelse imod at Bonden igjen skulde tjene som Landsoldat, fik Jordegodsejeren ligesaa stor Magt over Bonden, som da han var Vorned. De rige Karle eller dem han yndede kunde han sætte til Gaard paa Godset. De Fattige maatte stedse gaae uhjulpne og tjene som Soldater, og Lægdsbrødrene toge hvilke Gaarde Jorddrotten tilbød dem, blot for at slippe for eller hastig at kunne udløses fra Soldaterstanden. — — Intet Sted i Forordningerne for disse Aar Landmilitien angaaende, tales der om, hvor gammel Karlen skal være, inden han indskrives til Soldat. Gik nu den fattige

*) Riegels er ikke den eneste der fælder saa ugunstig en Dom om den Tids Landvæsenssystems Form og Maade. "Omendskiønt Vornedrettigheden var ophævet 1702, saa fandt Proprietairerne dog ikke nogen betydelig Ulejlighed deraf, siden Landmilitien dog holdt Bonderne ved Godset," er Stampes Ord i hans Erklæringers 1ste Del S. 646.

fattige Karl til han var 46 Aar gammel, forend man indskrev ham som Soldat, saa havde han først, naar han var 52 Aar, Frihed at gaae hvorhen han vilde. At have Tilladelse til at see forbudne Ting, naar man er blind, synes at være en daarlig Fordel. Rimeligvis magede nok Proprietairen det saaledes, at deres Karle ikke fik for tidlig udtjent; og altsaa flød deraf, at Bønderne bleve fri, naar Frihed var dem ligegyldig, og de vare for udslæbte til at nytte den." — Rummet tillader ikke at hidsætte mere af det riegelske sorgopvækkende Malerie over de danske Bønders Usselhed under en Konge, der saa meget ønskede og saa flittigen arbejdede paa at gjøre deres Kaar blidere. Jeg vil blot her tilføje, at der i den rostgaardske Manuscriptsamling paa Universitetsbiblìotheket haves et i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede forfattet Haandskrift under Titel *Præstigiæ œconomiæ ruralis revelatæ*, hvori Forfatteren, den bekjendte Poet Jørgen Sorterup, beskriver en hel Del af den Tids gjængse Forvalterkneb. Han viser, at Forvalterne eller Fogederne behandle deres Undergivne som Verres Sicilianerne, og gjennemgaaer adskillige af deres Rænker, for Ex. hvorledes Bonden forfordeles, naar han, ved at yde sit Skattekorn, maatte ikke allene levere topmaal, men ogsaa desuden en Tilgift for Svindingen; hvorledes han, naar han faaer Saakorn tillaans paa Herregaarden, maatte vederlægge Forvalterens Villighed med et

Lam,

Lam, en Gris eller fed Gaas; hvad Følger det har for Bonden, naar han ikke kan betale sit Landgilde og sine Skatter i rette Tid, men maa bede Forvalteren om Dag, som denne da forunder ham imod at faae en Forœring af et Par Gjæs eller et Svin og tillige en Tønde Havre at fede dem med; hvad Fordel Forvalteren gjør sig ved Skifte i Bondens Gaard, ved Fæstebrevets Udstædelse, ved at lade velhavende Bønderkarle qvantsviis faae Gaard for derved at befrie ham for at blive Soldat. Hvorledes Forvalteren spiller under Dække med Forpagteren paa Godset, saa denne faaer Lov til at æske af Bønderne det meest overdrevne Hoverie, selv saadant Arbejde, som ikke egentlig hører til Gaardens Avlingsdrift, saasom at muge, at feje i Laden, at plukke Humle og Frugt, kjøre Sand fra Stranden, age Korn til Mølle, for ikke at tale om de mange Ægter og Rejser med Forvalterens Karle og Piger, da ikke engang den ringeste Hundedreng kan gaae tilfods, men maa befordres af Bonden, som strax maa staae paa Pinde saa fage der fløjtes *).

Da

*) I Originalen: "adeo ut ne minimus canum custos pedes ire noverit, a rustico, ad sibilum prompto, sublimis statim vehendus." — Vil man see en nyere Skribent afmale nogle af disse Forvalterkneb, kan læse Riegels's Friderik IVdes Historie II Del S. 290—91.

Da den anførte Vornedrets-forordnings 1ste Post befaler Bonden at forrette billigt og lovligt Hoverie, er det ikke afvejen at vide, hvad samtidige Mænd ansaae for billigt. Sorterup udlader sig derom saaledes: "At bestemme hvor meget Hovarbejde der med Billighed kan fordres af en Bonde er ikke let. Dog synes det passende, at en Bonde der sidder for en hel Gaard, har en Tønde Korn af hver Slags Sæd, nemlig Havre Byg og Rug, at pløje, saae og høste. Skal han arbejde mere, skader det ham, allerhelst i Høstens Tid; naar han derved forsømmer sit eget Avlsbrug. Især ruineres Bonden ved for mange Ægter, ved for megen Hegn at rejse, det meget Tiendekorn at tærske, og overhovedet ved urimelig Tidsspilde." Det er, siger Forfatteren ved en anden Anledning, den sjellandske Bondes Karakter at være forknet, modfalden, bly og ængstelig, og naar Forvalteren, Forpagteren eller nogen Anden seer stivt paa dem, vove de ikke at lukke Munden op *). Grunden til slig en

*) Pendant til dette Sted haves hos Riegels loc. cit. pag 293. "Mere skjelvende kan Dyret ikke liste sig forbi sin Vogter, end Hoveriebonden lister sig langs med Herredgaarden, tager Hatten af for hver Stygge, tør ikke gaae forbi ny ankomne Postamenter, veed ikke hvad Hoverie han bliver tilsagt at gjøre disse; kalder alt Ungt og Hoppende paa Gaarden Junker, lige til den smukt iklædte Abekat" o. s. v.

en Gemytsbeskaffenhed finder han i den Trældom og det Vornedskab han er opdraget i. At de Pile, som det i Recesserne og Lovbogen var Bønderne paalagt at plante, ikke bleve satte, og at man ikke som i Holsten saae levende Gjerder i Danmark, det forklarer han deraf, at sligt kun voldte Forvalteren Umage og Opsyn, uden at derved gaves ham Lejlighed til at berige sig.

Det Anførte viser noksom, hvor lidet ønskelig Bondens borgerlige og oeconomiske Stilling var i Begyndelsen af Fjerde Frideriks Regjering, paa en Tid da Udsigterne til hans Kaars Forbedring ved første Øjekast maatte synes saa glimrende. Det blev siden efter heller ikke og kunde i de paafølgende Krigstrængseler ikke saa let blive bedre, Med Agerdyrkningen var det kun slet bestilt. Jorderne havde liden Værd, og den forringedes daglig ved de tunge Skatter som for Krigens Skyld vare nødvendige og som lagdes paa Hartkornet. Gaarderne bleve øde, og i Forordningerne klages over Afgang i Landmilitien og i Folke- og Familieskatten. Vornede Bønder og fri Bønder viser Riegels (Frid. IV Historie II. 274) kommer i denne 10 Aars Krig ud paa et. To Gaarde, være sig Selvejere eller Fæstebønder, hver paa 10 Tønder Hartkorn, udgjøre, ifølge Landmilitieforordningen af 1701, et Soldaterlægd. Dertil kan man regne 3 Huse. Hos disse 5 Familier

tog

tog Proprietairen de Karle og Drenge de vilde have til Tjeneste paa Gaarden. De satte hvem af dem, de lystede, til Soldater. De tvang dem til øde Gaarde og Huse og til gamle Enker. — — Havde bemeldte tvende Gaardmænd hver en Søn, der snart kunde naae Soldaterhøjde, saa maatte Herskabet eller Forvalteren betales med nogle Snese Rigsdaler, for at de skulde befrie dem for Soldaterhold, og istedenfor tage fattige Husmandssønner, der ikke kunde betale deres Befrielsestart. — — Vovede Bønderne at klage for Amtmanden, saa blev Jorddrotten strax fra denne underrettet derom, og nu kunde det ikke koste ham Umage at see disse Bønder dømte af sin egen Forvalter, der tillige var Birkedommer, til Fæstes Forbrydelse. Nu paafulgte Gaardens Fælds Ansættelse og for ringe Besætning, hvilket alt tilhobe kastede en utaalelig Gjeldsbyrde paa Bøndernes Skuldre, og tvang dem til at lade Alt, lige til Skindet, i Stikken til Herremanden, og vente roligen paa, enten han vilde sætte dem til Fæstningsarbejde, eller forære dem bort til et geworben Regiment, eller lade dem blive Stykknægte. — Naar Proprietairen betalte ordentlig sine Skatter, var der i Krigens Tid ej Lejlighed til at høre paa Bønders Klager. — — — — I Krigens Tid maatte Retfærdigheden tie. Kongen var til for Krigens Skyld, og Landet for at skaffe Krigen Næring. Sørgeligt, at hundrede tusinde Gaardmænd

skulde

skulde vilkaarligen mishandles af 700 Jorddrotter, blot fordi disse skulde skaffe henved 12,000 Mand Landsoldater, ved at lade Bønderbørnene ved deres Tjenere udtage af deres Gods og føre dem til Sessionen. Blot for at Proprietairen skulde indkræve de kongelige Skatter, skulde deres Hovedgaardstarter ej betale kongelige Skatter, og fri vare disse store Jordstykker for Tiendeafgift, fordi Jorddrotterne skulde holde Bønderne til at tiende retfærdigen!

Krigstrængslerne forsvandt, men Bondens Forfatning vedblev ikke allene, i det Hele taget, at være den samme, med Tillæg af det Bydende i Forordning af 8 Februar 1724: at i de for de kongl. Godser 1701 d. 31 Dec. befalede, og d. 30 Dec. 1702 til Strøgodser udvidede Reserveruller skulde alt det unge Mandskab fra 14 til 35 Aars Alder indføres, som ej endnu havde tjent ved Landmilicen; og de deri Indførte skulde, ligesaavel som de virkelige Soldater, være bundne til Godset, eller, forsaavidt Strøgodset angik, til det Lægd, hvorunder de henhørte, indtil de enten havde udtjent eller naaet deres 35de Aar.

I Forordningen af 7 Maj 1723 sees, at de fynske Proprietairer, som af Kongen havde kjøbt Herligheden til Selvejergaarde, der havde været udlagte til Rytterhold, betyngede disse Selvejerbønder

med

med ulovligt Arbejde og Hoverie. Det lovlige var en fjerde Del imod det en Fæstebonde af en hel Gaard gjorde. Ja i en Forordning udstædt d. 16 Marts 1725 siger Kongen, at han med stort Mishag har erfaret, at en Del Proprietairer, tvertimod Loven og den om Jordegods d. 28 Januar 1682 udgangne Forordning (som udtrykkelig forbyder, at ingen Landsby eller Bondergaarder maa odelægges til at forbedre Sædegaardens Avling med) har understaaet sig at odelægge Bondergaarder, og samme Gaarders Jorder til deres Sædegaarders Brug og Avling henlagt.

Kunde saadanne Misbrug, som de her anførte, gaae isvang under en Konge der saa bestemt og paa saa mange Maader viste sig Bondealmuens Ven og Beskytter som Friderik, og torde man saa frækt og uden mindste Sky træde de reneste Kongebud under Fødderne, hvad Held kunde Bondestanden love sig, under Christian VI, da Regjeringsgrundsætningerne syntes aldeles at være forandrede, og Lovene selv hjemlede den ubillige Jorddrot Ret til at handle vilkaarlig og efter Lune med sine Underhavende!

Vel viser Rothe (i Landvæsenssystemet S. 202 o. folg. og i det 2det Anhang dertil S. 40—41) at Tingenes og i Særdeleshed Bondesagens uheldige Gang i hine Dage ikke saa meget bør til-

skrives Kongen selv, som Tid og Omstændigheder dem det ikke stod i hans Magt at forandre. Men unægteligt er det nok tillige, at Christians Uforsigtighed og Eftergivenhed gav Forordninger og Indretninger Sanction, hvorved Proprietairerne fik frit Raaderum til at despotisere, og hvorved Trængsel og Gjenvordighed blev Almuens Lod.

Sin Regiering begyndte Christian d. VI med under 30 October 1730 at ophæve Landmilicen. Nu nød da, anmærker Riegels (i hist. Skrift. III S. 182) de danske Bønder en Frihed, som de aldrig før eller siden har havt. Ingen Stavnsbaand, ingen Vornedskab, ingen Inddeling i Læg, ingen Udskrivning til Krigstjeneste havde Sted; de kunde rejse og nedsætte sig hvor de vilde. — Men det var en saare kort Glæde: Allerede den 5 Martii 1731 udkom en ny Forordning, hvori Kongen tilkjendegav sin Frygt for, at Mandskabet af Landmilicens Ophævelse skulde fatte de Tanker, at være sat i saadan Frihed, at de kunde opsige deres Tjeneste og flytte fra et Gods til et andet naar de vilde, nedsætte sig i Kjøbstederne, eller rejse ganske ud af Landet, hvorved Bondergodset vilde blive øde. For at forebygge Sligt, bød Kongen blandt andet, at ingen Bonde eller Bondekarl maatte uden sin Husbondes eller Proprietairens Pas flytte fra det Gods, hvor han boede eller tjente, og tillige

blev

blev det Proprietairerne tilladt, at naar en Bondekarl havde tjent for Karl i 8 Aar, og dog ikke var dygtig eller af de Vilkaar at han kunde paatage sig Gaard eller Gaardepart og samme forsvarligen dyrke og vedligeholde, da maatte det staae dem frit for, at lade saadan en Karl indrullere i Krigstjenesten tillands eller vands.

Den 4de Februar 1733 indføres Landmilicen igjen ved en Forordning, hvori atter klages over at Bønderne forlade Agerdyrkningen og for størstedelen reise ud af Landet. Nu blev blandt andet fastsat, at alt Mandskab i Bondestanden fra 14de til de blive 36 Aar gamle, skulde indføres i Reserverullen, og Proprietairerne fik Lov til, deraf at lade indskrive til Soldat hvem de vilde; og ingen Bondekarl maatte flytte fra det Gods hvor han var født, saalænge hans Hosbonde der kunde skaffe ham Tieneste. Dog endnu havde de, som vare over 36 Aar gamle, eller havde udtjent deres Tid ved Landmilitien, Frihed til at forlade Godset.

Ved Forordningen af 30 Juni 1741 blev Landsoldaternes Tjenestetid, der tilforn kun havde været 8 Aar, forlænget indtil 12 Aar. Ja Proprietairerne fik Lov til, at afgive dem som, efterat have udtjent deres Tid som Soldater, ej vilde antage Gaard, enten til Garden eller til et gevorben Re-

giment. Ifølge Placat af 12 Oct. 1742 begyndte Proprietairernes Ret til det unge Mandskab fra det 9de Aar. Endelig da Kongen gaaer paa Gravsens Bredde, kommer der d. 1 Julii 1746 en Forordning ud, hvori der ligesom i Forbigaaende henkastes disse faa men uheldssvangre Ord: "ingen Landsoldat maa nedsætte sig andensteds end paa det Gods hvorfra han er udskreven, og hvor han skal være pligtig at antage Gaard." *)

Foruden hvad Rothe, som sagt, anfører til at undskylde disse Kong Christians for Land og Rige fordærvelige Foranstaltninger, med den Eragtning, at de vare beskafne som Tiderne det tillode, maa Christians Minde ogsaa nyde godt af den Omstændighed,

*) Om denne sidstnævnte Forordning findes følgende Anmærkning i Maanedskriftet Minerva for Sept. 1794, S. 274. "Denne Forordning er udgivet ved Commercecollegiet. Hvo skulde vel troe, at et Collegium, som slet intet har at bestille hverken med Bestemmelsen af Statsborgernes personlige Rettigheder eller med Landets Værn, kan formaste sig til, at giore Forestilling til Kongen om Nodvendigheden og Nytten af en Indretning til Landets Værn, hvorved den talrigste og vigtigste Stand i Staten beroves sine naturlige Rettigheder, sin Kraft og Styrke! Man seer deraf ganske tydeligen, at

dighed, som Billighed kræver ikke at glemme, at en Konge umulig kan gjøre Alting selv, men maa i mange Ting sætte Lid til sine Ministre. Ganske har Riegels, som er saa skarp i at censurere Christian, heller ikke sat denne Bemærkning tilside, men holder sig for mange Poster i Christians Lovgivning til hans Ministre. Saaledes udlader han sig da (i Saml. Skrift. III 193) om Christians fem første Regjeringsaars Idrætter i Bondesagen: "Rosenkrants og Plesserne (den Tid Christians højbetroede Ministre) ejede adskillige tusinde Tønder Hartkorn Bondergods, saa det kunde synes tilgiveligt, at de stræbte at udvide deres egen Fordel; men højst strafværdigt var det, at misbruge til dette Øjemed Kongens Uerfarenhed, og tvinge den agtværdige Bondestand til Dyrenes Kaar, der skal være bundet til Krybben indtil Grimen løses, og denne Grime kunde Døden ene løse. — — De danske Adelige forledte Kong Christian til ved Forordninger at underkue den danske Bonde, der uden Brøde mistede alle de Velgjerninger, Fjerde Friderik havde tilstaaet ham. Vi kunne blot undskylde Sjette Christian med hans Ungdom og Uerfarenhed.

at Vedkommende, som af Egennytte have søgt, paa en lumsk Maade at undergrave deres Medborgeres Rettigheder, have valgt denne vrange Vej for at opnaae deres Hensigt, som de maaskee ikke have kunnet haabe at see opfyldt ved at blive paa den rette Vej.

renhed. Han fulgte de adelige Raadgiveres Røst, og vidste ikke, at det var Egennytte og den hovmodige Adelsaand, der besnærede ham." Og S. 330: "Saaledes naaede Sjette Christian, imod sin Villie, at efterlade sig en hel Nation af hvide Slaver, der boede i usle Hytter, stedse maatte trælle i de Stokhuse eller Sogne de vare fødte, og aldrig kunde lære andet end Trældom og Vanearbejde, og ingen andre Hviletimer havde, end i Kirken at hvile med Legem og Sjel."

Kunde en patriotisk Historieskriver nogensinde, naar Talen er om Landets Vee og Vel, være beføjet til saa sarkastisk en Talemaade, som den Riegels bruger, saa maatte det være her, hvor man fristes til at udraabe som Comikeren hisset: "vi har vel rejst, Herre!" Selv den højst sindige og grundige Mandix kan ved denne Lejlighed ikke afholde sig fra Ironie. Christian den VI, heder det i Landvæsensrettens 1ste Del, kronede sit Verk i Landbosagen ved den faa Dage for hans Død udstædte Forordning af 1 Juli 1746.

Gjorde Christian saaledes for lidet for Bondesagen, saa gjorde han til Gjengjeld des mere for Fabrikerne. Med store Bekostninger trak man fremmede Konstnere og Manufakturister herind udenlands fra. Dem som anlagde Fabriker tilstod man anselige Frihe-

der

der og betydelige Forskud. For at skaffe de indenlandske Fabrikater Afsætning, forbød man at indføre udenlandske. Paa det (heder det i Holbergs Danmarks Stat 3die Oplag S. 605) Fabrikerne kunde blive ret dirigerede og Fabrikanterne kunde have et Sted at holde sig til, saa blev 1738 det almindelige Magazin paa Børsen oprettet. Her bleve alle af Fabrikanterne gjorte Vahre, som de ikke andensteds kunde afsætte, henbragte, og Fabrikanten fik strax sin Betaling. Disse Vahre afsatte eller bortcrediterte Magazinet igjen til Kræmmerne, saa baade Kræmmerne og Fabrikanterne der havde en staaende Credit. Men som man mærkede at de første uldne Fabriker ikke gjorde deres Vahre saa tilforladelige som de burde, blev der ved Forordningen af 11 Juli 1739 indrettet en Halle, hvor alle uldne Fabrikater først bleve hallede og kjendt dygtige, førend de enten maatte sælges eller paa Magazinet leveres.

Disse og saa mange andre Foranstaltninger til at ophjelpe og fremme Fabrikflid datere sig især fra Oeconomie- og Commerce-collegiets Stiftelse d. 30 Dec. 1735. Ved dette Collegii Oprettelse blev der strax begyndt paa Commercens Udvidelse saavelsom Fabrikkernes Anlæggelse. Skibsbyggeriet blev anseet som Grundvolden til Handelens Forfremmelse. Altsaa bleve Undersaatterne til Skibes Bygning 1741

 op-

opmuntrede, og iligemaade udkom d. 4 August 1742 en Forordning, som satte en vis Orden imellem Kjøbmændene og tilholdt dem tillige at tage deres Vare fra første Haand.

Hvo der attraaer den udførlige og fuldstændige Underretning om denne Konges adskillige Industrieanlæg, maa tye til vore Statistikkere og hin Christiano-mastix, Riegels. Vi berørte blot Rubrikerne af et Emne, hvis Udvikling med det behørige Pro og Contra og en ikke alt for fragmentarisk Fremstillelse vilde udkræve hen med et Alphabet.

I Bestræbelser for at skaffe Danmark gode Fabriker og dulige Haandverksfolk fulgde vor ejegode Friderik V sin Faders Exempel, eller med andre Ord: Bernstorf den ældre og Moltke havde heri omtrent samme Regjeringsmaximer som Christian VItes Yndling Schulin. Midlerne man til dette Hjemeds Opnaaelse betjente sig af, vare de samme som man under den forrige Regjering havde anseet for de hensigtsmæssigste. Monopolier og Privilegier bleve uddelte, og Forskud bevilgede af Statens Casse. Fremmede bleve flux indkaldte. Ved Forordning af 19 Februar 1753 forbødes, at ikke noget Slags fremmede Silke- uldne- og Bomuldsvare eller andre til Klæder eller Klædes Prydelse henhørende Ting maatte indføres, det undtagen, som det asiatiske Compag-

nies

nies Skibe medbragte fra China eller Ostindien. — I Betragtning af, at de franske Manufacturers store Søgning grunder sig paa deres smukke Tegningers Fortrin, og at dette igjen er en Virkning af det parisiske Maleracademies Indflydelse paa Konster og Haandverker, ansaae man en lignende Indretning for et almennyttigt Institut, og saa stiftedes d. 31 Marts 1754 Maler- Billedhugger- og Bygningsacademiet. — Forresten er der i det nyeste Oplag af Holbergs Stat indført et helt Capitel, hvori der paa 8 Ark handles om de Midler og Anstalter som under Friderik den femtes Regjering ere gjorte til Manufacturernes og Handelens Forbedring.

Og herved lader jeg det beroe med Fabrik-Vindskibelighedsidrætterne, og holder mig fra nu af allene til Landvæsenssystemet, hvis rigtige Rettelse, Læseren vel har mærket, ligger mig saa saare paa Hjertet. Jeg vil lade Grandskeren Rothe gjøre min Undskyldning for, at jeg, da Mangel paa Rum nødsager mig at gaae saare meget forbi, og at mindske Seglene, helst holder mig til Bondesagen allene: "En saare ærværdig Gjenstand for Tankerne er Landvæsenssystemet, ej allene ved dets nøie Forbindelse med Fabrik-Vindskibelighed. og med Handel, men end mere derved, at det har første Rang blandt disse trende Statsstyrelsens Anliggender; dog er et,

hvorved det bliver end ærværdigere. Hvo vil nægte, at Agerdyrkerstanden bør være som Planteskole, fra hvilken Staten faaer sine fleste sine kraftfuldeste Mennesker? Fra det Forraadskammer skal Landhæren og Orlogsflaaden hente Værnere om Folk og Rige. Ligesaa skal Vindskibelighedsanlæggene i Staten derfra hente Arme og Bevægelse. — — — — Lad den gavnlige agtbare Bonde føle at han har et et Fædreneland, i hvilket han lider vel og lever uforagtet, da skal han vel blive en villig Værnsmand for det Fædreneland. — — O det store Arbeide, men og den herlige Lod for en Konge, at skaffe vist og heldigt Landvæsenssystem!" *)

Denne herlige Lod blev Christian den VIIdes. Det var vore Dage forbeholdet, at see dette store Fædernelandsanliggende saaledes bragt i Rigtighed, at en Patriot nu kan forlade Scenen med fuldeste Rolighed og med Overbevisning om, at Fædernelandets Held, rodfæstet paa Landmandens Velstand, for Fremtiden kan og vil uophørlig stige til større og større Høide.

Jeg siger, at det er vore Dages Held og Christian den VIIdes Verk. Langt være det fra mig, derved at ville betage Friderik den Vte Noget af den Hæder, som ogsaa fra Landmandens Hytter omstraaler

*) Rothes Landvæsenssystem S. 11.

ler hans Navn. Nei, jeg siger som Rothe: "aldrig kan nogen Dannemand have Drift til at ville glemme, hvad Idee, hvad Plan, hvad Verksag, den Konges Tid fødte, som Anlæg til Statens Fremgang mod Hæder i Europa. Aldrig kan nogen Dannemand forsynde sig imod Friderik den Godes blide landsfaderlige Hjerte." *)

Som der fordum sagdes om Reformationen: "Si Lyra non lyrasset, Lutherus non saltasset," saaledes kan man med Føje paastaae, at var Tingene ikke blevne forberedede under Friderik V, havde Friderik med sin højtbetroede Mand Grev Moltke og denne med sin Yndling Pontoppidan ikke gjort Oeconomiens Dyrkelse til et Modestudium, ikke skaffet bedre Agerbrug, ikke bragt rigtige Begreber om Bondernes Pligter og Rettigheder i Omløb, vilde Efterkommerne have forefundet næsten uoverstigelige Vanskeligheder. Under Friderik udsaaedes den Sæd, som vi har seet groe, og hvilken, efterat den nogle gange næsten var bleven qvalt af Ukrud, omsider, da der kom dulige Urtegaardsmænd ifærd dermed, vorde frodig frem, og bar de mest velsignede Frugter.

Friderik og hans Ministre saae og følte, at Bondernes Forfatning (tildels formedelst den grasserende

*) Anhang til Landvæsenssystemet 1ste Stykke S. 94.

serende Qvægsyge, som man dengang endnu ikke forstod at sætte Grændser for,) var hel ringe og beklagelsesværdig, og de havde Sind og Hu til at skaffe dem blidere Kaar. For at opnaae dette Hjemed betjente man sig af et Middel, som gjør den Tid og sin Ophavsmand sand Ære — man henvendte sig til Nationen, og gjorde den til sin Consulent. Under 31 Marts 1755 udgik en kongelig Indbydelse, *) hvorved samtlige Hans Majestæts Undersaatter opmuntredes til at indsende almennyttige, oeconomiske og physiske, Afhandlinger til Overhofmarskallen Grev A. G. Moltke, der uden Bekostning for Forfatterne vilde lade dem ved Trykken bekjendtgjøre til Publici Nytte. Dette Skridt virkede paa Forfatterne som et electrisk Stød. Det af Procantzler Pontoppidan i Aarene 1757—64 udgivne og af 8 Qvartbind bestaaende Oeconomiske Magazin er Frugten af den kongelige Opmuntring. Vel angik disse Binds Indhold især det egentlige Agerbrug, men dog forekom ogsaa Et og Andet om Bondens borgerlige Stilling og det usaiige Forhold han i saa mange Henseender stod i til Jorddrotten. Her læres da — som vi har seet, under høj Autoritet, og, som

*) Denne Indbydelse paa 4 Blade i Qvart, har jeg tillaans af Hr. Revisor Andersen. En tydsk Oversættelse deraf er indrykket i Nachrichten vom Zustande der Wissenschaften in Dänmark 1 Theil. S. 454.

som det maatte synes, med de Magthavendes Bifald —

i IVde Bind:

S. 41: at det var godt for Landet om Hovedgaardsmarkerne bleve udparcellerede, da Staten derved blev mere folkerig, da Bønderne bleve hoverifri og derved opmuntredes til at arbejde desto ivrigere for dem selv. —

S. 60: at Bønderne skulde beholde Tienden in Natura, da den sædvanlige Ydelsesmaade geraader Bonden til et overordentlig stort Tab. —

S. 199: at der for Bondestanden ej er nogen Grændse eller saadan Regel, at Bonden kan vide hvad han har at gjøre eller lade, men han maa, som den blinde Møllehest, gaae saa længe det behager Kjøresvenden. —

S. 204: at det var til betydelig Nytte i Bondens Husholdning, om det var ham tilladt at brænde lidet Brændevin. —

i Vte Bind:

S. 27: at Bønderne i Almindelighed ingen Grændser veed for deres Pligter; at ingen af Børnene

kan

kan vente at blive ved Gaarden og nyde godt af Faderens Stræbsomhed; og de ere ikke deres Børn raadige.

S. 29: Kong Knud for Tiendelov, han skrev,
paa Helgenrang fik Pavens Brev;
men saae han nu vor Tiendemaade,
han da for os bad Gud om Naade.

(S. 30 skildres Hoveriets Vederstyggelighed livagtig.)

S. 33: En Livegen eller Træl kan sælges for Penge, som andre Creaturer; saaledes gaaer det ogsaa med vore danske Bonderkarle; de dels skjænkes bort, dels bortbyttes eller sælges, og dels kjøbe de sig selv.

S. 37: Det var en af de retfærdigste Gierninger en Regent kunde foretage sig, aldrig at lade komme Tæller eller Tiendetager paa Bondens Ager.

Den allerværste Bondeplager
de fleste helst til Tæller tager;
han snese Konster finder paa,
for Bonden ret tilgavns at slaae.

S. 53: Hvo har gjort Dig til Tribunus plebis? vil vel En eller anden spørge mig. Jeg svarer,

at det er ikke allene Almuens eller Bondens, men hele Rigets Trang og Tarv der gaaer mig til Hjerte og sætter min Pen i Bevægelse. Jeg er langt fra ikke den eneste, som har indseet Bondestandens Undertrykkelse og Svækkelse samt deraf flydende almindelige Skade. Mange af mine Medborgere, endog Jorddrotter, tilstaae Sandheden.

i VIte Bind:

S. 136: Det er overalt bekjendt, at Bondens slette Tilstand mest foraarsages af stærk Hovning og ideligt Arbejde ved de privilegerede Sædegaarde. — — — Naar Proprietairen er Ever af næste By ved Hovedgaarden, lægger han undertiden en to eller flere Bøndergaarders Jorder under Hovedgaardens Drift, hvorved Hovningen formeres o. s. v.

i VIIIde Bind:

S. 249: De Vornedes (o: stavnbundne Bønders) Vilkaar er slettere i vore Dage end nogentid tilforn. Thi vil ikke nu enhver være Proprietair eller Herremand? Ere Godserne derved ikke stegne dobbelt saa høit i Pris som tilforn? Skal Proprietairerne ikke have deres Renter af Pengene?

Hvem

Hvem skal de faae dem af uden af Bønderne? Hvad Under da, at Ladefogeden og Udriderne med deres Hjelpere altid staaer med Pidsken over Bondens Hoved, og at de ved allehaande Kunstgreb saaledes udsue disse Armes Kjød og Ben, at de fleste neppe beholde saa meget, som de kan føde og skjule deres usle Legeme med o. s. v. conf. Skildringen af Hoveriet ibid. S. 418.

I Fortalen til dette sidste Bind indbefatter Pontoppidan selv Hovedsummen af Adskilliges Forslag og Deductioner i følgende korte Extract: Almuens nærende Classe kan inden faa Aar blive folkerig nok, naar nogle hundrede aarligen udvandrende Bønderkarle faae mere Lyst til at blive i deres Fæderneland. Dette skeer, naar deres Vilkaar blive bedre. Disse blive bedre, naar for det nu ubestemte Hoverie blive satte billige Grændser. Item, naar den rige Mands Søn, saa lidet som den fattiges, kan slippe fri for Indrullering. Item, naar man formindsker Tallet af de Aar, i hvilke en Soldat kunde tjene sig fri fra sin Fødestavn. o. s. v.

Ogsaa de berømte Oeconomiske Tanker til højere Eftertanke var blandt andet en Virkning af Grev Moltkes Indbydelse, og vilde uden denne i oeconomiske og politiske Materier forundte mærkelige

Skrive=

Skrivefrihed neppe have seet Lyset. De bidrog utrolig til at luttre og rense den Tids kameralistiske og politiske Begreb. Han beklager i 1ste Part S. 34 Bonden, at al hans Slid og Slæb er kun for hans Herskab, Føden og lidet eller intet mere for ham. — — — Det trykker ogsaa Flittigheden under, at naar en Karl har samlet en Snes Daler sammen, eller mere, bliver han nødt til at tage en øde Gaard. — I 3die Part S. 95 siger han: "Jeg har fornøjet mig over den Beretning man har fra Jylland, at endel Herregodser skal der være solgt stykkevis, og Bondergaardene kjøbt af Beboerne selv; og jeg tænker, at dette endnu og i det mindste maatte være godt for Menneskens Formerelse, naar saa skede med Hovmarkerne." — Dette til Prøve! Og nu kun af 7de Part ogsaa denne Dannemands Vidnesbyrd om, hvilken Ministers Indflydelse Landet har at takke for alt det Gode som den Tids Skrivefrihed førte med sig. Han udbryder paa anførte Sted, S. 77, saaledes: "Jeg aflægger Taksigelser uden Ende til den Højbaarne Herre, Hans Højgrevelige Excellence, Hr. Oberhofmarchallen Greve af Moltke, som den der allerførst værdigede disse Blade med sin høje og milde Attention, uden hvilken de og vist vilde visnet i deres Udspring og aldrig have grønnet. Hans store Magnanimitè og Kjærlighed til Sandhed, som bar saa meget over med disse Blade, den har vi at takke for den Frihed de fik til Trykken,

som aldrig var hørt af før, og som nu har havt saa mange dejlige Frugter i Følge med sig."

Jeg forbigaaer Roger (i *Lettres sur le Danmarc*), Thestrup (i hans Krigsarmatur), Recensenterne i de lærde Tidender, og saa mange andre den Tids Forfattere, der hver paa sin Vis traadte i det Oeconomiske Magazins Spor, og bidrog til, at Ideerne om daværende Landvæsenssystems store Trang til Rettelse bleve udbredte og efterhaanden fik mere og mere Gyldighed. Dog kan jeg ikke undlade med et Par Ord at vedrøre, hvilken drabelig Talsmand den underkuede og fortrykte Bonde havde i en saare vigtig Skribent, daværende Generalprocureur i det danske Cancellie, Stampe. Vel traadte han ikke, som hine ovennævnte, frem paa Prent, men, i sine paa Embedsvegne afgivne, og af Majestæten som af de høje Vedkommende begrundede, **Erklæringer** tog han sig alvorlig og med Held af Bondesagen. Disse ligge nu for Publici Øjne, og læse vi da i den 1ste Tome S. 545—68 tvende udførlige Breve (det første af Aar 1757 og det andet af 1759) til en god **Ven ved Hove** "om "den Nytte der for det almindelige Bedste vilde flyde "deraf, om Hoveriet efterhaanden kunde afskaffes, "og Fæstebønder forvandles til Ejendomsbønder." Han begynder sin første Forestilling saaledes: "Jeg er af den Mening, at Ejendomsret har en utrolig

stor Virkning hos en Bonde eller Jordbruger, og troer, at den Bonde, som, medens han er Fæste-bonde, neppe er istand til at betale sin aarlige Landgilde, derimod, naar han først er bleven Ejendoms-bonde, bliver ej allene istand til aarlig at udbetale langt mere, men og desuden at samle Penge, og jeg har ofte tænkt over, hvorledes man skulde begynde det, for efterhaanden at faae flere og flere Ejendoms-bønder. Jeg har med Bedrøvelse bemærket, at man i de sidste hundrede Aar, og længere, har i Danmark fulgt ganske andre Principia end de foromtalte. Man veed næsten ikke meer i Danmark af Ejendomsbønder at sige. Der er i de sidste hundrede Aar nogle Snese Herregaarde oprettede, hvoraf flyder, at nogle hundrede Bønder eller Bønderfamilier ere udryddede og nogle tusinde Fribønder gjorte til Hoveriebønder."

I 3die Tome S. 573 river han, Aar 1762, Masken af nogle Projectmagere, som lumskeligen søgte at faae Bøndernes Døttre stavnbundne til Godset ligesom Sønnerne. "Det er bekjendt nok (heder det i den Anledning S. 579) hvor fordærvelige de Principer ere, som mange af vore Proprietairer ere indtagne af. Er en Bondekarl arbejdsom flittig og derhos sparsommelig, saa han aarlig kan have noget tilovers, seer Husbonden ikke gjerne at han gifter sig, naar han er imellem 20 og 30 Aar

men vil heller, at han bier til han er 40 Aar og derover, og imidlertid har lagt sig noget retskaffens til beste, hvormed han kan sætte en øde Gaard istand, eller betale et dygtigt Fæste af en god Gaard."

Kongen lod det ikke beroe med at fremelske oeconomisk Litteratur og opmuntre til ny Agriculturexperimenter. Han gik videre, da han, for med Kraft at see Landvæsenets Fremtarv og Nytte befordret, ved Rescript af 26 Nov. 1757 beskikkede en af Geheimeraaderne **Moltke**, **Holstein**, **Berkentin** og **Thot** bestaaende Commission til at udfinde og undersøge de beste Midler til hint ædle Øiemeds Opnaaelse. En Hovedgjenstand for Commissionens Opmærksomhed skulde være det skadelige Fælledsskabs Ophævelse. Derpaa fulgte da Forordningen af 1758 om dets Afskaffelse i Sjelland og paa Møen, 1759 i Fyen Lolland og paa Falster, 1760 i Jylland. Hensigten med disse Anordninger opnaaedes ikke fuldkommen, da adskillige Lodsejere indkom med Besværinger derimod. Derfor udgik 1761 en ny Forordning, som alvorlig tilholdt alle Vedkommende at rette deres Lejlighed efter at Kongens Villie kunde blive efterlevet.

Kongen og den nedsatte Commission grebe upaatvivlelig Landbosagen an paa den rigtige Maade, naar de bod, lokkede og raadede til at ophæve Fælledsskab;

skab, som det radicale Onde, der, saa længe det skulde bestaae, uundgaaelig maatte hindre Bonden at naae den Velstand og Selvstændighed i Borgersamfundet, som med rette tilkommer ham. Fællesskabets Ophævelse er det første og laveste Trin, han fra sin Usselheds Dybde maa stige op paa. Derpaa følger en forbedret Agerdyrkning og Producternes Formerelse; derved mere Formue; saa større Oplysning og Sædelighed; saa Hoverifrihed og Tiendeforening; saa Arvefæste, og til Slutning Ejendom, som det endelige Maal for alle Bondevennens Ønsker og Forhaabninger. — Blandt disse Grader i Bondens Kaars Forbedring som Statsborger nævnte jeg ikke Friheden; thi den tænker jeg tilkommer ham efter Naturens Ret som Menneske, og dens Berøvelse er en Usurpation, den Staten, uden Betingelse, altid er forpligtet at afskaffe.

Friderik den Vte, saa god en Landfolkets kjærligen følende Ven og Fader han end var, ophævede dog ikke dette fatale Stavnsbaand! Ikke allene blev man, som i hans Faders Tid, ved at binde Bonden til Godset, men han blev endog snøret meget fastere. Der staaer det, med Hensyn til Kongens Tænkemaade og Regjeringens øvrige Adfærd, aldeles uforklarlige Kongebud hen i Fordningen af 13 April 1764, at Proprietairens Ret skal tage sin Begyndelse med Barnets 4de Aar!! Rothe erklærer (i Landvæsens-

systemet S. 206) at han ikke begriber, hveden Sligt kom, og at det Hele er ham en Gaade. Han anmærker, at endog ved Forordningen af 4 Februar 1733 bandtes Ingen til Ploven og Reserverullen før han havde fyldt 14 Aar og følgelig valgt sig en Haandtering; men nu bandtes han dertil forinden han kunde skjelne imellem Højre og Venstre.

Det var at bryde ned med den ene Haand, hvad der var bygget op med den anden! Skjønt man paa den anden Side kan trøste sig ved, at just fordi Buen var spendt for haardt, maatte den des snarere briste. Explosionen holdtes blot tilbage det Par Aar, denne Konge endnu havde at regjere i.

Vi har nu seet at Kongen vilde Bondens, som hele Landets Vel, at hans Ministre satte deres Ære i at være humane og handle forstandig med den Ringe, at Lovene søgde at bortrydde den værste Anstødsstein for Bondens Velstand, Fælledsskabet, og at Bogskriverne angav Middel og Maade for Bonden til at vandre fremad ud imod det store Maal, Frihed og Ejendom, der efter nogle Generationer maa blive alle vore Efterkommeres Lod. Nu staaer her blot tilbage, med et Par Ord at berøre Noget af det, som under denne Konges Regiering af Private er foretaget til Bondens Kaars Forbedring. De Patrioters Navne have unægtelig den bestemteste Ret

til

til at foreviges; der i dette høje Fædernelandsanliggende brød Isen, foregik Andre med lærerige Exempler, og saaledes lettede Efterkommerne Fremgangen paa en nu ikke ubanet Vej.

Allerede i Fortalen foran 5te Bind af det Oeconom. Magaz. dateret 31 Marts 1761, vidner Pontoppidan, at "nogle Proprietairer have sat Forsøg paa at lade deres Hovedgaards Avling drive paa deres egen Bekostning, imod at tage en taalelig Afgift af Bonden. Andre havde det ypperlige Forsæt at gjøre deres Bonders Fæstegods til uigjenkaldelig Arvegods. I Fyen har Bonderne ved en vis Herregaard hver kjøbt sig sin Fæstegaard." Men de nærmere Omstændigheder nævnes ikke. Af danske Atlas IVde Tome S. 747 sees, at Peder Malling, Ejer af Astrup Gaard i Skivehus Amt fra 1749 til 1766, da han solgte den til Major Hof, Aar 1763 gjorde Godsets Bønder hoverifri imod Arbejdspenges Betaling (conf. Oeconom. Magaz. VIII B. S. 417); og i Vte Tome af danske Atlas S. 763 berettes, at Justitsraad Eenholm paa Breininggaard i Lundenæs Amt gav Bønderne fri for Hoverie imod en vis Penge, 7 til 8 Rdlr. aarlig, og selv med Heste og Vogn lod forrette Hovgjerningen. — Begge disse Forsøg, baade Mallings og Eenholms, skal, efter Fortællingen, være mislykkedes, fordi Bønderne kunde ikke svare Afgiften. — Visselig, disse Bønder

maa have været uoplyste i Agerdyrkersag, de vare vist ikke ved Fælledsskabets Ophævelse forberedede til at gjøre vedbørlig Brug af Hoverifriheden; og saa maatte de da igjen under Ladefogedens Pidsk!

Men vi har de to lysende Exempler for os, hvor Alt gik efter Ønske, og saaledes som det maa gaae Landet rundt, naar kun Sagen gribes rigtig an. Det er Hirschholms Amt og Bernstorfs Gods.

Begyndelsen med den ny Indretning paa Hirschholms Amt skete med at kjøbe Forpagteren ud af hans Contract. 81 Tønder af de 102 Tønder Hartkorn han havde i Forpagtning, bleve imod aarlig Afgift bortsolgte, og de øvrige 21 Tønder beholdt man til et Hollænderie og til Deputatgræsning. Derefter blev paa det hele Amt d. 1ste Sept. 1761 ifølge Ejerens, Enkedronning Sophie Magdalenes, Resolution af 10 Juli samme Aar udstædet Arvefæster eller Skjøder til enhver Bonde paa den Gaard han beboede. Den Mand, hvis kloge Raad denne saa veldædige Foranstaltning maa tilskrives, var Dronningens Overhofmester Christian Gynther Greve af Stolberg, hvis Navn ogsaa efter Fortjeneste er hædret i den Marmorobelisk som i Foraaret

1766

1766 blev oprettet paa Hirschholm til evig Amindelse om denne priselige Indretning *).

De ny Indretninger paa Godset Bernstorf tog deres Begyndelse 1764 ved Jordens specielle Opmaaling og Vurdering, Fælledsskabets Ophævelse o. s. v., og vare i Aaret 1767 komne saa vidt, at Bønderne 42 Familier bleve fritagne for Hoverie, og fik af Godsets Eier Grev Johan Hartvig Ernst Bernstorf deres Gaarde til Ejendom.

Da Hoverie og Fælledsskab hørte op, bleve disse forhen forarmede Bønder Aar for Aar mere formuende, og Aar 1783 bekostede de af Erkjendtlighed et Marmormonument oprejst til Grevens Ære **). Det staaer, som det heder i Visen,

*) See (M. H. Højers) To Breve om Bondestandens og Landhusholdningens Forbedring, Kiøbenh. 1766; og Oeconom. Magaz. IV Bind S. 46.

**) See T. Badens Beskrivelse over den paa Godset Bernstorf iværksatte ny Indretning i Landbruget. Kiobenhavn 1774, 8vo. Hammelefs Beskrivelse over Godset Bernstorf, Kiobenhavn 178?, 4to; og Ländliches Denkmal dem Grafen J. H. E. v. Bernstorf von seinen Bauren errichtet. Kopenh. 1754, 8vo.

Omtrent en Mil fra Kjøbenhavn
Paa høje Gjentofts Bakke — —
— — — — — — —
Der kom til os fra Tydskland hid
en Tydsker uden Lige.
Han saae og ynked Bondens Slid
og elskte Danmarks Rige.
Selv Herremand, hvor han var fra,
han her fik Gods og Bønder,
men var og stedse blev endda
vor Bondestands Velynder.
Grev Bernstorf var den Herres Navn,
den gode tydske Herre,
han lod sig danske Bondes Gavn
saa kjært og vigtigt være.

Her kan endnu tilføjes, at 1764 blev Avlingen til Kjøbenhavns Magistrats Gods Bidstrup bortforpagtet paa de Conditioner, at Forpagteren selv skulde forrette alt Ladegaardshoveriet, undtagen Gjødningens Udagning, Gjerdelukning, og den halve Skovning. Alt for at lette Bønderne, som derimod gave Hoveriepenge, der dog ikke oversteg 1 Rd. pr. Tønde Hartkorn. — Omtrent samme Tid eller kort efter befriede Grev Knuth Bønderne paa Raunstrup for Hoverie. Grev Holstein til Lethraborg gjorde Bønderne paa Næsbyholms Gods hovningsfri, og udlagde Bonderups Hovmarker til Bondergaarde.

gaarde. Baron Gyldenkrone paa Wilhelmsborg fritog 3 Bønderbyer for Hoverie, gav Bønderne Ejendom, og ved 20 Rdlrs Foræring, Skovs Udvisning, samt 3 Aars Eftergivelse af baade Hoveriepenge og Arbejde, opmuntrede han dem til at flytte Gaarderne ud paa deres Marker *).

Da Grev Moltke, som vi foran har seet, var den Hædersmand, der gav vort Landvæsen det første Stød frem ad til Forbedring, udvirkede de saare hensigtsmæssige Love om Fælledsskabets Ophævelse, som er det første Skridt til Landets Dyrkeres bedre Forfatning, og skaffede Skribenterne Tilladelse til at angribe det meget Urigtige og Landsfordærvelige i vore subsisterende Indretninger, kan Læseren med Føje ønske at vide, hvorledes han som Privatmand selv administrerte sine egne Godser. Jeg vil desaarsag derom meddele følgende Underretning taget udaf Beckmans Beyträge zur Oeconomie, 7ter Theil. "Grev Moltke har paa sit Grevskab Bregentved i Sjelland gjort slige Forandringer, at der nu af Hovedgaardens Marker indavles aarlig 4000 Tønder Korn mere end før. Langt fra at den indførte Forbedring skete paa Bøndernes Bekostning, da alt det Arbejde, som forefaldt derved, blev forrettet af Daglejere; tvertimod er Hoveriearbejdet blevet

*) See Højers nyscitерte Breve, S. 43.

blevet formindsket, og den som har Hovedgaardens Jorder i Forpagtning, maa altid ved Contracten forbinde sig til, kun at fordre vis bestemt Hoverie af Bonden. Hvad Bønderne selv angaaer, da er, for at hjelpe dem paa Fode og til Velmagt, følgende Midler bleven anvendte: Fællesskabet er ophævet, og Markerne bedre inddelte. Sønnen eller Datteren faaer gemenlig Faderens Gaard. Af 16 Bondebyer bleve de 18 Gaarde udflyttede, og ere saaledes beliggende, at de ligesom i deres Dør kan overskue al deres Jord. 1762 da de formedelst Qvægsygen og dyre Aaringer vare komne til aters; blev dem alle Restancer og Afgifter eftergivne. Gamle flittige Bonder blive forsorgede, og faae en aarlig Pension. Spindeskoler ere blevne anlagte. — Aarlig uddeles gode Bøger blandt Bønderne og i Skolerne. Og aarlig uddeles Præmier for Stengjerder, Humle- Kartoffel- og Tobaksavling, for Bier, Klever, Frugttræer". — Som Morgenstjerne fortæller i sin Bog om Landvæsenets Forfatning af Aar 1783 S. 28, har mangen Bonde der paa Grevskabet solgt Hvede for meer end 100 Rigsdaler. —

Som vi ovenfor S. 453 stod et Øjeblik stille, for at lytte til Digternes Qvad i Anledning af Bondefrihedens allerførste Morgendæmring under fjerde Friderik, saaledes bør vi her ogsaa høre dem lovprise Frihedens Morgenrødes virkelige Frembrud

under

under Friderik den femte. Saaledes sang Skalden Rothe *).

Engang, og nu maaske alt Himlens Gunst tilmaaler
Dig, Konge! Dig! at snart højfestlig Dag opgaaer
For Bondeslæt, at den Din Kongehilsen faaer,
Og da tør nordisk-stærk i Borgermod udbryde
Med øvrigt Folk: at Een, at Friderik vi lyde;
Kun Friderik. —

Saa Folkefryd skal Landet gjennemlyde,
Og Patriotens Sang; skal Verden gjennemlyde
Til Dagens Priis, den Dag, da nu ej Borger meer
Een sin Beherskere i sin Medborger seer.
Da endog ivrigst Ven af Skik fra gamle Dage
Skal nu oplyst sig selv ej længer nu bedrage
Ved Drøm, at beste Grund til Herrevel er lagt
Paa den af Gothen hist til Krigs-Rov tagne Magt.

Lad Gud Dit Forsyns Vink kun Vej for Sandhed gjøre!
Fra Dig er Staters Vel, lad Visdom Verket føre!
Da Bondeherren snart og selv i høje Fryd
Skal riggjort nyde Løn for Patriote-Dyd.
Skal kjende da, hvor let, hvor sikker for at tabe

Han

*) I Anledning af de jydske Heders Bebyggelse, udkommen uden Trykkeaars og Trykkesteds Benævnelse, 10 Blade i Octav.

Han Slægters Vel, ja fast et Folkes Vel kan skabe.
O salig Lod, den Magt! o kjendtes det, af hver,
Hvor snar, hvor herlig Frugt veldædig Viisdom bær!

Ej her blandt Drømmeverk med Tanken jeg
omsvæver.
Ej Ønsket hedgjort til Platonisk Stat sig hæver:
Der ligger det der hist, de stolte Britters Land:
Hvor paradisisk=skjønt ved frigjort Bonde=Haand!
Og eengang skal — os blev ej Ørkensand, ej Fjelde
Til Bopæl — engang skal og Rigdoms Strøm ud=
vælde
Fra Danske Mark. — Alt nu er Verkets Grund=
vold lagt,
Den er af Viisdom selv til evig Varen lagt.

Friderik den femte døde, og Christian VII, vor nu regjerende Konge, besteg sin Fædrenetrone. Vi ere da naaede til Nutiden, da der deels iverksættes, deels forberedes en Revolution i Landboevæsenet, som vi vel maa omtale, men dog kun kortelig kan berøre, baade fordi vi indskrænkes af Rummet, saa og fordi alle didhenhørende Begivenheder endnu ere i frisk Minde.

Grundvolden til Bondevelstand og Bondefrihed, har vi seet, at Folkevennen paa Tronen, Friderik V, havde begyndt at lægge. Men ganske fast laae den

endnu

endnu ikke. Den Sæd til et almen-gavnligere Landvæsenssystem, som var udsaaet, havde netop begyndt at titte frem hist og her. Der var altsaa endnu saa uendelig meget at gjøre, at Iverksættelsen af blot en Del deraf allerede vilde være mere end nok til at sikkre en Regents Navn Udødelighed i vort Landvæsens Annaler.

Dette udødelige Navn har Christian den VII allerede fortjent i høje Maader. Ved sin Tronbestigelse erklærede han strax i sit Valgsprog, at han satte sin Hæder i at elskes af sit Folk; og at Bondestandens Opkomst strax var en Hovedgjenstand for hans Regentomhu, det viste han, ved ufortøvet efter sin Regjerings Tiltrædelse at skjænke sine Bønder paa Kjøbenhavns Amt Ejendom paa deres iboende Gaarde *).

Man kan ellers ihenseende til Bondesagen inddele Kongens Regjering i trende Perioder: Den første fra Regjeringens Begyndelse 1766 til Januar 1772, den anden fra 1772 til Landbocommissionens Udnævnelse i August 1786, og den tredie fra 1786 af og indtil vore Dage. Vilde man benævne disse trende Tidsrum efter de Mænd, som til de forskjellige Tider kan synes i mærkelig Grad at have influeret

*) Conf. Badens Beskrivelse over Godsel Bernstorf, S. 70.

skueret paa Bondesagen, maatte man kalde det første det Reverdil-oederske, det sidste det Colbjørnsen-reventlovske, og det mellemste — for ikke at tage fejl i Navne — Herremændenes.

I den første Periode byggede man ikke allene fort paa den af Friderik den femte lagte Grundvold, men man gik endog en Par Skridt videre: Hoveriet blev bestemt ved Lov *), og Kongen fattede den store Tanke, at ville have Stavnsbaandet afskaffet. Disse

*) Hoverifrihed, med Bondens Arvefæste paa sin Gaard, og Hovedgaardens Marker enten udparcellerte eller Avlingen dreven for egen Regning, det var de Punkter, som den Tids saakaldte Oeconomister, eller Landvæsensprojectmagere, i Boger og Blade lige strar i Kongens Regjerings Begyndelse drev paa. Saaledes udgav f. Ex. M. H. Hojer Aar 1766, hos Bogtrykker Moller, en ny dansk Oversættelse af det Brev om Hoveriets Afskaffelse paa Ranzau-Ascheberg Gods, som allerede var oversat i Oeconom. Magaz. V Bind, og hvoraf Originalen er trykt saavel i Ploen i Foraaret 1766 som i Hamborg hey Bohn 1775. — Ligeledes skrev Auditeur Hertel under 12 Januar 1767 i Jurid. Medicinsk og Oeconom. Tidende No. 3, det Stykke om at afskaffe Hoveriet paa en Gaard i Sjelland, som gav Anledning til (Teilmans) Brev til en fornem Herre, trykt hos Moller 1767.

Disse Planer har han vel for en Del arvet efter sin menneskekjærlige Fader; men Reverdil, fra det fri Schweitz, som havde været Kongens Lærer i det franske Sprog, kan man ikke nægte Æren for, at have drabelig styrket ham i ikke at frafalde saa god en Sag.

Man finder i Stampes Erklæringer V Bind S. 444, at Reverdil, daværende Cabinets-secretair, i September 1767 kom til Stampe, og sagde ham, at Hans Majestæts Hensigt var at frigive Bønderne, og at han derhos allernaadigst vilde, at Stampe skulde afgive sin Betænkning over hvorledes det bedst kunde skee og iverksættes.

Stampe forfattede da den Erklæring, som er at læse anførte Sted, og som i det væsentlige gaaer ud paa, at sætte Tingen i den Stand, som den burde være udi efter Forordningen af 21 Februar 1702, og som den længe siden havde været udi, naar det ved denne Forordning havde havt sit Forblivende.

Denne Erklæring sendte Stampe til Reverdil som efter 10 til 12 Dages Forløb kom til ham, og sagde, at Hans Majestæt vilde sætte en Commission for at undersøge denne og andre Poster til Bondestandens Fordel.

Under 27de October blev da den saakaldte Landcommission nedsat, bestaaende af Kammerherre Baron Holzer Rosenkrants, Reverdil, Justitsraad Bruun, og Stampe. Nu indkom fra Generalkrigsdirectorium, som bestod af Generalerne St. Germain og Gähler, Obersterne C. M. F. Greve af Moltke og Arenstorf, og Gen. Krigscom. Schultze, adskillige Forslag, som sigtede til, reent at frigive Bonden, inddele Landet i visse Districter, og at lægge et vist District til hvert Regiment Cavallerie og Infanterie, som der skulde have Lov at hverve, med videre angaaende Arvefæste, Ejendomsret for Bonden, Hoverièts Bestemmelse. o. s. v.

Til denne Tidspunkt (eller, naar jeg skal troe Underskrifterne, til 1ste og til 20de September) høre tvende Betænkninger af Reverdil, som jeg har for mig i Haandskrift. I disse Memoirer vises ret godt baade den Ulykke det ubestemte Hoverie fører med sig i Forbindelse med den Hørighed og Lydighed som Bonden er sin Herremand skyldig, og det Ubillige i Stavnsbaandet, da det grundede sig paa en Lov, hvis Formel lyder saaledes: Jeg enrollerer Jer, for at I en vis bestemt Tid skal tjene som Soldat, og naar I har udtjent holdes I endnu bunden for at dyrke en Medborgers Jorder. Han ender den første Memoire med, ligesom Stampe, at foreslaae alle de Love afskaffede som trælbandt Bonden,

og blot at lade dem fra 1701 og 1702 have Gyldighed. I den anden anprises især Arvefæster, og foreslaaes at lade Bønderne slippe for Hoverie imod at de betalte en vis aarlig Afgift i Penge.

Reverdil forlod pludselig Scenen. Den 21de November fik han sin Afsked med en Foræring af 10,000 Rdlr. og en Gulddaase, saamt 600 Rdlr. til Reisepenge. Den 23de November tiltraadte han sin Reise til Schweitz. Den danske Bonde tabte derved en af sine vigtige Talsmænd. Hans Plads saavel i Commissionen som i Cabinettet blev i November besat af den værdige Etatsraad Andreas Schumacher, og i December kom Grev Holk med i Commissionen.

Den 9de December holdt Commissionen et Møde, hvori blev aftalt, at den Materie om Hoveriet først skulde foretages. Stampe opsatte sine Tanker derom i en Promemoria som blev oplæst i Commissionen d. 14 Dec. i Hans Majestæts egen Overværelse. Den gaaer ud paa, ved Lov at fastsætte, at Bønderne blot skulde gjøre taaleligt og i deres Fæstebreve nøje bestemt Hoverie, og er at læse i det ovenanførte 5te Bind af hans Erklæringer S. 585 o. følg.

Man seer sammesteds S. 602, at da der i Februar 1768 traadte de tre Geheimeraader: Moltke, Schimmelmann, og Schack, ind i Commissionen, begyndte man ligesom at ville forrykke Synspunkten og tale om Forbedringer i Agerbruget, istedenfor allerførst at rette den fatale Stilling, Bonden stod i til Proprietairen.

Under 15de April forvandledes Landcommissionen til et General-landvæsenscollegium, hvis Pligt det ifølge den derom udgangne og af Stampe conciperte Forordning skulde være: at see Fælledsskabet ophævet, at sætte Hoveriet Grændser, at forandre Tiendens Oppebørselsmaade, og endelig authoriseredes det til at give Bønderne paa Kongens og de publiqve Godser Ejendomsret over deres Gaarde eller Arvefæste derpaa.

Dette ny Collegium, hvis Præses *) Grev Moltke var, synes især at have taget Sagen fra den oeconomiske Side, og at have villet følge de Spor, som ved det Oeconomiske Magazin havde ledet til saa meget godt. Der blev udsat Præmier for oeconomiske Afhandlinger **), Prisskrifterne bleve

*) Urkunden und Materialien, 2ter Band, S. 437.

**) Saadanne Prisopgaver vare f. Ex. om Humleavl, Vandledninger, Bondergaardes tjenligste Stør-

bleve trykte paa offentlig Bekostning og gratis uddelte o. s. v.; endelig udvirkede det ved sin Forestilling saavel den vigtige og virksomme Forordning af 28 Juli 1769 om Fælledsskabets Ophævelse, som den Hoverieforordning af 6 Maj samme Aar, der er bygget paa det nysnævnte af Stampe forfattede Udkast.

Ii 3 Efter

Størrelse. Collegiet opkastede ogsaa følgende Spørgsmaale, som man udbad sig Proprietairernes Svar paa: Dersom Hoveriet ikke aldeles kan afskaffes, hvorledes kan det da best reguleres? Hvorledes kan Tiendens Ydelse paa Ageren ophæves? Hvilke Anstødsstene hindre Frugten og Fremgangen af de i Aarene 1758—61 udgangne Forordninger om Fælledsskabets Ophævelse? Hvorledes Arvefæster best kunde indrettes? Hvorledes Landevejene forbedres? Nogle af Herremændene lod deres Svar trykke. Saaledes har man Anders Christensens (Teilmans) Betænkninger over de i Aaret 1768 fra Generallandvæsenscollegiet forelagte Spørgsmaale, Kiøbenh. hos Godiche 1771, 29 S. 8vo, og en Anonymi Erklæring paa de Poster som 1768 bleve forelagte Proprietairerne at give deres Betænkning over, trykt sammesteds samme Aar, 78 S 8vo. Teilman har S. 26 et i hans Pen mærkeligt Forslag; det er ikke mindre end at frie Bonden fra at bindes til Fødestavnen, og at ophæve Forordningen af 15 Maj 1761 dens 1 Artikel, som forbyder at udstykke Herregaardene.

Efter alt det Anførte, som lovede Bonden saa saare betydelig Lettelse i sine Kaar, og gav ham de beste Udsigter til Velstands Opnaaelse, kunde det lade som var man nu med Bondesagen kommen over det værste; men at der desuagtet maa have været Endel i Veien, kan man skjønne af disse Brevskriverens Udladelser i **Urkunden und Materialien** II Bind S. 445. "Saa længe endnu Alle blegne, saa fage Bondefriheden bringes paa Bane, hvo tør da lade sig mærke med den Mening, at det geraadede Menneskeheden til Ære og ingen Stand, saa lidet som Herremændenes sande Interesse, til Skade, om man gav den danske Bonde større Frihed, eller, rettere sagt, nogen Frihed; thi for nærværende Tid har han ikke engang Skyggen deraf. Maaske er det den Tid forbeholden, naar **Ynglingen** er **vorden Mand.**"

Da man endnu ikke var videre, og da saadanne Bondefriheds-Modstandere som Kammerherre A. og Andre (see sammesteds S. 490, 454 og 484) ikke havde ringe Indflydelse, var det neppe overflødigt, at en ny Kjæmper viste sig paa Skuepladsen. Han kom; Botanikeren **Oeder** traadte frem som stats-oeconomisk Skribent, og med sit ypperlige 1769 udkomne **Bedenken über die Frage wie dem Bauernstande Freyheit und Eigenthum verschaffet werden könne,** fordunklede alle Herteler,

ler, Højere, og Reverdiler. Dette Skrift udmærker sig ligesaa meget ved et lyst og klart Foredrag, som det ved Maadehold og Beskedenhed skiller sig fra de Dages Enragès i Bondesagen, saadanne som Lüttichau med sine Patriotische Gespräche paa den ene, og Martini med sine Briefe aus dem englischen paa den anden Side *).

*) Af Luxdorfiana S. 256 sees, at Luxdorf holdt Forfatteren af Patriot. Gespräche for en Fusentast og Etourdi, og Grev Ranzau-Ascheberg skrev til General Gähler: "Que'est ce, mon cher General, qu'un Lt. Colonel Luttichau a ecrit contre la liberté des paisans? Je vais donner la leur a ceux d'Ascheberg avec toutes leurs terres en propre a toute eternité, et je crois, que ce livre là prouvera plus que sien pour l'etat, pour les paisans, et pour le Proprietaire." Om Martinis Briefe fælder han i en af sine haandskrevne Dagbøger den Dom: "Sunt bona mixta malis. Det er et mærkeligt Phænomen i vore Dage." I Langebekiana S. 403 berettes, at disse Martiniske Briefe udkom i December 1768, og gjorde saa stor Opsigt, at nogle hundrede Exemplarer deraf i kort Tid bleve solgte. General Gähler skrev i den Anledning d. 31 Dec. 1768 til Grev St. Germain: "cette brochure fait grand bruit, et on peut dire, que la question de la liberté des paysans est poussée aujourdhuit a un point, qu'elle est devenue semblable

At Oeder satte Pen til Papir for at gjennemgaae dette Æmne, det havde Grev Moltke foranlediget, og tillige ladet ham forstaae, at hans Memoire skulde overleveres Kongen. Da Oeder var færdig med sin **Betænkning** og bragde den i Manuscript til Moltke, fandt den ikke hans Bifald. Man bød ham hundrede Dukater for sin Umage. Oeder, som det anede, at Papirerne saa skulde have været lagde paa Hylden, vægrede sig ved at tage mod Pengene, lod selv Skriftet trykke, og dedicerede det til Kongen.

Denne Tilbageholdenhed af Grev Moltke, som vi har seet, næst Kongen, at have været Bondestandens Vels første Forfremmer, maa synes underlig, saa meget mere som man af den aldeles upartiske Brevskriver i **Urkunden und Materialien** II Band S. 454, 484, og 487 har det bestemteste Vidnesbyrd om hans patriotiske Adfærd som Præses i Generallandvæsenscollegiet. Conf. Rothes første Anhang til hans **Landvæsenssystem** S. 107. Oeder selv udlader sig saaledes desangaaende: "Moltke var altid angst og bange for, at Nidkjærheden for Bondestanden skulde gaae for vidt, og deres Kaar forbedres paa Godsejernes Bekostning. Denne Ængstlighed havde sin Grund dels deri, at han som altid

var

a un couteau a deux tranchants, egalement dangereux a celui qui voudra l'introduire, qu'a celui qui voudra l'empecher."

var ved Hoffet ikke kjendte sine Bonders Forfatning og Tilstand anderledes end af sine Forvalteres og Forpagteres Indberetninger, og dels deri, at nogle foregivne Venner og Forfægtere af Bondestanden virkeligen gik for vidt i deres Fordringer" o. s. v. *)

Aaret derpaa, 1770, blev Oeder Medlem af Landvæsenscollegiet, der samme Aar blev forvandlet til en kongelig Generallandvæsens-Commission, og som han conciperte den Instrux for Commissionen, Mandix i sin Landvæsensrets 1 Del S. 78 omtaler, saa har han ogsaa en stor Andel i den Hoveriebestemmelse som indeholdes i Forordningen af 20 Februar 1771. Grundene, hvorpaa de heri fastsatte Bestemmelser beroede, har han med Fynd udviklet i et af Tillæggene til den 1786 i Altona udkomne ny Udgave af hans Bedenken, og sammesteds tillige indrykket Commissionens allerunderdanigste Forestilling til Kongen angaaende Stavnsbaandets Løsning.

Denne Forestilling var Commissionens Svanesang. Aaret 1772 kom, og en ny Tingenes Orden tog fat, hvorved alt det som det forløbne Qvinqvenniums gode Hoveder havde udgrublet til Bondefrihedens Fremme, i en Haandevending kastedes overende. Her passe Rothes Ord i Landvæsenssyste-

*) Halems Andenken an Oeder S. 124.

met S. 63. "Vi have seet Christian VII gaae rask frem i Ungdoms muntre Kraft, og i Ønsker, hans stolte Oldefaders Friderik den fjerdes lige. Allherrens Fred og velsignende Mildhed beskygge ham! og denne vor Guds Løn, der følger hvert, endog paa underlige og for os skjulte Maader afbrudte Anlæg til at formere Andres Vel, den blive og til Velsignelse for vor Konges Søn, saa han faaer Held til at høste efter det hans Fædre saaede."

Hvorledes Principerne nu vare i denne Herremændsperiode fra 1772 til 1784, kan man slutte sig til af følgende i Halems nyseiterte Andenken S. 113 opbevarede Anecdote, at da Oeder ved sin Bortrejse fra Kjøbenhavn 1773 tog Afsked med den meget formaaende Statsminister Schach Rathlou, sagde denne ham lige i Øjnene, at "han havde været en skadelig Mand for Danmark!"

Nu gik det da som det kunde. Rentekammeret fik 1773 efter Landvæsenscommissionens Ophævelse Landvæsenssagerne sig overdragne. Dets Præses var Gregers Juel, og han fik den Forordning af 12 August 1773 udvirket, hvorved, til Herremændenes store Glæde, Hoveriet igjen blev ubestemt, saavel i Henseende til Tid som til Maal, og skulde forrettes efter enhver Egns gammel

Skik

Skik og Brug! Aaret derpaa, 1774 d. 14 Sept., udgik en ny Landmiliceanordning, i hvis 6te § fastsættes, at en Karl, som havde udtjent sine 12 Aar ved Landmilicen, skulde, om han ej vilde antage Gaard paa billige og lovlige Vilkaar, endnu tjene 6 Aar. — Ogsaa efter at have tjent saaledes i alt i 18 Aar, maatte Karlen endda forblive paa det Gods hvor han havde fyldt sit 4de Aar, saasom Forordningen af 1ste Julii 1746 vedblev at være i Kraft.

Som om Landet endnu ikke var tykt nok besaaet med Herregaarde, gav Bortsælgelsen af det kongelige Gods i Antvorskov Amt i Aaret 1774 Anledning til 9 Herregaardes Indretning. Denne Operations Udførelse tilskrives især en Deputeret i Kammeret navnlig Niels de Hoffman, en Broder til Hans de Hoffman, som i den i samme Aar udkomne VI Tome af Danske Atlas adskillige Steder ogsaa tager Hoveriet i Forsvar.

Man seer da, hvad der vare de herskende Grundsætninger i Rentekammeret. De samme havde ogsaa Medhold i Ministerio; og nu maatte Bondevennerne lide, tie, og bie. Suhm skrev vel 1774 i sin Fortælling Euphron: "Und Bonden Frihed! den nyder han nu ikke. Frihed bestaaer i at dyrke sin egen Jord, i ej at kunne dømmes uden efter

Love=

Lovene, og i at kunne nedsætte sig hvor man vil i Landet. For at komme hertil, maa du først give Bønderne paa dine egne Godser saadan Frihed; dernæst maa du ved Opmuntringer, ved Ærestegn lokke Jordejerne hertil; og endelig saa kjøb efterhaanden Ejendommene af dem, og sæt Bønderne derpaa i Frihed." Men dette Sted hører med til de Regjeringsmaximer, som Suhm, for ikke at komme i Fortræd, ikke vovede at lade komme i Publicum (conf. Suhms Levnet ved **Nyerup** S. 75). De Yttringer, som Suhm i det 1776 udkomne Udtog af Fædernelandets Historie havde tilladt sig til Forsvar for Bondefriheden, fik daværende Statssecretair Gehejmeraad **Guldberg** ham til at udslette, "thi (saaledes lød denne Ministers egne Ord) "den critiske Materie om Bondens Trældom maa i mine Tanker varsom røres. — — — "Bondens Aag kan ikke afkastes, uden at Staten i "alle sine Grundvolde skal bæve!"

Saa lidet godt saadanne Julemærker paa Regjeringens Himmel end bebudede Landvæsenssystemet i denne Periode, saa indtraf dog ogsaa Begivenheder som havde den meest afgjørende Indflydelse paa Bondens Vel. Grev **J. G. Moltke** blev Præsident i Rentekammeret, og nu fik vi Forordningen af 23 April 1781. Erfaringen havde lært, at de fra **A. G. Moltkes** Tid af, og siden ned ad, udkomne

For-

Forordninger om Fælledsskabets Ophævelse dels i adskillige Poster behøvede Forandring, dels ikke indeholdt alle de Bestemmelser, som til Udskiftningernes Sikkerhed og Fuldkommenhed fandtes fornødne. Dette gav Rentekammeret Anledning til at forelægge Kongen Forslaget til denne Forordning. "Derved skete Agerdyrkningen (at jeg skal bruge Rothes Ord i hans Landvæsenssystem S. 101) stor og vigtig Velgjerning. Intet kunde være vigtigere, fordi Intet er, ved hvilket man ellers kunde hæftet Kjæden af de fremgaaende Indretninger, der skulle overføre baade Landet og Landets Dyrkere i anden Forfatning. Skal Bonden vinde Rettigheder, da bør de kunne gjengjeldes den, der hidtil havde de Rettigheder; Gjengjelden kan ej gives, med mindre Bondens Indtægt bliver større; Indtægten kan ej blive større uden ved en forbedret Dyrkning; den forbedrede Dyrkning kan ej skaffes, saalænge Fælledsskabet er paa Fode. — — Jeg gjentager det, at det omtalte Kongebud er en Velgjerning vist Agerdyrkningen, og det den mest vigtige, den mest fruetbringende, hvilken vi, eftersom Tidens Beskaffenhed endnu er, kunde ønske. For den Velgjernings Meddelelse være Held og Velsignelse over Regjeringen og over hver Statens Tjener, der, højere eller lavere hensat, har havt Del deri, at vor Landvæsenssag gjorde dette Fremtrin."

Ved saaledes at rodfæste Bondens Vel forberedede Regjeringen selv en ny og bedre Tingenes Orden, — og Bogskriverne virkede trolig med til samme Maal. I det hele Qvinqvennium blev Landvæsenssagen saa stærk debatteret, og det Forhold som Bonden stod i til sin Hosbonde saa nøje drøftet, at Sandheden for hver som ej var indtaget af forudfattede Meninger, maatte af sig selv springe i Øjnene. Den Forfatter som i den Henseende havde den allerstørste Fortjeneste var Etatsraad Rothe. I **Landvæsenssystemet som det var 1783** leverede han et clasisk Verk, der i vor Landvæsenslitteratur gjør Epoke, og indeholder en Skat af de vigtigste Undersøgelser og Jagttagelser. Aldrig er der før eller siden philosopheret og politiseret saa grundig over Bondesagen, og Resultaterne staae der hen i Bogen i det kraftige, sin Særhed uagtet, ikke ubehagelige Sprog. — Jeg har ofte beraabt mig paa ham i det Foregaaende; her blot, i Korthed Noget af hans Yttringer om de tvende Bondeplager, **Hoveriet og Tienden.**

Om Hoveriet udlader han sig da, blandt andet, saaledes:

"Hoveriet skal hæves, det skal og maa hæves, og det virkelig; saaledes at Jordloddens Bruger er fri for hver Tilsigelse der kan forstyrre ham i hans Ar-

Arbejde; saaledes at hans brave, baade Søn og Avlskarl er fri for al Ydmygelse; det skal hæves saaledes, at han kan sætte sig i Laug med hvilken det er af Statens fri Mænd i de arbejdende Folkeklasser. Men det skal og hæves saaledes at Jorddrotten faaer Gjengjeld. — — Før Fælledsskab hæves og før Hoverie hæves, forinden kan Danmark ej siges at være ved sin Styrke, sit Held, sin Hæder. — — Ved Hoverie hænger uopløseligen Noget, der føles som Tryk og som Ydmygelse. For mig er det en lysende Sandhed, at saasnart Mennesket og Borgeren naaer til Følelse af sin Værdighed, saa flux veener han sig ved at staae i den Forpligt. Opvakt Sjel og Adel i Sjel, som den kan være hos højmodig agtbar Bonde, den kan jeg for min Del ikke tiltroe nogen Landbo eller Jordbruger, saa længe han uden Ulyst staaer under hvert uventet Bud om efterfølgende Dags Hoverie, hvorved han, som gammel Tids livegne Tjener, ej veed om Aftenen, hvad han skal gjøre Morgenen derefter."

Om Tienden yttrer han sig saalunde:

"Jeg føler Uvillie mod den Skat. Jeg anseer den som fiendsk imod Agerdyrkningen; jeg anseer den som despotiserende over Agerdyrkningen. Mig synes, den hersker haardeligen og ubilligen. Men saa maa jeg ønske, at den ved billige Love og ved

given billig Erstatning til Tiendetagerne, maa vorde ophævet. — — — Tienden ydes med Uvillie. Det kan ej anderledes være; i det ringeste gielder det om den vindskibelige, sin Jord forbedrende Agerdyrker. Alt Arbejde for Konge og Stat, det kan man have Glæde ved: men Arbejde for tredie Mand, der griber ind i min Vindskibelighed og i dens Frugt, det kan ikke være til Lyst. — — — — Naar Bonden kommer agende til Herregaarden med sin Tiende, og andre Byer ere komne foran ham, maa han bie efter dem. I Hovlade skal han stikke af, og op paa højt Lad. Mange Bydende staae omkring ham, som alle veed, at Tiendeyderen har mindre Gunst hos Lovene end Tageren. Imidlertid løber den til Høst belejlige Dag bort under de Krænkelser, og det Alt skal erstattes af Øllet, der gives af Tiendetageren. Jeg, efter mit Begreb, anseer dette Ølgiven som dyb Ydmygelse for de Ydende. Al den Tryk, al den Følelse af Tiendetagerens Overmagt skal erstattes ved Gildet; hvo kjender ikke heri Ideen, man har om Bondens Hæderlighed? Siger man maaske, og det med triumferende Tone, at vore Bønder ere glade ved Øllet, da svarer jeg i undseelig Tone, at dette er og et Bevis, hvor dybt vore Bønder ere nedsjunkne fra Værdighed."

Nu var da Tingen i enhver Henseende moden til Afgjørelse. Det 1769 stiftede Landhusholdnings-

nings-

ningsselskab havde, ved udsatte Præmier og ved nyttige oeconomiske Afhandlingers Udbredelse blandt Landalmuen, udrettet saare meget Godt for det praktiske Agerbrug, og Regjeringen havde ved Forordningen af 1781 om Fælledsskabets Ophævelse, ved at befordre Udskiftning og Udflytning, og paa andre Maader, betydelig hjulpet paa Bondens oeconomiske Forfatning, Sagen om Bondens og Herremandens indbyrdes Forhold kunde nu optages til Doms. Det skete da ogsaa, og den af Regjeringen forundte Skrivefrihed og Publicitet kan man ikke nægte jo, tilligemed vore bedste Digteres Frihedssange, har bidraget meget til at Dommen faldt ud til Bondernes Fordel.

Det er Knudens Opløsning i det store Drama, Landbosagen kaldet, som vi nu vil fremsætte med faa Ord:

Ved kongelig Befaling af 25 August 1786 blev, paa en Forestilling fra Rentekammeret, nedsat en Commission for at undersøge, og gjøre Forslag om, adskillige Poster, angaaende Godsejernes og Fæstebøndernes Rettigheder og Pligter i Danmark.

"Vi ville (hed det i Commissoriet) at Alt hvad "der i denne Sag bliver afhandlet, skal ved Trykken "bekjendtgjøres." Derfor fik vi de to Qvartbind af

Landbovæsenscommissionens Forhandlinger, og det er af dem klart, at nuværende Rentekammer-Præsident Grev Christian Reventlov og General-procureur Conferentsraad Christian Colbjørnsen fra først til sidst vare de varmeste og virksomste Talsmænd for Bondestanden. Med vedholdende Iver og urokkelig Standhaftighed gik de frem, og, til trods for nogle jydske Herremænds Insinuationer og Tillidsskrifter, lykkedes det dem omsider at faae de blidere Kaar udvirkede, som Bonden enten allerede fryder sig ved, eller har de visseste Udsigter til at opnaae.

De Forordninger, som slog Hovedet paa Sømmet, vare især:

1787 d. 8 Juni. Forordningen angaaende de Rettigheder og Pligter, som bør have Sted imellem Jorddrotten og Fæstebønder i Danmark ved Fæstegaardes Til- og Fratrædelse.

1788 d. 20 Juni. Forordningen om Stavnsbaandets Løsning fra Godserne for Bondestandens Mandkjøn i Danmark.

1791 d. 25 Marts. Forordning angaaende hvorledes god Orden skal haandhæves ved Hoveriet paa Jordegodserne i Danmark.

1791 d. 24 Juni. Kongelig Indbydelse til frivillige Foreninger om bestemt Hoverie.

1792 d. 15 Juni. Forordning angaaende adskillige Fordele der tilsiges Jorddrotterne, som Opmuntringer til at udskifte Bøndergods af Fælledsskab.

1796 d. 18 Marts. Kongelig Indbydelse til Forening om Tiendens Bestemmelse i Korn eller Penge.

1799 d. 6 December. Forordning som indeholder almindelige Regler for Hoveriet.

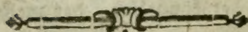
Ved disse og andre Lovbud i samme Aand, ved Understøttelser, ved Forskud og Laan, og ved i en Række af Aar stadig at følge den engang lagte Plan til Landvæsenets Fremme, er det skeet, at (som Justitsraad Graah beretter i Fortalen til anden Udgave af 1ste Bind af Christ. VIIdes Landbolovgivning) alt det kongelige, det meste offentlige, og en stor Del privat Gods er bleven Selvejergods; af Danmarks 300,000 Tønder Hartkorn Bøndergods er mere end det Halve udskiftet; Hoveriets Ophævelse mod Betaling er bleven mulig paa mange Steder; og Vejen er banet for de øvrige Fæstebønder til at kunne betale for Selvejendom.

Vær=

Værdien af slige Love, som de anførte, erkjendte de hæderlige Medborgere, som ved Kjøbenhavns Vesterport rejste hin Mindestøtte for Bondefriheds og Bondehelds Ophav. De grov simple sande Ord derpaa; paa den ene Side: "Kongen kjendte, at Borgerfrihed, bestemt ved retfærdig Lov, giver Kjærlighed til Fædernelande, Mod til dets Værn, Lyst til Kundskab, Attraa til Flid, Haab om Held. Paa den anden Side: Kongen bød: Stavnsbaandet skal ophøre, Landbolovene gives Orden og Kraft, at den fri Bonde kan vorde kjæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig."

Og saa slutte vi da med Choret i Høstgildet:

"Gud velsigne Christian!
"thi han har adlet Bondens Stand."

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
DL
0041574
v. 1

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 06 06 09 004 7